

Хмельницька обласна організація НСПУ
Хмельницька міська рада

ПІВДЕННИЙ БУГ

АЛЬМАНАХ, № 1, лютий 2018

082.2:82-194(477.43) (059)

П 32

П 32 Південний Буг: альманах/Ред. кол. Маліш П. І. (укладач), Горбатюк В. І., Ромасюков А. Є. та ін.. – Хмельницький, 2018. – 184 с.: іл.

ISBN

Новонароджений «Південний Буг» розповідає про Майдан і подвиг Небесної Сотні: прозовими і поетичними творами, документальною хронікою подій у столиці та в обласному центрі, спогадами. Згадано поіменно зі світлинами загиблих хмельничан на російсько-українській війні. Вміщено також одну з перших пісень, присвячену Героям, написану на слова поета-хмельничанина. Автори-публіцисти через історичне минуле й сучасне аргументовано доводять, що українці та росіяни – це різні народи, а не «брати», викривають брехливість московських міфів. Нав'язана Москвою війна – це спроба відновлення «русскаго міра». Альманах зацікавить читачів різного віку.

082.2:82-194(477.43) (059)

Упорядник-редактор: Петро Маліш

Редакційна колегія: Ростислав Балема, Василь Горбатюк, Анатолій Ненцінський, Артем Ромасюков, Віталій Міхалевський, Віталій Мацько

Технічний редактор: Альона Радецька

ISBN

Майдан і війна – у слові

Здавна місто Хмельницький (Проскурів, Пłosкирів) народжувало героїчних і талановитих людей. Хмельничани пишаються ними, досліджують незаслужено забуті та заборонені ворожими владами імена, звеличують їх у художньому слові. Ця історико-літописна традиція триває до сьогодні. І так повинно бути, позаяк без Духовності та Пам'яті молода людина сліпне душею.

Одна з яскравих сторінок – Революція Гідності та Герої «Небесної Сотні». Цій темі присвячено перший номер новоствореного міського альманаху «Південний Буг». Із трепетом у серці читав твір за твором, вдивлявся у світлини – і поставали в уяві буремні дні. По суті, всі ми були учасниками тих подій. Бо саме на барикадах народилася Свобода. Саме Майдан змінив українців. Саме спалах Духу вів до протистояння хамству, брехні, корупції, казнокрадству, криміналітету влади й бізнесу. І саме об'єднуюча сила заявила одноголосно до захисту наших дітей і нашого май-

бутнього. Про це також нагадують читачам журналу автори спогадів, публіцистичних роздумів, світлини.

Справді, проявляючи небачену стійкість, мужність, жертвуючи власним життям, українці не потерплять диктатури та зневаги до свого народу. Історично та ментально ми – європейці. І повинні робити все від нас залежне, щоб за рівнем життя та свідомості бути на одному щаблі з іншими європейськими державами.

Редколегія на сторінках альманаху віддала шану загиблим героям-хмельничанам. Упевнений, що захоплюючі повісті, оповідання, поезії, документальні статті зацікавлять усіх, хто візьме для читання «Південний Буг».

Вдячний літераторам Хмельницької обласної організації Національної спілки письменників України за творчий пошук і неспокій, за прагнення зберегти у Слові рідну історію в ім'я майбутніх поколінь і свободної Української держави.

Хмельницький міський голова

Олександр Симчишин

ХРОНІКА ПОДІЙ МАЙДАНУ

21–22 листопада 2013 р. Заворушення почалися після оголошення уряду про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди з ЄС. Мітингувальники на Майдані Незалежності залишилися до ранку. Наступного дня по обіді виведено «Беркут». Ввечері силовики завадили активістам встановити намети. Столичних євромайданівців почали підтримувати обласні центри, в тому числі і Хмельницький. Міська газета «Проскурів» писала: «22 листопада, у день дев'ятих роковин Помаранчевої революції, розпочався стихійно євроінтегрований рух. Поштовхом до виходу першої групи хмельничан на Майдан Незалежності стала заява віце-прем'єра Юрія Бойка про те, що уряд зупинив свої дії щодо підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

24 листопада. У центрі столиці на мітинг «За європейську Україну» зібралось мінімум 100 тисяч протестувальників. Перші зіткнення на вулиці Грушевського. Представники об'єднаної опозиції встановили з десятків армійських брезентових наметів.

Хмельницький долучився у неділю до всеукраїнської акції «Я обираю Євросоюз!» Спочатку активісти зібралися опівдні в сквері ім. Т. Шевченка, згодом вирушили на майдан Незалежності, щоб приєднатися до мітингувальників. «Ми – українці, ми – європейці! Нас об'єднують державний прапор і прапор Європи, – заявив Олександр Симчишин, депутат міської ради від ВО «Свобода». – Я двома руками за те, щоб тут стояли всі громадські організації та політичні партії, які вважають себе європейськими. Хотілося б, щоб ця площа майоріла від прапорів».

25 листопада. Підвечір розпочався мітинг. «Гнівом» долучилася й снігова вілоха. Депутати-свободівці вимагали негайної відставки уряду Азарова, звернулися до керівництва і студентів хмельницьких вишів із закликом взяти участь у акціях протесту.

26–27 листопада. Мітинги на майдані тривають.

29 листопада. Президент Янукович у Вільнюсі провалив підписання Угоди асоціації з ЄС на саміті Східного партнерства. Столична опозиція оголосила вимогу про імпічмент президенту і дострокових виборів Верховної Ради. В ніч на 30 листопада діюча влада наказала «беркутівцям» розігнати Євромайдан у Києві. Травмовано десятки людей, особливо молоді. Чимало з них заховалися у Михайлівському монастирі. Хмельницька «Свобода» закликає небайдужих прийти в неділю 1 грудня о 12.00 на майдан Незалежності. О. Симчишин у Фейсбукі написав: «Нам усім кинули виклик! Настав той час, коли сидіти вдома – це злочин перед своїми дітьми та внуками».

1 грудня. Майдани і вулиці заповнили кияни і приїжджі з областей – до мільйона осіб. На Банковій під Адміністрацією Президента сталося силове протистояння між мітингувальниками та правоохоронцями. Постраждало за дві сотні осіб, серед них і журналісти.

Того ж дня учасники Народного віча одностайно проголосували за те, щоб м. Хмельницький оголосити вільним від Януковича. На Майдані люди вимагали зняти портрети Президента з державних установ і скандували: «Зека геть!», «Зека на нари!» Загалом на Майдан вийшло до трьох тисяч чоловік.

«Не обійшлося без казусу. Під час акції зникла вивіска з офісу обласної організації Партії регіонів. Свободівець Симчишин з цього приводу зробив припущення: «Революційний вітер зняв табличку ПР», – повідомляє «Незалежний громадський портал».

Після віче активісти студентського страйкому провели перформанс «Похорон влади». Вони вигукували: «В новий рік без старої влади!» І ходили центральними вулицями міста з Дідом Морозом із картонною чорною домовиною, траурними вінками та лампадками.

2 грудня. Майдан залюднений на акції-протесту проти безчинства влади та правоохоронців у столиці. Люди вигукували: «Юлі – волю, Януковича – на нари!» На 14.00 год. перебувало на майдані близько трьох тис. осіб.

3 грудня. «Незалежний громадський портал» повідомляє, що Олександр Симчишин має інформацію з надійних джерел, що 50–70 спортсменів близько 11.00 год. штурмуватимуть ОДА. «Свобода» заявляє, що це провокація влади.

Протягом дня хмельничани зібрали 15520 грн. на поїздку до Києва. За словами куратора Олеса Вітряного, до столиці відправлено 150 чол. Пізніше поїхало ще 300 осіб.

4 грудня. Учасники Майдану започаткували «Чорну книгу катів і порушників прав людини в Україні».

8 грудня. На недільний Майдан вийшло понад 2 тис. чол. Учасники зібрання вимагали порушення кримінальних справ проти міністерства МВС В. Захарченка та інших, причетних осіб кривавого розгону столичного Євромайдану вночі 30 листопада та проведення дострокових парламентських і президентських виборів. Телефонном мітингувальників підтримала олімпійська чемпіонка Ірина Мерлені.

Упродовж дня зібрано понад 25 тисяч грн. добровільних пожертв на відправлення людей на столичний Євромайдан.

20 грудня. Від початку місяця до скарбничок «Свободи» і «Батьківщини», що встановлені на Майдані, хмельничани жертвували 213 тисяч грн. Люди несуть теплий одяг, взуття і продукти. За цей період часу до Києва відправлено більше 4 тис. чол. Щодня до столиці їде 3–4 автобуси.

29 грудня. Представники опозиції створили обласне відділення всеукраїнської ГО «Майдан», заявив нардеп від «Свободи» Ігор Сабій на Народному вічі.

1 січня 2014 р. За повідомленнями ЗМІ, понад 500 тисяч українців зустріли Новий рік на столичному Майдані.

16 січня. Верховна Рада в режимі «ручного голосування» прийняла «диктаторські закони». Наступного дня Президент підписав ці закони.

19 січня. О 12.00 год. на Майдані зібралося понад 100 тис. чол. Близько 15.00 мітингувальники вирушили ходою до вулиці Грушевського, де їх зустріли загони «Беркуту», які застосували кийки та сльозогінний газ. У відповідь – полетіла бруківка і коктейлі Молотова. Почалася активна фаза революції. Постраждали десятки людей з обох сторін.

На Народному вічі у Хмельницькому Ігор Сабій закликав земляків готуватися до страйку і не боялися диктаторських законів.

Майданівці одягнуті в карнавальних, медичних масках, з каструлями і тазиками на головах, – як висміювальний протест законів, прийнятих 16 січня.

20 січня. Добу тривали сутички на Грушевського. Протестувальники вперше підпалили шини. Це була тактика димової завіси проти «Беркута». Наступного дня внаслідок зіткнень на вулиці Грушевського постраждало понад 1300 осіб.

22 січня. Хмельницькі активісти пікетували обласне управління МВСУ з вимогою відкликати хмельницьких беркутівців із Києва.

Перші жертви – вбито вірменина Сергія Нігояна та білоруса Михайла Жизневського, біля с. Гнідин Бориспільського р-ну замордовано львів'янина Юрія Вербицького.

23 січня. Хмельницький Майдан переходить у цілодобовий режим роботи. Активісти забарикадували виїзд для транспорту з ОДА і контролюють це місце.

Депутати міської ради вимагають позачергові вибори Президента і Верховної Ради, відставки уряду Азарова і ліквідування спецпідрозділу «Беркут».

25 січня. Масові протести в Україні. У восьми областях захоплено державні адміністрації, в тому числі мітингувальниками м. Хмельницького.

28 січня. Активісти Майдану повністю заблокували входи і виходи до Хмельницької облдержадміністрації. Це сталося сьогодні вранці у відповідь на затримання міліцією шести активістів місцевого Майдану.

Центральний вхід до ОДА забарикадований – висота барикад понад три метри. На мішках зі снігом протестувальники розвісили плакат «Вони зрадили Україну!»

У перший тиждень лютого активісти Майдану формують загони Самооборони в десяти областях країни.

18 лютого. Вранці – мирна хода громадян до Верховної Ради з вимогою відставки Януковича та призначення дострокових президентських виборів. У Маріїнському парку, на розі вулиць

Інститутської та Шовковичної розпочався жорстокий розгін колон демонстрантів силовиками. Троє вбитих, сотні поранених. До вечора триває зачистка Майдану. Вночі беркутівці підпалюють Будинок профспілок. Не всіх поранених вдалося вивести з приміщення... З'являється зброя в мітингувальників.

19 лютого. Офіційно оголошено про 26 загиблих. Невідома кількість тих, хто згорів заживо у Будинку профспілок.

20 лютого. «Беркут» атакує з боку консерваторії. Мітингувальники підходять від Київради, кидають у силовиків бруківку і коктейлі Молотова. Ті починають відступати у бік Інститутської, заманюючи атакуючих у пастку. Опинившись у зоні обстрілу, снайпери починають стріляти з готелю «Україна», Кабміну, Нацбанку, з вул. Михайлівської... Того дня загинуло понад 50 чоловік, яких почали називати «Небесною сотнею». Через день Президент ганебно втікає з країни.

За джерелами місцевих і всеукраїнських ЗМІ

• Герої не вмирають

За ним помолімося,
Їм уклонімося,
Їх згадаймо
І пам'ятаймо...

Мартиролог загиблих м. Хмельницького

Віхтюк Іван Васильович

народився 04.12.1979 року в смт. Летичів. Закінчив Кам'янець-Подільське вище інженерне училище. Старший лейтенант, командир інженерно-саперного взводу 72-ої окремої механізованої бригади.

Загинув 29.08.2015 року у с. Гранітному Волноваського району Донецької області.

Указом Президента України від 16.01.2016 р. № 9/2016 нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Віхтюку Івану Васильовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Величко Володимир Володимирович

народився 03.06.1971 року в м. Хмельницькому. Навчався у школі-інтернаті № 2, закінчив Бердичівську школу прапорщиків, проходив службу у Афганістані.

Борець Добровольчого Українського Корпусу «Правий сектор», спецпідрозділ «Дніпро-1».

Загинув 12.08.2014 року поблизу м. Мар'їнка Донецької області.

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Величку Володимирі Володимировичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Волошин Ігор Олексійович

народився 27.07.1969 року в с. Кузьминчик Чемеровецького району Хмельницької області.

Закінчив Кам'янець-Подільський будівельний технікум, працював дільничним інспектором міліції м. Хмельницькому, майстром на «Укрзалізниці».

Солдат 30-ї окремої механізованої бригади.

Загинув 31.01.2015 року під селищем Чорнухине Попаснянського району Луганської області.

Указом Президента України від 22.09.2015 р. № 553/2015 нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Похований на кладовищі в с. Вільхівці Чемеровецького району.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Волошину Ігорю Олексійовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Глубоков Володимир Петрович

народився 23.07.1978 року в м. Прага (Чехія).

Закінчив Київський інститут Військово-Повітряних сил. З 1998 року проходив службу у м. Хмельницькому на посадах від старшого техника ескадрилі до начальника групи регламенту та ремонту засобів наземного обладнання.

Майор 383-го окремого полку дистанційно-керованих літальних апаратів.

Загинув 10.02.2015 року під час обстрілу аеродрому у м. Краматорськ.

Указом Президента України від 15.05.2015 р. № 270/2015 нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Похований у с. Вишневичі Радомишльського району Житомирської області.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Глубокову Володимир Петровичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Дереш Валерій Костянтинович

народився 03.05.1982 року в місті Хмельницькому.

Навчався у Хмельницькій спеціалізованій загальноосвітній школі I-III ступенів № 1. Закінчив Хмельницький національний університет.

Виконував бойове завдання на Сході України. Рядовий міліції батальйону патрульної служби міліції особливого призначення «Свята Марія».

Загинув у результаті ДТП 22.02.2015 року при виконанні службового обов'язку на дорозі Донецьк-Маріуполь.

Похований в Городоцькому районі, с. Купин.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Дерешу Валерію Костянтиновичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Дияк Павло Станіславович

народився 27.11.1970 року в м. Хмельницькому.

Навчався у Хмельницькій спеціалізованій загальноосвітній школі I-III ступенів № 1, Хмельницькому професійно-технічному училищі № 7. Прапорщик Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Загинув 12.07.2014 року біля населеного пункту Маринівка Шахтарського району Донецької області.

Указом Президента України від 26.07.2014 р. № 619/2014 нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Похований на кладовищі мікрорайону Гречани.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Дияку Павлу Станіславовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Жук Андрій Сергійович

народився 03.05.1984 року в місті Запоріжжі.

Закінчив школу в селі Кам'янка Городецького району.

2005 року закінчив Національну академію Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Був призначений начальником прикордонної застави.

Проходив службу в 3-му батальйоні 72-ї окремої гвардійської механізованої бригади з серпня 2014 року на посадах командира взводу, командира роти, начальника штабу батальйону, командира батальйону. Брав участь у боях під Старобешевим, Петрівським, Старогнатівкою, в секторі «М» у Волноваському районі.

За виявлені мужність і героїзм капітану Андрію Жуку присвоєно чергове військове звання майор (посмертно).

Загинув 26.05. 2016 року поблизу села Миколаївка Волноваського району Донецької області.

Указом Президента України від 3.06.2016 року № 233/2016 нагороджений орденом Богдана Хмельницького I ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Жуку Андрію Сергійовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Зубков Іван Іванович

народився 1 січня 1973 року у м. Деражня Хмельницької області.

Навчався у ЗОШ № 3 м. Деражня. Закінчив Київське вище військово-політичне училище у 1995 році. Розпочав службу у 19-й ракетній бригаді м. Хмельницького. Згодом працював комерційним директором підприємства у м. Хмельницькому, приватним підприємцем.

З початком військових дій на сході країни добровільно повернувся у ряди Збройних Сил України. З серпня 2014 року перебував у зоні антитерористичної операції на посаді командира роти 90-го окремого аеромобільного батальйону 81-ї окремої аеромобільної бригади високомобільних десантних військ Збройних Сил України.

У січні 2015 року брав участь у деблокуванні підрозділів, що боронили Донецький аеропорт. Під час одного з боїв він викликав вогонь артилерії на себе, прикривши відхід підрозділу.

Загинув унаслідок підриву бойовиками другого поверху нового терміналу аеропорту м. Донецька.

За виняткову мужність, героїзм та самопожертву Зубкову Івану Івановичу присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка».

Указом Президента України № 729/2015 90-му окремому аеромобільному батальйону 81-ї окремої аеромобільної бригади високомобільних десантних військ Збройних Сил України присвоєно ім'я Героя України старшого лейтенанта Івана Зубкова.

Похований у м. Деражня Хмельницької області.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Зубкову Івану Івановичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Івах Дмитро Анатолійович

народився 01.10.1989 року в м. Хмельницькому.

Навчався у Хмельницькій спеціалізованій загальноосвітній школі I-III ступенів № 27. Закінчив Академію сухопутних військ імені Петра Сагайдачного за спеціальністю «управління діями підрозділів аеромобільних військ».

Старший лейтенант, в. о. командира роти 95-ї окремої аеромобільної бригади.

Загинув 18.01.2015 року біля Донецького аеропорту.

Указом Президента України № 270/2015 від 15.05.2015 року нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Іваху Дмитру Анатолійовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Колісник Дан Вікторович

народився 30.12.1989 року в с. Калиня Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

Капітан, командир групи 140-го центру сил спеціальних операцій. Перебував на службі у місті Хмельницькому з 2010 року.

Загинув 26.10.2014 року біля с. Софіївка Перевальського району Луганської області.

Указом Президента України від 27.11.2014 р. № 892/2014, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Похований на Бендюзькому кладовищі м. Червонограда Львівської області.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Коліснику Дану Вікторовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Кушнірук Олександр Олександрович

народився 21.07.1982 року в м. Ізяслав Хмельницької області. Навчався у загальноосвітній середній школі № 2, отримав військову спеціальність у інституті ракетних військ і артилерії імені Богдана Хмельницького Сумського державного університету.

Служив у 8-му полку спеціального призначення, виконував миротворчу місію в Республіці Молдова (старший військовий спостерігач).

Начальник розвідки 28-ї окремої механізованої бригади. Отримав військове звання підполковник (посмертно).

Загинув 25.12.2014 року між населеними пунктами Піски і Первомайське Ясинуватського району Донецької області.

Указом Президента України від 14.03.2015 року № 144/2015 нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Кушніруку Олександру Олександровичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Ліщук Руслан Володимирович

народився 22.04.1974 року в м. Хмельницькому.

Навчався у Хмельницькій загальноосвітній школі I-III ступенів № 24, Хмельницькому професійно-технічному училищі № 4 за спеціальністю будівельник.

Сержант 128-ї окремої гірсько-піхотної бригади.

Отримав важкі поранення під час мінометного обстрілу в районі міста Дебальцеве 29.10.2014 року.

Указом Президента України від 23.05.2015 р. № 282/2015 нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Ліщуку Руслану Володимировичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Овчарук Володимир Борисович

народився 18.01.1979 року в с. Лисець Дунаєвського району Хмельницької області.

Лейтенант, командир взводу 51-ої окремої механізованої бригади.

Загинув 22.05.2014 року під час збройного нападу бойовиків на блокпост в районі станції Велико-Анадоль Донецької області.

Указом Президента України № 311/2015 від 04.06.2015 року нагороджений медаллю «Захиснику Вітчизни» (посмертно).

Похований на кладовищі с. Лисець Дунаєвського району Хмельницької області.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Овчаруку Володимирі Борисовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Панчук Володимир Феліксович

народився 03.01.1978 року в м. Хмельницькому.

Навчався у загальноосвітній школі I-III ступенів № 12, Хмельницькому Національному університеті.

Сержант добровольчого батальйону «Донбас».

Загинув 12.02.2015 року в с. Логвинове Артемівського району Донецької області.

Указом Президента України № 365/2015 від 27.06.2015 року нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Панчуку Володимирі Феліксовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Роземборський Олександр Євгенович

народився 11.06.1967 року.

Навчався в Дунаївецькій ЗОШ № 1. Закінчив Кам'янець-Подільський сільськогосподарський технікум.

У 2014 році вивіз із зони проведення АТО 720 дітей, за що його називали «Янгол Сходу». Займався волонтерською роботою, був головою благодійного фонду «Воїни світла».

Командир розвідувальної роти 24-го окремого батальйону «Айдар».

Помер 14.11.2015 року в Київському військовому шпиталі внаслідок важкої хвороби.

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Роземборському Олександру Євгеновичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, помертню.

Саліпа Сергій Дмитрович

народився 5 червня 1986 року у м. Старокостянтинів Хмельницької області.

Навчався у Кам'янець-Подільському військовому ліцеї, закінчив Кам'янець-Подільський військовий інститут.

3 грудня 2009 по червень 2010 року проходив службу у миротворчій місії ООН в Ліберії – перекладач групи планування застосування авіації 56-го окремого вертолітного загону.

Нагороджений медаллю ООН за бездоганну службу, пам'ятним нагрудним знаком МО України «Воїн-миротворець».

3 25 травня 2014-го перебував у зоні проведення антитерористичної операції, командир роти інженерного забезпечення руху, капітан.

Загинув 14.07.2014 року біля села Дмитрівка Донецької області при виконанні функцій керівника групи, підірвався на радіокерованому фугасі.

14 серпня 2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (помертню).

Похований в м. Старокостянтинів Хмельницької області.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Саліпі Сергію Дмитровичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, помертню.

Смолінський Леонід Денисович

народився 16.12.1964 року в смт. Летичів.

Закінчив вище військово-хімічне училище, капітан запасу.

Боець Добровольчого Українського Корпусу «Правий сектор», спецпідрозділ «Дніпро-1».

Загинув 12.08.2014 року біля с. Мандрикине Петровського району Донецької області.

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Смолінському Леоніду Денисовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, помертню.

Співачук Олександр Володимирович

народився 09.03.1982 року в м. Хмельницькому.

Навчався у спеціалізованій середній загальноосвітній школі I-III ступенів № 15, закінчив Хмельницький національний університет за спеціальністю «радіотехніка».

З 2005 року служив в органах внутрішніх справ. Майор міліції батальйону патрульної служби міліції особливого призначення «Миротворець» ГУМВС України в Київській області.

Загинув 29.08.2014 року біля м. Іловайськ Донецької області. Впізнаний за експертизою ДНК.

Указом Президента України № 213/2015 від 09.04.2015 року нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Співачуку Олександру Володимировичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Суліма Анатолій Володимирович

народився 02.06.1976 року в м. Хмельницькому.

Навчався у Хмельницькій середній загальноосвітній школі № 11.

Працював водієм Служби автомобільних доріг у Хмельницькій області, ТОВ «Електронні системи», маршрутного автобуса № 24.

Старший солдат окремої автомобільної санітарної роти.

Загинув 09.02.2015 року в районі м. Дебальцеве Донецької області.

Указом Президента України № 270/2015 від 15.05.2015 року нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Сулімі

Анатолію Володимировичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Цисар Олександр Миколайович

народився 12.09.1979 року в смт. Сатанів Городоцького району Хмельницької області.

Старший лейтенант, командир взводу 93-ої окремої механізованої бригади.

Загинув 12.06.2015 року в районі Донецького аеропорту.

Указом Президента України № 553/2015 від 22.09.2015 року нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно).

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Цисару

Олександру Миколайовичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Шалатовський Вадим Володимирович

народився 05.03.1983 року в с. Ладиги Старокостянтинівського району Хмельницької області.

Закінчив Балинське вище ПТУ за спеціальністю «водій-машиніст», працював супервайзером у ТОВ «Савсервіс», м. Хмельницький.

Активний учасник Революції Гідності, зазнав поранення біля Хмельницького управління СБУ під час подій у лютому 2014 року.

Солдат 24-го батальйону територіальної оборони «Айдар».

Зник безвісти 05.09.2014 року біля міста Щастя Луганської області. Впізнаний за експертизою ДНК.

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Шалатовському Вадиму Володимировичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Якобчук Роман Іванович

народився 01.01.1982 року.

Сирота, виховувався у Чорнострівському дитячому будинку.

Водій автомобіля 93-ї механізованої бригади.

Загинув 19.08.2015 року у с. Опитне Ясинуватського району Донецької області.

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Якобчуку Роману Івановичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Мельник Іван Олександрович

народився 7 липня 1994 року у місті Хмельницькому.

У 2012 році закінчив спеціалізовану загальноосвітню школу № 15. Навчався в Хмельницькому національному університеті за спеціальністю «Здоров'я людини».

3 лютого 2016 року проходив військову службу за контрактом в 383-му окремому полку дистанційно-керованих літальних апаратів Повітряних Сил Збройних Сил України.

28 вересня 2016 року був відкомандирований до 199-го навчального центру Високомобільних десантних військ Збройних Сил України, де пройшов спеціалізований фаховий курс підготовки. Був направлений для виконання бойових завдань у 95-ту окрему десантно-штурмову бригаду Високомобільних десантних військ Збройних Сил України, у складі якої брав участь в антитерористичній операції на Сході України.

25 квітня 2017 року солдат Мельник Іван Олександрович загинув від кулі снайпера під час чергування на взводному опорному пункті в районі селища міського типу Новгородське Донецької області.

28 квітня 2017 року Мельник Іван Олександрович похований у секторі для почесних поховань на території кладовища у мікрорайоні Ракове міста Хмельницького.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Мельнику Івану Олександровичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Якубовський Назар Олександрович

народився 20.12.1996 року в м. Хмельницькому.

Закінчив Хмельницьку загальноосвітню середню школу № 31.

Солдат 24-го батальйону територіальної оборони «Айдар».

Зник безвісти 05.09.2014 року біля міста Щастя Луганської області. Впізнаний за експертизою ДНК.

Похований на кладовищі с. Шаровечка.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Якубовському Назару Олександровичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Бойко Олександр Олександрович

народився 03 грудня 1981 року в місті Вознесенськ Миколаївської області.

У 1999 році закінчив Вознесенську ЗОШ № 6 I-III ступенів. Після закінчення школи вступив до Одеського інституту сухопутних військ, який закінчив у 2004 році, отримавши диплом за кваліфікацією «Інженер з експлуатації та ремонту ракетно-артилерійського озброєння».

У 2004 році Бойко Олександр Олександрович працював інженером реактивного артилерійського дивізіону бригадної артилерійської групи 24-ї механізованої бригади 13-го артилерійського корпусу ЗОК, м. Яворів.

У 2004–2005 роках був заступником командира батареї з озброєння гаубичного самохідно-артилерійського дивізіону 53-ї окремої бригадної артилерійської групи, м. Яворів.

У 2005–2006 роках – командир групи 8-го окремого полку спеціального призначення, м. Хмельницький.

У 2006–2012 роках – помічник начальника служби ракетно-артилерійського озброєння технічної частини 8-го окремого полку спеціального призначення, м. Хмельницький.

У 2012–2015 роках був старшим офіцером розвідувально-інформаційного відділення штабу 8-го окремого полку спеціального призначення СВ Збройних Сил України.

З 2015 року – заступник командира загону – командир 2-ї розвідувально-пошукової групи спеціального призначення окремого загону спеціального призначення ЗТУ Національної гвардії України, м. Івано-Франківськ.

У період з 2014 по 2017 роки неодноразово перебував в зоні проведення антитерористичної операції на Сході України, виконував бойові завдання щодо проведення розвідувально-пошукових заходів, ведення спеціальної розвідки як безпосередньо на лінії зіткнення, так і в районах, де проводились оперативно-профілактичні заходи щодо виявлення незаконних збройних формувань.

03 червня 2017 року полковник Бойко Олександр Олександрович, виконуючи завдання спеціальної розвідки поблизу населеного пункту Катеринівка Попаснянського району Луганської області, із групою потрапив під обстріли бойовиків та отримав тяжкі поранення, внаслідок чого помер.

19 серпня 2017 року Бойко Олександр Олександрович похований у секторі для почесних поховань на території кладовища у мікрорайоні Ракове міста Хмельницького.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Бойку Олександру Олександровичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Якушко Анатолій Павлович

народився 25.07.1987 року в м. Хмельницькому.

Навчався у загальноосвітній середній школі № 2, професійно-технічному училищі № 11. Працював у гіпермаркеті «Епіцентр».

Стрілець 80-ї окремої десантно-штурмової бригади.

Загинув 10.11.2015 року під час виконання бойового завдання в зоні проведення АТО.

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Якушку Анатолію Павловичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність

духу у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, посмертно.

Яровець Максим Олександрович

народився 13 січня 1995 року у м. Хмельницькому.

Навчався у загальноосвітній середній школі № 18 ім. В. Чорновола. Закінчив Одеську військову академію у 2016 році. З 2016 року перебував у зоні проведення антитерористичної операції на посаді командира роти окремого 130-го розвідувального батальйону.

Загинув 05.10.2016 року під час виконання бойового завдання.

Похований на Алеї Слави кладовища в мікрорайоні Ракове.

Звання «Почесний громадянин міста Хмельницького» Яровцю Максиму Олександровичу присвоєно за жертовність, героїзм, незламність духу у захисті державного суверенітету та територіальної

цілісності України, посмертно.

Ельвіра ЗАГУРСЬКА

НІБИ «ПРОВАЛЮЮСЬ» У МИНУЛЕ...

Стільки років минуло, а все як один день. Або як одна ніч, коли не знаєш, яким буде ранок і чи буде він взагалі. Такими були ночі і дні Майдану.

Роки відходять, а найболючіші згадки не стираються...

Людина насправді нічого не забуває, так вже влаштована її психіка. Все, що відбулося з нами, зберігається в схронах довготривалої пам'яті: щось на самому дні, щось нагорі. Механізми захисту, які в кожній людини різні, блокують найболючіші згадки, аби вони не завдали непоправної шкоди. Але є таке, що заблокувати складно.

Тоді, в листопаді 2013 – лютому 2014 року я не вела щоденника, не робила ніяких записів, не все фотографувала. Коли перед тобою стоїть стіна «беркутівців», а ти з людьми колупаєш якимись дровеняками лід, якось не до фотографій. (До речі, ота дровеняка – під кодовою назвою «галавешка» – зараз висить в мене на стіні практично поряд з іконами). Тож кожен день Майдану – вже десь далеко на загальному кладовищі згадок, але найголовніші з них, як виявляється, живі.

...Усе починалося спокійно, навіть спокійніше, аніж Помаранчева революція. Тоді, давно, 22 листопада 2004 р., після другого туру виборів зранку було холодно, літав сніжок, і похмурі люди йшли у своїх справах. Це вже десь ближче до вечора на Майдані стали збиратися кияни, згодом – приїздити люди з інших міст, розгортатися etc.

...21 листопада 2013 року. У моєї подруги Олени – журналістки, поетеси, згодом волонтерки – День народження. Вечір. Ми з друзями святкуємо в кафе, хтось телефонує їй на мобільний, вона слухає і каже нам: «На Майдані ставлять намети, треба піти подивитися, що там відбувається»...

Черга днів. Є моє фото, датоване 28 листопада, завдяки йому ідентифікую день, бо, в принципі, жодних подій до 30 листопада на Майдані не було. Ми з друзями – Анею, Настею та Славиком, Оленкою та її –тепер вже колишнім – чоловіком Пашею ішли після роботи на Майдан. Там співали гімн, стояли, ходили, знайомились. (Я, до слова, познайомилась із прекрасним журналістом та музикантом Юрою, з яким досі приятелюю).

Ось що цікаво: пам'ятаю, як я принесла до палатки з надписом «Бібліотека Майдану» (чи щось на кшталт цього) книжки письменників з Хмельницького.

...Останній тиждень листопада 2013 року був схожий на купу таких само холодних днів листопада-грудня 2004-го. За великим рахунком, було весело. Піднесений настрій, лозунги на кшталт «Януковича в ж... у – Україну в Європу», «Увімкни Україну», «Почухаю кожного», різні карикатури. Потім поволі основна маса людей йшли додому, на Майдані залишалися лише ті, хто були в наметах та молодь.

Студенти...

Так було до ночі 30 листопада.

30 листопада 2013 року. Про те, що сталося, дізналася вранці з новин. Дивились, як і під час Помаранчевої революції, «5 канал», проте кадри, на яких беззахисних хлопців та дівчат б'ють ногами «беркутівці», показували по усіх каналах. Зранку 30-го був прямий ефір на ТВі, в студії сидів Шкіряк у білому светрі, з обличчям такого ж кольору. Ми знали, що на Майдан майже одразу від його початку приїхали студенти Львівського національного університету імені Івана Франка, серед яких була донька нашої колеги, подруги та викладачки того ж університету. Півдня не могли їй додзвонитися; врешті-решт вона взяла слухавку: «Майя, де Софія???» Виявилося, що саме в цю ніч вона з друзями поїхали додому, а їм на зміну їхали інші студенти.

Блискавично стали ширитися мережею смс-ки про те, що усі – в принципі усі – збираються на Михайлівській площі. Я з друзями увечері мала їхати до Львова на прем'єру, але незрозуміло було, чи відбудеться та вистава. Врешті-решт таки вирішили їхати; серед друзів була драматург, чию п'єсу якраз і ставили в Національному театрі імені М. Заньковецької.

Увечері пішла на Михайлівську площу. Було вже зрозуміло, що прості співи «Ще не вмерла України» закінчилися, але вже з Володимирської вулиці питання, що далі буде, теж відпало. Звідусіль до Михайлівського собору йшли люди. У когось були прапори, у когось – стрічки; виявилось, що ота патріотична атрибутика, яку вільно можна було придбати на Майдані, зараз стала потрібною, мов повітря. Тут уже нічого не продавали; якісь хлопці роздирали жовті та блакитні пакети з супермаркету і в'язали з них стрічки. Одна з таких стрічок з того часу висить в мене вдома як оберег.

Центр зборів знаходився біля пам'ятника княгині Ользі. Біля нього кричали промови, на нього ставили численні лампадки з Михайлівського Золотоверхого. Собор був відчинений – з ночі, коли прихистив отих побитих студентів. Це зараз вже відомі імена тих священників, які в ніч з 29 на 30 листопада 2013 року били в дзвони, відчиняли ворота, а тоді... Згадую відчуття нереальності того, що відбувалося, бо неможливо було повірити, що все коїться це з нами. Пам'ять зберегла дві фрази з усього почутого: «Наших дітей б'ють» – та «Зі Львова вже їдуть, під ранок будуть». Машини безперервно нам сигналізували, деякі їхали вже з прапорами. Було відчуття того, що треба дотриматися до ранку, а там прибуде перша підмога.

Так воно й сталося. Дуже багато машин, які стояли з того часу на Майдані, було зі львівськими, тернопільськими, хмельницькими номерами.

1 грудня 2013 року. З гами почуттів, які вирували в мені тими днями, пам'ятаю яскраве відчуття провини, пов'язане з тим, що тут їдуть зі Львова до Києва, а я – навпаки: їду до Львова, хоча маю бути в Києві. Проте ця одноденна поїздка була безцінною: ми потрапили на Львівський Майдан. Було сонячно, дуже багато людей з дітьми, в усіх кав'ярнях та крамницях – ввімкнені плазми, по яких транслювалися новини. Після того, як ми побули на Майдані, зайшли погрітися в кав'ярню, якраз був час новин. Ми з порогу стали і втупилися в екран. Тут один чоловік, який теж туди дивився, повертається, дивиться вже на нас і питає: «А ви звідки приїхали?». «Ну, все», – я тоді подумала. – Зараз нам скажуть, що про нас думають, чого ми приперлися до Львова, коли мусимо бути в Києві». «З Києва приїхали», – кажемо. Він до нас буквально кинувся, став говорити, що «наших багато туди поїхало вночі», що Київ мусить вистояти.

Прем'єра тієї вистави, на яку ми власне і поїхали з Києва, теж була єдиною такою в житті. Камерна сцена, затишна атмосфера – і безперервний гул Львівського Майдану, що стояв за стінами.

8, 15, 22 грудня і далі до 19 січня – щонедільні віче. Ми слухаємо Тягнибока, Яценюка, Порошенка, Ніщука, Руслану, представників усіх конфесій (навіть від Московського патріархату один раз хтось прийшов і щось сказав «ни о чем»). Найбільше запам'яталися слова Йосифа Зісельса: «У євреїв є вибір, вони можуть виїхати до Ізраїлю, а от в українців нема вибору, бо їхній дім тут». Іти нам немає куди, бо це наша земля – це вселяє відчай та відчайдушність водночас.

Всі віче теж були схожі одне на одне. Ми співали гімн; коли слово брали духівники – молилися. Тупцювали на місці, забігали грітися до Головопштамту. Палили.

Коли згадую ці щонедільні зустрічі, одразу стає холодно, бо тоді усі мерзли, і зігрітися було неможливо. В якийсь момент на Майдані з'явилося католицьке зображення Ісуса Христа, тож я часто підходила до нього, там було якось... Тепліше, мабуть. Згадую екран на тоді ще цілому Будинкові профспілок; на башті Будинку – невеличкі табло, на якому висвітлювалася різноманітна реклама. Одне з фото «впіймало» такий момент: на екрані – Яценюк, на табло – реклама вистави Національного театру оперети «Таке єврейське щастя»...

19 січня. Просто чергове віче, як видавалося на початку. Знову виступають всі ті самі. Настрій пригнічений – однакові будні, однакові неділі, що робити далі? Після віче зайшли з друзями в «Глобус», до «Пузатої хати», випити гарячого чаю з імбиром (тим і рятувалися від холоду). Говорили про те, що незрозуміло, що буде далі, незрозуміло, що нам робити. Виходимо після того на Майдан – а люди звідусіль стікаються в напрямку Європейської площі. Ми теж йдемо туди, а там – дим...

Це був початок усіх подій на Грушевського. Перший день. Ще було відносно спокійно, ми дійшли десь до книгарні. Мало що було зрозуміло, хтось сказав, що попереду підпалили автобуса.

Потім повели першого пораненого – якогось хлопця, ніхто не знав, що з ним робити, метушилися.

Пророчими вже тоді видалися слова з рекламної «розтяжки», під якою ми стояли того дня: «2014. Буде весело!» Вже було зрозуміло, як «весело» буде, але щоби настільки...

22 січня. Майдан, як і мороз, набирав сили. Для мене «точкою неповернення» стала смерть Сергія Нігояна 22 січня. Вона одним махом поділила усе: те, що було до того, і – перша кров, перше вбивство. Те, що воно розпочало щось страшне, теж було очевидно, і було зрозуміло, що будуть інші, і навіть не якісь абстрактні «інші», а це може бути кожен з нас. І навіть я. Це все одно видавалося нереальним, але вже припускалося.

Ніч з 18 на 19 лютого. Окрема сторінка Майдану – мої друзі. Оленка та Паша з Полтави, Аня, Настя та Славик з Києва, Джим з Вінниччини. З Джимом пов'язані, мабуть, найвразливіші згадки. Він тоді мешкав та працював у Києві, а його дружина, моя подруга Іра – в Хмельницькому. Він заборонив їй приїздити, а мені – говорити їй, що він на Майдані. Вона здогадувалася, телефонувала постійно. «Ельвіро, мені Джим щось сплітає про якийсь боулінг, де він??» Кажу: «Звідки я знаю, де Джим?»...

18 лютого він мені зателефонував, каже: «Можна, я, якщо що, до вас вночі забіжу?» Звичайно, можна. Прийшов десь вже ближче до ночі, коли горів Будинок профспілок. Похвалився гірськолижними окулярами, які він десь роздобув, каже: «Я годинку посплю, тоді ви мене розбудить, я знову піду». Знімає куртку, а на грудях і на спині – перемотані скотчем пательні. «Це якщо будуть стріляти». Казав постелити десь на підлозі, ледве впросили лягти на ліжко. Впав у тих пательнях і одразу «відключився».

Будити його ніхто не збирався – по стрімах бачили, що діється на Майдані. Але він, виявляється, поставив собі будильника на телефон. Забігаю до кімнати: він, як робот, підіймається з ліжка, мовчки одягає куртку. «Джим, хоч поїж щось, візьми з собою води!» – «Нічого не треба, я пішов».

На другий день показав ті окуляри зі слідом від кулі біля скроні...

Пізніше, коли подруга вже про все дізналася, я їй казала: «Іра, твій чоловік – герой». А минулого літа ми святкували 20-річчя їхнього весілля. Коли потрібно було виголошувати тост, я піднялася з келихом і раптом зрозуміла, що не можу нічого сказати. У мене перед очима – оті перемотані скотчем пательні...

19 лютого. Поїхали з друзями до супермаркету та аптеки, накупили всього повні торби. Йдемо по Богдана Хмельницького, назустріч люди, питають: «Ви що, на Майдан? А хіба туди можна пройти?». Тоді це було якось само собою: якщо йдуть люди з торбами – це на Майдан.

Пройти можна було. Але ту картину я ніколи не забуду: одні люди колупають бруківку, передають її іншим, останні – складають в купи. Спалений Будинок профспілок, на якому нещодавно крутилося оте «єврейське щастя». Вода, якою вночі поливали, перетворилася на лід. Шини і запах диму.

Є одна річ, про яку ніхто ніколи не згадував – принаймні, я ніде не зустрічала: за колонами консерваторії ховалися якісь люди в чорному. Я так і досі не знаю, хто це був – чи «наші», чи снайпери, які поки що не стріляли.

20 лютого. Найбільше чомусь запам'яталося сонце – або його відсутність.

Я в ті роки отримувала другу вищу освіту, в лютому 2014 якраз була сесія.

Єдиний предмет, який поставили усім «автоматом» за все майже трирічне навчання, – «Психологія праці». Іспит мав бути на 3 парі, на 1 – педагогічна психологія. Викладач щось автоматично говорить, а тоді, не змінюючи голосу: «Ось ви сидите, а у вікні позаду вас проїжджають автобуси з «беркутом». Вже наприкінці 1-ої пари усі вступились в телефони. «Що відбувається?» – «Пишуть, що 18 вбитих». – «Стріляють?..». Тоді – інформація, що перекрили мости між лівим та правим берегом. Евакуація з корпусу університету, який знаходиться далеко від центру Києва, але до центру вже нічого не ходить. Моя вагітна однокурсниця, з другою дитиною на руках біжить до машини, аби встигнути перебраться з одного берега на інший. Зі студентів університету залишаємося тільки ми із сестрою та ще декілька людей, які марно намагаються викликати таксі. Ми чекаємо мою подругу Аню, котра машиною намагається доїхати нас забрати. Ми виходимо на вулицю, і – сонце. Сліпуче сонце, як весною... Хочемо зайти до кафе, але воно закривається, продавець хаотично бігає чомусь з горщиками зі штучними квітами. Всі кудись біжать. Ми повертаємося назад, сидимо біля вахти...

Це був стан, коли немає нічого. Ані думок, ані почуттів. Наші телефони не ловлять Інтернет, ми не знаємо, що відбувається, ми сидимо і чекаємо одного: щоби приїхала подруга і ми поїхали додому. І неважливо, що дім знаходиться в 15 хвилинах пішки від Майдану.

...Пізніше я теж їздила цією дорогою. І жодного разу не було, щоби не згадувала це повернення додому 20 лютого. Кілометрові черги на заправки, кілометри машин у «пробках» з центру Києва. А нам – до центру: до перекритого Хрещатика, до тоді ще безнадійно непередобудованого ЦУМу, до того, що там відбувається щось таке страшне, що розум відмовляється приймати.

Ми їхали до центру в компанії, може, з десятка машин.

І сонця...

Пам'ятаю навіть, як повертали біля Національної опери – звідти додому буквально 2 хвилини. А вдома – Оленка та Паша, які залишалися в нас тими днями. Мовчки втупилися в свої гаджети: Паша – в планшет, Оленка – в телефон.

Так і сиділи.

Я не пам'ятаю ані вечора 20 лютого, ані ночі. Просто нічого.

XXX

Між цими подіями було багато днів, ніби й нічим особливим не наповнених. Ми з друзями стояли на Майдані в якісь будні та якісь вихідні. Носили ліки, гроші та їжу в Будинок профспілок та Київраду. Ходили навколо «йолки», читаючи послання з різних міст України, і це тільки додавало відчуття того, що «разом нас багато».

Ми колупали лід. Йшли якісь перемовини; ми знали, що трійка лідерів зараз домовляється, поки що тимчасове перемир'я, «беркутівці» просто стоять. Ніхто не знав, чи домовляться, але знали, що перемир'я може закінчитися будь-якої хвилини. Мабуть, через те «наші» чоловіки жінок близько до них не пускали. А самі «беркутівці» розступилися лише один раз, щоби пропустити священика. Він проходив межі нас з іконою, і ми дивилися на нього, як на Бога... А далі знову колупали лід. Навіщо це робити – то вже другорядне питання, важливіше інше: ми всі разом, нас багато, нас охороняють наші чоловіки, і з нами Господь.

Збоку все це, мабуть, виглядало страшно...

Був день, коли зателефонувала з іншого міста подруга, в якої, як виявилось, чоловік стояв якраз з протилежного від нас боку. Вона плакала і казала: «Ельвіро, в мене біля дверей стоїть той гумовий кийок, ти не можеш собі уявити, що це таке». І що він мусить там бути, бо він давав присягу, і як з Майдану їхніх «поламаних» друзів привозили, і як ховали її близького друга.

Після Майдану її чоловік пішов в АТО.

...Вечір після інавгурації Петра Порошенка. Дзвінок у двері. Відчиняю – завалюються наші хороші знайомі, нині вже заслужені артистки України, з криком: «А вони отакво рядочком лежать, рядочком!..» Світлана й Таня були на Майдані з першого дня, носили їсти, прибирали, мили туалети в Українському домі. Були вони й біля Михайлівського собору 20 лютого, коли туди стали привозити вбитих з Інститутської.

Сіли на кухні. Що б не говорили – поверталися до «рядочком лежать».

Напилися.

Іноді, коли іду Хрещатиком, раптом ніби «провалююсь» у минуле. Знову перед очима – засніжені намети, виколупана бруківка, знову цей у'їдливий запах диму від шин. Іноді навіть здається, ніби ще з часів Другої світової пам'ятаєш танки, які йшли Хрещатиком. Очікування «танков на Киев» – окрема емоція Майдану. До танків з Росії готувалися і мої друзі з Чернігова, і друзі з Харкова, було навіть прокладено їхній гіпотетичний маршрут.

...Осінь 2014. «Волонтерим» з Анею – допомагаєм дітям біженців з Донбасу. Серед усіх – Міша Богатирьов, розумний та кмітливий хлопчик з Донецька. «Ты обещаешь, что приедешь?» Приїхала – але його вже не побачила.

Міша Богатирьов, чи ти живий?..

Це ніби вже й не Майдан... Війна якось відсунула на другий план те, що їй передувало.

Це вже інша історія.

А може, й та сама...

Ростислав БАЛЕМА

ПРОХАННЯ НЕБЕСНОЇ СОТНІ

*Не ридайте за нами, благаємо вас, не тужіть!..
Нам не згойть серця тихий сум поминальних пісень.
Обіцяйте лише, що ми зможем за вас порадіти
Й не зведуться на прах наш Майдан і останній наш день.
Не тужіть за нами, ми будем до вас повертати –
І блакиттю небес, і житами на мирних полях,
Літнім громом гучним і вогнями салютів – на свято,
І терновим вінком, що встеляє до вічності шлях...
Ой багато ж нас тут, хто віками за правдоньку згинув, –
Півнароду уже в українському небі вита...
Ви сюди не спішіть, та в біді не лишайте Вкраїну!
Хай за зброю вам стануть братерство і пам'ять свята.
Ну а ми в нашім сні
Знов – у пекло без краю та сну,
Під літаври-пісні
Про життя і звитьягу ясну!
Через дим, крізь вогонь,
Де навік зупиняє свинець,
І – щитами долонь
Прокричати, що це – не кінець!..*

НАШ ВІЧНИЙ МАЙДАН

*Народе, згадай, як з тобою
Ділили ми щастя й біду,
І честь нашу, й волю, і зброю
Святили в усіх на виду.
Нас кличуть майдани і досі
І дзвони – аж кров закипа,
І гнів, що завжди стоголосий,
Й сльоза, споконвіку – скупа.
І знову іскряться вогнями
Мільйони жертовних сердець:
Князі і гетьмани із нами
Ідуть на славетний наш герць!
У вічі собі зазирнути
І Слово прикласти до ран –
В годину осмути і скрути
Гартуймо наш вічний Майдан!*

*Нам знову ладнає окови
Ординська кривава рука...
Храни нас, Матусю-Покрово!
Веди ж нас, правице Сірка!*
*Народе, згадай, як з тобою
Ділили ми щастя й біду,
І честь нашу, й волю, і зброю
Святили в усіх на виду.*

ЧУЄШ, СИНКУ?..

*Чуєш, синку?.. на сполох дзвенить...
І тебе вже іде проводжати –
Кожен вік, кожен рік, кожна мить –
На війну твоя мати...*
*Сину, синку, синочку ти мій,
Сунуть орди од краю до краю...
Повертайся по битві святій!..
Зі щитом лиши, благаю...*
*Слухай, рідний, то сурми гудуть...
Б'ють литаври, кривавіють стяги...
Знову тишком хрецу твою путь
До ясної звияги...*
*А коли у високу траву
Упадеш в бойовищі стрімкому,
Розбуди свою душу живу,
Повертайся додому!..
Раптом – подих нової орди...
Синку, йди!.. Не ставай на коліна!
На порозі молюсь, як завжди,
Я – твоя Україна...*

УДАРИМО ЛИХОМ ОБ ЗЕМЛЮ!

*Вп'ялися у нашу свободу
Зубами сусіди-«брати»...
Та тих, хто козацького роду,
Не просто до сліз довести:*
*Ударимо лихом об землю,
Хоч біль затуляє вуста!..
Ну що, переляканий крémлю,
Тремтиш, підібгавши хвоста?!
Танцюйте ж, і гори, і доли,
Лунайте до неба, пісні!
Хай луснуть кремлівська потвора
І слуги її навісні,
І сонце осяє народи,
Веселками бризне земля,
А тих, хто козацького роду,
Звияга повік звеселя!..*

Юрій СОРОКА

МАЙДАН. КОХАННЯ. ВІЧНІСТЬ.

Повість

Герої твору є вигаданими, а будь-яку аналогію з реальними подіями автор просить вважати випадковою.

I

– Привіт! Я Іра. А тебе як звати?

І посмішка. Щира і симпатична, вона примусила посміхнутись у відповідь. Така невимушена спроба знайомства підштовхнула Артема затриматись із відповіддю й пильніше оглянути незнайомку.

Перед ним стояла приваблива дівчина років двадцяти з «хвостиком». На миловидному обличчі мінімум косметики, потерті джинси, на голові кумедний в'язаний капелюшок з штучними косичками. Поверх легенької курточки жовто-блакитний прапор – своєрідна візитна картка Майдану. Великі сірі очі дивились весело, незважаючи на те, що губи посиніли від холоду.

Мабуть, дівчина розцінила мовчанку Артема як небажання спілкуватись і мало не штовхнула його пластиковою тацею з канапками.

– Бери канапку.

Артем узяв бутерброд, зроблений без зайвих вихиласів: простий кусень батона з вареною ковбасою і майонезом.

– Смачного! – Дівчина спробувала відступити від нього, але Артем останньої миті встиг притримати її вільною рукою за плече.

– Зачекай!

Дівчина зупинилась і тепер уже суворо поглянула на Артема. Мовляв – чого тобі ще? Отакої! Спочатку немов теплом повіяло від цієї зустрічі на Майдані – й отак зразу все зіпсувати... Е, ні, дівчинко, формалізму тут не місце. До того ж, Артем одразу ж збагнув, що незнайомка йому сподобалась. А якщо до цього додати його теперішній статус одинака...

– Я – Артем, – видихнув він, посміхаючись.

Ірину продовження короткого знайомства, здається, не вразило.

– Ок', Артеме! Як ти? – тон доброзичливий, але цілком офіційний.

– Щойно приїхав.

– Здалеку?

– Зі Львова. А ти звідки?

Запитання вона пропустила повз вуха:

– Зрозуміло. Ну, освоюйся. Мені потрібно йти.

Артем зрозумів, що розмова з незнайомкою ось-ось обірветься і напружено думав, яким чином її продовжити.

– У вас тут так... гучно! – знайшовся нарешті, натякаючи на гучномовці.

– У нас тут класно! Ну, бувай!

Мить – і дівчина, про існування якої дві хвилини тому Артем і не здогадувався, і якою в ту ж мить був заінтригований до краю, зникла серед юрби віддалік.

Він підійшов до багаття, яке палало у залізній діжці, й простягнув над ним замерзлі долоні. Обличчя дівчини все ще стояло в нього перед очима, але він спробував пригадати останні події, які захопили його, примусивши полишити звичне життя і опинитися на вогкому й похмурому від негоди Майдані Незалежності.

Львівський потяг Артем залишив на столичному вокзалі вранці, коли важке сиве небо листопада іще густою завісою приховувало світло нового дня. «Збулась мрія ідіота» – подумав тоді Артем і, заглибившись у нетрі метрополітену, поїхав на Майдан.

Тут одразу ж був пригнічений побаченням. Покидаючи рідне місто, наукову працю і звичне життя, він розраховував, що побачить більший рівень народного невдоволення. Натомість що було перед ним тепер? Лишень півтори-дві сотні людей, що сиділи на карематах або мляво походжали біля зеленкуватого скла супермаркету «Глобус». Поруч автомобілі, що лопотіли гумою шин по бруківці Хрещатику. Кілька гасел, написаних від руки на клаптах паперу.

Так, протест, яким Україна відповіла на відверте бажання владної верхівки причепити її до сповненої імперської величі Росії, м'яко кажучи, Артема тепер не надихав. Утім, хтосьна, може, таким було лише перше враження. Тож Артем узявся спостерігати за подіями і скоро з головою поринув у атмосферу Майдану.

Це був зародок майбутніх протистоянь. Неподалік від стели Незалежності застиг великий чорний всюдихід, переобладнаний під агітаційний майданчик. Його потужні підсилювачі оголошували середмістя бадьорими нотами повстанських пісень. Тих самих, які шістдесят з лишком років тому співали вояки УПА. Іноді пісні переривались, і з даху позашляховика до людей звертався черговий промовець. Впадав у вічі той факт, що промови не були схожими на звернення політиків. Говорили прості люди, які виступили за ідею, відібрану у них напередодні урядом. Ці люди зацікавили Артема. Зацікавили тим, що прохали приєднуватись до них простими, доступними словами.

– У мене донька живе в Італії, люди! – не звиклим до промов голосом казала якась жінка, невміло тримаючи мікрофон. – Там усе не так, як у нас. Там влада людяна, а закон один для всіх. Чому ми не можемо так жити? Чому ті, чії діти давно навчаються, працюють і живуть у Європі, вказують нам тепер шлях у протилежному напрямку? Чому кажуть, що наше майбутнє у союзі з країною, яка принесла Україні стільки горя в минулому? Чому?!

Однак Артем, погоджуючись з промовцями, бачив перед собою інше «Чому?»

Чому їх так мало?

Чому не десятки тисяч? У них відбирають країну. Ту саму Україну, за незалежність якої поклали свої життя сотні тисяч людей... Вирушаючи на Майдан обуреним до краю після раптової зміни курсу країни з євроінтеграційного до протилежного – у бік Росії, Артем очікував побачити у столиці іншу картину. Хіба лише оці дві сотні людей стурбовані тим, що очікує на них? Хіба лише вони розуміють, чим загрожує мовчазне невтручання у долю Батьківщини? Без купюр і ура-патріотизму, без формалізму і примусу?

Українцям готують черговий виток у спіралі розвитку імперської Росії.

Чому ж їх так мало?

Чому?!

Дякуючи Богу, його тривогам не судилося справдитись. Вогкий, просякнутий імлою ранок, хоча і з запізненням, але прийшов на Майдан Незалежності. А разом з ним зросла кількість людей. Молоді й старі, чоловіки й жінки, вони йшли і йшли. Десятки, сотні й тисячі. Прибували, немов вода океанського припливу. Приходили, примушуючи серце Артема радіти. І тоді він повірив – не дарма було покинуто все. Недаремно він приїхав. Не марно сподівався, що країна має позбутись апатії. Українці прокидались і на повний голос заявляли про своє небажання бути рабами людини, котра, судячи з усього, навіть сама собі не належала. І попри те, що Артем завжди належав до того типу людей, які критично ставляться до політики й створюваної цією політикою масовки, зараз усе було по-іншому. Масовка перетворилась на масу. Політика раптово прийшла у кожную пересічну сім'ю, заявляючи: «Ви можете не перейматись мною, але я завжди перейматимусь вами». Нація, усвідомлюючи себе, прокидалась і поставала перед необхідністю захищатись.

Ті, кого ще вчора цікавили лише вечірні телешоу або ціни на місцевому ринку, починали розуміти справжній зміст простих слів:

Україна – це Європа!

Україна – країна вільних людей!

Україна – житиме попри все!

Саме тому розпочався Майдан. Саме тому Артем вирішив покинути минуле життя і розпочати його по-новому тут, у серці стародавнього Києва...

А люди все прибували й прибували. І ось уже Майдан, на краю якого сиротливо стояла недобудована «йолка», не міг вміщувати всіх бажаючих висловити свій протест. Промовці з позашляховика перемістились під стелу Незалежності, а багатотисячна колона, розділившись, вирушила до Європейської площі, де було змонтовано сцену і звідки вже лунала переможна пісня Марічки Бурмаки.

«Ми йдемо!»

Так, вони йшли. Йшли вперед, попри труднощі й зневіру, попри вогкість і холод пізньої осені. Не дивлячись ні на що і ні на кого. З надзвичайним піднесенням і вірою в майбутнє...

І краплиною цього океану був він, Артем. У загальному піднесенні відчував погорду за кожного з цих людей. Але була серед цього океану ще одна людина, до котрої знову і знову повертались його думки: дівчина у кумедному капелюшку, яка пригостила його канапкою. Артем не знав, що очікує на нього в майбутньому. Знав лише одне – він повинен відшукати її за будь-яку ціну.

II

Вдруге він зустрів Ірину наступного дня. Вона стояла неподалік від входу до музичної академії і розмовляла по телефону. Помітивши Артема, посміхнулась і помахала йому рукою. І одразу ж новий день набув нових, яскравих кольорів. Артем одяг на обличчя найкращу з своїх посмішок і спробував справити враження. Втім, це йому навряд чи вдалося.

– Ти ще тут? – сказала Ірина, чітко вимальовуючи той кордон, який, з її погляду, мав бути присутнім між ними. Кордон між Майданом і невідомим, який, цілком можливо, завтра зникне.

Артем відчув злість. Не на того напала, пташко. Так просто від мене не відчепишся!

– Звісно. Радий бачити. Сьогодні без канапок?

– А, ось хто я для тебе, – саянула вона тією посмішкою, яка й учора зачепила Артема за живе. – Дівчина з канапками?

– У першу чергу дівчина. Щодо канапок...

– Якщо зголоднів, поряд Макдональдс, – пхикнула Ірина і хотіла йти. Нічого не залишалось, окрім як повторити учорашній маневр – вхопити її за руку і примусити повернутись. Втім, вона не образилась. Лише кинула погляд на його руку, після чого оглянула Артема вже зацікавлено.

– А ти амбітний!

– Саме так. Тому пропоную відвідати Макдональдс разом. Погоджуйся.

Та Артему не поталанило.

– Дякую, але не маю на це часу. Дівчина з канапками повинна дбати про апетит активістів. Жартую. Якщо чесно – я медик. Плануємо розгорнути медпункт, отже, роботи вдосталь.

– Я можу допомогти?

Вона на мить замислилась, приклавши пальчика до своїх чарівних вуст.

– Плануєш залишитися?

– Так, – Артем повів рукою, вказуючи на оточуючі їх будівлі. – Мені тут подобається. Стільки однодумців... А серед них такі чарівні дівчата! Їхати до Львова було б необачністю з мого боку.

– Все ясно з тобою, – Ірина дістала з кишені візитівку і простягла її Артему. – В такому випадку зателефонуй.

– Це твій телефон?

Вона пирснула зі сміху.

– Ще б чого!.. Телефон координатора. Нам потрібні волонтери.

І знову зникла, як і напередодні. Артем поглянув на глянцевої чотирикутної візитної картки і заховав її до портмоне. Про себе відзначив, що це дівча його заінтригувало своєю безпосередністю, яка неймовірним чином поєднувалася з умінням тримати на відстані. Втім, не залицятись же він приїхав до Києва, є безліч актуальніших справ. Артем натяг на голову капюшон і покрокував до підземки. Накрапав дрібний дощ і потрібно було влаштуватися, готуючись до тривалої боротьби. Але маленьке дівча в кумедному капелюшку з косичками вже не йшло йому з думок. Київ зустрів і прийняв його. З великим обсягом роботи і мотивацією.

III

Третя зустріч Артема з новою знайомою відбулася тієї пам'ятної ночі, після якої один з відомих опозиціонерів сказав: «Ми прокинулись в іншій країні».

І він мав рацію. Мільйони людей, які слідували за зародком майбутньої революції, дякуючи репортажам бунтівного «5 каналу», відчували шок. Вони раптом зрозуміли, що влада, яка раніше діяла на кшталт вокзального катали, відкинула непотрібну тепер овечу шкуру й оскалилась негідними іклами.

Але все це було дещо згодом. Вечоріло, коли Артем, відчуваючи втому після кількох недовганих ночей, уже хотів покинути все і йти відпочивати. Скоріш за все, так він і зробив би. І саме цієї миті помітив її.

– Ось де ти. – Іра сіла поряд з ним на каремат, постелений просто на сходинку поряд зі скляним куполом «Глобуса». – Давно не бачились.

Артем, не витрачаючи зайвих слів, простягнув дівчині пластикову чашку і відкоркував термос.

– Кава.

Вона вдячно поглянула на нього і взяла чашку двома руками. Гріла долоні і дивилась у бік стелі, туди, де на кілька метрів угору здіймалися зелені ребра покинутої комунальниками «йолки».

– А може, й справді все це даремно? – несподівано мовила. – Може, дітям потрібна ялинка і ковзанка?

Артем знизав плечами.

– Їм потрібна країна, в якій вони почуватимуть себе з комфортом.

– А ти раніше чував себе так, з комфортом?

Артем замислився. Йому нічого було нарікати на життя. Він ніколи не знав нужди, навчався й займався улюбленою роботою. У нього не було причин повставати на боротьбу за краще життя. Ірина немовби прочитала його думки.

– Тут більшість таких, кому на життя вистачає. У них усе є. Але у них є ще щось. Це мрія. Мрія жити у такій країні, за яку не соромно. У країні, яка дозволяє гордитись тим, що ти є її громадянином. Зараз ми такої країни не маємо.

Артем уважно придивився до її симпатичного обличчя, відчуваючи, що починає ставитись до Ірини дещо по-новому. Так, це не просто миле дівча, яке вийшло розважитись, покинувши нудні пари в університеті. Думки, якими вона переймається, виходять за рамки світогляду двадцятирічної студентки.

– Артеме! – відволік від думок сторонній голос.

Артем повернувся у той бік, звідки він пролунав. За кілька кроків від нього стояв Макс – один з нових знайомих, з якими почав приятелювати уже тут, на Майдані. Макс був родом з Дніпропетровська, мав там свій невеличкий бізнес, але покинув усе в один день, з'явившись у столиці зі спальником і кількадечним запасом харчів у рюкзаку.

– Сьогодні чергуватимеш?

Артем згадав, що обіцяв залишитись на нічне чергування. Вони – кілька десятків активістів, домовились організувати регулярні нічні чергування. Холодна ніч на переламі осені й зими була

тепер головною загрозою Майдану. Вдень їх, веселих, миролюбних і нахабних одночасно, не зачіпали. Влада дбала про своє обличчя, і десятки відеокамер, які чатували середмістя столиці, були надійним стримуючим фактором для спеціальних загонів міліції, які ховались у прилеглих до Майдану вуличках. Вночі все змінювалось. Кількість людей стрімко меншала, а напис під стелою, що проголошував: «Путяра, іди геть», виглядав не менш виключно, аніж вдень.

Артем зітхнув і заперечливо покрутив головою. Чергування було конче потрібне, але сьогодні сили залишили його. Додалася, скоріш за все, простуда – нежить і слабкість примушували жадати відпочинку і горизонтального положення.

– Не знаю. Щось я зовсім розклеївся.

– Ти захворів? – несподівано Ірина наблизилась і торкнулась вустами його чола. – Температури немає!

Артем від несподіванки навіть зашарівся. Хотів пожартувати, але не знайшов нічого дотепного. Подумав лишень, що дуже давно втратив властивість ніяковіти перед дівчатами. Та щось особливе було у цьому загорнутому у жовто-блакитний прапор дівчеську з кумедним в'язаним капелюшком на голові. Почуття, яке з'явилося під час першої зустрічі, цієї миті зросло і сформувалося остаточно.

– Мабуть, просто втомився, – сказав він.

– Отже? – Макс був втомлений не менше, але обов'язки організатора не покидав.

– Ми залишимося, – просто сказала Ірина. І от це «ми» сповнило Артема теплом. Він ще раз уважно поглянув на неї і саме в цю мить йому здалося, що вони знайомі дуже давно. А Ірина йому подобається. Незважаючи на кумедний капелюх і безцеремонну манеру спілкуватись із малознайомими людьми. Хоча, можливо, простота у спілкуванні не була притаманна дівчині раніше? Можливо, це ті невидимі ниточки, якими пов'язав їх усіх Майдан, зробивши ближчими один до одного? Згуртувавши заради досягнення спільної мети.

– Так, ми залишимося.

Артем простягнув Ірині руку і відчув тепло її маленької тендітної долоньки...

Усе почалося о четвертій ранку, коли жовте світло вуличних ліхтарів малювало на стінах химерні малюнки, а холодний передранковий вітер гнав бруківкою пожовкле листя каштанів. Очевидно, десь там, у владних кабінетах, комусь увірвався терпець і він вирішив грати не за правилами.

Переможців не судять, тож загони спеціального призначення все прибували й прибували. Вони з'являлися звідусіль. Сиві, немов лісові сіроманці, у своїх камуфльованих бушлатах, кремезні й озброєні до зубів. Треновані й готові до брудної роботи.

Артем дивився на ряди працівників «Беркута» й розумів, що жарти скінчились.

А далі... все миготіло перед очима, немов якісь уривки.

Блиск шоломів у світлі вуличних ліхтарів, швидкі команди, брутальні голоси. Тупіт сотень ніг, стукіт гумових кийків до металу щитів... Трохи вдалось отямитись уже перед атакою. Ряди силовиків йшли від Європейської площі і Бессарабського ринку, насувались від площі Івана Франка і спускалися Інститутською. Виходили з автобусів на Михайлівській, шикували шеренги і готували до роботи кийки.

– Мені страшно, Артеме, – прошепотіла Ірина і міцно притислась до нього. Маленька, налякана і одночасно безмежно сильна, і мужня. Саме це повернуло Артему можливість зважувати обставини.

– Будь поряд! Тримайся за мене! Ми не повинні відбиватися від натовпу!

І вони побігли до стели Незалежності. Туди, де було найбільше протестувальників. Там і тільки там був шанс уникнути побиття й арешту.

– Ми повинні перебувати у натовпі, – повторював Артем, роздивляючись залитий примарним світлом ліхтарів Майдан. І бачив, що іншого виходу у них немає – бійці «Беркута» не залишали можливості протестувальникам зникнути з площі. Усе мало закінчитись оточенням і побиттям. Звичайна екзекуція, привселюдна й ганебна.

– Тримайся поряд і нічого не бійся! – повторював Артем і тоді, коли кийки запрацювали, проливаючи першу кров. – Нічого не бійся!

Бійка набирала обертів. Хоча, яка там бійка... Це більше було схоже на цинічне й жорстоке побиття, аніж на бійку. З відбіркою лайкою міліціонери кидались на беззахисних студентів і діяли так, ніби перед ними знаходились, як мінімум, озброєні злочинці. Побиті люди падали під ноги бійцям спеціального призначення, намагалися прикритися, але діставали все нових і нових ударів. Когось волокли до автобусів.

З майданчика під стелою Незалежності нападникам відповідали мляві удари перетворених на флагштоки пластикових вудочок.

І знову свідомість відмовилась відтворювати картину побоїща, перетворюючи її на уривки.

– Мусора! – люто сичав хтось, не в змозі стримати емоцій.

І летіли в ряди «Беркута» палаючі дрова з перекинутих діжок для обігріву.

І падали під ноги міліції романтики з розбитими головами.

І волокли до автозаків студентів, провинною яких було лише небажання жити у королівстві кривих дзеркал, на яке перетворилась Україна.

І плакав, сидючи на сходах, побитий до крові чоловік у бутафорському козацькому одязі.

Майдан вчився не бути мирним. Вчився на власних травмах і побоях. На спрямованій проти нього жорстокості й брутальності тих, хто мав його захищати...

До тям Артем прийшов уже за воротами Михайлівського собору. Кількадесят активістів будували барикаду, намагаючись перешкодити проникненню озвірілого «Беркута», а ченці надавали першу допомогу тим, кому дісталось більше за інших. Він не пам'ятав кількох останніх хвилин, тож перше, про що подумав після панічної втечі, – де Ірина?

Вона була поруч. Розгублено стояла посеред внутрішнього подвір'я Михайлівського Золотоверхого і куталась у розірваний прапор.

– Господи, який жах! Який жах, – повторювала вона.

– Іро, ти ціла?

– Ціла? Хіба після такого можна залишитися цілою? – У її голосі не було розпачу, лише злість.

Він пригорнув її до грудей і зазирнув у очі.

– Вибач, я не зміг. Ми не змогли...

Ірина, і не пробуючи відсторонитись, повільно похитала головою.

– Ти не зміг? Ми не змогли!? Ні, Артеме, все було не так. Ми тут і ми не відступимо. Тепер тільки так! Тоді зможемо.

Артем не знайшов, що відповісти. Яка ж вона і справді сильна, ця тендітна дівчинка. Де тільки бере вона оптимізм і готовність продовжувати боротьбу, після усього, що сталося?

– З тобою точно зможемо, – вперше за багато годин посміхнувся Артем. – Боюсь лишень, що у мене значно менше ентузіазму.

Ірина не відповіла. Просто піднялась навшпиньки і поцілувала його.

– Чим ти займаєшся у звичайному житті? – запитала згодом.

Артему залишилося тільки розвести руками:

– Аспірант. Історик. Одним словом – нічого спільного з супергероями.

– Ти справді нічого не пам'ятаєш?

– Ми бігли... Вибач, адреналін не мій наркотик.

Вона похитала головою.

– Ти... Господи, Артеме, ти ж вирвав мене з рук того «космонавта»! Якби тебе не було поряд, мене б забрали. Ти просто збив його з ніг, аспіранте! Саме тому я впевнена – ми не відступимо!

Артем відчув, що у нього паморочиться в голові, й присів просто на камінь долівки. Провів рукою по чолю і лише тепер відчув щось липке. Очевидно, таки дістав кийком по маківці. Не надто сильно, аби перервати розмову для банальної перев'язки.

– Так, не відступимо, – втомленим голосом мовив він. – Лишень відпочину. Іди до мене.

Не сперечаючись, вона присіла поряд і вони завмерли в обіймах.

Над Києвом жеврів неспівний зимовий ранок першого грудня, розірваний навіп тривожним набатом Михайлівського собору. Церковні дзвони, гучні й урочисті, будили Київ, сповіщаючи, що минуле життя навіки залишилося позаду. Попереду була буремна майданівська зима.

IV

Артем подумки вилаявся, ввімкнув покажчик правого повороту і зупинив автомобіль на узбіччі. Маючи впевненість, що правил не порушував, приготувався до неприємної розмови з інспекторами. Віднедавна вони стали надто прискіпливими до усіх, хто наближався до столиці з західної сторони. Особливо, якщо авто з викликом «демонструвало» львівські номери. І хоча від містечка на Хмельниччині, де народився і мешкав Артем до славетного міста Лева, було не менш ніж три сотні кілометрів, інспектори ДПС мали рацію. Зупиняючи його, вони щоразу попадали у «десятку» з погляду виконання секретної вказівки міністерства Захарченка. От і зараз, червонопикий капітан у шкіряній куртці й помаранчевому жилеті нахабно вискалився, імітуючи представлення чимось на кшталт: «ктанліціїаші документи...»

Артем зітхнув, повернув об'єктив реєстратора в бік інспектора і приготувався до довжелезної розмови. Колись він навіть знаходив задоволення у такому дратуванні нахаб з ДПС і пізнішому викладенню діалогів у Ют्यूб. Але це було раніше. Починаючи з середини грудня, ігри закінчились і тепер зайве слово, сказане «не так» правоохоронцю, могло закінчитись напівтемною камерою ІТТ. Що ж, як би там не було, здаватися і повертати назад він не збирався. Україна – це Європа, врешті решт. А Європа – це демократія.

– Я вас слухаю, – намагаючись зберігати спокій, мовив Артем.

Червонопикий капітан криво посміхнувся:

– Сьогодні, розумнику, ти будеш слухати не мене. – Він вказав на чорний мікроавтобус з тонованими вікнами, що стояв неподалік. – Туди пройдись.

Артем, не сперечаючись, вийшов з машини і крокував до мікроавтобуса. Зрозуміло, що це не звичайна спроба завернути геть з очей активіста Євромайдану. Тож, у випадку супротиву, йому «допоможуть» дійти до вказаного місця. Вогкий холодний вітер нещадно рвонув поли пальта і крижаною рукою заліз під светр. Поля, що тяглись уздовж траси, незважаючи на останню декаду грудня, не мали на собі жодного кляпоту снігу. Чорні й непривітні, як і силует автомобіля, до якого наближався Артем. Такими чорними й непривітними були ряди солдат, які взяли у кільце Майдан Незалежності у Києві, намагаючись придушити протест, що наростав і ширився зі швидкістю каменепад у горах. Проте, це просто гра уяви. Перед ним були лише зорані на зиму поля. Над полями важкою ковдрою застигла імла, а струмені вологого вітру, час від часу, несли холодні краплини дощу.

«Це добре, що немає морозу. Це добре...» – подумав він. Ірина увесь цей час, поки він їздив у справах, жила у наметі. І хоч дров, з її слів, вистачало, брезентовий дах намету далеко не найкращий захист від зимової негоди.

Скільки ж вони не бачились? Три дні? Ні, чотири. Як це іноді багато – довгих чотири дні. Антоніна цього б не зрозуміла. Та й не тільки вона. Подібне почуття може бути відомим лише двом. Двом, для яких чотири доби розлуки є важким тягарем. І одним з цих двох зачарованих був Артем. Усе те, що напередодні займало усі його думки, усе відійшло на задній план і стало надто далеким. Аспірантура, пошуки роботи, розлучення з Антоніною... Все залишилося у минулому житті. Так, напевне, відзначився у свідомості великого Гая Цезаря перехід Рубікону. І сам Гай Цезар залишився у минулому житті. Тепер лише Ірина. І Майдан – велика боротьба, яка дозволила їм відшукати одне одного у цілому морі людей.

Водій мікроавтобуса, до якого зайшов Артем, двигун не вимикав, обдуваючи салон і єдиного пасажира струменем теплого повітря. Однак тепло і затишно тут не було. Принаймні, для Артема. Він упізнав людину, яка сиділа у шкіряному кріслі, привалившись спиною до скла. Перед ним був Борис.

– Ось і зустрілися, брате, – по хвилині мовчанки вимовив Борис. – Що ж не вітаєшся? Неприємно бачити?

Артем зручніше вмовстився у кріслі навпроти брата і довго уприпул дивився на нього.

– Ну, привіт, – нарешті вимовив. Занадто напружено. Занадто насторожено й неприязно.

– Бачиш, як зустрічатись доводиться? – похитав головою Борис.

– Ти сам усе влаштував, чому ж дивуєшся?

– Так, сам. Коли я хочу зустрітись з людиною, у мене є засоби це влаштувати. Навіть коли та сама людина влаштувала сварку зі мною і не хоче спілкуватись.

– Я не влаштовував сварки.

– Проте у доволі вільних фразах висловив своє ставлення до «контори» і всіх, хто у ній служить. Як ти нас називав? «Армія золотого унітазу»? Я не помиляюсь?

– Для чого ти мене зупинив? – похмуро відповів Артем. Йому й самому було неприємно згадувати про нестриманість, що її виявив під час минулої зустрічі з братом. Але вибачатись він не збирався. Не він винен, що доля розвела їх по різні боки барикад і зробила ворогами.

Борис немов прочитав його думки.

– Ми не вороги, Артеме. Просто ти багато чого не знаєш.

Артем не відповів. Шипінням і незрозумілим уривком фрази озвався невидимий динамік. Борис відвів пронизливий погляд, яким щойно свердлив Артема, дістав з внутрішньої кишені модної куртки крихітну короткохвильову радіостанцію і буркнув у її мікрофон:

– Вільні. Далі по своєму плану.

І знову почав пронизувати важким поглядом Артема. Срібляста іномарка автомобільної інспекції зірвалась з місця, як застояний кінь, і помчала у мряку дощу, який почав засівати мокрий асфальт. Артем якийсь час намагався витримати погляд брата, після чого повернувся до вікна й почав роздивлятись околиці.

– Як мати? – несподівано запитав Борис.

– Краще. Про тебе запитувала. Казала – не телефонуєш.

Борис нічого не відповів. Натомість взяв до рук «планшетник», що лежав поруч з ним у кріслі, й заходився проводити якісь маніпуляції на його екрані. За хвилину простяг комп'ютер Артему.

– Поглянь.

Артем з цікавістю почав перегляд. Перед ним було, скоріш за все, оперативне відео. Звичайні краєвиди київського середмістя. Ось Будинок профспілок з рекламою шикарного позашляховика майже на всю стіну, ось Майдан Незалежності з недобудованою ялинкою, ось КМДА і Маріїнський парк, а далі Верховна Рада і Кабінет Міністрів. Загалом невеличкий клаптик Києва, до якого вже понад три тижні прикуті погляди мільйонів українців і мешканців об'єднаної Європи. Відео складалося з уривків, місце розташування оператора час від часу змінювалося, змінювались і люди у кадрі. Проте Артем точно міг сказати, що присвячений фільм саме його скромній персоні. Ось він, Артем, з прапором у штовханині з «космонавтами», ось у пікеті біля комплексу урядових споруд. Ба, навіть за столиком у кав'ярні, про щось розмовляє з двома чоловіками у камуфльованому одязі. Добірка займала п'ятнадцять хвилин і доводила якщо й не тісний зв'язок, то принаймні знайомство Артема з добрячою половиною тих, кого урядові телевізійні канали зазвичай іменували екстремістами й звинувачували у спробах «насильницької зміни влади».

Артем відклав пристрій.

– Чудово! Нарешті відчуваю себе кіногероєм.

– Це лише частина матеріалу, – похмуро відповів Борис. – Я ще записів твоїх телефонних розмов не вмикав. Ти взагалі розумієш, що відбувається?

– Очевидно, мною займається СБУ.

– І ти так спокійно це констатуєш?

– А на яку реакцію ти очікував, брате?

– Добре... – Борис похапцем дістав цигарки і припалив, клацнувши запальничкою. Глибоко затягнувся й різко видмухнув із себе дим. – Хоча яке там в біса добре... Артеме, ти повинен покинути це!

– Що саме? – Артем відчув, як його кулаки стискаються. Як колись у школі, у третьому класі, перед бійкою з нахабою однокласником. Тільки тоді його старший брат був поряд, а не проти нього.

– Припини цю маячню про євроінтеграцію, а я зроблю так, що матеріали на тебе зникнуть.

– Тобто, наше прагнення жити в цивілізованому світі для тебе маячня?

– Так, цілковита. Ти нічого не вирішуєш. Я скажу більше, Артеме, ти сам не знаєш, куди лізеш.

– Я нікуди не лізу. Я... Власне не я, а ми, усі ті сотні тисяч, ми хочемо справедливості.

Борис почав відверто втрачати залишки терпцю.

– Ти дурень, Артеме! Ти не знаєш, хто ці люди. Ти не знаєш, чим загрожує перейти їм дорогу. Вони тебе знищать і я нічим не зможу допомогти!

– Усіх не знищать! – палко заперечив Артем, але одразу ж почув аргумент, з яким важко було не погодитись:

– Лише найактивніших, решта розбіжаться самі. Артеме, як ти не розумієш – у них гроші, влада! Закон у їхніх руках – дишло, а на карту поставлено все. І вони це добре розуміють. Тож з тобою ніхто не буде панькатись. Десять років за організацію масових заворушень не найгірша доля з тих, що чекають на подібних до тебе бунтарів. І це не гадання на кавовій гущі, це інформація. Ну для чого тобі все це? Пожертвувати університетом, наукою, власним майбутнім нарешті... Це через те дівча?

Артем раптом відчув крижану злість. Хіба це той Борис, який учив його колись їздити на велосипеді або приладнувати гачки до спінінга? Ні, це інша людина. Він захищає інтереси тих, проти кого вони ведуть боротьбу. Він, Ірина, Макс, тисячі подібних до них людей. Подумав так, і враз осікся. Яке він має право допускати подібні думки? Це ж брат, рідний брат, яким він так пишався, коли ще був малим хлопчиком. Якому так радів, коли той повернувся зі служби в армії. Успіху якого так по-доброму заздри, коли Борис влаштувався працювати в СБУ, отримав посаду в спеціальному підрозділі «Альфа» і з запаморочливою швидкістю дослужився до погон підполковника. Як же він може бути ворогом?

Що взагалі відбувається у цій країні, коли подібні думки можуть з'явитися у Артемовій голові? Хто привів до того?

І ось це, останнє питання, з цілої низки, які виникли у розбурханій уяві Артема, раптом поставило все на свої місця. Саме влада, намагаючись розділити, обікрати їх та володарювати безмежно й безкінечно, призвела до того, що повстав Майдан. Тобто він, Ірина, Макс – вони все роблять правильно, а Україна будь-що стане частиною Європи.

– Мене затримано? – чітко викарбував Артем.

– Дурень! – вигукнув Борис. А потім нагнувся до Артема і, поклавши йому руку на плече, гаряче заговорив: – Артеме, я прошу, покинь це і їдь додому. Не сьогодні то завтра вас зачистять!

– Мене затримано?

– Ти... Чорт забирай, чому ти не хочеш мене чути?! Я лише намагаюсь врятувати твою дурну голову! Їдь додому! – Борис перейшов на крик, чого за ним Артем ніколи не пам'ятав. Очевидно, говорив правду. Але це нічого не змінює. Вони продовжать боротьбу. Україна вступить до Євросоюзу, а винні у побитті студентів будуть покарані.

– Я їду на Майдан.

Мовчанка. Борис припалив другу цигарку. За хвилину кинув неголосно:

– Іди геть.

Артем послухався. Коли повернувся до свого автомобіля, довго не міг заспокоїтись. Сидів, заплющивши очі, й пригадував події, що відбулися зовсім недавно. Минулого разу вони зустрічались із братом у листопаді, до того, як Артем вперше поїхав до Києва, щоб на Майдані Незалежності бодай комусь вилити біль і сором за те, що у них відбирають країну. Відбирають, щоб піднести її у якості цінного трофею ненажерливому Третьому Риму. Минулої зустрічі вони про це не говорили, було не до політики. Вони зустрілись під час похорону батька і їхнє горе було спільним. Але тепер... Тепер один із них мусить мерзнути у наметі, а інший прислужувати злодію,

який зненацька зацарював в Україні. Прислужувати й боротись з побратимами Артема. Хапати їх і за безглуздим звинуваченням кидати до буцегарні. А скількох він уже кинув? Невже вони мусять стати ворогами?

Артем силоміць перевів думки у більш практичне русло. Потрібно було заправити повний бак і усі каністри на АЗС перед в'їздом до міста. На Майдані катастрофічно не вистачало пального для генераторів.

V

– Прізвище? – лейтенант у розхристаному і вим'ятому однострої не мав у голосі гніву, лише втому. Як і усі співробітники райвідділу, куди озвірілі «беркути» завезли десяток напівмертвих від побоїв бійців самооборони, серед яких перебував і Артем.

– Кричевський.

– Ім'я, по батькові?

– Артем Іванович.

Лейтенант раптом про щось замислився.

– Кричевський, кажеш...

– Так, а що?

– Та так, запитували тут про тебе.

Артему було байдуже, хто про нього запитував. Хотілося лише одного: лягти на бік і звернутися у позу ембріона. Усе тіло нило, поламаний ніс заважав диханню, до того ж його нудило – залізна ознака струсу головного мозку.

– Розповідай, – лейтенант позіхнув, прикриваючи рот долонею.

– Що?

– Усе розповідай. Від самого початку.

– Спочатку сотворив Бог Землю і Небо, – монотонно розпочав Артем, цитуючи Старий Заповіт. – Земля ж була недоладною і пустою, і темрява над безоднею...

Лейтенант кілька секунд шкрябав ручкою по аркушу паперу, після чого стиха вилаявся, зім'яв аркуш і вкинув його до корзини.

– Гуморист? – запитав, впритул дивлячись на Артема.

– Історик.

– Що?

– Аспірант. Львівський Державний Університет.

Лейтенант узяв другий аркуш і щось на ньому занотував.

– Слухай, аспіранте, може, не створюватимемо один одному труднощі? Тобі, бачу, й так дісталось. Тож домовимось – я запитую, ти відповідаєш. Закінчимо з протоколом, тебе у суд, а там на два місяці під арешт. Йдеш на шконку, на відпочинок. Все ж тепліше, аніж у наметі.

– Або?

– Або я починаю ставитись до тебе упереджено і наші розмови стануть найгіршим спогадом у твоєму майбутньому житті.

Артем, намагаючись не надто сильно торкатись, витер кров, яка все ще йшла з розбитого носа.

– Мені приховувати нічого.

– От і добре. Розповідай, з ким зустрічався і про що мав розмову.

– Я не знаю цих людей. Але зустріч, скажу я вам, не була надто результативною.

– Так, – лейтенант щось записав на аркуші. – Якого ж результату ти очікував?

– Важко сказати.

– А ти спробуй.

– Ну, я думав, що людину з державним прапором у руках працівники правоохоронних органів цієї держави принаймні вислухають, а не кинуть на землю і не почнуть гамселити ногами. А потім вивезуть до Маріїнського парку й будуть тримати без верхнього одягу на морозі. На колінах.

Я думав, що так чинили нацисти у минулу війну. А ще я думав, що у столиці своєї держави я можу вільно спілкуватись своєю рідною мовою, не побоюючись, що працівники міліції заштовхають мене в автозак, називаючи бандерівцем. Хоча, я не маю нічого проти цього високого звання.

Лейтенант вислухав Артеміїв монотонний монолог, не перебиваючи, а коли той замовк, лише похитав головою.

– Ти нічого не зрозумів. Встати!

Артем піднявся на ватні ноги і завмер. Думав, що його знову почнуть бити. Однак він помилився. Лейтенант увімкнув настільну лампу, смикнув затриманого за лікоть, підводячи ближче, і спрямував сніп яскравого світла Артемієві в очі.

– Шкандиба! – гукнув когось з коридору. Коли двері за спиною Артема відчинились, мовив до того, хто зайшов, – слідкуй за ним. Якщо відвертатиме мармизу, бий кийком під коліна.

– А ти постій, подумай, – це вже до Артема. – Коли надумаєш розповісти про людей, з якими ваш чортів автомайдан зустрічався з метою налагодити постачання продуктами харчування, можеш мене покликати.

За мить двері зачинились. Артем спробував повернутись, але одразу ж отримав болісний удар гумовим кийком по стегну.

– Стояти! – каркнув сухий голос за спиною.

І він стояв. Коли спробував схилити голову, отримав удар. Коли намагався заговорити з невідомим Шкандибою, отримував ще один удар. Так тяглися хвилини. Світло до болю пекло вимучений безсонням і болем мозок навіть крізь запліснені повіки. Тож дуже скоро Артем досягнув усякої геніальності задуму свого мучителя. Десь він читав про подібний метод. Здається, в Івана Багряного. Невже подібні твори читає й лейтенант? Після хвилини роздумів Артем дійшов висновку, що міліціонерам не обов'язково читати твори дисидентів, аби урізноманітнити свої «методи» дізнання. Просто розум катів не надто наділений уявою, а найбільш витончені тортури відточувались протягом століть. Наступним кроком по колам «правоохоронного» пекла цілком може стати паля.

Світло, що проходило крізь призму стулених повік, мало криваво-червоний колір, а у голові пульсував біль. Щоб якось відволіктись, Артем почав пригадувати своє минуле життя. Те, яке закінчилось зовсім нещодавно. Напередодні Євромайдану.

Обличчя Антоніни чітко промовляло, що вона по-особливому готувалась. Ще одна вистава. Звичайно, прийти на розлучення до суду можна й без дорогого макіяжу, але це буде просто тривіальний процес з розлучення. Натомість тепер все виглядає по-іншому. Ось вона, я – красуня, що насолоджується вільним життям. Дивись, дурню, кого втратив. Принаймні, так все виглядає в її уяві. Але Артем дивився на колишню дружину і бачив не лише макіяж. Він бачив чужу собі людину, яка з шкіри лізе, намагаючись довести йому щось важливе для неї, не для нього. Звичайно, причиною розлучення стало не його рішення їхати до Києва і виборювати майбутнє України в об'єднаній Європі. Над цим практична і меркантильна Тоня могла лише посміятися. Все було зруйновано значно раніше. У цьому їхня обопільна вина, проте Артема не турбував подібний факт.

– Квитки купив? – з іронічною посмішкою запитала вона.

– Так. Завтра їду.

– А... Щасливої дороги.

– Дякую.

– Кричевський, ну чому ти така дитина, скажи? – театральна зітхнула Антоніна.

– Усі ми великі діти.

– Ти занадто. Хіба доросла людина може насправді вірити, що ці дурні на київській площі щось вирішують? У тебе, до речі, сім'я зруйнувалась, а ти про якісь дурниці роздумуєш.

– Чому дурниці?

– Тому, що мені, наприклад, байдуже, хто буде при владі. Чи нинішні будуть красти, чи інші, яка різниця? Ти два тижні сидів там у 2005 році, запалення легень дістав і що?

– Тебе досі цікавлять мої погляди на життя?

Вона зітхнула. Так, як зітхають актори на сцені. Його погляди на життя Антоніну не цікавили ніколи. Лишень розмір заробітку, який завжди був для неї суцільним розчаруванням.

– Аніскілечки. Просто хочу відкрити очі дитині, що загалася.

Це не має ніякого сенсу, подумав Артем. Доводити істину людині, яка живе у своїй власній містечковій реальності. Але не стримався:

– Цього разу усе по-дорослому, Тоню. Якщо ми будемо сидіти, склавши руки, Україна просто перестане існувати. Нас силоміць приєднають до Російської Федерації. Не за рік-два, але все закінчиться саме так.

– І що з того? Так історично склалось – ми завжди були разом з Росією, будемо й далі.

Артем спохмурнів. Вона часто плела нісенітницю. Та біда в тому, що подібні нісенітницю зараз варнякав мало не кожен другий у країні, яка вже двадцять три роки існувала як суверенна держава.

– Ти мені розповідатимеш про історичну спадковість відносин?

– Ти зануда.

Можливо, вона має рацію. Він зануда. Принаймні, не хотів миритись із її позашлюбним романом і не вважав, що сам до нього спонукав Антоніну. Він зануда тому, що йому байдуже, ким і чим стане ця жінка у майбутньому. Зараз його більше турбували події, які набирали обертів на Майдані Незалежності у Києві.

Двері кабінету відчинились і секретар судового засідання сказала:

– Кричевські. Антоніна і Артем...

Від спогадів відволік черговий удар кийком, від якого ноги підігнулись і Артем гепнувся на підлогу. На якийсь час, скоріш за все, втратив свідомість. Коли прийшов до тями, побачив над собою обличчя лейтенанта і того, кого кликали Шкандиба. Небрита масна пика, коротка зачіска, запах перегару, камуфльований однострій. Типовий сержант спеціального підрозділу «Беркут».

– Будеш говорити? – сумно, навіть співчутливо промовив лейтенант.

Артем у відповідь лише похитав головою.

– Як знаєш. Сьогодні суд зачинить тебе на шістдесят діб, отже, матимемо вдосталь часу. Я тобі продемонструю, що Україна – це Європа.

VI

Двері камери відчинилися з оглушливим рипінням і промінь жовтавого світла з тюремного коридору ліг на підлогу. А разом з ним тінь охоронця. Гротескна постать гірського троля з великим черевом, короткими ногами і схожою на колоду головою. Брязкаючи ключами, вартовий пробубонів:

– Кричевський, на вихід!

До свідомості Артема ці слова дійшли, немов крізь ковдру. Власне, все його життя протягом перебування у напівтемній, просяклій сопухом немитих людських тіл камері було таким – концентрацією образів, що пройшли крізь вату затупленого відчуття. Фраза «на вихід!» лунала на годину по кілька разів. Мінялися лише прізвища, решта ритуалу відбувалася без змін. Хтось зітхав, починав ворухитись, вимовляв упівголосу лайку, після чого виходив у коридор. Потім двері зачинялися з жахливим рипінням, а життя напівсонної камери ІТТ продовжувалось у попередньому ритмі.

– Кричевський! Спиш?! – охоронець не мав терпіння.

– Намагався.

– Сподобалось гостювати?

– Най так пану сподобається.

Тюремник – пузатий дядько років сорока п'яти, вишкірився:

– Сплюнь, дурню.

Можливо, він непоганий чоловік, подумав Артем. Так влаштовано світ, що кожен має викону-

вати свою роботу. Його обов'язки вичерпуються на дії відчинити – відвести – зачинити. Ставка, вислуга, пенсія, рік за два... Він нікому не чинить зла і навіть намагається підвищити настрій арештантів невмілими жартами й бородатими анекдотами. Має сім'ю, має жінку, яка, скоріш за все, мріє про більш заможне життя і розбавляє нудьгу повсякденності нечастими інтрижками. Має дітей. Можливо, хлопчика і дівчинку. Він щиро кохає усіх трьох. Чому б ні, він лише гвинтик. Каральна система потрібна завжди. Навіть якщо він співчуває Майдану і хоче бачити своїх дітей у новій, європейській Україні, він і надалі буде виконувати свої обов'язки. Обов'язки пса на ланцюгу. Людину не зміниш, і Артем знав це краще за інших.

– Тьху-тьху-тьху, – з посмішкою промовив Артем.

– От так краще, – вискалився тюремник. – Збирайся, там по твою душу.

У невеличкій кімнаті, захащеній казенними меблями, з рядом залізних шаф вздовж стіни, у яких переодягались тюремники, на нього очікував Борис. Побачивши Артема, махнув головою до службовця, з яким щойно бесідував, і встав зі стільця. Застиг, побачивши, в якому стані перебуває брат.

– Чортівня... – процідив крізь зуби і, звертаючись до когось невидимого: – Де його речі?

– Які речі? – виплигнув, немов чортик зі скриньки, капітан у сорочці кольору хакі. – Забираєш чи я телефоную?

Капітан, підтверджуючи свою рішучість телефонувати невідомому заступнику, зняв слухавку стаціонарного телефону. Борис, не намагаючись приховати нервовий настрій, підійшов впритул до капітана і одним рухом вихопив у нього слухавку.

– Я сам доповім кому треба. Не переймайся, капітане.

Капітан знизав плечима і відійшов.

– Ходімо, – просто сказав Борис, і вони пішли.

Артем дрімав у автомобілі брата, роблячи над собою зусилля відповідал на запитання Олени, дружини Бориса, брав у неї рушник, довго мокнув у ванні, а потім без сил упав на постіль. На ту саму постіль, на якій спав минулого разу, коли вони приїздили разом з мамою і батьком. Незважаючи на втому, сон не йшов. Пригадалась Ірина. Він повинен зателефонувати до неї. Але Артемів телефон залишився у міліціонерів, а прохати мобільний у брата він не хотів. А може, вона й не надто тривожиться через його відсутність? Так буває – доки людина поряд, відчуваєш у ній необхідність, але варто їй пропасти з поля зору – і життя продовжується. Зрештою, скільки вони знайомі? Усього півтора місяця, не так уже й багато... Все ж треба зателефонувати. Але це можна буде зробити вранці. Ранок завжди все розставляє на свої місця. Зрештою, втома здолала його і Артем заснув.

Ранок вихопив з чорноти небуття швидко, без хвилин солодкої дрімоти. У майданівському наметі він не бачив снів. Просто долав утому, намагаючись зберегти себе для наступного дня. З Русланою і політиками на сцені. З сотниками самооборони, які не встигали приховати обличчя під балаклавами від усюдисущих камер. З залізними діжками, у яких палали багаття, і невидимими з площі рядами військових, що зачайлись до часу, але не відступили. На квартирі у брата спати було зручніше, але снів він теж не побачив. Сни залишились у минулому житті.

Артем швидко одягнувся і почимчикував у прихожу і заходився взуватись.

– Артеме... – Борис стояв у дверях кухні з кавоваркою у руці. У квартирі панував запах духмяної гарячої кави.

– Я йду, – буркнув Артем.

– Артеме, не поспішай. Ти повинен відпочити, – Борис рішуче підійшов до дверей і поглянув на брата.

– Я йду.

– Куди?

– На Майдан.

Борис зробив над собою зусилля і посміхнувся.

– Ну, от що. Майдан зачекає, доки ми вип'ємо кави, згоден?

Артем не відповів, але рухи, якими він зашнуровував черевики, сповільнилися. Від Бориса не заховався настрій брата – значно менш рішучий, аніж під час минулої зустрічі. Тож він продовжив:

– І повинні ж ми поговорити врешті. Вір, я на твоєму боці.

Артем, несподівано для себе, послухався. Можливо, тому, що після бандитського нападу «Беркута» і кількох днів у камері почав підсвідомо ділити правоохоронців на різні групи, не ставлячись до них як до бездушної державної машини. Тим більше, машина почала давати перебої у роботі. І якщо одні з цієї когорти звірили від двомісячного життя у автобусах й ладні були фізично знищувати Артема і йому подібних, то інші, іноді пошепки, а іноді й у повний голос заявляли йому про підтримку. Або просто кидали посвідчення на стіл керівництва й самі прямували на Майдани, морем прапорів, наметів і облич яких майоріла тієї зими уже майже вся Україна. Артем зустрічав подібних людей раніше і ставився до них привітно. Чому б не ставитись так до рідного брата?

Борис розлив каву у чашки і взяв до рук свою. Кілька хвилин грів до неї долоні, немов збираючись з думками.

– Як ти взагалі? – запитав нарешті.

– Все добре.

Помовчали.

– Добре, кажеш? – невесело всміхнувся Борис. – Коли додому думаєш?

Тепер черга на таку ж посмішку була Артемова.

– У наївності тебе не запідозриш, Борисе. Для чого ж такі питання? Нам дороги назад немає, на кожному по дві-три статті карного кодексу.

– Я допоможу.

Артем надпив кави. Деякий час мовчав, збираючись з думками. Не хотів кинути ті образливі слова, які уже крутилися «на язичку».

– Зі мною у наметі живе бомж з Луганська. Хороший хлопець, один час почав закладати за комір і доля не помилювала. Тепер ось тут, захищає Україну, яка у нього відібрала куток у гуртожитку й викинула на вулицю. Йому ти теж допоможеш?

– Йому ні, а тобі ще можу.

– А Ірина, тобі про неї відомо? Ти допоможеш і їй?

– На неї нічого немає. Студентка, працює у медичному пункті, це не карається за законом. Якщо бажаєш, можу влаштувати вас обох десь подалі від столиці. Доки все не вгамується.

Артем уявив, що сказала б Ірина у відповідь на подібну пропозицію.

– Дякую, Борисе, але моя відповідь – ні. Не для того ми усе починали.

– Все ж ти подумай. Я справді хочу допомогти.

– Ви б нам дуже допомогли, якби перестали служити тому гіпопотаму, – відповів Артем. – Краще змінимо тему.

Борис лише похитав головою. Схоже, він не покладав багато надій на те, що йому вдасться відговорити брата від небезпечної авантюри, якою були, з його погляду, протести проти влади. Принаймні, він зробив спробу.

– Гаразд, – мовив Артем. – Коли ти востаннє був удома?

– Наприкінці листопада.

– Як мати?

– Поїдь подивися. Їй сумно самій.

Борис зітхнув.

– Так, я планував... служба, часу зовсім не маю. Тут, дякуючи вам, виспатись раз на тиждень вдається. Тепер, можливо, вирвуся влітку. Пам'ятник батькові потрібно поставити.

І раптом їхня розмова немов ожила, сповнилась новим настроєм і змістом. Це були спогади про минулі роки, про сховану серед груш і вишеньок батьківську хату, футбол, що його ганяли босоніж на вигоні. Згадували літні ранки, коли прямували удвох на риболовлю, жовтобоких карасів, що їх ловили у плавнях. Одне слово, все те життя, яким жили до того, як довелося покинути

малу батьківщину й ступити в доросле життя. На задній план відійшла революція, яка, набираючи обертів, простувала країною, холод наметів і міліцейські кийки для одного, і безкінечні години сидіння у тонованому авто, секретні завдання, чергування й безсонні ночі для іншого. Згадалась круча над Горинню, де молодь збиралась на веселі посиденьки, спів під гітару, перше кохання. Згадався шкільний випускний Артема, проводи в армію Бориса. Все це відбувалося немов учора. Немов не було у їхньому житті останніх років. Вони на добрячих півгодини забули про все й згадували кумедні випадки з минулого, спільних знайомих, рідне село на Хмельниччині.

Але все має свій початок і кінець. Скоро Борис поглянув на годинник і чарівна імла минулого, що огорнула їх щойно, зникла, розтанувши, немов і не було її.

– Маю через сорок хвилин бути в управлінні. Ще встигну підвезти тебе до метро, – похмуро сказав Борис.

– Буду вдячний. З такою пикою яку мені «нафарбували» у Маріїнському, маю шанс до Майдану не доїхати, – посміхнувся Артем.

– Так, звісно. – Борис заграв жовнами, вагаючись, як людина, яка хоче щось повідомити, але не може.

Вони мовчали, доки їхали у ліфті, не наважувались на продовження розмови й під час подорожі до метро. Лише зупинивши автомобіль, Борис поглянув на брата.

– Я чув, ти розлучився з Антоніною?

– Так.

– Чому?

– Так нам обом краще.

– А ця дівчина...

– Ірина. Її ім'я – Ірина.

– Просто знайома?

Артем замислився. І хоча першим поривом було погодитись на таке нейтральне і ні до чого не зобов'язуюче «просто знайома», заперечно похитав головою.

– Спочатку так все й було, але не тепер.

– Вона ще більш навіжена, аніж ти.

Артем не повірив власним вухам.

– Ти зустрічався з нею?

– Так, довелося. Коли розшукував тебе. Почув про себе багато нового.

Артем не зміг стримати посмішку. Вона така. Ніколи не приховує своїх думок і говорить усе прямо, без побоювань здатись некоректною.

– За це і сподобалась.

Борис нарешті не витримав:

– Артеме, ти не розумієш, чим це все закінчиться. Буде наказ стріляти на враження. У Межигір'ї розробляється контртерористична операція з залученням Контори і навіть армії. Щось подібне було у Празі і в Бухаресті. Десятки жертв. Я знаю, що відмовити тебе нереально, але хочу, щоб ти принаймні знав, на що йдеш.

Артем відчинив дверця авто і подав, прощаючись, братові руку:

– Я розумію. Маю надію, лишень, що нам не доведеться стріляти один в одного.

І пішов у ранкову мряку. Борис спостерігав за ним, доки брат не зник у темній паші підземки, після чого припалив цигарку і крутнув кермо, вливаючись до щільного транспортного потоку.

VII

Четверту добу «Набат Грушевського» дзвінкою металевою нотою лунав, сповнюючи тривою середмістя Києва. Його моторошна какофонія глушила усі звичні звуки сучасного міста і навіть безкінечні промови, що лунали зі сцени Майдану Незалежності. Вдень і уночі, без перерв, вихідних та святкових днів.

Імені того, хто так влучно іменував нове для столиці явище, потомки, скоріш за все, не дізнаються. Але, безперечно, пам'ятатимуть, позаяк назва вийшла влучною. Не менш влучною, ніж іменувались усі добрі й погані події, що відбувалось на Майдані. Починаючи від «Подавись своей елкой», до «Небесної Сотні».

Про останню тоді ще не знали.

Країна, яка не могла оговтатись після загибелі перших героїв – Нігояна, Жизневського і Вербицького, навіть не уявляла, в яку криваву бойню волоче її верхівка владної вертикалі.

Але «Набат Грушевського» вже лунав. Старенькі бабусі – його творці, вперто стукали по чавуну вуличних ліхтарів залізними уламками огорож і рекламних щитів, а Хрещатик стрімко позбувався бруківки.

На сцені Майдану лунала музика, люди, гріючись, танцювали, а Будинок Профспілок світився сотнями вогнів. Але неподалік від Європейської площі, де брала свій початок вулиця Грушевського, що збігала вздовж Маріїнського парку і виводила киян та гостей міста до будівель Верховної Ради і Кабінету Міністрів, застигли спалені вщент автобуси.

Персонажі у модних костюмах «від кутюр» все ще переконували електорат з екранів, що є найчеснішою владою в світі, а не бандою злодіїв та убивць. Але у лікарнях ставало все більше поранених міліціонерів, а у Київ масово кинулись солдатські матері, намагаючись забрати додому синів, що їх було перетворено на живий щит для «сім'ї» та оточення.

Розпочиналась третя декада січня.

Артем, відчуваючи важку втому, крокував сходами Будинку Профспілок, маючи на меті скоріше впасти на свій матрац і на кілька годин забутись в сні. Не хотів навіть у душ – за день, коли ненадовго повертався з передової, йому вже тричі доводилось бути у душі – необхідна умова перед заміною свого просякнутого сажею й политого з водомета одягу на чистий. Інакше переодягання втрачало будь-який сенс.

Вийшовши на другий поверх, він побачив її. Ірина стояла біля вікна і задумливо дивилась у море людей і наметів унизу.

– Привіт.

Артему стало соромно за те, що за останні кілька годин зовсім не згадував про неї.

– Привіт, – просто відповіла Ірина і посміхнулась. – Як ти?

Він наблизився і хотів обійняти її, але вчасно схаменувся. Його закіптюжений і брудний одяг контрастував з її білим медичним халатом.

Вони бачились востаннє вранці, коли Артемові довелося звертатись у медпункт після поранення гумовою кулею. Досі не міг забути переляку, який з'явився у її очах, коли Артема внесли на руках Макс та Сашко. Тоді, незважаючи на біль, лише він зміг її заспокоїти, стиснувши у обіймах і нашіптуючи у вухо, що все мине, а його поранення – звичайна подряпина. Все ж, коли Ірина робила перев'язку, руки її помітно тремтіли.

– Як нога? – запитала вона, зручніше вмоштуючись на підвіконні – інших лав, або стільців поряд не було.

– Уже майже не болить, – Артем сів на долівку, зняв з голови набридлий шолом і поклав голову їй на коліна. – Все добре.

– Тобі пощастило, – Ірина задумливо погладжувала його волосся і деякий час мовчала. – Знаєш, колись я читала у Ремарка, що лікар не повинен оперувати близьку йому людину. Це правда. Я ледве втримала себе у руках сьогодні вранці. А це була лише проста перев'язка.

– Ти чудово трималась.

– Дякую, але не варто. Я страшенно перелякалась. Просто я...

– Що? – Артем знайшов її руку і ледь-ледь стиснув у своїй.

– Просто я зрозуміла, що можу втратити тебе.

– Навряд.

Від Європейської площі й стадіону «Динамо» почулись наростаючі звуки «Набату Грушевського». За ними посилились вибухи світло-шумових гранат і феєрверків. Очевидно, «Беркут»

перейшов у чергову атаку, спровокований безперервним дощем з «коктейлів Молотова», що ним поливали його бійців активісти Майдану. Хрещатиком у той бік пройшла сотня самооборони, озброєна палицями і саморобними щитами.

– Коли ж це припиниться? – зітхнула Ірина.

– Скоро, люба.

– У такі хвилини мені здається, що надалі усе життя виглядатиме саме так. З довічною боротьбою, вибухами, арештами і небезпекою, що чигає на тебе всюди.

Артем поцілував її долоню і зазирнув в очі.

– Ти втомилась. Мало відпочиваєш, звідти й подібні думки. Ми переможемо і все це залишиться у минулому. Вір мені.

– Так, я втомилась. Артеме, сходимо кудись? Хоча б у кіно. Хоча б один вечір серед мирного життя.

Артем, не вагаючись, погодився. Втома після протистояння на барикадах кудись зникла. Ірина надто багато мусіла пережити тут для своїх неповних двадцяти трьох, щоб не заслужити вечора без війни і політики.

– Коли у тебе закінчується чергування?

– Уже закінчилось.

– У такому випадку хочу запросити тебе на побачення.

– Ок', – Ірина посміхнулась так, як уміла тільки вона. – Заходь за мною о п'ятій.

Вечір і справді видався вартим того, щоб замінити ним відпочинок у холодному наметі. Вони гуляли вулицями вечірнього Києва і насолоджувались тишею його скверів. Вечеряли у невеличкому ресторанчику, а потім пили каву біля пересувної кав'ярні, у якій хазяйнував смішливий хлопчина років сімнадцяти. Вони сиділи у кінотеатрі і дивились фільм про далекі країни, блакитні лагуни й сріблястий пісок. Про яхти, море і чарівний підводний світ тропічних морів. Про боротьбу за скарби затонулих кораблів і кохання. Про інше життя. А потім просто сиділи на лаві, незважаючи на мороз, і милувались розсипом зірок, які несподівано з'явилися на небосхилі, відвоювавши місце у набридлих за багато місяців важких олов'яних хмар. Вони були всього за кілька кілометрів від передової на Грушевського, але зовсім забули про все, що там відбувалось, намагаючись віднайти ті крихти мирного життя, що його могли собі дозволити. Вони просто були на побаченні.

– Дивні у нас стосунки, – мовив Артем, коли вони повертались.

– Чому?

– Іноді мені здається, що ближчої за тебе людини у мене немає. А ми майже нічого не знаємо один про одного.

– Про що ти хотів дізнатись?

– Багато про що. Наприклад, чи був у тебе хлопець раніше?

Ірина пригорнулась до нього і зітхнула.

– Раніше... Минуле закінчилося надто давно, щоб втрачати наш час на його спогади. Знаєш, мені здається, що ми тепер ніколи не зможемо жити так, як жили раніше. Просто не матимемо на це права.

– Тобі так здається. Життя загоює значно болючіші речі, ніж подряпини від гумових куль і синці. Пройде зовсім мало часу і ми згадуватимемо цю зиму на Майдані лише як веселу пригоду.

– Навряд, – Ірина заглянула Артему в очі. – Веселою ця пригода вже ніколи не буде. Постраждали надто багато людей.

– Так, ти маєш рацію, – спробував Артем відвести розмову від тематики останніх подій. Віднедавна усім їм це було вкрай необхідно. – Хочу, щоб ти розповіла мені про себе.

– Запитуй, – засміялась вона.

– Як не прикро розуміти, але я не знаю навіть звідки ти.

– Живу зовсім поряд, у Білій Церкві. Навчаюсь на лікаря, третій курс.

Студентка третього курсу медичного вишу. Господи, де ж взяла ця тендітна дівчина стільки сили, мужності й любові до Батьківщини, що без сумнівів і вагань проміняла все на важку тривалу боротьбу?

– Іро, мені здається...

– Що саме?

– Мені здається, я кохаю тебе, – не очікуючи від самого себе подібних слів, раптово вимовив Артем.

У відповідь вона засміялась і скуйовдила йому чуба.

– Принаймні, екстравагантно.

– Що саме? – не зрозумів Артем.

– Твоє зізнання.

– Чому?

Вона враз стала серйозною.

– Ми повинні чітко розуміти, коли ми кохаємо, Артеме, а коли нам лише здається, що кохаємо.

Артем відчув, що ніяковіє. Вона й тепер мала рацію, а він повинен був ретельніше зважувати свої слова.

– Ти був одружений? – запитала вона.

– Так.

– Тоді, напевне, теж здавалось, що кохаєш?

– Здавалось.

– Ну от, ти й сам зрозумів різницю.

Артем відчув себе переможеним остаточно. Хотів щось заперечити, але романтичний настрій побачення уже зник. Іра встала з лави і спробувала щільніше закутатись у пальто.

– Ходімо, – сказала вона. – Надто пізно і я змерзла. Завтра у нас обох багато справ.

Коли вона подала йому свою долоню на прощання, стоячи на сходах Профспілок, була спокійною і веселою, як завжди.

– Бувай, Артеме. І я не образилась на твої необережні слова. Просто ми повинні знати напевне.

– Так. До зустрічі.

– До зустрічі.

Вони зустрілись наступного дня, але часу на довгі розмови не мали. Артем допоміг дістатися до медичного пункту пораненому на барикадах побратиму, Ірина надавала йому допомогу. Поранення було важким – осколки гранати пошкодили тулуб і голову потерпілого, тож було не до жартів. Артем просто стояв і дивився за її рухами, скупими і одночасно сповненими якоїсь дивною грації й витонченості. І раптом відчув – йому не здається. Він справді кохає її. І зовсім не тому, що на Майдані усі вони стали близькими та рідними, а життя на барикадах загострило відчуття. Він просто кохав. Її руки, тендітні плечі, русяве волосся, прибране під охайний лікарський ковпак. Її очі, голос, сповнені грації руки.

– Як ти? – запитав він Ірину, коли вона закінчила перев'язку.

– У нормі. Тільки втомилась.

Як багато поряд зайвих людей. Чомусь винятково багато, особливо зважаючи на все, що Артем мав сказати. Тому він просто змовчав.

– Я побуду тут трішки. Лише кілька хвилин.

– Ок'.

Там, на Грушевського, гостре відчуття небезпеки. Там умільці з підрозділу «Беркут» уже навчилися за допомогою клейкої стрічки примотувати до світло-шумових гранат сталеві болти. Там стовпи чорного диму і лють. Тут – нехай і напружений, але спокій. Лише іноді відчутний стогін поранених. Тут – тепло і поряд Ірина. Така чарівна у своїй лікарській уніформі, з міцно стисненими вустами і заклопотаним поглядом сірих очей. Він міг просидіти тут вічність, але мусів повертатись у пекло вуличного бою.

– Ми побачимося сьогодні? – запитав її Артем.

– Зателефонуй.

Коротко і ясно. У неї надто багато роботи для довгих розмов. У нього теж. Артем затримався ще на мить, щоб напиться води біля кулера, після чого витер спітніле чоло і ступив у сутінки революційного Києва. Десь попереду, серед хмар чорного диму лунали вибухи. Там майоріли жовто-блакитні й червоно-чорні знамена, туди поспішали люди. Суворі солдати революції, такі несхожі у своїх камуфльованих бушлатах і солдатських касках на мирних мрійників, котрі усього два місяці тому благали, зібравшись під стелою Незалежності:

«Янукович – підпиши!».

Він не підписав. Не зміг чи не захотів, тепер це не мало жодного значення. Мирні мрійники зникли, а на їхньому місці з'явилися суворі солдати революції. Ці люди не прохали. Вони вимагали і вже поставили на шальки терезів власні долі, а можливо, й життя. І в ту мить подумалось Артему: «Вони не можуть не перемогти. Тому що готові на все». Піднявши комір, він пішов слідом за групою бійців. Туди, звідки лунав «Набат Грушевського» і гуркотіли вибухи гранат.

VIII

Вони йшли, крадучись, у цілковитій темряві й щохвилини ризикували наштотхнутись на якусь невидиму перешкоду. Це була ідея Сашка, того самого бомжа з Луганська, про якого Артем колись розповідав брату. І якщо спочатку бійці однієї з сотень самооборони Майдану, до складу якої тепер входив і Артем, з піднесенням сприйняли задум вибити «тітушок» з будівлі на вулиці Трьохсвятительській, тепер багатьом так не здавалось. Так, пункт обігріву потрібен, але наскільки реальною є можливість створити його без значних жертв? Розпочалися нарікання і стривожений шепіт, після чого утворилася невеличка штовханина.

– Да чего вы! Говорю же – есть там проход. Из подвала прямоком к ним вывалимся, к гадалке не ходите! – боронився Сашко.

– Куди завів? Нічого не видно. Так можна прямісінько в лапи до них потрапити, – пошепки причитав хтось.

– Роздивитись потрібно...

– А ну тихо, не на базарі! – не витерпів зрештою десятник Іван, шахтар з Червонограда, під чийм керівництвом Артем перебував від початку своєї самооборонівської кар'єри.

Не більш як за хвилину десятнику вдалось втихомирити особовий склад і скоро Артем побачив над головою отвір, до якого проникало жовтаве світло ліхтарів з вулиці. Артем відчув чийось руку, видерся запиленими і вкритими павутинням сходами, підхопив прапор і кинувся слідом за Сашком до освітлених дверей приміщення.

– Слава Україні! – вигукнув чийсь напружений голос, задзеленчало розбите скло, услід за чим почулися звуки бійки, до яких Артем за останні дні уже почав звикати. Скоро все злилося у чудернацьку симфонію ненависті й неконтрольованих емоцій.

Далі, як це бувало зазвичай з Артемом під час стресових ситуацій, поплили епізоди, на які уява, піддаючись впливу адреналіну, ділила звичайний перебіг часу. Хтось, здається Іван, притиснено лаючись, гамселив бейсбольною битою двох худорлявих людей у балаклавах, ті відбивались прутами арматури. Хтось пожбурих у вікно шматок бруківки, а звідтам заляскали постріли з травматичного (дав би Бог) пістолета. Неподалік волення переляканої людини перейшло в хрипіння і схлипування. На хвилину звуки обірвав вибух і по ногам щось боляче ударило. Втім, не так боляче як минулого разу. Лише з цього Артем зробив висновок, що серйозного поранення вдалось уникнути – перевіряти часу не було.

А за мить він вже котився по землі, осяженіло відбиваючись від здоров'я, який наскочив на нього невідомо звідки. Артем намагався відірвати руки противника від своєї горлянки, але скоро зрозумів, що той значно сильніший фізично. Прийшлося вдатись до хитрощів – удар коліна у пах враз змінив диспозицію. Перед очима з'явився розкритий у крикові рот, Артем вдарив у скроню і втрапив

по шолому, про що доповів біль у руці. За мить противника підхопили чийсь руки і він зник з поля зору. Швидкоплинний рукопашний бій закінчився. Артем сів, і почав, озираючись, віддихуватись.

Сашко отримав більше за інших – лежав без свідомості й над ним схилився медик з намальованим червоним хрестом на грудях. Дісталось Івану, про що говорив його розколотий будівельний шолом і заюшене кров'ю обличчя. Славко з Вінниччини намагався, задерши голову, зупинити кров з носа, а Макс палив, сидючи просто на землі під стіною. Під оком у нього набирався сизим великий синець. Решта бійців самооборони, які підтяглись цього разу доволі швидко, виводили затриманих «тітушок», тягнучи їх у бік будівлі КМДА. Люди, які підтяглись з Майдану слідом за самообороною, швидко і злагоджено будували барикаду і готувались обороняти захоплене приміщення.

У новоствореному пункті обігріву картина була звичною – активісти прибирали скло, забивали фанерними щитами вибиті шибки, заносили й виносили якісь речі. Артем кілька хвилин плутав кімнатами, відшукуючи умивальник. Довго тер руки, намагаючись змити кров, потім хлюпав холодною водою в обличчя. Деякий час розглядав себе у дзеркалі. З сріблястого чотирикутника на нього дивився молодий чоловік двадцяти семи років. Вибриті скроні, на голові козацький оселедець. Запалі від втоми очі й тижнева щетина. Окрім старих синців і саден під оком вимальовувався свіжий набряк. Втім, після початку активних бойових дій на Грушевського, на такі дрібниці не прийнято було звертати увагу. Не звертали увагу навіть на вибиті очі і відірвані вибухом гранати руки. Майдан ставав все жорстокішим і не шкодував ні своїх, ні чужих.

Умившись, Артем знайшов у холі вільний куток, дістав з рюкзака пакет першої допомоги і заходився бинтувати гомілку, яка все таки постраждала під час вибуху гранати. Мимоволі став свідком допиту одного з захоплених у полон провокаторів, які щойно побили кількох журналістів. Допит проводили люди коменданта.

– Хто такий, документи?

Молодик з подряпаним обличчям і зв'язаними за спиною руками виглядав пригніченим. Він переводив погляд з одного мучителя на іншого, й намагався зручніше вмотитись на стільці, на який його посадили силоміць. Жовто-блакитну стрічку і жовту хусточку самооборони Майдану з нього уже зірвали. Перед розлюченими нещодавньою бійкою людьми сидів перевертень, який намагався дискредитувати активістів, зламавши для цього щелепу представнику іноземних ЗМІ.

– Документи маєш? – повторив запитання Макс.

– Ні.

– Хто такий, прізвище?

Полонений назвав прізвище, яке нікому нічого не промовляло.

– Де проживаєш?

– У Полтаві.

– Рід зайнять?

Полонений мовчав, опустивши голову.

– Рід зайнять, швидко!

Мовчання. Макс почав втрачати терпець і вже готовий був накинутись на зв'язаного, коли підійшов Іван. Йому вже встигли перебинтувати розбиту голову і змити з обличчя сліди крові.

– Зачекай, – мовив десятник у своїй неквапній манері. – Досить насилля, головою потрібно більше працювати, а не кулаками.

Він ретельно обшукав затриманого, видобув з потаємної кишені пакунок і кинув його на стіл. У пакунку було посвідчення працівника МВС, мобільний телефон і портмоне.

– Фільмуй, – просто сказав до Славка, що стояв поряд з відеокамерою, і пішов геть.

Артем взяв до рук посвідчення бранця. Сержант, молодший інспектор карного розшуку. Управління внутрішніх справ міста Харкова. Господи, як швидко перевернулось усе з ніг на голову. Правоохоронець затриманий екстремістами за вчинення важкого злочину. Чи, можливо, навпаки? Екстреміст, що прикривається міліцейськими погонями і люди, терпець яким урвався і вони

перейняли на себе функції правоохоронних органів. Та хіба це новина, подібний перевертень під «дахом» МВС? Можливо так було завжди, і лише тепер Майдан викрив гнійні виразки суспільства? Усі ті тисячі ментів, що прикривають торгівлю наркотиками й виступають у ролі сутенерів? Здійснюють рейдерські захоплення й перекроюють карні справи, роблячи невинних винними і навпаки. Так було і так буде надалі. Саме тому Артем тут. Він і десятки тисяч йому подібних. Саме тому в серцях українців народилася мрія жити у Об'єднаній Європі. Тобто там, де подібні явища є чужими й не мають права на існування. Артем кинув посвідчення на стіл, прорвався крізь щільну колону журналістів, які штовхали його, намагаючись зазирнути в обличчя, поставити запитання і спіймати у кадр, і пішов до Будинку Профспілок. Була восьма вечора, а отже Ірина закінчила чергування на медпункті. А це означає, що вони зможуть провести цей вечір наодинці серед десятитисячного Майдану. Зі сцени урочисто залунав гімн, підтриманий цілим морем голосів.

IX

– Ти засмучений, – вона не запитувала, вона стверджувала.

– Ні! – Артемові здалося, що він навіть у темряві бачить її міцно стиснуті вуста – такий вираз Ірина мала тоді, коли була чимось невдоволена. Цього він аж ніяк не міг припустити. Сьогодні у них свято, тож по ньому нічого не повинно залишитись окрім гарних спогадів.

– Хіба у мене є привід засмучуватись? – він відшукав її вуста і вони злились у довгому пристрасному поцілункові.

Першою оговталась Ірина. Прикрившись рушником, покрокувала у душ. Артем відкинувся на подушку і припалив цигарку. Невже усе це відбувається насправді? Він, кохана жінка, номер готелю, якщо й не розкішний, то цілком пристойний. Після півсотні ночей у наметі, або, у кращому випадку, на надувному матраці десь у кутку однієї з «націоналізованих» споруд київського середмістя.

Сьогодні вони могли кохатися, пити шампанське і мріяти про майбутнє.

Ірина повернулась, взяла келих, що їй простяг Артем, і сіла на постіль поряд з ним. Пила вино і мовчала, вдивляючись у його обличчя.

– Я не хочу, щоб ти був засмучений.

– Ніколи.

Вечір наклав їх теплою ковдрою, зупиняючи час. Як же добре сидіти отак і розуміти, що когось не байдуже чи засмучений ти, чи веселий та бездумний.

– Так, ніколи.

– І ти.

– Нізащо. Поки ми є один у одного, нам нічого бути засмученими.

Раптом Ірина поглянула на нього, примруживши очі.

– Артем, я давно хотіла запитати тебе...

– Запитуй.

– Чому ти тут?

– Тому, що поряд зі мною ти, а тут значно затишніше, аніж у Профспілках.

– Ні, я не про це. Чому ти на Майдані?

– Дивне запитання.

– Анітрохи, – вона відкинула неслухняне пасмо волосся і стала ще чарівнішою аніж завжди. Напівтемрява кімнати додавала їй загадковості і витонченої краси. – Розумієш, я запитувала про це багатьох людей і завжди чула різні відповіді. Іноді дуже цікаві.

– Наприклад?

Ірина зробила ковток вина.

– М-м... Наприклад ось: уже немолодий чоловік, киянин. Двадцять хвилин розповідав мені анекдоти про радянських лідерів, Чапаєва, і тому подібне. А потім раптом став серйозним і сказав:

«Я двадцять вісім років по таборам... Ні, доню, не політичний, звичайний урка. Але нарешті на свої очі можу побачити як змінюється країна, яка мене колись таким зробила».

«Але ж то, напевне, було за радянських часів?» – питаю.

«Так».

«Це ж інша країна!»

«Та сама, доню, та сама. Тоді Вітя Хам у мене «бугром» був, а тепер президентом».

– Виявляється, вони разом сиділи. Або ще запам'яталось, як наш Нігоян читав вірші Шевченка. Так проникливо, так...

Ірина замовкла. Обидва вони були вражені тим, що стало з Сергієм. Обидва знали його особисто.

– Нам важко не засмучуватись, – Артем обійняв Ірину і погладив її по голівці. – Ми стали надто досвідченими за цей час. Але ми точно знаємо для чого ми тут. Тому, що більше нікому. А що до мене... все надто банально.

– Хіба такі рішення приймають за банальних обставин?

– Приймають... У рідному селі маю одного знайомого. Коли все починалось, він сказав, що йому «по-барабану» хто при владі. Так і сказав: «по-барабану». А колишня дружина не знайшла нічого кращого, аніж ляпнути, що нас все рівно приведуть до союзу з Росією. Тому, що, з її точки зору, так склалось історично. Україна має бути під Росією. Через кілька днів я був на Майдані. Тому що мені не «по-барабану». І тому, що я краще знаю історію аніж знає її моя колишня дружина. У нас є шанс і ми не повинні його змарнувати.

– Це не банально, Артеме, – сумно посміхнулась вона.

– Можливо, – розпочавши монолог, Артем вже не міг його не закінчити. – Зачекай. Я розповів тобі лише про причину мого приїзду. Причина яка примусила мене залишитись і йти до кінця дещо інша.

– Яка ж саме?

Артем обійняв Ірину і зазирнув її в очі.

– Власне, причин було дві. По-перше, темою моєї дипломної роботи була історична розвідка в часи ранньої Запорізької Січі. І коли я читав про козаків, у мене руки опускались від розуміння того, на що нас, українців, перетворили останніх три з половиною століття. Наші предки були гордовитими і сильними людьми. Вони знали ціну честі, хоробрості, вони були лицарями. Хіба ми схожі на них? Ми, котрі, порою, за дрібну провину, за необережне слово готові вчепитися у горлянку ближньому, але десятиліттями дозволяємо правити нами злодіям? Дозволили їм, нарешті, стати рабовласниками, перетворивши на бидло більшість колись славетної нації. Ми мовчки спостерігали, доки вони знущалися над нашою мовою і культурою, пам'яттю наших славних предків. Тож зрештою отримали цілком логічний результат. Тому я казав – ні, не схожі. Не були схожими до кінця листопада минулого року. На щастя Майдан зміг довести – я помилявся, вважаючи, що слава козацька залишилась у сторіччях. Тут, у серці столиці, відродилась нова Запорізька Січ. Це перша з двох причин, які примусили мене залишитись.

– Якою ж була друга причина? – посміхнулась Ірина і нагородила Артем довгим поцілунком.

– Друга не менш ґрунтовна. Вона пригостила мене канапками і примусила на все життя запам'ятати її вродливе обличчя і сяючу посмішку.

– А ти підлабузник! – грайливо поглянула на нього Ірина.

– Анітрохи. – Артем раптом став серйозним. – Іра, тепер я впевнений, що мені не здається. Я кохаю тебе.

– І я тебе кохаю, Артеме, – прошепотіла вона.

У кімнату м'якими темними хвилями вповзала ніч. Гомінлива та сповнена руху, саме така якою могла бути ніч у тримільйонному місті. Київ, якщо не рахувати охопленого вогнем революції центру, жив своїм звичним життям. Освітленими проспектами мчали автомобілі, сяяла реклама, відвідувачі сиділи за столиками численних кафе й ресторанів, або просто прогулювались вулицями, не зважаючи на холод. Дніпровські кручі висились не менш гордовито, аніж за сивих

князівських часів, а величний Борисфен поважно котив свої води. Так, як і десятки, і сотні років тому. Лише сяяли яскравим світлом вежі сучасних новобудов, а серед неба темніла постать озброєної щитом і мечем Матері-Батьківщини над музеєм Вітчизняної війни. Вони нагадували, що давно минули славні часи великих князів, але поряд з цими пам'ятками нового часу спокійно вживались невидимі звідси золоті бані лаврських церков.

Могутній тисячолітній Київ засипав. Засипав і буремний Майдан, забуваючи до ранку про вибухи, гуркіт, чорні дими від згорілих шин і крики переповнених ненавистю людей. Не спали тільки охоронці на барикадах і бійці у щільних шеренгах за сірими дюралевими щитами. Чатували одне одного і одночасно сподівались, що протягом наступних кількох годин не відбудеться нічого поганого.

Артем затулив очі й за мить вже спав, пригорнувши до грудей кохану. Йому снилось літо. Сонячне, тепле і розділене на двох. Літо, якого йому не судилось побачити у земному житті.

ХІ

У двері батьківської хати Артем постукав рано. Тієї тихої пори, коли село переважно спало, а дід Сидір тільки від'їхав від їхніх воріт, поганяючи гніду кобилу. На соломі у старенькому возі віз пластикові бідони для молока. На привітання Артема дід Сидір поштиво зняв шапку і поїхав собі геть.

– Привіт, матусю! – радісно крикнув з порога.

Мати, зодягнена у простий селянський одяг сухорлява жінка, сплеснула руками.

– Ой лишенько, Артемчик! Чому ж ти не зателефонував, я й не чекала!

– Автобус рано, не хотів будити.

– Та чи ти не знаєш, що я з п'ятої не сплю, – мати обняла його і розцілувала навхрест. – Ну, прохось до господи, не стовбич у дверях.

Артем поставив у кутку валізу з гостинцями і зайшов до кімнати. На мить оторопів від відчуття, яке охопило його. Якесь дивна ностальгія, жаль за чимось неосяжним, чого він не міг відчутти, але боявся втратити назавжди. Дивне відчуття. Можливо причиною є дух, який пам'ятав з дитинства – пахощі пожовтілого паперу з книжкової шафи, і лісових трав зі скрині у кутку. А можливо інтер'єр, який не мінявся з тих далеких років, коли він ходив до школи. Ось стіл, за яким виконував домашні завдання, ось грубка, крізь щілину у дверцях якої він, замріявшись, спостерігав за язиками полум'я. А далі, біля вікна, на столику, фаянсова статуетка – дівчина в українській вишиванці біля куща калини. На мить Артем застиг, не чув навіть як слідом за ним у кімнату зайшла мати.

– Скучив, дитино?

– Є трішки...

– Частіше приїздити треба.

– Все справи.

Мати зітхнула.

– Все справи, справи, за ними й життя спливає. А ви що, з Борисом домовились?

– Про що? – не зрозумів Артем.

– Він теж сьогодні приїздить. От і гарно, будемо хоч день разом, як колись. Батька лише немає...

Борис приїхав по обіді. Поставив машину під коморою, розцілував матір і привітався з Артемом так, немов і не було кількох минулих зустрічей:

– Ну, привіт, брате.

– Привіт, – щиро посміхнувся Артем. Тут і тепер Борис, був для нього не підполковником СБУ і людиною «з того боку барикад». Він був як і раніше, старшим братом. – Радий тебе бачити.

– Я теж.

Вони вечеряли разом і старенька не могла нарадітись такому щасливому випадку. Оповідала сільські новини, пораючись біля печі.

– Людей зовсім мало залишилось. Усе старі. Молодь до міста їде, так як і ви. У школі цієї весни випуск – дев'ятеро дітей. А пам'ятаєте як колись?

Артем пам'ятав. У нього в випускному класі було шістнадцять учнів. Не набагато більше, та все ж. Разом з Борисом, який закінчував школу на шість років раніше, атестат зрілості отримували двадцять вісім однокласників. Сумна, але справедлива статистика. Село вимирало і ні для кого це не було секретом. Так само як нікому не було до цього діла.

– Що ж тут вдієш, – не знайшовся на іншу відповідь Борис.

– У місті легше життя, – зітхнула мати. – Комфортніше, чистіше. Часом нудьгую за вами, а іншим разом щаслива, що ви у місті. Аякже, воно і Київ, і Львів, які гарні міста... Добре, що все так склалось.

– Добре, мамо, – похмуро мовив Борис. – Все що не діється, все добре.

Нарешті на столі стали з'являтися страви. Наваристий домашній борщ апетитно парував у тарілках, білим, з рожевою смужкою боком, виблискувало сало. До них додалися мариновані гриби, квашені огірки, вареники зі шкварками, а мати все носила і носила на стіл.

– Досить вже, мамо, сядьте, відпочиньте, – взяв її нарешті за руки Борис.

– Та я ж іще...

– Сядьте, кажу, краще на вас надивлюсь.

Вечеря, а точніш вечір спогадів тривав до пізньої ночі. І знову Артем і Борис були малими хлопчиками, знову мати пригадувала їхні старі бешкети й свої щоденні тривоги, весь час причिताючи:

– Малі діти, малі тривоги...

Деякі спогади примушували посміхатись усіх трьох:

– Пам'ятаєш, Артем, як ти за нашою Рябою бігав людськими городами?

Ще б пак! Того випадку Артем забути не міг. А відбувалось все так. Він, десятирічний хлопчак, повів пасти корову, їхню розумницю Рябку. Точніше, розумницею вона була до того пам'ятного епізоду.

Випас протікав звичним темпом. Артем встиг перекинутись на вигоні у карти з сусідськими хлопчиками, колегами з нелегкої тваринницької праці, виліз на черешню, у лісосмузі, чорним пофарбувавши мармизу. Встиг навіть прочитати кілька сторінок улюбленого Жуля Верна, томик якого завжди мав при собі у торбинці, поряд з канапками і пляшкою молока. Показав навіть язика Тетяні з сусідньої вулиці (нічого пасти корову з таким розумним виглядом, ніби на шкільній дошці пошани). Словом, все проходило за звичним сценарієм. Занудьгувавши по обіді, Артем почав вже позирати в бік села, справедливо підозрюючи, що на смарагдовому килимі трави біля ставка розпочався сповнений пристрастей футбольний матч. І мав би Артем повертати голоблі в зворотному напрямку, але цієї миті погляд його натрапив на мотузок, що його тягла власним послідом «розумниця».

– Ох ти ж зараза! – вирвалось у Артема і він щодуху кинувся до корови, маючи на меті підібрати мотузку, за забруднення якої отримав би стовідсоткову «вичитку» у дідуся Мирона.

Ніхто й ніколи у цілому світі не дізнається, у яких намірах запідозрила молодого господаря раніше цілком толерантна Рябка, але наступних дій від її поважної постаті годі було й очікувати. Корова з надривним ревінням рвонула з місця і пішла нищити колгоспну кукурудзу, яка досягала їй черева, а Артему ледь не грудей. А швидкість, швидкість!.. Артем на кілька секунд закам'янів, після чого кинувся наздоганяти тварину з не меншим завзяттям, аніж десять тисяч років тому печерні люди наздоганяли свого омріяного мамонта.

Епічні перегони тривали кілька годин. Корова не антилопа, Артем цього не заперечував, витривалість не та. Проте триклята «розумниця» швидко знайшла чим компенсувати свій недолік. Відбігши на дві сотні метрів від Артема, вона зупинялась і стояла, мирно обмахуючись хвостом. Очікувала. Артем теж переходив на крок, намагаючись не сполохати здобич. Він наближався повільно, майже нечутно (якби ж то не хрускіт анафемської кукурудзи!). І ось, коли уже відполірований до блиску сталевий припін, що увінчував собою мотузку, був майже у його руках, Рябка робила черговий ривок, і все повторювалось спочатку.

Артем не чув усіх тих ласкавих слів, що кричав йому услід бригадир, оторопілий від вигляду сафарі на гектарах озимої кукурудзи. Не міг почути й привітань, якими обдаровували його і Рябку селяни, коли «розумниця» минула вигін між полем і селом, заглибившись у їхні городи. Отямився лише на тому самому місці, від якого почався відлік його сьогоднішнього випасання. Рябка просто зупинилась поряд з сусідськими коровами на галявині, й почала жувати соковиту траву. Так, немов нічого не відбулося...

Вони пригадували, розмовляли й раділи тому, що мають змогу бути разом. Сиділи б ще, але раптом мама встала за столу, підійшла до синів, які сиділи поруч, і поклала руки на їхні голови.

– Синочки мої, синочки... Таке у світі діється. Цей Майдан, тільки про нього й чути усюди. Ви хоч туди не ходіть!

– Ну що ви, мамо, – спробував заспокоїти матір Артем.

– Ой не ходіть, лихо буде! – якось тужно мовила, майже схлипнула вона.

Борис поглянув на годинник і присвиснув:

– Оце так засиділись! Ну, малий, пора спати. Завтра маємо дах у сіннику поправити, течє.

Цієї ночі Артем спав мало. Не дивлячись на те, що про м'яку домашню перину мріяв ось уже кілька місяців. Ранком вони разом з братом взяли до роботи і за кілька годин полагодили дах, замінивши кілька листів шиферу. Відремонтували прогнилу підлогу в хліву і клітки для кроликів. Лише коли мали вирушати кожен за своїм маршрутом, Борис покликав Артема, сказавши коротко:

– Поговорити треба.

– Скоро стане гаряче, – сказав він, коли вони залишились наодинці. – Примусити тебе все покинути мені не під силу. Зроби хоча б ту річ, про яку тебе прохатиму.

– Що саме?

– Ніколи, чуєш, Артеме, за жодних обставин не бери до рук зброю. Інакше ти – мішень. Зрозумів?

– Так.

– Пам'ятай це, щоб не сталося.

Артем поплескав брата по плечу.

– Я все зрозумів. Обіцяю бути обачним.

– Маю надію. І ще одне...

– Слухаю.

– Ця дівчина, Ірина, вона для тебе щось значить?

– Я її кохаю, – просто сказав Артем.

– Тоді зроби так, щоб вона їхала з Києва. Чим подалі, тим краще. Здається, ви досягли свого і вони стали схожими на загнаних у глухий кут пацюків. А це дуже небезпечні тварини.

XII

Двері університетської бібліотеки відчинилися, як того й вимагала атмосфера Альма Матер – поважно й цілком безшумно, найменшим рипом, не відволікаючи присутніх у залі від таїнства осягнення накопиченого людством Знання.

Артем обережно пройшов уздовж довгої шеренги столів, за якими сиділи заклопотані студенти, підійшовши до полиць відділення історичної літератури. Ось вони, десятки томів Геродота і Лівія, Вергілія і Нестора Літописця, Грушевського і Яворницького. Цієї яскравої плеяди науковців, які обрали ціллю свого життя донести до потомків спогади про діяння людей, що пішли у небуття сотні й тисячі років тому.

– Мудрість сторіч, рафінована, й просіяна крізь призму часу. Чи не так ліпше за все називати історію? – почув Артем тихий глибокий голос.

Він не помилився, вирушивши до бібліотеки університету одразу по прибуттю до Львова. Петро Орестович був саме тут, серед свої найліпших друзів – як він сам іменував книги. Вони, вітаючись, потиснули один одному руки.

– Радий тебе бачити, Артеме. Яким вітром до нас, неспокійний шукач істини?

– Маю до вас розмову, Петре Орестовичу.

Сухорлявий професор поглянув на Артема з іронічною іскрою.

– Приємно, що не забуваєш. Подібних до тебе революціонерів зараз днем з вогнем не відшукаєш, навіть у наших стінах.

Артем винувато посміхнувся, пригадавши той випадок, коли став справжнім головним болем для улюбленого викладача. Почалося все після того, як, проваливши залік по одній з дисциплін, Артем примусив говорити про себе мало не усю кафедру. Власне, нічого надзвичайного він не здійснив. Просто відмовився йти торованим шляхом і заплатити встановлену таксу, як було заведено у того викладача, а розпочав з ним суперечку, яка закінчилась у деканаті. Такий крок за часів перебування на посаді міністра освіти сумнозвісного Дмитра Табачника міг закінчитися відчисленням, але Артема подібна перспектива не лякала. Він точно знав, що правда на його боці й зміг це довести. Тоді, готуючись до кругової оборони, Артем навіть не розраховував на сторонню допомогу. Проте, несподівано для себе, отримав її з «ворожого» стану. Викладач історії, за яким в університеті йшла слава чесної й глибоко фахової людини, відверто став на бік бунтівного студента. Скоро суперечку було залагоджено, хоча й не без втрат – Петро Орестович отримав догану від керівництва, а Артема позбавили стипендії.

З того часу вони й потоваришували. Виявилось, що попри належність нових друзів до різних поколінь, у них є спільна мета – необхідність пошуку істини. Будь це наука, або повсякденне життя.

І ось тепер він приїхав до Львова, намагаючись отримати відповіді на запитання, які бентежили його. Можливо, саме у Петра Орестовича він відшукає ті самі відповіді? І знову серце Артема стиснулось від дивної, незрозумілої туги. Так, як тоді, у брата, після виходу з-під арешту.

Настрій колишнього студента не заховався від його співрозмовника.

– Ти добряче змарнів, Артеме, – похитав головою він. – І твоя душа, судячи з усього, стомила у пошуках відповідей?

Так умів лише Петро Орестович – потрапити в ціль з першого слова, з першої фрази.

– Я маю надію отримати їх у вас, професоре.

– Так, так, – посміхнувся Петро Орестович, саянувши самими кутиками примружених очей. – Що ж може бути кориснішим за відверту розмову? Прошу до мого кабінету. Маю дві цілком вільних години, тож із задоволенням проведу їх за філіжанкою кави і бесідою. А там, хто знає, можливо ми зможемо відшукати те, по що ти приїхав?

Кабінет ректора історичного факультету не змінився за той час, який Артем був тут відсутній. Втім, не лише за цей час. Будучи людиною консервативних, чи то пак академічних (як любив казати сам Петро Орестович) поглядів, професор не змінював інтер'єр свого кабінету, напевне, з часів, коли почав тут господарювати. Те ж високе вікно з вузькими віконницями і важкими гардинами, старомодний дубовий стіл з важким мармуровим прес-пап'є і бюстом Грушевського. Шафа у стилі рококо, на полицях якої вишикувались старовинні фоліанти – гордість професора і кохання усього його життя. Біля дверей незмінна корзина для парасольок, а на столику у кутку мідний керований газ, який, без сумніву, пам'ятав ще позаминуле сторіччя. З цим керованим газом була пов'язана ціла купа університетських шаржів і жартів, а кількість спроб, що їх робили колеги Петра Орестовича і заподадливі студенти, намагаючись подарувати професору ультрамодну кавоварку, налічувала більше десятка. Проте Петро Орестович, як і рік, і два тому, заварював ароматну міцну каву, незмінно встановлюючи на полум'я, яке діловито буркотіло, закіптюжену кавоварку. І Артем міг заприсягтися – кращої кави він не коштував у своєму житті.

– Ну-с, присядьте, молодий чоловіче, – запрошуючи, Петро Орестович вказав на один зі стільців. – Зараз розпалимо мого старенького, поп'ємо кави.

Коли запашний напій наповнив приміщення своїм ароматом, професор сів навпроти гостя і довго вивчав його оцінюючим поглядом.

– Що ж, як твої справи на ниві історичної науки, як аспірантура?

– Намагаюсь не очорнити імені мого славетного викладача.
– Ну, тільки без дифірамб, це зайве. Обрав тему для дисертації?
Артем знизав плечами.

– Думав, що обрав. Але зараз... Історія пишеться на наших очах.

– Так, так... Важкі часи. Все ж, це не наша з тобою тема. Про неї писатимуть прийдешні покоління. Академічна наука не полюбить поспіху. Вона потребує часу, як добре вино. Лише час може розставити все на свої місця, лише роки гасять пристрасті й дають можливість висвітлити події без зайвих емоцій.

Артем не заперечував. Він був улюбленцем Петра Орестовича і вони разом колись обрали тему для Артемової дисертації, а саме – Гадяцький трактат 1658 року. Тека з незакінченою роботою лежала у столі на квартирі Артема від листопада минулого року.

– Ви маєте рацію, професоре. І я обов'язково закінчу дисертацію до кінця поточного року.
Петро Орестович кілька хвилин мовчав.

– Буде приємно бачити тебе у якості колеги, Артеме. На кафедрі знайдеться багато роботи, а там... я не вічний, роки. Мені рано чи пізно знадобиться заміна. Хочу сказати без найменшої улесливості, що кращого учня аніж ти у мене не було. Ви немов створені один для одного – ти й історична наука. Можливо, у майбутнього українці матимуть нового Яворницького чи Грушевського.

Артем зніяковів. Він ніколи не вважав себе видатною людиною. Просто наполегливо працював над речами, які йому подобались.

– Професоре, це явне перебільшення моїх чеснот. Хоча мені було б приємно працювати під вашим керівництвом.

– Так, працювати... – Петро Орестович був заглиблений у власні думки більше, аніж це бувало зазвичай. Нарешті він відставив чашку і подивився на Артема впритул. – Ти мав до мене розмову?

Артем відставив і свою чашку. Власне, саме для цього він і приїхав, на цілу добу відстрочивши Майдан і зустріч з Іриною. Думки і протиріччя, ось що долало його останнім часом. Друзів і близьких багато, але порадників... Артем цілеспрямовано їхав до Львова. За порадою Петра Орестовича.

– Професоре, я потребую вашої поради.

Старий погладив гладко виголене підборіддя і поглянув проникливим поглядом.

– Артеме, я очікував на тебе. Бачив тебе кілька разів по телевізору. Знав, що з'явишся. Судячи з усього, ти там від початку?

– Я не міг вчинити по іншому.

– Знаю. Якимось чином причетний до цього і я. Зрештою, ти мій учень. Твоя поява там, це мої погляди на життя, втіленні у тобі. Я готовий відповісти на твої запитання.

– Скажіть, це потрібно? Все, що ми робимо? Ми повинні продовжувати? Для мене це важливо.

Петро Орестович відповів не одразу. Очевидно зважував кожне слово.

– Розкажи мені, для чого ви там стоїте, – озвався нарешті. – Ні, я не про фрази, якими засоби масової інформації озброїли обивателя. Мені, як історику, цікаво зрозуміти глибинні процеси. Те, чого не демонструють назовні. А вони відбуваються, я у тому можу бути впевнений ще й як суспільствознавець. Тож будь ласкавий, поділись тією інформацією, якою людина з передової може поділитись з кабінетним пацюком на кшталт мене.

– Ми відстоюємо європейський вибір, професоре.

– Погоджуюсь. Шлях до об'єднаної Європи є найкращим вибором для нашої держави. Але такі прагнення не збирають мільйонні маніфестації, мій друже. Це, скоріше, робота романтиків серед журналістської братії, дипломатів та прогресивних політиків. Тут щось глибше.

– Ми хочемо змін у владі.

– І з цим погоджуюсь. Усі більш-менш розумні люди уже давно осягнули, що наші біди

не в природних ліношах пересічного українця. Не у безголовості людей навколо. Хоча і ці фактори впливають на сучасне українське суспільство. Головна наша біда у тому, що керманичі, яким ми доручаємо керівництво країною, зовсім не розуміють для чого їх обрано. Вони навіть думки не припускають, що, пробігшись по головам суперників нагору, вони мусять думати про країну, а не про інтереси власних кланів. Українська державність для них нічим не підкріплена абстракція. Натомість клан поплічників і покровителів цілком матеріальні речі. І їх потрібно задобрювати й посилювати. Адже у час, коли по головам оточуючих до влади почнуть дертися наступні шукачі привілеїв, саме клан стане на захист завойованого. Але подібні речі відбуваються роками. І майже нікого не турбують. Чому ж зараз наше суспільство так захвилювалось? Тож я повторюю запитання: для чого ви там?

– Справедливість.

Петро Орестович глибоко зітхнув.

– Так, справедливість. Усі про неї говорять. Та ніхто не бачив. Для мене справедливість – це величина відносна, як і свобода. Хіба хто-небудь у нашому недосконалому світі може вважати себе вільним? Так, працівник заводу, наприклад, відчуває набагато більше свободи аніж ув'язнений. Він вільний пересуватись у межах певної території, вільний займатись власними справами у вільний від роботи час. Але він мусить третину свого життя віддавати праці біля верстата, не маючи права порушити створений стан речей. Більшу свободу отримує людина творчої професії, але й цьому індивіду потрібно час від часу покидати захмарні висоти своєї творчості, щоб втамувати голод, заплатити за рахунками, або просто випрати шкарпетки. А ще фінансові зобов'язання, зобов'язання перед сусідами, друзями, рідними. Ніхто не має справжньої свободи. Не менш сумні справи зі справедливістю. Надто часто вона у кожного своя.

Артем замислився. У словах Петра Орестовича була незаперечна логіка. Було щось таке у хвилі масових протестів, які захлиснули країну, чого Артем не міг досягнути. Щось неосяжне, можливо навіть містичне. Сам хід протистояння немов підштовхувався невідомими силами у бік ескалації. А Майдан, всупереч здоровому глузду, після чергового загострення або погіршення погодних умов, не розходився, а лише укріплював свої позиції. Зародившись у листопаді під степою Незалежності, зараз він займав позиції від стадіону Динамо до Бесарабки. Цим різношерстим суспільством неможливо було керувати, але Майдан виявляв чудеса самоорганізації. Йому неможливо було нав'язувати ідеологію, але він вперто співав гімн України. На Майдан була закрита дорога міліцейським патрулям, проте з точки зору криміногенної ситуації це була найбільш безпечна частина столиці. Безпомилково можна було стверджувати лише одну істину – Майдан перетворився на новітнє явище в історії країни. Раніше не бачене й не випробуване. А усі вони, його громадяни, йшли вперед немов стародавні мореплавці теренами Нового Світу, не маючи змоги спиратись на життєвий досвід. Те, що породив Майдан, неможливо було вписати у рамки прагнення євроінтеграції, змін у владі, або справедливості.

– Можливо, ми хочемо побудувати нову Україну, професоре?

І на обличчі старого засяяла посмішка.

– Так! Ось чого я домагався від тебе, Артеме! Саме цього. Конче важливо розуміти усі цілі, які ти поставив перед собою.

– Їх поставило перед нами життя.

– Мій хлопчику, вам дуже важко там, я знаю. Проте я хотів, щоб ти знав ще одну річ – я щиро захоплююсь вами. Захоплююсь і боюсь вас одночасно.

– Чому?

Петро Орестович підійшов до вікна. Він хвилювався і це було помітно.

– Мені здається, Артеме, ви не повною мірою розумієте, що ви зробили. А це страшні речі.

– Ми все розуміємо, – Артем не збирався залишатись в очах колишнього викладача невинним хлоп'ям. Він знає що робить. Усі вони знають, чим ризикують.

– Ми загнали у глухий кут людей з безкінечними владними й фінансовими можливостями, і без надлишку моральних принципів. І вони нам цього не подарують. А ви не замислювались над

тим, що тепер ці люди втратили значну частину своїх можливостей і просто не можуть нічого вдіяти?

– Це очевидно. Проте, я про інше.

– Що ж саме?

Петро Орестович дістав цигарку і припалив. Кілька секунд помовчав, збираючись з думками.

– Ну добре. Уяви собі, що Майдан, будучи найбільш прогресивною частиною суспільства, це дбайливий господар, а сама країна – город. Простий город з картоплею, буряками і зеленню на грядках. Господар довгий час спостерігав, як серед його городини росте й зміцнюється бур'ян. І от нарешті він вирішив, що досить терпіти й на грядках потрібно навести лад. Він розпочав боротьбу з бур'яном. Але, намагаючись дістатись до коренів лиха, він був просто таки ошелешений. Ці корені вразили увесь простір його городу. Великими й малими відгалуженнями вони зайняли кожен клаптик землі, п'ючи сік, який мав належати культурним рослинам. День за днем ці корені руйнували працю господаря, роз'їдали землю і марнували сподівання на урожай. Але навіть не це найстрашніше. Вони, ці страшні корені, йшли під землю значно глибше, ніж можна було б подумати. Нещодавно помер один відомий американський письменник на ім'я Гаррі Гаррісон. Його перу належить книга «Неприборкана планета». Це оповідання про світ, у якому природа є ворогом людині. Де кожен представник флори чи фауни створений лише для однієї цілі – убити за допомогою отрути, зубів чи кігтів. І люди, які колонізували цю планету, змушені боротися з цілим ворожим світом. Виграли вони, чи програли, не важливо. Для нас у контексті нашої розмови цікавим є один епізод цієї книги. Під час чергової битви місто було атаковане гігантськими коренями рослини, які рухались немов живі, а тунелями, проробленими всередині коренів, бігли тисячі тварюк, готових атакувати всякого, хто зачепить корені. У нас подібна ситуація, Артеме. Боюсь, корені, зачеплені вами, знаходяться значно глибше, ніж це можна було б собі уявити. Вони ведуть за кордон. І зараз відбувається, не багато, не мало, спроба позбутися цих рудиментів старого ладу на нашій землі. Не сподівайся, що люди, які запустили ці щупальця у нашу землю, терпітимуть спробу позбавитись їх.

– Можливо, не варто було починати?

– Варто, Артеме, і ти знаєш це не гірше за мене. Усі останні роки нас вперто вели назад, у СРСР. Усі ці люди, так звана правляча еліта, вони чужинці. Яничари. І яничари з безмежною владою та, як вже було сказано, можливостями. Ці люди не тільки не сприймають ідею розбудови незалежної української держави, вони усіма можливими методами саботують цей процес. Можливо, діяли б ще активніше у цьому напрямку, якби не мали такої патологічної пристрасті до казнокрадства. І я, як історик, просто не можу не помітити у нашого президента задатків старого невдахи Брюховецького.

Брюховецький. Артем посміхнувся – йому й самому не раз приходила на думку аналогія між гетьманом часів української Руїни і нинішнім президентом. – А що – прийшов до влади, спираючись на підтримку сходу, точніше найбіднішої його частини, після отримання булави розпочав репресії супроти опонентів.

Петро Орестович немов прочитав думки:

– Підписав безпрецедентні за своєю антидержавною спрямованістю Московські статті за обіцяні будинок у Москві й боярську доньку. Зрештою, дійшов до того, що почав іменувати себе «найнижчою підніжкою його царської величності» і був страчений козаками. Історія веде свій розвиток за спіраллю, тобі це відомо. Тож ви все правильно чините, Артеме.

– Ви вважаєте?

– Так. Шкода лишень, що усіх нас очікують важкі часи. Нова Руїна.

Уже виходячи з кабінету, Артем, вражений словами професора, на мить застиг у дверях.

– Скажіть, професоре, у нас є шанс?

– Так, Артеме, безперечно. У нас у віх є шанс і ми не повинні його впустити. Але ти повинен пам'ятати одну річ. І ретельно все зважити.

– Що саме?

– У нас розпочалась революція, Артеме, – Петро Орестович наблизився до колишнього учня і, поклавши йому на плече руку, зазирнув у очі. – А революцій без крові не буває. Тому дуже скоро перед вами усіма постане вибір: або ви прийшли на Майдан поспівати й потанцювати, або готові на реальні жертви. У кожного з нас лише одне життя, тож потрібно зважити усі за і проти, перед тим, як класти його на шальку терезів.

Артем витримав погляд.

– Я все зважив, Петре Орестовичу. Дякую за розмову. Мені потрібно їхати.

XIII

Ніч за барикадами уже не була такою спокійною, як раніше. Десь палали автомобілі, містом чигали патрулі обох сторін протистояння, а ранкові телевізійні новини перетворились на зведення з місця бойових дій. Майдан, який раніше потребував теплих речей, провізії й палива, захлинявся тепер від нестачі медикаментів, бронежилетів і того, про що тиждень тому тут боялися говорити – зброї. Зброя була необхідна учорашнім студентам, працівникам і бізнесменам, а нині рядовим бійцям Майдану. Політики продовжували стверджувати зі сцени на Хрещатику свої звичні мантри про мирний протест, викриваючи нові злочини влади проти власного народу, проте вони вже втратили вплив на події.

Все змінилося.

Майдан не потребував порожніх балачок, він потребував зброї.

В адміністрації Президента продовжувались пусті перемовини. У представників горе-президента на телеекранах тепер були зіпсовані зачіски й блукаючі очі.

А Майдан потребував зброї.

Люди, стомлені тримісячним протистоянням і нездатністю москво-бандитської владної партії їх почути, були здатні на все. Втім, денної пори все було спокійно, принаймні на вигляд. Артем, повернувшись після кількадечної відсутності, кинув речі у наметі, привітався з колегами, які байдужно грали у карти, і вирушив на розшуки Ірини. По майже годинні блукання, відшукав її на другому поверсі КМДА, де тепер було розгорнуто один з десятка медичних пунктів.

Помітивши Артема, вона щиро зраділа й навіть не думала цього приховувати.

– Артемчику! Ну нарешті! Чому так довго?!

Артем пригорнув її, відчуваючи пахощі свіжого бузку.

– Ти пахнеш бузком.

– Парфуми, дурненький, – її очі розбризкували промінчики радості. – Як я скучила...

Тепло і пахощі. Артем стискав кохану в обіймах і не хотів, щоб мить його щастя урвалась. Нарешті розпрямив руки.

– Повинен був побачити своїх. У тебе чергування?

– Уже закінчилось, уяви собі. Саме збиралась йти додому.

– Додому? – Артем згадав розмову з братом і спохмурнів. Активісти Майдану давно називали домівкою тимчасові пристанища, будь це намет біля «Глобусу», чи кімната у помешканні небайдужих киян.

– Ти де зараз мешкаєш?

– На Лівому Березі, у подруги. Прекрасна людина. Віддала нам дві кімнати з трьох, у третій сама з маленьким сином і чоловіком. По черзі чергують з дитиною. Хто вільний від чергування – на Майдан! Можеш мене провести?

– Проведу.

Розлука тривала усього чотири дні, але Артем по-справжньому скучив за Ірою. З нею було легко і радісно, навіть якщо для спілкування необхідно було помандрувати в інший кінець Києва і назад. Крім того, Борис мав рацію, потрібно примусити її їхати додому. Жарти закінчились.

Вони навмисне не пішли у метро на Майдані, вирішивши піднятися вгору Інститутською і дійти до «Арсенальної». Йшли, взявшись за руки. Артем не знав як почати розмову й мовчав.

Стомлена Ірина теж мовчала. Озвалась лише через кільканадцять хвилин:

- Як з'їздив?
- Добре.
- Як мама?
- Закінчимо тут, побачиш сама.

Ірина посміхнулась і міцніше притислась до нього. Артем відчув, що розмова, яка конче має відбутись, під загрозою. Вона повинна поїхати, але нізащо цього не вчинить. Це майже неможливо, але він повинен спробувати.

– Іра...

– У нас тепер обладнання не гірше, аніж у справжньому госпіталі, – щебетала вона. – Навіть операційна є. І з ліками тепер жодних проблем. Які у нас гарні люди, просто супер. Уявляєш, тільки з'являється запит у Твітері, за годину, максимум дві, усе приносять.

– Це чудово. Іра...

Революцій без жертв не буває... Але ж була Помаранчева революція? Артем хапався за цю думку і намагався довести собі самому, що все може пройти не скотившись до страшного сценарію. Хапався, і тієї ж миті кидав подібну думку. Кров уже пролилася.

– Так приємно коли ти поряд...

– Так, Іро...

– А знаєш, скоро весна, – лунав поряд, близький і одночасно далекий голос. – Тепер значно поменшає простудних захворювань і переохолоджень.

– Так, поменшає.

Цікаво, що вона відповість на його пропозицію покинути все і їхати додому? А як би він сам відповів? Хоча, він чоловік, він мусить бути попереду. Та чи дослухається? Чи не тому вони так швидко зблизилися, що були надто схожі? Занадто багато запитань. Але він, принаймні, мусить спробувати.

– Іро, я хотів дещо тобі сказати.

– Що саме? – вона посміхається, стискаючи його руку. – Маю надію, не вмовлятимеш їхати геть?

Це напівжартома. Невже здогадалась? Ні, просто на Майдані останнім часом існував такий жарт. Але тепер все зайшло надто далеко.

Жарти скінчилися.

Ескалатор ніс їх у підземелля найглибшої у Києві станції метро, повз них пропливали сіті-лайти з рекламою і ціле море людей. Під ногами натужно стугоніли електромотори, а на серці у Артема робилось усе більш неспокійно. З свідомості не йшли слова Петра Орестовича.

Революцій без жертв не буває.

Так, він безмежно правий, старий професор історичних наук. І Артем готовий до жертви. Він, але не це сірооке дівча. Він повинен зберегти її за будь-яку ціну.

Електричка, швидкий ряд освітлених вагонів, знову люди, люди. Як же їх багато. Цікаво, а вони знають істину про правила проведення революцій? Чи вони готові віддати життя за нову Україну? Навряд. Більшість навіть не буває на Майдані, з'явившись раз чи два на недільне віче. Так, для «галочки», для вдоволення цікавості, або для очищення совісті. Вони, як і раніше, затуляють вуха навушниками і очі моніторами мобільних комп'ютерів, намагаючись не прогавити кілька хвилин проведених у метро. Бути в курсі подій, знати які тренди найактуальніші...

Зайшовши у тихий двір десятиповерхового будинку, де жила гостинна знайома Ірини, Артем зупинився. Зараз або ніколи.

– Іро, я не піду далі.

– Чому?

– Твоя знайома й так робить багато для Майдану, не хочу її зайвий раз турбувати. Облишимо. Я хотів тебе попрохати...

– Про що?

А чому б їй не поїхати до його мами? Вони б сподобалися одна одній.

– Власне, це пропозиція.

– Так! – вона кумедно здійняла брови. – Тобто ти хочеш зробити мені пропозицію просто на вулиці?

Ось чим вважає вона його намагання розпочати розмову.

– Ні.

– Навіть так?

Все, далі тягнути немає сенсу.

– Іро, я хочу, щоб ти поїхала.

– Куди?

– Байдуже. Тебе не повинно тут бути.

Вона все зрозуміла одразу. Різко повернулась і блиснула поглядом сповненим не те щоб презирства, якоїсь туги.

– Я нікуди не поїду. А зараз іди геть.

XIV

Ранок двадцятого лютого був не схожим на попередні ранки. Майдан, у звичному розумінні перестав існувати. Останні два дні змінили його настільки, що годі було намагатись зрозуміти сутність подій з точки зору мирної людини. Майдан умився кров'ю і умив нею своїх ворогів. Кияни ще два дні тому прокинулись посеред бойовища і вже не могли відчувати жаху. Жах перетворився на повсякденність. На вулицях і берегах Дніпра лежали трупи померлих насильницькою смертю людей, а виходити на вулицю стало смертельно небезпечною справою. Захисники владного режиму давно залишили рамки блюстителів закону й перетворились на скажених псів. Озброєних і неадекватних. Активісти Майдану платили їм тією ж монетою, розстрілюючи з мисливської зброї, або десятками вбиваючи і наносячи каліцтва, як у випадку, коли вантажівка вдарилася на шаленій швидкості у шикування бійців внутрішніх військ.

І Київ застогнав.

І застогнала Україна, яка донедавна ненавиділа владу за одне лишень побиття студентів під час зачистки Майдану. Щедрим струмком полилася кров патріотів і тих, кому волею долі випало стати на захист перетвореної на страшний молох владної верхівки.

Палали шини на барикадах вулиці Грушевського, палали вантажівки, що ними намагались блокувати урядовий квартал. Палав Будинок Профспілок, якому судилося стати пасткою для багатьох поранених бунтарів. Лінія вогню, яка стала зараз лінією кордону між демократією й деспотією тирана, що втратив здоровий глузд, розділила Майдан навпіл. З боку Європейської площі і згори вулиці Інститутської наступали щільні лави сил спеціального призначення. Стіна сірих щитів затулила собою стелу Незалежності, а пожежний брандспойт поливав відчайдухів, які вперто кидали у нападників подроблену на шматки бруківку і пляшки з запалювальною сумішшю. Усі хто підтримував Майдан за його фізичними межами, зціпили зуби, розуміючи, що ось-ось вирішиться доля багатомісячного протистояння. Але хто залишиться переможцем?

Цього не знав ніхто.

Уже було вимкнено трансляцію «П'ятого», уже лежав на столі у керівництва силового блоку план жорсткої зачистки. Але саме у цей час дав збій механізм, спрямованої на пригнічення народу державної машини. Щось зламалось серед її численних зубчатих коліщаток і гвинтиків. Зарипіло і зупинилось. І причиною цього був фактор рядових виконавців. Тепер це були не ті годовані й нахабні «беркутята», які гнали людей від Майдану до Михайлівського собору в ніч на перше грудня. Навіть не ті, котрі отримали перший опір одинадцятого грудня і змушені були, немов вівці, шукати порятунку від струменів холодної води, якими їх поливали з вікон КМДА. Тоді вони лишень розізлились, а зараз втратили бойовий дух і мотивацію продовжувати боротьбу. Не допомагали навіть щедрі фінансові підношення, якими керівництво держави, остаточно наплювавши на закон,

намагалось втримати «Беркут» на своєму боці. У чорному диму, який вищі сили усі ці дні спрямовували за вітром у їхній бік, після десятків безсонних ночей, після відпочинку на просякнутих брудною водою матрацах, що лежали прямо на тротуарах, біля будівель урядового кварталу, вони зупинились. А ще зупинились тому, що Майдан перестав жартувати. У відповідь на пресловуті металеві «блонди», що ними звирі у погонах заряджали призначені для відстрілу гумових куль дробовики, з-поза барикад полетіла картеч. Гранати все ще вибухали і навіть ранили політиків на сцені. Тих політиків, які попри свої завіряння бути на чолі, досі не несли жодних втрат. «Куля в лоб и всьопройдет» – зубоскалив Майдан, а бійці на барикадах і далі отримували каліцтва. Але «Беркут» зупинився. Саме у той час, коли вигорілий попередньої ночі Майдан, здавалось, можна було брати голими руками.

– Шикуйсь! – голос сотника примусив Артема забути усі сумніви й відкинути останні вагання. Він застиг у строю схожих на нього вояків.

– Друзі! – сотник походжав вздовж шиккування і говорив ті слова, які були потрібними цієї хвилини різнобарвному, зодягненому у цивільний одяг і захищеному саморобними обладунками війську.

– Друзі, усім нам важко! Кожен втратив занадто багато сил, намагаючись наблизити нашу спільну перемогу. Багато хто віддав задля неї здоров'я, а дехто життя. Усі ми прожили непрості місяці, кожен щось втратив у цій боротьбі. Але я вірю – Україна достойна наших втрат і наших жертв. Україна понад усе!..

– Слава Україні! – гасло вибухнуло сотнею голосів.

Артем слухав промову і погоджувався з кожним словом сотника. Так, Україна понад усе.

Проте, не про свою любов до Батьківщини думав він у цю мить.

Він думав про Іру, яку так і не вдалось вмовити їхати додому.

І думав про Бориса, який, ймовірно, десь поряд.

І готовий виконати наказ.

Він думав про слова Петра Орестовича і про сумні очі мами, коли вони розставались востаннє.

– Ми сильні духом! Ми разом крокуватимемо до спільної перемоги... – лунав голос сотника, а Артем у пам'яті прокручував слова, які мав сказати і не сказав. Ірині, матері, Борису.

– Разом, і до кінця!

А Артем згадував, що навесні потрібно поставити пам'ятник на могилі у батька.

Від спогадів і планів на майбутнє відірвав голос луганського Сашка:

– Не дрейф, Артемка. Раз живем, раз и помираць будем! – підморгнув він і взяв до рук свій дерев'яний щит. – Покажем этим уродам!

Що саме вони мали показати, Сашко не договорив. Коротку промову сотника було скінчено і вони пішли. Попереду була вулиця Інститутська, Жовтневий палац і готель «Україна».

XV

– Внимание, общая информация. Все меня принимают?

– Всем постап плюс.

– «Феликс» плюс.

– «Добер» плюс.

– «Мирон», все тебя слышат.

– «Центр», слышишь?

– Плюс.

– Информация такая: внимательно к улице Грушевского. Приготовились работать. Если будет движение с оружием – доклад и работа. «Беркут» готовится вперед, будем прикрывать. Как принято?

– Всем плюс.

– «Феликс» плюс...

Борис спостерігав за своїм сектором обстрілу крізь оптику прицілу. Він давно покинув спроби досягнути логіку подій. Тому, що логіки у подіях просто не було. Реальність перетворилась на жах і він мав стати частиною цього жаху. Так вирішили за нього десь там, у владних кабінетах.

І він не міг сперечатись.

Тебе утримували все твоє життя за державний кошт, говорили йому.

Все твоє життя тебе тренували і давали займатись справою, яку ти любив, говорили йому.

Ти не знав ні у чому нужди, ти мав престижну посаду, твоя сім'я проживає у Києві і майбутнє твоїх дітей забезпечено.

І все це заради одного – у потрібний момент ти повинен виконати наказ. Без суперечок і вагань. Не маючи можливості перекласти свою відповідальність на плечі іншого. Без можливості самовідводу.

Так говорили йому. І він не міг не погодитись. Все було сказано вірно. Саме тому підполковник СБУ, Борис Кричевський, зайняв позицію на даху будівлі Кабінету Міністрів і спостерігав за сектором обстрілу, очікуючи наказ.

Якщо команда надійде, він виконає її.

Тому, що для цього його готували усе життя.

Тому, що такою була його роль у цьому театрі абсурду.

Зрештою, йому можуть наказати відкрити вогонь, але ніхто й ніколи, окрім нього самого, не зможе наказати йому ВЛУЧИТИ. Це має вирішити лише Борис Кричевський.

– Всем постам плюс! – знову ожили навушники.

От і все. Вкритий імлою ранок над Майданом розірвали гучні, схожі на ляскання батого постріли. Від них кров стигла у жилах людей, яким були знайомими ці звуки. А в окулярі прицілу розвернулася трагедія.

Вони йшли. Йшли, наївно прикриваючись своїми щитами. Падали і відкочувались, поливали брудну бруківку яскраво-червоною кров'ю. Конали і просили про допомогу. Не зупинялись. Не зважаючи ні на що. На місце того хто впав, ставав інший, і вони йшли.

Небесна Сотня йшла у небо.

Артема Борис побачив у ту саму мить, коли готувався відкласти гвинтівку. Він фізично не міг спостерігати за цим безглуздим розстрілом людей, в руках у яких, попри очікування, не було жодної зброї окрім щитів та палиць.

Спочатку не вірив своїм очам. Придивився крізь оптику – так, помилки бути не могло. Це був Артем. У армійській касці і медичній пов'язці, що затуляла обличчя. З примотаними до передпліч і гомілок щитками. Мокрий і закіптюжений, але це був Артем.

А поряд з Артемом царювало пекло.

Звідусіль лунали постріли, а кулі висікали на бруківці Інститутської снопики іскор.

– Артеме! – заклекотав у горлі крик, але Борис придушив його.

Артем його не почує.

Борис провів гвинтівкою, вишукуючи можливі місця ведення вогню. Дарма. Межі його сектору обстрілу не давали побачити того, що робилося праворуч та ліворуч. Та й що він міг вдіяти? Залишалося лише спостерігати і сподіватись, що брата оминуть кулі, які косили людей поряд з ним.

Не оминули.

Коли Артем зігнувся і впав на бруківку, Борис схлипнув і відкинув зброю. Мить, і він уже біг дахом, у напрямку виходу на горище.

– Кричевський! Кричевський стій! – кричав хтось наздогін, але Борис не зважав. Він повинен бути там, де стівав кров'ю його брат. Він мусить там бути і, якщо не пізно, допомогти.

Ось і сходи. Десь неподалік, очевидно з вікна одного з кабінетів працював снайпер – оглушливі постріли луною котилися коридорами. Борис збіг на перший поверх і, розштовхавши бійців «Беркуту», вибіг на вулицю. До того місця де він бачив Артема залишалося близько трьох сотень метрів.

Артема там не було. Лише калюжка крові. Поряд, намагаючись захватись за підніжжям вуличного ліхтаря, лежав переляканий чоловік років п'ятдесяти.

– Де він? – видихнув Борис.

Чоловік подивився на нього таким поглядом, ніби побачив привид. Очевидно, через форму і напис «СБУ» на нагрудній кишені.

– Ховайся, дурню, застрелять! – вигукнув він за мить простудженим, хрипким голосом.

Борис мотнув головою.

– Поранений, де він? – повторив, відчуваючи, як усе тіло починає бити дрібне тремтіння. Адреналін.

– А біс його знає, винесли кудись. Ховайся, бо зараз і тебе понесуть.

Борис повернувся і покрокував униз. Він і не думав ховатись, нехтуючи небезпекою. Просто не міг думати про неї після того, як побачив на землі власного брата.

– У готель «Україна» іди, – сказав хтось поряд, з кущів. Поглянувши туди, Борис побачив двох брудних чоловіків, які ховались від обстрілу за одним з дерев. Один з них вказував на будівлю готелю. – Туди поранених несуть.

Він знайшов брата на закривавлених ношах. Поряд сиділа Ірина. Вона тримала руку Артема і монотонно хиталась.

Немов маятник. Назад і уперед.

Знову і знову.

Не ридала, не голосила, лишень рухалась, тихо і моторошно. І Борис все зрозумів. Мовчки сів поряд і затулив обличчя руками. Він не встиг. Не зміг зупинити. Не зміг врятувати. Решта не має значення. Слів, якими можна було б висловити почуття, просто не придумано. Їх не існує. Сидів так близько години. З безодні небуття вивів голос лікаря:

– Хтось знає його ім'я?

– Так, – сказав Борис. – Це мій брат.

І цієї миті він зустрівся поглядом з дівчиною, яка все ще тримала руку Артема.

– Ненавиджу, – тихо сказала вона. – Ненавиджу...

Борис піднявся і пішов слідом за лікарем. Пояснювати щось було марно. І на пояснення не було сил.

Епілог

Пух старих тополь кружляв у повітрі неначе сніг, виконуючи танок, що наспівував йому легенький вітерець. Літня спека, яка нарешті прийшла після кількох тижнів злив та негоди, примушувала життя сповільнити свій темп. Бірюзовий купол неба проливав на землю ціле море сонячного саява, а зелень, що буйною хвилею панувала навкруги, тішила око.

До маленького кладовища, що розташувалось серед купи старезних ясенів на краю села, йшли двоє. Старенька сухорлява бабця у чорній хустині і зодягнутий у камуфляж офіцер з погонями підполковника. Йти йому було важко – на хвору ногу ступав обережно, спирався на милицю. Старенька, зупинившись, похитала головою:

– Болить... Машиною потрібно було...

– Я дійду, мамо, – поранений офіцер витер хусточкою спітніле чоло і продовжив свій шлях.

– Ой леле...

Борис виписався з шпиталю тиждень тому, і одразу ж поїхав до матері. Не розповідав нічого. Та й що він міг їй розповісти? Усе пережите під Слов'янськом можна було висловити одним коротким словом – війна. Але старенька надто багато пережила за цю гарячу зиму, щоб примушувати її зайвий раз хвилюватись.

– Все добре. Все буде добре.

Ось і ворота. Зелень дерев, охайні могили. Ірину Борис помітив здалеку. Вона стояла поблизу Артемової могили, занурена у власні невеселі думки.

– Хто це там? – придивилась мама.

– Ірина, я тобі про неї оповідав.

Підійшли. Іра, помітивши їх, немов прокинулась. Стояла, не знаючи як розпочати розмову.

– Так ось познайомились з тобою, доню... – зітхнула стара.

Борис безсило присів на лаву. Рана роз'ятрилась і почала допікати. Проте він не жалкував, що вирішив йти до братової могили на своїх двох. Потрібно скоріше ставати на ноги. Надто багато роботи.

Він палив і мовчки дивився на фотографію Артема. І на дати під нею. 1986–2014. Все. Коротке, але яскраве життя. Життя, яке могло принести країні значно більше. Але навіть закінчившись так несподівано і трагічно, воно не пропало дарма. Його пам'ятатимуть. Перед дверима сільської школи з'явилась меморіальна табличка з ім'ям Артема, а це про щось говорить. Шкода лишень, що такою ціною. Безумовно шкода.

Іра підійшла і сіла поряд. Деякий час мовчала.

– Я завинила перед вами, – сказала нарешті.

– Чим?

– Я була надто різкою...

Борис повільно похитав головою.

– Все було сказано вірно.

– Я була надто різкою.

– Не вберіг. Намагався, не зміг... Так мало бути. Тепер ми нічого не зможемо змінити. Він все змінив сам. А ми мусимо лише пам'ятати.

І на підтвердження його слів зашелестів листям лагідний вітерець, порушуючи тишу і спокій кладовища. Веселий і гомінкий, свіжий і сповнений пахоців нагрітого спекою поля.

Вони пам'ятатимуть.

Назавжди.

Навік.

Олена ІСЬКОВА-МИКЛАЩУК

* * *

Було спочатку Слово і Майдан,
А потім сльози й повні ріки крові –
Єднало горе береги Дніпрові.
Кипів людського гніву океан.
Сльозились болем перли пурпурові
З роз'ятрених Вкраїни-неньки ран.
Вмивалось небо краплями роси,
Ми їх збирали, бо хотіли пити.
Стелилися під ноги оксамити
Свинцевих куль і чулись голоси
Ангеліків... А ми хотіли ЖИТИ!!!
Мій генерале, знов нас продаси?
Розкрають «Гради» на шматочки ніч,
Заквилять в рідній стороні трембіти...
Спинися, Доле! В нас же вдома діти!
Не залишай їх, Боже, край узбіч.
Ох, скільки ще лишилось протиріч...
Іде війна...
Холодна смерть...
Граніти...

ПРОБАЧТЕ, МАМО...

Всім загиблим...

Пробачте, мамо, що не зміг мовчати,
Коли на гідність стали чобітьми.
Оця війна не мною розпочата,
Та я Україну затулив грудьми.
Пробачте, мамо. Не чекайте в гості.
Мов маки на асфальті моя кров.
Тепер мені підвладний час і простір...
Так любо тут на куполах церков,
Така красива наша Україна,
За неї і життя, повір, не жаль...
Щоб тільки знов не стала на коліна!
Щоб тільки волі сонячний кришталь
Не розлетівся зрадою на друзки!
Тоді оце все буде не дарма...
На прапорах чорніють болю смужки:
Я не один. Вже багатьох нема.
Пробачте, мамо. Не кленіть же долю.
Це вибір мій: стояти до кінця...

*А, може, я гріхи отут відмолю
Свого народу в віщого Отця?
...Розсіє сонце димові тумани –
Народ мій ангел обійме крильми.
І я вернуся пам'яті вітрами,
Бо Україну затулив грудьми*

НА ІНСТИТУТСЬКІЙ

*Під ногами палає бруківка –
Пропікає подошви до шкіри.
Боже, як несказанно тут гірко,
Де життя віддавали за віру.
У цих каменях прожилки крові.
В ці дерева повростали кулі.
Мироточать портрети...
Терново
Будять тих, що блукають поснулі.
Для яких і АТО лиши паради
З фесрверками в сутінках ночі.
Хіба знають, як ангел крізь «Гради»:
«Хочеш жити?!»
І впевнене: «Хочу!»
Не проснуться. Байдужі в них очі:
Їм цей біль – 5 хвилин у новинах.
Тільки
досі
Майдан
кровоточить:
Із війни
Йдуть сини
В домовинах...*

*Люди з очима, що бачили вічність впритул,
В мирному небі шукають між зір безпілотник:
Важко вертатися їм у людську суєту,
Ледь не попавши до енно-Небесної сотні.
Люди, що свисту бояться, і тиші, мов грім,
Спати не можуть, бо поруч нема автомата.
Може загоїться все це із часом, окрім
Дір у душі без Василька, Романа і Гната.
Людям, в яких тече кров замість звичних нам сліз,
Пам'ятний біль: Іловайськ, Красногорівка, Щастя...
Сколює душу байдужість на рідній землі
Людям, що спили до краплі вогненне причастя.*

Ольга ТКАЧ

Нема Петрові, ключнику Раю
Спочинку сьогодні.
Дружними лавами стала при брамі
Небесна сотня.
Руки тремтять, але мить ще – і радо
Він їм відчинить.
– Звідки ж вас, діти, стільки багато?
– Ми з України.
Рай зустрічає. Дерева спілим
Плодом частують.
Вони ж минають тих, що зустріли –
Далі простують.
Перед Престолом схиляють чола –
І на коліна.
Горять при ньому свічі любові –
Жертви нетлінні.
І в тиші голос цілющим елеєм
До них схилювся:
– Діти, моліть і далі за неї –
Бій не скінчився!

Байдужієм, люди.
До війни вже звикли.
Слухаєм новини, мов про чужину.
Та ж і камінь жаром можна розтопити –
Чим же відігрієш душу кам'яну?
Так живемо, ніби півста літ як вистиг
Вогняний осколок в зраненій землі.
Та в речитативах ранішніх статистик –
Хлопці – безіменні, нічий, німі.
А комусь погони зорями вінчають,
Та збира Вітчизна інші врожаї –
Чистих душ колоссям в Небо проростають
Горбики-могилки в кожному селі.

Іван ПРОКОФ'ЄВ

В ЦІМ ПОЛІ...

*Не з неба, а в небо московський б'є град.
У світі відлунює грім канонад.
Незряцим відкриється небозвід:
в цім полі – спартанці і цар Леонід.
Стоять серед світу (це бачить світ),
Щоби не упав на дітей небозвід.
Якщо нам готують Пелопонес,
Весь світ з нами буде і воля небес.
...Мов кров'ю просякнута корогва,
шумить на вітрах ілловайська трава.*

Павло ГІРНИК

КЛЕКІТ

*Нема й не буде неба на землі,
Хіба оте, що в безвість чи на прощу,
Повз тих вовків, що гріються в золі
І у Софії, і у Пирогощі.
Моя гірка, нескорена земля,
Де мовчком – на Москву чи на Крути.
...Ревуть гармати, плаче немовля,
Вітри питають, – бути чи не бути.
Хіба свята могила у селі.
Сльоза сирітська продима долоні, –
Ота, що досі світиться в імлі,
Ота, що досі дихає у скроні.*

Микола СУМИШИН

ВІЙНА. СЛІД.

Новели

ПОРАНЕНИЙ

Із траси до рідного села Везденьки солдат Іван Тишук дибав поночі. Зубець місяця, задерши догори кінці, як на гарну погоду, висвітлював Іванові трішки дороги, котра безупинно намагалася втекти з-під ніг у темряву. Доводилося напружувати очі, щоб не зійти на узбіччя та не впасти у кюветний рівець. Місяць зависав у небі трохи позаду, тож згодом нічний мандрівник знайшов собі поводитря: ним стала його власна тінь, що ледве проглядалася попереду і, конвульсивно похитуючись, винюхувала білизну дорожньої жорстви.

Іван чапав поволеньки, вдихаючи навсегурдь літні пахноти нічного поля. Часом він заплющував очі й так ішов – навіпамацьки й наче покрадьки. А то починав здійснювати незрозумілі вихилися тілом: то хитнеться ліворуч, то хитнеться праворуч... ага, то він так грається, хоче спостерегти, як поведеться на долівці шляху його тінь. А коли побачив, що тінь теж хитнулася, наче покепкувала з нього, засміявся у повен голос, сполохавши горобців у придорожніх заростях: вони на гурт зацвірінькали й залопотіли крильми.

Іван ішов додому після тривалої реабілітації за кордоном. Спочатку кілька місяців мудрі європейські лікарі латали йому обличчя й повертали пам'ять. Добряче з ним поморочилися. Напили пігулками, заливали мікстурою, забавляли комп'ютерними іграми, потім поселили в горах, і він бігав кроси на різні дистанції. Аж нарешті, через три місяці, згадав, хто він, звідкіля родом, назвав своїх діток Настуню та Василька, навіть розповів настирним лікарям про Іловайський котел, з якого йому вдалося вислизнути, але в якому залилася й пропала безвісти його дружина, медсестра Олеся Тишук-Стахова.

Іван чимчикує далі. З тужливим настроєм і повним набором душевного песимізму. Хилиться над своїм кволим відображенням, мовби намагається ступити на хвіст власної тіні, однак вона вертка, раз-по-раз ухилиється і втікає. Чи не тому на його полатаному обличчі стільки болю та сердечної притуги? Авжеж, він у розгубі, він не знає, як відрегулювати те, що так нагло зламалося в його мислях, він не вміє залагодити внутрішній розбрат і спрямувати свій гіркий настрій у русло спокою. Це, певне, неможливо, тому що немає з ним Олесі...

Пхне руку в кишеню, погладить мобільний телефон. У телефоні багато фотографій. Олеся біля карети «швидкої», Олеся поблизу армійського госпіталю, Олеся купається і бризкає на нього водою, Олеся стоїть у вирві ракетного вибуху, і з-під її ніг ще куриться дим пропаленої, спаленої землі. Мобілка давно розрядилася, побачити Олесю зараз Іван не може, але знімки надійно заархівовані, тож скоро... один доторк пальця – і фотографії, оживши, почнуть з ним розмовляти... Почнуть, можливо, лікувати його пам'ять.

Темрява свідомості... Не болять, але дошкуляє постійним тиском на психіку, постійними нічними кошмарами. Муки послуних звивин. «Лишь время і спокойствие, – говорив російською мовою німецький лікар. – І вот еті таблеткі. Одну на ночь. І подальше от войны!...»

«Куди ще далі, – думав списаний за станом здоров'я вояк Іван, простуючи від траси до рідного села. – Куди ще далі від Олесі...»

Так якось вийшло, що війна та Олеся злилися в його химерній свідомості в один немисливо заплутаний клубок. Іван не здатен був їх розокремити, не годен був думати про них порізно. Війна – то усміхнена Олеся у вирві ракетного вибуху, то найдорожча жінка, що там, у котлі страшною чого пекла, одірвалася від його руки.

Розповідь про Олесю він тепер починав завчено, мов на уроці учень:

– Коли ми увійшли в той коридор смерті, і ці нелюди почали нас розстрілювати, класти нас на купи...

Саме так він розповідав німецьким лікарям:

– ...я вхопив Олесю за руку, і ми побігли... я тягнув її, вона падала, і я падав, ми зривалися і знову бігли, аж тут як бабахне... просто в моїй голові, отут... наче фаєр спалахнув і спаралізував мій розум... ну, і я відпустив її руку. Мене потім підібрали, а вона щезла... Чому не трималася руки? Як воно так? Мене знайшли, а вона пропала...

Та чогось важливого, найголовнішого Іван не міг пригадати. Воно крутилося в голові, звивалося у мозку страшною гадюкою, воно розривало звивини, однак ніяк не складалося в просту, доступну ясність... Як вернути Олесю в нормальний спомин? Щоб не пекло, не терзало, щоб не пронизувало єство жахіттям війни. «Певне, це поки що справді неможливо. Бо кожна клітинка твого тіла, кожен атом твоїх поранених звивин дишуть війною... Треба справді трохи часу...»

* * *

Онде вже й село Везденьки. Утишене в темряві, не село, а глиба чорноти. Лиш блимає електрична лампочка, певне, на тоці колишнього колгоспу, й оте тьмяне блимання перебігає відблисками через сільське водоймище й нахабно коле в очі.

У село Іван одразу не пішов. Спинився на кручі проти ставка, може, аби спостерегти, як на тілі драглистого плеса миготять, віддзеркалюючись, далекі зорі або як в глибинах тихої води заякорило відбиток рогатенького місяця, й він не може визволитись. Так чи інак, а чоловік не поспішав. Видно, очікував сходу сонця, щоб увійти в село завидка. Та сонечко вочевидь забарилося. Щоправда, крайнебо вже зачервоніло, але вгадай, від чого. Може так бути, що то нещасний Донбас палахкотить ненаситними пожежами і багрянить увесь схід України.

Та ось сонечко нарешті випірнуло з-поміж сонних дерев і відірвало жовтаве черевце від нитки обрію. Воно було доволі сумне, мовби заплакане, наче стало свідком якоїсь трагедії, однак не може розповісти.

«Схоже на мене...»

Іван також зараз неодоладний на спогад. Мабуть, тому що призабув усіх своїх давніх приятелів та знайомих. Стерлися з пам'яті їхні усмішки, жести, обличчя, тож Іван жартував сам до себе, що то розрядився в головешці акумулятор, треба буде підключити його до тиші села, поля, лісу і зарядити. Зарядити озоном рідного краю...

Він витер хустинкою очі, бо вони чомусь зволожилися (певне, від ранкового туманцю, що почав огортати сивизною водойму), тоді скинув з плеча речовий мішок, розв'язав шнурки, дістав балаклаву й примостив на голову. Ось так, у балаклаві, він заходитиме в рідне село. Як відголосок суворого неспокою в країні, як мовчазна крихта війни...

Іван засміявся, вдоволений своєю вигадкою, й подибав через гребельку до села. Щоб упірнути в коридор затишної вулиці, затемненої ясенами та акаціями, щоб тихо пройти біля осель і зайти на рідне подвір'я.

Та не встиг він і кроку ступити, як поперед нього вже полинула чутка: мобілізований до війська у дві тисячі чотирнадцятому році учитель Іван Тишук вернувся з війни...

* * *

Його зустріла мама Віра, літня дебели жінка з крупним, стомленим і до болю спланим лицем. Вона дріботіла до хліва з дійницею, аж глядь: вояка у балаклаві!.. Спинилася, притисла відерце до грудей:

– Синочок...

Іван стягнув балаклаву, кинув у траву речмишок:

– Мама...

Вона гладила незнайомі, чужі, страшні шрами на рідному, найдорожчому, донедавна найкращому обличчі сина і плакала.

А з хати вже біг Василько, за ним і Настуня. Іван їх упізнав, і від того з'явилася радість на його спотвореному лиці. І мама Віра, і ріднесенькі діти впливали з мороку його свідомості, наче дерева з темряви ночі, вони ставали відчутними на дотик очей.

– Татко, татко приїхав! – плакала Настя і приглядалася до його обличчя: звісно, вона не могла приховати зляканого подиву.

Коли повсідалися в хаті на дивані, Настуня запитала, зазираючи таткові в очі:

– А де мама? Вона ще там? Чому ти не привіз її, чому?

Іван не зміг відповісти, не хватило голосу. Щось промимрив і міцно стиснув повіки, аби не пропустити назовні сльозу. Лише після тривалої паузи стиха мовив, винувато відвівши погляд:

– Зараз мобільний зарядиться, і я покажу вам знімки. Мама біля карети «швидкої», мама бризкає на мене водою... – і примовк: у нього знову звівся наніч голос.

* * *

Після обіду завітав до них учитель-мовник Микита Трохимович, Іванів колега і кращий приятель. Різко пригальмував свого темного, як нічна вода, «жигульчика» за ворітьми – і вже у хвіртці, усміхається:

– Добридень, Василечку! Як сі маєм-поживаєм?

Василько якраз сидів на призьбі і майстрував вудочку. Привітався з учителем за руку, як дорослий.

– Готуєшся на риболовлю? А карасі вже залягли, буде мінятися погода, – усміхався далі Микита Трохимович, повен гарного настрою. – А де всі? Настуня, бабця Віра, татко?

– Настя погнала корову, її черга, бабця пішла в магазин, а татко спить.

– Спить? Може, розбуди, поклич?

Однак будити не довелося, Іван уже стояв у вхідних дверях, заспаний, із скривленим, у шрамах, обличчям.

– Хто це у нас, Васильку? – і довго дивиться на Микиту Трохимовича: – Ми знайомі? – питає. Учитель сміється:

– Ну, здрасті! Друзів не впізнаємо! Васильку, розтлумач батькові, хто до нього в гості прийшов.

Василько й собі сміється:

– Та це татко так жартує. Він і бабі Клаві казав: «А ми з вами знайомі?» Баба Клава аж затички пішла, так здивувалася! Ну, добре, я побіг, Настуні допоможу корівок пригнати. Ми в кіно збираємось.

– Добре, біжи.

Василько побіг, а Микита підійшов до Івана, обняв, приглянувся до його обличчя:

– Ого, як тебе розписали!

– Та нівроку, – промимрив Іван, звільняючись від обіймів приятеля. Притім усміхнувся зранено, розбито, й ми здогадуємось, про що він думає: «Глянув би ти, чоловіче, на мою душу... Як паперова мішень після влучного тренування автоматників! Одні простріли. Невидимі сліди Донбасу... Врешті, чому невидимі?..»

Та ось Іван відступив і мовив раптом:

– А-а, Микита... Той, що відкупився...

– Що?!

Іван скривився, безпорадно затулив обличчя долонями – мов засоромився демонструвати власну незграбність:

– Не зважай. Я пожартував.
– Нічого собі жарти!
– Ну-ну, прости. Давай зустрінемось пізніше, добре? Прости.
– Та ладно, забули... Я хотів на Дністер тебе запросити. Їдемо трьома машинами, компанія – топ! Останній місяць канікул.
– Та ні. Я не зможу. У мене режим, я на таблетках. Лікарі приписали побільше спати.
– Ясно. Що ж, шкода. То будь?
– Давай! Зустрінемось...
Микита подався до машини, мабуть, сильно ображений, а Іван наче прикипів до одвірка, він силкувався пояснити собі, чому так сказалося, звідкіль оте «Той, що відкупився?» Ні, не знаходив пояснення...

* * *

Скоро й мама Віра придибала із сільмагу. Іван уже сидів біля столу за чашкою молока й сортував якісь пігулки.

– Зустрілася з директором школи, – мовила мати й сіла навпроти Івана. – Тобі вітаннячко!

Просив, щоби ти зайшов. Через місяць, каже, навчальний рік, перше вересня, хай, каже, Іван Петрович зайде, сплануємо уроки. І з такою шаною говорив, я аж розчулилась! Питав про Олесю... Дуже славний чоловік. Що скажеш, Іванку?

Син обернувся до матері потяте шрами на лице, всміхнувся лагідно, відставив од себе чашку з недопитим молоком:

– Про що, мамо?

– Треба відновити учительство. Ти ж історик. Ти ж любив... і діти тебе любили.

– Який я вже історик, мамо! – і махнув рукою, відвернувся.

– Чому, чому, синку?

– У мене, мамо... з пам'яттю проблеми. Все, що отут було, згоріло в Іловайську... Моя кебета зовсім порожня... Одні спалахи... Колись слова самі лізли на язик, а зараз ледве їх назбирую, щоб поговорити з Васильком і Настею... Не сердься, мамо, що я мовчу. Я тепер мовчун...

– Синочку...

– Нічого, мамо, нічого. Дасть Бог, Олеся знайдеться... нічого.

– А де вона, наша Олеся? Чом не приїхала? Ти щось знаєш?

– Та що знаю. Коли ми увійшли в той коридор смерті, і ці сволотники почали нас розстрілювати, класти нас на купи, я вхопив Олесю за руку, і ми побігли... я тягнув її, вона падала, і я падав, ми зривалися і знову бігли, аж тут як бабахне... просто в моїй голові, отут... наче фаєр спалахнув і спаралізував мій розум... ну, і я відпустив її руку. Мене потім підібрали, а вона зникла.. Чому не трималася руки? Як воно так? Мене знайшли, а вона пропала... – Іван дивиться на долоню правої, цілує її і завмирає, притисши п'ятірню до вуст – ніби прагне відчутти тепло Олесиної руки.

– Синку...

– Це моя пам'ять так біситься... я от зараз Микиту образив... Мої гальма геть пустилися, треба буде прокачати, витиснути повітря, – і вже сміється, а рука досі біля вуст.

– Микиту образив? Як образив?

– Сказав, що Микита відкупився від війни... Чому я так сказав?..

– Ох, синку... Тоді всі балакали, що той хитрунчик відкупився, та хай уже, яке нам до того діло... Я про Олесю думаю. Не треба було їй на той фронт. Умовляла, страхала, просила, щоб на діток оглянулася, де там! Як наврочив хто!.. «Я, мамцю, розірвала своє серце на два куски. Один залишаю з дітьми, а другий повезу до Іванка, в зону АТО...» Вона дуже тебе любила...

– Мамо, Олеся жива!..

Іноді, щойно теплий підвечірок м'яко огорне село, Іван чимчикує в гайок до річки Ікви. Це близько, може, метрів п'ятсот від його оселі. Всідається просто на прогріту за день травичку і куняє, спостерігаючи, як небеса поволі наповнюються темрявою, як ця темрява переможно сунеться від похмурого сходу до здивованого заходу і як у сих ледь помітних перемінах відчувається звивиста Іква. Їй, певне, комфортно. Хай там що, а лискуча вода біжить та біжить кудись, напуваючи в дорозі пташок, тварин, людей і впадаючи нарешті у велику річку під назвою Південний Буг. Цікаво, якби вкинути у воду тенісний м'ячик, через який проміжок часу він сягне моря? І чи знайдеться за той час його Олеся?..

«Сюди ми приходили в молодості. Саме тут ми вперше поцілувалися...»

«Давай, давай, пригадуй, приводь свою пам'ять до тям!» – шепоче Іван у півночі вечора й стискає кулаки, наче намірився з кимось битися.

«Я щось там бовкнув про Ікву... ага, що річка звивиста, нагадує пустотливу поведінку дівчини на виданні, Олеся посміялася з мого неокорисного порівняння, а от що сказала... що сказала...»

«В Іловайську, коли ми бігли і падали, вона теж щось сказала... щось дуже важливе... О Боже, дай хоч трішечки пам'яті, ну хоч наперсток!...»

Хтось підходив до Івана з ліхтариком. Хто ж іще, крім Василька?

– Тату, ось ти де! Ледве тебе знайшов, два рази падав у кущах, так заплутався. Настя каже, він біля Ікви... Можна з тобою посидіти?

– Та ні, синку, підемо вже додому.

– Добре, підемо. Я буду присвічувати.

Василько присвічував, і вони ступали нога за ногою мовчки. А вже у селі синок раптом запитав:

– Тату, а там, на війні, було дуже страшно?

– Було страшно...

– Ти все-все мені розкажеш, добре?

– Та ясно, аякже.

– Я напишу про війну. Я так люблю про щось писати! Одного разу Микита Трохимович звелів написати про поле. Настуня написала кілька рядків, Макс на рядок більше, а я списав дві сторінки і міг би ще... Поле я бачу щодня, воно в мене перед очима. А як про війну написати? Її ж нема перед очима...

Іван помовчав, тоді:

– А ти уяви. Все горить, навіть одинокі дерева при дорозі горять таким, знаєш, божевільним вогнем, по землі скрізь вирви, а під ногами гільзи, гільзи, і ти ходиш обережно, щоб не посковзнутися... – і враз схаменувся, обняв сина: – От бачиш, яка вона перед моїми очима, проклятуха війна? Ох, Васильку... Поле тішить зір, а війна... я тобі пізніше багато розповім, хай-но трохи пригадаю, добре?

А як, повечерявши, сиділи гуртом у хаті, то Василько знову:

– Татку.

– Що, сину?

– А ти зміг би... показати мені війну?

– Показати війну? – Іван замислився, валуни смутку перебігли через його очі. – Покажу, чого ж...

– Ти серйозно-серйозно?

– Ось тільки купимо машину.

– Розсмішили, – втручається у розмову бабця Віра. – Ви спершу купило купіть! Куплять вони машину...

– Значить, ти жартуєш, – розчаровано каже Василько. І згодом: – Татку, а давай машину позичимо у Микити Трохимовича!

– Добре, позичимо. От тільки оформлю пенсію, щоб мати гроші на бензин.
– А нам бабця Віра позичить! Бабусю...
– Щоб ти знав, Васильку: на позичках далеко не уїдеш. Затям це для себе, – і бабця Віра пригорнула онука, поцілувала. – А тепер гайда в ліжка! Татко стомився.

Іван справді стомився. Наче перекопав половину городу на зяб. Боліла чомусь спина й боліла голова у потилиці. Він ще трохи покуняв біля темного вікна, тоді влігся й насилу знайшов зручне для тіла місце. Довго не міг заснути, та й не дуже хотів. Безсоння збуджує думки і... доточує хоч якісь крихти до активного життя.

Іван уже всміхався, бо думка про безсоння була недоречною і таки смішною...

А як упав нарешті в сон, то звідки не візьмись – Олесю! Простягла до нього руки і щось шепоче, з неї просто видираються на волю якісь слова... Що?! Ну, що?!

– Я... Іваночку! Я...

– Олесю, люба, повтори, я не розчув останніх слів... Ти сказала... Ну ж бо, Олесю!

– Я вагітна, Іванку... скоро ми розлучимося, бо я повернуся в село народжувати...

– Що? Якби ж ти повторила голосніше...

– Народжувати...

– Так не можна, Олесю! Я помру, якщо не почую! Прокричи, щоб я почув! Народжувати?

– Синку... Синочку... О Боженьку!..

Нарешті Іван вийшов зі сну, він тремтів, він сходив потом і сльозами.

– Це ти, мамо?..

– Іваночку, любий... Ти так плакав і не міг прокинутися. Знову війна?

– Здається, в нас буде дитинка... – і син засміявся недоладним, знервованим сміхом. – Не треба було мене будити. Вона приходила, розумієш? Вона говорила зі мною... І я згадав! Я згадав, мамо! Там, в Іловайську, ми бігли, падали і знову бігли, і вона вигукнула в розпачі: «Я вагітна!» Як я міг забути?!

* * *

А ще через день Іван подався з дому. Зібрав валізу і, тільки-но зажеврів червоно досвіток, тихо покинув рідну хату. Щоб не чули. Щоб не прощатися і не пояснювати.

Він вийшов за село, озирнувся й перехрестився. Він не знав, коли сюди повернеться і чи повернеться взагалі. Звісно, якщо повернеться, то тільки з Олесею, без неї вороття немає. Без неї і життя немає.

Так він думав, прямуючи до траси, щоб їхати автостопом на багрянний схід. Туди, де змішані в один нестерпно пекучий клубок війна та Олесю...

Трохи ще, на жаль, безпам'ятний, та, дякуючи Господу, при відносно здоровому розумі, він ще раз обернувся, тричі перехрестився і подибав... шукати в жахіттях так званої гібридної війни себе і свою Олесю...

ВІДБЛИСКИ ПЕКЛА

А це не Петро Тесля онде «голосує» на трасі? Куди це він зібрався спозаранку? Ще сонце не запалало на сході, ще досвітній сизий туманець густо укриває поля, а він уже виставив руку проти всіх підряд автівок. Та жодна й не дума зупинятися. Вилітають пробками із мороку сивизни й мчать навіжено, вивалюючи на хлопця клубки стривоженого повітря.

Однаке й Петрик не здається. Потрясає рукою, усміхається водіям, навіть часом вибіжить на асфальт: ступне крок і негайно назад, на обочину.

І ось нарешті якийсь чорний, буцім фарбований темрявою минулої ночі, джип, увесь в огнях фар та підфарників, різко гальмує, хитнувшись за інерцією, ніби наїхав на перетягнутий через дорогу трос. Бокове віконце безшумно опускається, і з нього визирає голова, стрижена й геть коричнева від засмаги:

– Ну і? Куди ми?

– Та далеко, – мовить Петрик. – Звідси не видно.

– І я далеко. Може, нам по дорозі?

– Я на Донбас...

– Ого! Далеченько... – і водій відчиняє дверцята, котрі для пасажира. – Сідай.

– Тільки... в мене грошей нема.

– Отак? На Донбас без грошей? – і сміється: – Сідай, не тушуйся, розберемося.

І вони вже мчать на сонце, якого ще на небі немає. Можливо, й не буде, тобто буде, але в глибинах туч, захищене від людського ока. Бо ранковий туманець не влігся на землю, а полинув угору, створивши пелену в небесах. Уже й Петрик сміється, висунувши у віконце голову обличчям увись.

– Що там? – питає водій і припалює сигарету. – То нічого, що я куритиму?.. А ти куриш?

– Та ні. І не пробував. Курить, я звик. Батько прокурив усю хату. Ми тютюн сіємо, бо цигарки дорогі... А ви хто? Напевне, бізнесмен? Шикарна машина...

– Так, можливо... Звати мене Грот.

– Грот... – повторює Петрик. – Трохи дивне ім'я, незвичне. Грот... Може, ви з діаспори? З-за океану? Грот... А я Петро. Петро Тесля... А ви точно Грот?

– Не переймайся так сильно, – всміхається Грот і навіщось сигналить, хоч попереду ні лялечки, лише чорна ріка асфальту шиплячою течією спливає під автівку. – А чого на Донбас? До родичів? Може, до дівчини?

– Та ні...

– А є вже на прикметі?.. Дівчина, дівчина. Влізла в думки? Вмостилася в серці? – жартує Грот, однак Петрик сприймає його слова всерйоз:

– Ну... По сусідству живе Галя Сметанюк, ми її Сметанкою зовемо. Гарна... однокласниця.

Та в голові одні пустощі. Прийдемо зі школи, уроки і так всілякої роботи, а вона вже зібрана в клуб, шарпає то за правий рукав, то за лівий: «Петрику, ну, швидше, сьогодні ж дискотека!» А я цих дискотек просто ненавиджу! Я люблю тишу і самотину... Я в Галі на комп'ютері вчуся, їй дядько-бізнесмен подарував. Кажу, сідай, навчу в інтернет заходити. Та вона того комп'ютера бачити не хоче, подавай лише танцюльки...

Грот сміється, знову навіщось сигналить, тоді каже з лукавинкою в голосі:

– Значить, Галя Сметанка... Ну, а на Донбас? Може, до родичів?..

– Ні. Я... війну хочу подивитися.

– Війну подивитися? Мені не почулося?

– Не почулося... Тата кілька разів призивали на війну, але він ховався в полях, а мама казала посильним, що він у Білорусі. Там у нього брат живе. Такий от у мене тато... Я сміявся, кепкував, навіть, було, сердився: кажу, тату, а давай я піду за тебе воювати, це ж так цікаво! Чого ти злякався? На війні треба бути розсудливим та уважним. Куля шукає дурнів... Я перечитав багато книжок про війну. Колись було важко вціліти. Піднімали в атаку, і спробуй ухилитися від кулі. Тепер не та війна. Тепер не женуть на вірну погибель, я знаю. Будь розумним, тримай вуха нашо-рошеними, не лізь на рожен, і промине.

– А обстріли? З «Градів», важкої артилерії, мінометів? Куди впаде снаряд – одному Господу відомо...

– Я згоден, випадковість на війні жорстока...

– Хі, війну подивитися... – і Грот знову протяжно сигналить, розполохуючи птиць у придорожніх кущаках. – Війна скрізь, мій юний друже. Роззуй тільки очі...

– Скрізь, та не скрізь... – непевно мимрить Петрик, і вони надовго замовкають.

Поки в них пауза, подивуймося: ще один хлопчина прагне подивитися на війну. Ще одного тягне несподівана химера на фронт. У малого Теслі то вже, здається, виважений намір, сей юний пасажир повен рішучого завзяття. Що ж, тим цікавіше буде походити за ним назирці...

– Слухай, Петре, а ти в якому класі? – запитує згодом Грот.

– У восьмий перейшов, але...

– Але що?

– Та... Школу, певне, закриють. Село хиріє, у восьмому буде вісім учнів... таки десь закриють, доведеться їздити у Вапнярі, за десять кілометрів. Не знаю... Тато – випивоха, а мама ледве кінці зводить. Корова, теля, поросся... усьому треба лад дати, в мамі рук не хватає...

– В мамі рук не хватає, а ти на Донбас утік?

– Нічого, тиждень-другий потерплять.

– А ця твоя поїздка на фронт – не витівка дитячого «хочу-хочу»? Ти хлопець розумний, начитаний. Не стикується.

– Я надумав про війну написати.

– Про війну написати? Та хіба мало про неї пишуть? У кожній газеті знайдеш. А ще радіо, телебачення...

– Я хочу не так.

– Хі, не так... а як?

– Щоб боліло...

І Петрик знову замовкає, сперши давно стрижену голову на спинку сидіння.

День насправду видався захмареним, понурим, без сонця. У сивому просвітку неба, над природжаними деревами, літали ворони і зграйки чорних пташок... Мабуть, то шпаки шугають у пошуках їжі.

Грот теж мовчить, але чомусь збавив газ, і джип котиться повільніше.

– Щоб боліло... – нарешті повторює Грот, однак не зрозуміти, погоджується він чи заперечує.

– Пишуть, правильно, багато пишуть, – починає гарячкувати Петрик. – А знайдіть душу війни? Ніхто відчутти її не може!.. – і притуляє долоньку до грудей.

– А хіба у війни буває душа?

– От-от! Знаєте, я про це не раз думав... А у диявола буває душа? – і Петрик примружує очі, мовби нарешті у вітрове скло вдарило сонце. Однак небо й далі захмарене. – Це так складно... А ви як скажете? У демонів, відьмаків, чортів, дияволів буває душа?

– Та ні. Яка душа у зла...

– Певне, що так... – каже задумливо Петрик і втягує плечі, мовби пробує вгрузнути в сидіння. – Я й не спитав. А ви далеко їдете?

– Та далеченько. Трохи далі, ніж письменник Петро Тесля, – відповідає Грот і сміється.

– Невже теж на війну?! Клас!.. А куди саме? Попасна, Мар'їнка, Широкине, Дебальцеве, Золоте... я місяць карту вивчав, знаю всі гарячі точки зіткнення. Стривайте-но, ви сказали, трохи далі... Може, до цих чортових терористів? Чи за кордон, в цю блудливу Росію? Тоді нам не по дорозі, зовсім не по дорозі! Зупиняйте авто!

Однак, замість того, щоб гальмувати, Грот тисне на акселератор, і машина розганяється, мовби для зльоту. Петрик знаходить очима спідометр: сто сімдесят, нічого собі! Він кулиться й тихенько каже:

– Ще б крила – і «Як-40»!

– Чому «Як-40»? Надзвуковий винищувач «Міг-21»!.. Не дихати! Ми злітаємо!

Вихор зустрічних повітряних потоків уже в машині, підняв на задньому сидінні килимок і трясє ним, мов прапорцем. А дерева обабіч не біжать поодиночі, як раніше, а зліпилися в одну темну масу й завмерли в здивованому очікуванні.

Ні, погляньте, відчайдух Грот продовжує тиснути на газ, точно, заповзівся перевірити швидкісну здатність крутої автівки!

– Ех, шкода, немає крил! – кричить він крізь сміх і збавляє швидкість.

– Ви десь льотчик, правда? – питає вражений Петрик і торкає долонькою руку Грота, яка лежить у спокої на кермі.

– Ні, Петре. Я спелеолог.

– Спелеолог?

– Є така професія...

– Спелеолог...

– Дослідник природних печер. Чув про унікальні витвори матінки-природи? Тепер уяви: на Уралі є Кунгурська крижана печера! Суцільний лід! Брили льоду в кольорах! Тридцять шість підземних озер! Ага?!

– Я згадав! В Америці є печера завдовжки у двісті кілометрів!

– Двісті сорок...

– Це ж подумати: відстань від мого села до Львова!

– Її Марк Твен описав у «Пригодах Тома Сойєра».

– Точно! – і Петрик сміється: – А ви хитрун. Я вже зрозумів, звідки Грот. З печери Сойєра, так?

– Можливо. Або Кунгурської. У Кунгурській шістдесят вісім гrotів!.. Я – Макс. Максим Ку-хар. Грот – мій позивний.

Петрик аж очі витріщає:

– Позивний?! То ви боєць АТО?!

– Колишній. Зараз я – волонтер. А ти – мій помічник. Я беру тебе на роботу. Згоден послужити волонтерству? Знаєш, що це таке?

– Ну... знаю, – і Петрик розгублено дивиться на Грота, тоді киває на нього пальчиком: – Це ваш останній сюрприз...

– Останній, останній. А тепер дивись уважно. Ми в'їхали в село Жайвір, тут є смачненька хата-їдальня. Зупинимось на обід, о'кей?

* * *

Нарешті й хата-їдальня.

Грот, сильно накульгуючи на праву ногу, ступає на подвір'я, ошатне, з крилатим горіхом посередині, і стукає у вікно. Надворі він зовсім не такий, думає Петрик, мабуть, високе сидіння джипа надає йому вищого зросту. Але міцний у плечах, чи не штангіст... Правда, кульгає, думає далі Петрик, видно, був поранений, тому зараз – волонтер, а не боєць АТО.

Господиня хати-їдальні, пристаркувата привітна жінка, чимось схожа на Петрикову маму... можливо, усмішкою, однак її зморшкуваті й щільно стиснуті вуста вже серйозно натякали на похилий вік... вона розчинила сінешні двері й без слова, наче рідного, обняла Грота. Тоді подала їм рушники й показала на відро з водою під горіхом: мовляв, умивайтесь і до столу.

З хати війнуло ароматом наваристого борщу з часником, аж Петрикові дух перехопило. Авжеж, голодний, з учорашнього не ївши, кишки, певне, злиплися і грають марш «Прощання слов'янки», як часом жартує на п'яну голову тато.

Грот роздягається до пояса й чалапає до відра з водою:

– Петре, іди поллеш.

Петрик набирає у кварту води, лле на широкі Гротові долоні і запитує:

– Це після поранення?

– Що? Нога? Це хірурги випадково вкоротили, – і плескає мокрою долонею по штанині. – Банальна помилка лікарів.

– Випадково вкоротили?!

– Ну, так... Отут, – і тиче рукою в стегно, – щось свердлили, вставляли, підрізали, коли ж зажило, глядь! – а нога вже коротша. Нічого, навіть стометрівку бігаю...

– І на попереку онде рубець, ого! І на шиї...

– Ей, Петре, ти чого приглядаєшся, ніби хочеш мене купити, ага?! Давай роздягайся, й тебе трохи сполощемо. Давай, давай!

Умиваючись, Петрик знову питає, позиркуючи з-під мокрих долонь на Грота:

– А хазяйка? Чомусь слова не промовила...

– І це ти примітив. Хвалю, уважний... Ну, добре, занотуєш у своїх записах про війну. Пані Маруся – мовчунка, тому що... – й Грот кривиться, наче його заболіла вкорочена нога. – Тому що заїка. Соромиться говорити. Наша Маруся – переселенка з Донбасу. Цю хатинку їй волонтери купили... Знаєш, в долі пані Марусі – уся проклята війна, про яку ти намірився писати. Мінометний снаряд вцілив у її будинок, а ще один рвонув на підвір'ї. От і заїка... А перед тим сім'ю розтерзало на шматки... ні, не снарядом. Її чоловік – сепаратист, воює проти України, а синок Вадим – боєць АТО. Отакі-от пироги, юний друже.

Уже й Петрик ладен скрити лице. Від несподіваного болю в думках. Скупенька розповідь Грота блискавицею пройшла через єство хлопчини. Онде вона, пані Маруся, несе з льоху трилітровий слоїк квашених огірків. Біленька косинка щільно обтискає її чоло, приховує сивину на голові. Зиркнула на Петрика, кивнула, всміхнулася лагідно... ну, точнісінько, як мама!.. Підійти б до неї, пригорнутися, заспокоїти... «Чоловік – сепаратист, воює проти України... проти України...» Теж, мабуть, уночі не спить, плаче... як мама після сімейних сварок.

І раптом Петрик згадує свого таточка. Як він, коли нап'ється, лежить на дивані і розмовляє з порожньою пляшкою з-під самогонки, тримаючи її перед очима.

«Таточку, ти теж воюєш проти України?..»

За обіднім столом Петрик мовить, відвертаючи очі:

– Я обманув вас. У мене є гроші, ось, – і показує кілька коп'юр. – Сорок п'ять гривень. Віддамо пані Марусі...

– Це всі? – усміхається Грот. – Чи приховав кілька гривень?

– Ну-у...

– Їж, вистигне! Фрукт...

– Чому фрукт?

– Тому. Всі витрати оплачує роботодавець.

– Але... Яка в мене робота? Їсти борщ?

– Твоя робота – допомагати мені в дорозі. У нас відповідальний вантаж.

– Знову сюрприз... – зітхає Петрик.

– Добре, скажу. В багажнику тепловізори. Для воїнів АТО. Знаєш, що таке тепловізори?

– Щоб застерігати диверсантів у темряві.

– Джип також – для потреб фронту. Він ще не розтамований, не оформлений, тому бажаний для бандюків. Ага? Давай їж, і будемо рушати.

* * *

Ночували у київському передмісті в якомусь готельчику. Щоправда, Петрик не лягав у ліжку. Сяк-так виконував обов'язки вартового. То куняв біля вікна, спостерігаючи за джипом, що бовванів під тусклим світлом електроламп, то біг у двір та оглядав усі закутки, чи немає чогось підозрілого. Грот сміявся, казав, ну лягай уже і поспи, автівка надійно захищена електронікою. Петрик теж сміявся, однак не лягав.

Відіспавшись, Грот розговорився. Він чомусь був повен емоцій, мов уночі його зарядили на балачки. Він був узагалі дуже змінений. Раз-по-раз прикушував нижню губу й кривив рота в похмурій усмішці. Словом, він був зовсім інакший, ніж учора, й Петрик лише здивовано позиркував на свого несподіваного роботодавця.

– Добре, що й нині нема сонця, правда? – сказав Петрик, коли вони вибралися з покручених вулиць передмістя на широку магістраль. – Не так буде гаряче.

Грот лише кивнув, потім щось там натиснув, і спинка Петрикового сидіння опустилася:

– Влягайся і поспи, очі злипаються. Давай, давай... письменник! – і в його голосі не спостерігалось навіть натяку на жарт.

Петрик спав, може, години дві. Прокинувся від потужного променя сонця, що таки виповзло з-під безводних хмар і запанувало на просторах неба.

– Трохи виспався? – спитав Грот і поставив спинку сидіння на місце. – Знаєш, а я гризуся, що підібрав тебе на дорозі. Дурню впоров, не треба було цього. Слід було розвернутися, завезти тебе в село і здати батькам. Як неблагонадійний елемент. Добре, добре, що зроблено, те вже є. Щоб сидів мені тихо і слухався.

– Але... я хочу в гущавину, в саме пекло і там роздивитися... – шепоче тихо Петрик, так тихо, що й сам не чує.

Грот теж не чує, та вгадує спротив і сердиться:

– Ніякої самодіяльності, ясно? Тільки під козирок! Усі мої команди – до виконання! – й навіть щось вкотре сигналізує, хоч полоса асфальту, по якій мчить на сонце темний джип, вільна. – Війну він їде подивитися... А ти заглянь у моє серце, там вона вся, війна. І в серці пані Марусі. Війна скрізь, в усьому, але люди не бажають її помічати, людям так зручно... мовби війни нема. І владі так зручно: війни нема, і війна є... мають на що списувати свої кримінальні гріхи. Влада дотискує бідолашний люд важкими податями, непосильними тарифами, а сама блаженствує в корупції та казнокрадстві...

І Грот тисне на газ, знову пробує злетіти! Сто шістдесят, сто сімдесят... Джипові що, він годен і двісті, та чи витримає асфальт під колесами? Він може розтанути й поплисти, як магма з розбудженого вулкану.

– Ти, бачу, здивований... Не зважай, у мене бувають напади злості. Я часом трохи навіжений. Ех, Петре, Петре... Знаєш, у печерах, які створювались природою протягом тисячоліть, наше життя видається іншим... наче краплина водиці, що падає з льодової брили в підземне озеро. Ляп... Ляп... це так дивно. Одного разу я ввімкнув секундомір і прислухався до скапувань льоду... Краще б ми поїхали в Крим і подивилися Червону печеру. Академічний, Індійський, Китайський зали... ти навіть не уявляєш! Колись я взяв з собою шестирічного Андрійка, ми постояли скраєчку... чи відчує хлопчина подих вічності? А він каже: «Тату, там серце б'ється...» У печерах серце вічності...

– Андрійко – ваш син?

– Син. Старшечкий. У сьомий перейшов. Захар у п'ятий. Вони там лишилися, в Сімферополі. І дружина там. Нас теж війна розполовинила. Тоді, в чотирнадцятому, коли ці негідні зелені чоловічки заявили в Крим, й почалося путінське поневолення, мене запроторили в буцегарню. Як змовника, диверсанта, бандерівця. А дружина... вона кримчанка, прийняла російське підданство. Я, Петре, уламок льодової брили, але скакую в озеро людських сліз не водицею, а кров'ю. Бо відрізаний від сім'ї, дітей по живому. Часом телефоную Андрійкові, допомагаю розв'язати задачку з алгебри або фізики. Питаю: «А як там мамка? Ще заміж не вийшла?» А він мені російською: «Ещё нет, но дядя Афанасій приходить часто...» Уже росіянин мій Андрійко... А я вчив його української, скільки разів до діда та баби возив на Тернопільщину... Та нічого, батько – я, і цього уже не відняти путінським виродкам. Андрій Кухар... Захарій Кухар...

– Гроте... – шепоче Петрик, бо око Грота вже заплило сльозою, от-от вона капне на кермо. В сльозі тремтять сонячні світлячки... певне, такі ж мерехтять і на кінцях громадин-бурульок, що звисають зі стель у підземних печерах.

– Такий іноді розпач у душі... перемикає легені, наче я в печері без кисню, – каже тужливо Грот, тоді дістає з кишені патрон і подає Петрикові. – На, візьми на пам'ять. Сумна реліквія війни... Для Андрійка притримував. Від карабіна. Розряджений, без порошу. Винуватець загибелі мого найкращого приятеля. Дав осічку, а сепар вистрелив і вбив Романа... Я цього сепара другим пострілом поклав, але... Бери, бери, віддаси у музей, напишеш гарний текст. Роман Козуб, позивний Карст. Теж спелеолог... І не дивуйся, в мене часто настрої хвилями: то бадьорий, то капризний, то нестерпний...

* * *

Лише надвечір вони примчали на Донеччину. Проїхали якесь місто, темне й безлюдне, потім ще кілька сіл, теж темних та безмовних. Світло потужних фар почало вихоплювати з темні зруйновані споруди: то хатину без даху, то муровану будівлю з вилупленим боком. Петрик зрозумів: то вже, певне, ота зона антитерористичної операції, може, вони вже мчать уздовж лінії розмежування. Намірівся запитати, однак Грот був похмурий і дуже зосереджений. Ліхтарик на стелі давав мало світла, очей не вгледити, тільки освітлена зверху голова коливається, мов глобус.

Вони в'їхали в якийсь двір, Грот посигналив, і з будинку без даху вийшли військові, троє, з автоматами і в балаклавах. Вони обнімалися з Гротом, реготали, товкли одне одного в груди... справжні друзі, бойові побратими. Й раптом... звідкіль таке?! – Петрик подумав: «От якби Грот був моїм татом...»

Отак подумавши, він обережно розчинив дверця, випав з автівки в тінь і, мало не дістаючи носом землю, побіг із двору.

Ой, Петре, що це ти собі надумав?! Навіщо?! Куди?!

Він прошмигнув через дорогу, обминув снарядну вирву, ще одну й обернувся лицем до заграви на небі. «Ого, туди ще далеченько... мабуть, кілометрів десять... якби ж то знаття, в якому я селі,» – думав Петрик, зворохоблений ідеєю зустрітись із фронтом очі в очі.

– Прости, Гроте. Ти все одно не дозволив би, правда ж?

Ось уже й поле. Якісь стовпці понад дорогу й придорожні кущаки в нічній темряві. Петрик біжить легко, дихає вільно й глибоко, настрої у нього бадьорий, хлопець не боїться похмурої чужини, його не лякають загадкові примари, що загрозливо перебігають спереду й мовби ховаються в землю.

Ураз його тоненьку постать атакує ззаду потужне світло фар, і Петрик розуміє: то Грот пустився навздогін, то Грот...

Хлопчина стрибає вбік, перекочується через кювет, продирається через колючі кущаки, себто ховається у так звану «зеленку». Ще крок, ще один і...

Лише сніпок полум'я в очах... та далекий, пронизливий, болючий лемент мами...

* * *

Коли Петрик прийшов до тями, то побачив... він побачив Грота, дуже дивного, певне, отого, що вже трохи поїхав розумом і тисне з усієї сили вкороченої ноги на газ джипа. Не дихати! Злітаємо!

Але вони не в автівці, а в лікарняній палаті, й онде він, Грот... сидить біля столика, скривлені вуста, страхаюча посмішка на обличчі... він то опускає голову, б'ючи чолом об поверхню стола, то її піднімає, щоб хапнути трохи повітря.

– Гроте... – шепоче Петрик. Зовсім-зовсім тихо, лише шерхіт обпалених вуст, однак Грот чує! Він схоплюється, чимскоріш кульгає до Петрика і схиляє над ним повні сліз очі.

А Петрик знову тихенько-тихо промовляє:

– Мені ще не вкоротили випадково ногу?..

Стражденне лице Грота складається нарешті у знайому, щиру усмішку:

– Ні, ні, все о'кей!.. Фрукт...

Петрик і собі заледве усміхається:

– Гроте, а в нас, в Україні, вчать на спелеологів?

– Ти тільки одужай! Будеш у Гарварді вчитися, я обіцяю! Ось тобі хрест!..

«Хрест... хрест... хрест...» – мов далеке, зовсім-зовсім слабеньке відлуння.

Петрик стуляє повіки, але з темряви його очей Грот не зникає, навпаки, збільшується, тужавіє й небагом стає одною з тих льодяних глиб, котрі щедрими бурулями звисають зі стель казкових печер, скрапуючи у підземні таємничі озера сльозами вічності.

У ПОЛОНІ

Уже й Віталік Синиця вернувся з війни. Вслід за Мироном Козубом та Олексою Вербняком. Усі троє були мобілізовані до війська одного дня, деś наприкінці чотирнадцятого року, але служили в різних військових частинах і лиха фронтового спізнали різного. Приміром, Олекса підірвався на розтяжці й утратив ногу, а Мирон, будучи водієм бензовоза, мало не згорів під обстрілом у палаючій автівці.

Ну, а Віталику Синиці випало пройти полон. Чи не п'ять місяців довелося йому поневірятись у холодних підвалах Донецька й зносити катування озвірілих сепарів. Український воїн, танкіст, безпомічно лежав у темряві на мокрій підлозі, зганьблений морально та знесилений фізично, й через нього перебігали гідкі пацюки. Гоїв криваві рани брудними долонями й молився подумки, щоби не зламатися, щоби здужати несподівану життєву прикрість. Його наполегливо вербували у так зване військо так званої Новоросії, примушували сісти водієм у ворожий танк, його били лижними палицями, його кололи кінцями тих палиць і подовгу тримали голим на морозі, його навіть розстрілювали й реготали, що він ухиляється від куль. У підвальних новітніх казематах він не раз пригадував кінофільми про катування патріотів у гестапівських темницях і думав, що схильність до кривавого насильства та душогубства споконвік невід'ємна від людини.

Та ось, через п'ять місяців, Віталику раптом пощастило: його включили у список на обмін.

– Тебе записали, розумієш?! – шепотів на вухо добрий сепар на прозвисько Гранатомет. – Скажуть дати розписку, що не будеш проти нас воювати, давай! Це все фігня, поймай! Головне – воля!

Головне – воля...

Їх, десятох досвідчених вояків, в основному водіїв-механіків, обміняли на сотню сепаратистів. На сотню! Обмін відбувся на містку якоїсь річечки, вузької і тихоплинної. Віталік ступав до своїх із важким серцем: де ж бо, віддають сотню майбутніх диверсантів, майбутніх запеклих ворогів України, а взамін отримують лише десятох!.. Хіба так справедливо?.. Онде вони, йдуть назустріч безладною юрмою і нахабно посміхаються. Вони вже зараз ладні вступити у бій, ще б тільки автомати...

Про полон у Віталика досить заплутаний спомин. Певне, тому що було два полони: полон реальний і полон-сновиддя. Отих два полони поєдналися у пекучий ланцюг жахаючих епізодів. Котрі справжні, а котрі породжені сном, не просто розпізнавати. Скажімо, сепар на прозвисько Гранатомет поставав у пам'яті реальною особою, але всі діяння цього дивака були незрозумілі й викликали тривожний сумнів. Або взяти п'ятимісячне перебування у донецьких підвалах. Одного разу Віталика прив'язали до колони, поставили на голову свічку й почали вправлятися у стрільбі з пістолета. Хто не зіб'є полум'я, той пригощає!.. Сновидіння чи реальний епізод?.. Доводилося добряче напружувати звивини, щоб одривати те, що діялось насправді, від того, що згодом, уже в госпіталі, бачив у снах.

Певне, таки слід було прислухатися до порад госпітального психолога Анюти Іванівни? Але ж... Їй-бо, смішно! От причепилася, щоб розповів про полон. І те саме, і те саме. Мовляв, розкажеш, і тобі стане легше, рана почне гоїтися.

– Віталію, дорогий, ну зрозумій ти нарешті: для тебе виговоритися – як для ображеного виплакатися, як... ну, як після перепою похмелитися!

Мила Анюта Іванівна!

Прийде в палату, сяде просто на підвіконник, хилитає ніжками в туфлях на височезному каблучкові, миршавенька, а голова велика, ще й волосся розкуйовджене... відьмочка з якогось доброго дитячого мультиту.

– Ну, як настрої? – питає, і не дойняти, серйозно чи з домішкою прихованого гумору. – Може, розповіси нарешті?

Медсестри розхвалювали Анюту: мовляв, молоденька ще, а вже достатньо успішний психолог, має багато клієнтів серед цивільного люду, навіть якусь там кандидатську захистила. Одначе на Віталика, на плин його песимістичних думок вона анітрішечки не вплинула. Віталік

лише всміхався, коли вона починала розпитувати та випитувати. От розкажи їй про полон!.. Розкажи про те, чого сам ще не збагнув, що губиться в пам'яті, а якщо спливає, то в химерах та недомовках...

* * *

І полон, і госпіталь, та й сама війна – все вже в минулому. Тому що Віталик удома. В рідній хаті, якою ще донедавна марив, про яку мріяв у липких від крові підвалах і яка здавалася надійно захищеною в іншому світі, сонячному й дуже далекому. Він дома, він може посидіти на дивані, він може заварити собі чаю й піти з ним у садок, під квітучі вишні, він може пройтися до ставка й посидіти з вудочкою, вслухаючись у нескінченне кумкання зелених жаб.

Гранатомет добре сказав: головне – воля...

Щоправда, повернувшись додому, Віталик випив і добру філіжанку гіркої мікстури. Тому що рідна хата зустріла його не домашнім теплом та затишком, а холодною пустою. Оріся, його невірна дружинонька, дременула з обійстя. Уже й слід її вистиг.

– Як розізнала, що ти безвісти пропав під тим Дебальцевим, то, прости Господи, не побивалася, як жінці написано, а кинула нам ключі і гайда в ноги! – розповідала сусідка в межу тітонька Оксана. – Чули, ніби в Маначині пристала жити до якогось Тимка. Але ти не паткуй. Знаєш, ми тут говорили між собою... всі сусіди... може, й добре, хай біжить, від неї були в тебе, синку, одні проблеми. А так... Оформиш розвод. Бездітним розженитися, як грішним помолитися. А хазяйновитих дівок хватає, хоч зараз до вінця.

– Нічого, тітонько, якось буде... – мимив Віталик, бо не знав, як зупинити балакучу сусідку.

– Ти не думай, ми в хаті лад тримали. І на городі...

– Посадили десять відер барабольки, – вторив їй дядько Федір, чоловік. – А на остальному я мішанки засіяв. А ти дивись. Може, щось не так, то поправимо. Головне, що прийшов здоровий. Олекса он – на протезі...

– Я знаю...

– Обідати – до нас, добре? У мене супчик доварюється, зараз котлет насмажу. Приходь, – щиро припрошувала сусідка Оксана.

– Спасибі, тітонько, прийду.

* * *

Перша ніч у пустці рідного дому... Неймовірне випробування нервів на розрив! Голова – немов печак із п'єца, тільки ж немає накривки, щоб зняти й випустити пару. Там її стільки накопичилося!.. тисне, аж очі вилазять.

Віталик іде на веранду й довго стоїть, зіпершись обіруч на підвіконник. Уже й досвітні вогні поповзли вглиб темного неба, уже й сільські півні розпочали свій нехитрий ранковий концерт, уже й тітонька Оксана почала до хліва з дійницею, а бідний Віталик ніяк не може відбити атаки минулого. Все заповзялося проти нього! Тато покинув, мама померла, Оріся пішла облудом... і ще той гадючий полон...

Не брався до жодної роботи. Сидів на лавці біля рідної хати і вдихав аромат квітучих вишень, котрих сам колись насадив. Певне, вишні – єдина приємна зачіпка в думках Віталика. «Садок вишневий коло хати, хрущі...» Чи не побував юний Тарас у селі Вишеньки? У кожному садку, на кожному подвір'ї, у кожному плоті – вишні. Мода на вишні в селі Вишеньки... Укривають сільські дороги від хурделиць, від сльоти, від палючого сонця. А як скидають цвіт, то чинять це лагідно, розсипаючи його людям під ноги – наче сніжком застеляють вулиці. Та головна їхня приваба ще попереду. Коли вони повторно зацвітуть, одначе вже малиново. Коли ягоди з багрянцем на щічках повилазять з-під листя на сонечко та заяскріють, поволі одягаючись у кольори півоній, яких також багато на обійстях селян.

І пішло-поїхало! Компоти, варення, джеми, вишніжки, вишнівки, а Панас Паливода навіть придував гнати з вишневої браги оригінальний самогон. Із кислуватим присмаком та неповторним ароматом. Лишки вишень, звісно ж, на базар. Віталік сам возив відерце відбірних ягід до міста, ще дітям.

– Вишні з Вишеньок! Кращих не знайдете! Щеплені! Солодші за черешню! Підходьте, пробуйте і діставайте гаманці!..

Віталік сидить тихенько під вишнями і вже всміхається. Спомином про вишні він мовби прикрив неприємні мислі про сімейні нелади та полон.

Аж раптом... Постривай-но, Віталіку, а це не твій часом тракторець та-та-такає за селом?.. Здається він... вічно старенький «хетезе»...

Нашорошивши вуха, Віталік ступає на вулицю і, прихований від усього білого світу густим вишневим затінком, пускається на звук свого тракторця. Того, на якому орав, сів та збирав врожаї і який був... посередником у першій зустрічі з Орисею. Тоді його вірний сталевий коник раптом зламався на шляху до Маначина, роздробило шестерню в коробці передач, тож довелося не одну годину почовпіти на тім безлюднім шляху, очікуючи підмоги. Орися якраз бігла на поїзд... От як буває!.. Зовсім випадкова зустріч, а змінила усеньке Віталікове життя! Спинилася: «Може, допомогти?» А ти що, трактористка?..» Згодом Віталік буде жартувати, що знайшов дружину на дорозі. Й не раз дорікатиме тракторцеві, котрий мовби навмисне зламався, щоби їх звести.

Одружувався з Орисею скоріш за потреби... А хіба ні? Ще як строкову служив, обійся зрікся безпутній тато, подався на заробітки в Росію і пропав. Мама тужила, плакала й занедужала серцем... Словом, уся хатня робота плюс городня... – усе гамузом лягло на плечі Віталіка. То що було робити?.. Орися видалася йому і славною, і доброю, і спритною.

...За селом Віталік звертає з дороги і чвалає на звук трактора через пасовище. Травичка, молюда ще, куценька, не чіпляється за ноги, а покійно лягає під важкі армійські черевики. З трави злітають у палючі промені сонця якісь пташечки, схожі на горобців. Злітають і за кільканадцять метрів знову падають – мовби нирають у глибину землі. Лише на коров'ячих балабухах трава в коліна й зелена-зелена... здаєку дивитися, то наче хтось розкидав по полю чорні капелюхи... «Стоп, а може, то протипіхотні міни? Причаїлись у траві... їх не оминеш танком...» – думає Віталік і всміхається, бо думка явно нікчемна.

Тракторця він угледів несподівано: той виринув на очі з Попикової Долини, пахкаючи у просинь неба білими згустками диму. За трактором вилискують порізані скиби потривоженої земельки, окраєць славетного українського чорнозему, а над лискучою чорнотою кружляють галасливі чайки: визбирують усяку нечисть, підняту з глибини лемешами.

Тракторець біжить хутко. Ось він долає узвіз і, схожий здалеку на неповороткого жука, починає повертати – в нього своє коло. Тож Віталік, не гаючись, біжить йому напереріз, виполохуючи з трави невдоволених пташок.

«Стривай-но, стривай, так це ж... це ж дядько Франц! Той, що учив тебе на тракторі!»

– Е-ге-гей, дядечку! Це я, гальмуйте! – кричить Віталік, оббігаючи коров'ячі капелюхи.

Дядько Франц спиняє сталевий коня, злазить на землю і розкидає довгі, худючі руки для обіймів:

– Віталько, чорт забирай! Яким вітром?! Північним? Південним?

– Східним! – сміється Віталік і теж розпросторює руки, готовий обняти колишнього свого навчителя.

Спочатку вони довгенько сидять біля плугів на траві, опутивши ноги в борозну. Дядько Франц – ще той лепетя! Заповзявся розповісти геть усі сільські та поза сільські новини. Особлива балачка – про нового орендаря Степана Бенедю, агронома з Маначина.

– Зоремо сей клинчик, підсіємо ріпак. На якісь там сидерати. На зиму ще раз переоремо. Не журися, під пасовище Степан виділив свіжої земельки. В садку на Горбах. Я тобі кажу, толковий мужик!.. Хазяїн!

Слухаючи безупинне базікання дядька Франца, Віталік дивиться на свого найзадушевнішого колись друга, еге ж, на тракторця, що стишився й наче задрімав під лагідними променями сонця. Перед оцим ось сталевим коником Віталік сповідався, саме йому розповідав про свої негаразди з Орисею, плакав у кабіні, як померла мама після виснажливих сімейних чвар. Тракторець тоді відповідав розумінням, погуркуючи стиха, лише на підйомах починав сердитися, викидаючи сині клубки диму. Або стогнав жалібно, коли розгніваний чи озлоблений, чи знавіснілий тракторист надто заглиблював лемеші.

Дядько Франц торкає Віталіка плечем:

– Ей, ти де?

Віталік сміється:

– Тут я, тут. Трохи розчулився... Згадав, як ви дозволяли мені поорати...

Дядько Франц дивиться на Віталіка широкими очима, підсмалені вії (видно, трактористи досі розкладають вночі багаття, щоб посидіти гуртом біля вогню, заварити кип'яточку на чай)... його підсмалені вії скинулися на підсмалені сиві брови й завмерли:

– Кажуть, ти в полоні поневірявся? Як це тебе втрапило, синку?!

Звісно, Віталікові дуже не хочеться ворухити цю болючу тему, але ж... дядько Франц, наставник.

– Та біс його зна. Ми відступали, а тут як тарахне! У праву гусеницю. Танк розвернуло, в нас ні снарядів, ні патронів, а прокляті сепари, чуємо, уже на броні. «Ей, укропи, мати вашу! Откривайте люк – вам каюк!» Мусіли відкрити...

– І що? Що далі?

– Ну, що... П'ять місяців курорту в їхніх санаторіях. П'ять місяців байдики бив...

– Нічого, нічого. Добре, що влада тепер м'яка і що в нас ця... демократія. Інакше... Батько Панаса Паливоди за полон на Соловках відсидів. А так... ти вернувся, дякуючи Господу, і кругом польза. Передам тобі тракторця, і трудись на благо. Хіба брешу, скажи?..

І тут дядько Франц дотямлює, що не те бовкав. Одразу притупує ногами й зі щирістю, яка притаманна лише людям доброго вчинку, мовить:

– Здається, я не в ту борозну в'їхав. От пустобрех старий!.. Віталюку, сину...

А Віталік... на кожне слово дядька Франца він зіщулювався, все нижче пригинав голову, наче його почали лупцювати лижними палицями. Нарешті мовив зовсім тихо:

– Знаєте, дядечку, я ще в полоні про це думав, і зараз не йде з пам'яті... ну, що я здався... мабуть, таки не проявив хоробрості... На мені борг, і я не знаю, як його сплатити. В мене отут, – і тицяє кулаком у скроню, – лічильник цокає. Отой, що борг помножує...

– Лічильник... Це морок на душі твоїй, синку, е-хе-хе...

– Саме так, дядечку, морок, – і Віталік ще раз зіщулюється й злегка здригається, мовби його прошила коротка судома. – Якась темрява... сам не можу допетрати. Як ото тінь... – і таким ось, зіщуленим, він схиляє стрижену «під нуль» голову на дядькові груди. Мов дитятко в круглому сирітстві. А воно таки так. Бо хто в нього є? Хіба миші в коморі, яка дише випарами пліснявого збіжжя.

– От на тобі... – розгублено мовить дядько Франц і прихилиє сиву свою голову до стриженої голови колишнього учня. – Слухай-но, а приходь ти до мене! Посидимо. Маю... маю... от зараза, забув! Синочок зі Львова передав. Б... б... Щось заморське.

– Може, бренд?

– Точно! Бренд!.. Але... я б не сказав, що воно краще за наш вишневий самогон!

Віталік підносить голову, розправляє плечі, на його стомленому обличчі родиться щось схоже на усмішку:

– Не краще...

Затим він підходить до тракторця, гладить гаряче його крило, вдихає запах перегрітого мастила:

– А можна кружок?

– Чого питаєш?!.. Гайда!

Віталік – стриб на підніжку! Ще мить – і вже в кабіні.

Загуркотівши несамовито, тракторець рве з місця, відрізаючи від цілини жирне пасмо чорно-зему.

Збавив оберти і гукає, сміючись:

– Ковальов, ти де?! Заряджай!

А дядько Франц... кумедник, їй-бо!.. Взявся бігти поряд із трактором! Щось он вигукує й теж сміється, розмахуючи над головою руками – наче танцює на весіллі. Та скоро відстає, бо ж у літах, не бігти ж старому чоловікові довкруг зораного лану.

– Це ж тобі не танк! Одірвеш плуги!.. – шепоче засапаний дядько Франц і... ні з того, ні з сього, клякає на коліна. Клякає й так завмирає, проводжаючи ревним поглядом чи то свій, чи то Віталіків «хетезе»...

* * *

Тої ночі Віталіку з якогось дива приснився сепар Гранатомет. Ніби приїхав він у село Вишеньки і щось шукає. Бродить по вулицях, зазирає в кожне обійстя й загадково посміхається. А як напивав хату Віталіка, то спинився за ворітьми, обличчя скривлене, ще хвилька – і сплакне.

– Танкісте! – кричить. – Ти ж мене агітував переходити до укрів, а сам заховався. Егей, танкісте!.. Пора сплачувати борги!

Через шибу Віталік бачить Гранатомета, бачить його обличчя, його розгублені очі, силкується гукнути: мовляв, заходь, я тут, і ми зараз усе владнаємо. Та язик наче прикипів до піднебіння, рот заціпило, навіть руки – мов прив'язані мотуззям до ліжка.

Прокинувся, розтулив повіки. Усеньке тіло дрижаками пішло, в роті сушняк, мов після переполою. Глянув на вікна. А що вікна? Просвітлені ясним небом, вони дишуть спокоем, ніби просять викинути з голови дурне й шукати приємніші сни. Та де їх знайдеш, коли все буття позначене одними лише гризотами?..

Покрутився, покрутився й почав одягатися. Вирішив, що ліпше куняти під вишнями, вдихаючи оновлені за ніч медові трунки, ніж бачити дивні сни про Гранатомета.

Отак і сидів – мов прикутий до лави. Скнув та зітхав.

Лише потім, коли травневе сонечко, омите весняними водами, спинилося за кілька кроків до зеніту й обдало теплим осонням кожну травинку на подвір'ї, поплентав у центр села. Глянути, які там зміни, може, випити кухоль пива. Чапав поволі, вітався з людьми, зупинявся «на балаки», але... наче виконував повинність.

А село буяло в травневому квітуванні! Десь на Побережчині грав духовий оркестр, певне, хтось справляв весілля, небо вбралося у шмаття вати... весь світ мовби змовився кликати до гарного настрою, до оптимізму, навіть зграйки пташок у небі забавлялися на втіху людині: то ховалися за ватяну хмарину, то виринали й пікірували без помаху крил, мов пофарбовані в чорне саморобні літачки. Та чи до чарівностей природи цьому понурому чоловікові у важких армійських черевиках?..

Вагончик із написом «У Толика» Віталік помітив одразу. З усього видно, сільська забігайлівка.

Так і є, новітня сільська забігайлівка! Виблуканий із загашників історії український шинок! Така собі корчма початку третього тисячоліття!.. Тямущий бізнесмен Толик Загурський роздобув десь списаного вагона, поміняв внутрішнє начиння, капітально все обладнав і – заходьте, будь ласка! Пиво з бочки, тарань домашнього приготування, курка, спечена в грилі, помідора свіжа або квашена. Наллють і чарку, але не більше, з цим «У Толика» строго, випити – так, напиться – ні.

Віталік уже сидить біля віконця та, посьорбуючи гірку рідину, дивиться у світ принишклого села незрушними очима...

Аж тут забігає у вагончик Олекса Вербняк. Той, що вернувся з війни на протезі.

– Віталіку, о Боже, скільки зим! Я був у тебе. Сусіди сказали, пішов у центр. То де, думаю

собі, наш Віталько, як не «У Толика»? Здоров, друже!

Обнялися.

Олекса навіть сплакнув і витер очі:

– Зараз, тільки візьму тросі пива...

Хоч Олекса на протезі, та все одно верткий, наче півник на тоці між курми.. Постовбичив над Віталиком, переступаючи з ноги на протез, перекинув склянку пива навстоячки, «бо всідатися ніколи, вдома роботи – рук не хватає!», і вже навтьоки.

– Хочу до хати воду провести, вже й труби купив. Ванна з обігрівом, уявляєш?!. Нічого, Віталіку, добре, що ми живі! А наговоритися встигнемо. Покличемо Мирона і посидимо, еге? Добре, що ми живі!..

Добре, що ми живі... А ми живі?..

Віталік бачить клопоть неба над квітучими вишнями, бачить житло поважних лелек, що звили гніздо на стовбурі спеціально зрізаного ясена, і думає, що він у потязі, котрий вивозить непевного вояка АТО з грузького минулого. Куди, вагончику, ти мчиш?.. Дай адресу пасажирові!..

До цього шинку, по домашньому затишного й привітного, Віталік, як мовлять у Вишеньках, занадився. Візьме кухоль пива, щось вкусити й сидить тихенько біля вікна, мов той мандрівник, що втратив інтерес до подорожі й мчить в експресі без мети.

Якось до нього підсіла колишня однокласниця Валентина Павлючок, по-сільському Валюха, відома у селі модниця та звабниця.

– Привіт, вояко! Чого прихмарений? Що нас гризе? Жона чи війна?

«І жона, і війна...» – міг би відповісти Віталік, але навіщо? Задля чого?..

– О, Валюха... Привіт! Яка ти гарна!..

– Ще трохи збуджую?!

Валюха є Валюха. Завжди каже руба і в лоб, без делікатностей та дипломатій.

Віталік промовчав. Узав кухоль, пийнув пива, а як поставив, то його взяла Валюха й напилася досхочу:

– Люди чомусь гірке полюбляють... і я теж, не подумай, – і засміялася розкотисто, переполохавши, мабуть, усіх пташок над вагончиком. – А я тебе ще минулого тижня засікла. Не заглянеш, не привітаєшся. Я в кіоску торгую.

– Не знав...

Валюха наблизилася до Віталіка обличчя, кліпнула намазюканими повіками:

– У мене на вечерю голубці. З молоді капусти. Вже наробила, лишилося присмачити і пхнути в духовку. Прийдеш? Є торт, кава.

Обличчя у Валюхи велике, а очі дрібні – мовби дві цятки на голові снігової баби. Зате погляд... її погляд щедро пересипаний колючками і випромінює потужну силу жіночої зваби.

– Ну...

– Приходь, – і знову посміх у погляді, посміх із колючками: – Нагадаєш собі, що ти мужик! – а очі... два свердла, ще крутни, й дістануть серця. – Не хочеш, щоб бачили? Приходь, як стемніє. Справимо пізню вечерю. Приходь! – і торкнулася рукою його руки.

* * *

«А вона таки звабниця», – думає Віталік, наповнюючи водою діжку літнього душу.

Ближче до вечора він помився, випрасував та одягнув білу сорочку, поміняв витерті джинси на штани від костюма й затримався біля дзеркала на веранді. Затримався, аби глянути собі в очі й запитати: «Так правильно?»

Не відповів, лише усміхнувся й погладив руку, до якої торкалася звабниця Валюха.

До її хати придибав уже затемна. Вікна світлиці палали яскравим закличним вогнем, у його променях коло хліва крутився чорненький песик. Він гостинно виляв хвостиком – наче знав гостя, наче брав з його рук їжу.

– Привіт, собачко... – промимрив Віталік і пройшов у хату.

Валюха стояла біля столу, усміхнена і вкрай приваблива. У коротенькому халатику з об'ємним вирізом на грудях, боса, вона ступила до Віталіка, простягла до нього руки. А він... що це? звідки?.. тільки-но почув її запах, весь напружився, застогнав і кинувся, мов голодний звір на м'ясну поживу.

– Навіжений! Збав оберти, куди поспішаєш?! Я ж не втікаю! – сміялася Валюха, гадюкою звиваючись у його дужих обіймах.

Після бурхливого кохання вони довго лежали мовчки, потомлені й розслаблені.

«Чужа хата, чуже ліжко, чужа жінка і... чуже життя?..» – раптом подумав Віталік.

– Що? – озвалася Валюха. – Ти щось сказав? Тобі погано?

– Не вигадуй...

– Слухай, а голубці?! Я зараз підігрію, ти ж голодний.

– Не треба. Побудь зі мною... – мовив Віталік. Мовив голосом хворого, що потребує догляду.

Валюха відчула його біль, притулилася, провела долонею по грудях:

– Скільки на тобі слідочків... І на спині я намацувала... одні шмуглярі. Чим вони тебе?

– Лижними палицями.

– Лижними палицями?! О Боженьку!.. А чому лижними?

– Там, у підвалі, лижі валялися...

– Страхи, страхи!.. А то були люди? Ну, ті, що били... Ти добре побачив?

– Та люди... Старший на прозвисько Чингізхан... – І враз подумав: «От на! Анюті не хотів розповідати, а Валюсі вже почав...» Усміхнувся: – А ти нівроку психолог!

– Що? Чому психолог?

– Є така професія. Лікар-психолог. Людям душі ремонтує...

– Людям душі ремонтує... – повторила Валюха. – Тебе вона сильно болить. Болить, правда?

– Не знаю... Щось болить, а чи душа, чи серце...

– Це вроки! Їй-бо, повір. Походиш до мене, я зніму. Я вмію їх знімати, – і сміється розкотисто, що аж почув і загавкав песик. Отой, що на подвір'ї виляв до Віталіка хвостиком.

– О, Барбосик! Хоче, щоб ти вже йшов. Ревнує... – сказала Валюха.

– І часто він тебе ревнує? – запитав із лукавинкою Віталік.

Валюха засміялася, намацала шрам на його грудях, поцілувала:

– Та яке часто! Мужики тримаються спідниць, не відірвеш. А покинутих нема...

– Ти спец на покинутих?

Валюха знову засміялася, але тихенько, тамуючи свої «хи-хи» стиснутими вустами. Намацала ще один шрам, погладила теплими пальчиками й прошепотіла з ніжністю:

– Я... я люблю голодних мужиків! Стільки емоцій, стільки цього... драйву!

І примовкла. Не розповідати ж Віталіку про, скажімо, Панаса Марчика, якого покинула Клавка Щебетуля і який запив, затужив, просто помирав на пні Зурочений був дуже фахово. Але... Походив до Валюхи «на процедури» й скинув із себе пута липких вроків. Згодом одружився в райцентрі, дитинка в них народилася, солідний бізнес мають... Себто життя в Панаса вирівнялося, житейське Панасове русло перетекло в нормальні сімейні береги. Інколи передасть Валюсі торбу шоколадних цукерок, імпортних, особливих. Валюха роздасть цукерки сусідським діткам і довго ще стоїть на вулиці, усміхається. А на серці... хто скаже, що на серці в бездітної самотниці?..

Замість Панаса Марчика розповіла Віталікові про нового голову сільради, який заповзвся заасфальтувати центральні вулиці Вишеньок. А ще про Марусю Нагірну, яка, певні, вп'ється, бо відколи помер Афанасій, «з хмелю не вилазить». А ще про бабцю Параню, яка несподівано для села «зробилася волонтером»: збирає по церквах гроші для вояків АТО.

Віталік?.. він лише головою кив-кив та ще іноді притисне руку Валюхи до вуст.

А далі сталося зовсім, ну, зовсім-зовсім несподіване! Валюха притулила личко до голого плеча Віталіка й мовила тихенько, мовби ніяково:

– А давай... давай народимо дитинку...

Здивований Віталік аж на лікті звівся:

– Дитинку?! Навіщо?!..

– Ну... мені буде втіха... і ти станеш батьком... Я тепер часто про дитинку думаю. Ще кілька років, і буде пізно... Не дивуйся. Я лиш на вигляд оптимістка, а насправді... мене так лякає самотність... О, знову загавкав Барбосик! Хоче мене підбадьорити...

Віталік довго мовчить, Валюха навіть подумала, що він заснув.

Ні, не заснув, озвався:

– Знаєш, Валюхо, а я ніяк не можу з полону вийти. Увесь світ для мене перекидьки. Вже на волі, вже в обіймах квітучих вишень і милої, вродливої жінки, а ні... весь я там, і мене ще б'ють... Я повен злоби і ненависті! Я хочу в танк і туди, на фронт, на передову!.. Вчора я почув гуркіт свого трактора й пішов у поле до Франца. Він дав мені поорати. Ех, думав я, кермуючи, якби ще кулемет, кулеметник Жора Ковальов і башта зі снарядним стволом!.. Я зіпсований, Валюхо. Я перетлів на вугіль. Цивільне життя мене пригнічує. Тітонька Оксана, щира, добра жіночка, весь час кличе мене на обід, а я серджуся. Мене все дратує... а ти кажеш, дитинку...

– Але ж ти хотів, я знаю. Ти навіть возив свою Орісю в обласну лікарню...

– Стоп! Цю тему закрили. Туди не треба, я прошу...

– Добре, добре, не буду. Ляпнула, не подумавши, прости.

Віталік лише зітхнув тяжко у відповідь і потягнув на себе простирadlo.

* * *

Так, вони їздили в обласну лікарню. І пройшли відповідну діагностику.

«У вас не буде дітей. На жаль, – сказав тоді старенький лікар-гінеколог, і в його вицвілих очах було одне лиш співчуття. – Але ви не панікуйте, це нині...»

«Ну, що? – безцеремонно перебила лікаря Оріся й метнула на Віталіка ненависним поглядом. – Домігся свого? Тільки зганьбилися! Придурок!..» – і хряснула дверима.

Розгублений Віталік аж голову втягнув, його наче помиями облили, а лікар... подав йому води, поклав руку на плече:

«Я одразу помітив, що між вами давно немає злагоди, вже мовчу про кохання. Ти хотів дитинку, думав, що дитинка привнесе у сім'ю жаданий спокій і затишок... Дорогенький, даремні сподівання. В таких випадках я раджу розлучитися. Якби між вами було кохання, то я порадив би взяти малюка з притулку. А так...»

«А чому... чому в нас не буде дітей?»

«Ну... Розумієш...» – зам'явся лікар, ховаючи вицвілі очі.

«Я благаю! Скажіть, як є...»

«Добре... Зараз... Подумаю, як це делікатно подати... Тема моєї докторської: «Підліткова сексуальна активність. Наслідки і небезпеки». Повір, то велика соціальна проблема. Ранні аборти, викидні у малолітніх дівчаток...»

«Ви хочете сказати...»

«А я вже сказав. Ти чоловік розумний, зробиш правильні висновки. Будь ласка...»

* * *

І тут знову Барбосик. Цього разу вистрибнув на підвіконник і, гавкнувши тричі у шибу, застиг – дві цятки лискучих очей у темряві ночі.

«Іч, диявол, відчув, що в нас нелади!» – подумав, усміхнувшись, Віталік і поцілував Валюху, котра тихим зайчам лежала поруч:

– Ти образилась? Прости. Повір, мені важко про це говорити.

– Та добре, добре, проїхали. Краще давай трохи поспимо. Мені рано на роботу.

– А я, здається, вже сплю...

– О'кей, спимо... Барбосе, ану геть з вікна! Нам треба поспати.

Барбосик слухняно зник, і вони утишилися в сні.

Однак Валюха спала недовго, може, годину-півтори. Ось вона покрадьки одягнулася, дістала із серванта газову лампу зі шкельцем, запалила гніт, відрегулювала світло, затим принесла з комо-ри макітру з курячими яйцями й поставила на стіл. Головне, щоб яйця не стрілися з електрикою, бо втратиться їх чудодійна сила. Так учила колись мама.

– От капуста голова! А кинути на картах?..

Вона дістала з шухляди колоду, знайшла білого валета (Віталік – блондин), покружляла ним над гостем, що розслаблено дихав у подушках самодіяльної ворожки, й нарешті почала розклада-ти карти на столі, рядочок до рядочка.

– Ах ти зараза! Лізе валетові під праву руку... Відьма, щоб тебе трафіло!

Це Валюха про пікову даму.

– О, дивись, біля неї моститься піковий король!.. Ні, ні, Валюхо, давай повтор!

Вона старанно перемішала колоду й почала розкладати ще раз.

– Так, добре... Ні, ні, ні! Ти ж поглянь, яка нахаба! Знову втиснулася під праву руку, і знову біля неї цей король! – шепоче розгублено Валюха, по-новому перетасовуючи карти. – Невже дама пік – розпусниця Ориська?.. Невже Віталік її ще любить? Дуже сильні вроки! Душогубні...

Почала розкладати втретє. Поволеньки, рядочок до рядка, з мольбою у думках... і на! Те саме!

– Невже Ориська?.. Але чому піковий король? Погляньте, який нахаба!..

І враз Валюху осінило! Її думки мовби виринули на світло й удихнули свіжого повітря:

– Так це ж вроки війни!

Вигукнула голосно, що аж Віталік рухнувся в ліжку й повернувся на правий бік.

– Вроки війни... о, Боженьку!.. Ну, звичайно... чому я зразу не дотямила?.. Піковий король – то війна, а пікова дама – то смерть війни... Ця відьмака ходила назирці за Віталіком! О, Боженьку, вроки війни... – шепотіла Валюха, притиснувши бубнового валета до грудей.

Зі сльозами на очах вона почала викачувати ті вроки яйцями. Крутила ними над головою Ві-талика, часто міняла, а використані складала окремо, щоб уже завидка розбити й подивитися, чи багато в них чорноти...

Коли досвіток торкнувся вікон, погасила лампу і прилягла на дивані. Спробувала ще трішеч-ки поспати, але не змогла. Проклятий піковий король миготів перед очима... і лижні палиці... й шрами, що висіялись щедрим урожаєм на тілі несподіваного коханця.

Встала, заварила в термосі чай, виставила на стіл торт і... тарілку з голубцями. Усміхнулася, бо голубці якось не поєднувалися з тортом, але хай. Може, й він усміхнеться, хай...

* * *

Віталіка розбудило сонце. Вигулькнуло з-за розцвілих вишень на бездонне небо і негайно проникло палючим своїм променем у світлицю, просто у Віталікові очі. Віталік роззирнувся й пригадав, що він у Валюхи, в чужій хаті і в чужому ліжку. Але це його не засмутило. Швиденько одягнувся і вийшов надвір. Онде воно, сонечко... несподіваний будильник. Спилося над дере-вами і сміється!

А це?

А це відро з водою, кварта на підвіконнику, а на мотузці для білизни – рушник.

– Валюха...

Умиваючись та голосно порскаючи, Віталік зиркав на Барбоса, котрий тихенько лежав біля буди й ліниво виляв хвостом, поклавши голову на передні лапи.

– Що скажеш, ревнивцю? – спитав Віталік, коли витирав позначене шрамими тіло шорстким рушником.

Барбосик не змінив пози, лише енергійніше крутнув хвостом, здійнявши за собою куряву.

– А ти насправду розумний...

Вернувшись у хату, Віталік одягнув білу сорочку і підійшов до столу. Ну, звичайно, треба

попоїсти, бо голодний, наче вовк посеред зими. У животі давно пищики грають.

Поклав на окрему тарілочку кілька голубців і подався на кухню, до мікрохвильовки...

Трохи згодом він зазирне до Валюхи в кіоск, авжеж, щоб подякувати за голубці.

– Невже їв?

– Аж чотири! Дуже смачні! Такі їв, ще як жила мама ...

– Ну, дякую! Рада почути... – й Валюха торкнулася його руки. Точнісінько, як у вагончику! – Увечері прийдеш?

– Ні, Валюхо.

– А завтра? Післязавтра?

– Ні. Я... я туди вирішив... на фронт. На спокуту... – й Віталік прихилився до вродливої жінки. – Як почувеш, що всіх чингізханівців виметено з бідолашної України, готуй голубці. Тоді прийду.

– Віталіку, любий... Може, хоч літо перебудь, підлікуйся?.. Куди з цими шрамами?..

– Ні, Валюхо, ні. Ще от завітаю на могилку до мами, і в дорогу. Спасибі тобі за все. Ти така славна!..

І, обнявши та поцілувавши сільську звабницю, подався. Онде він уже, під вишневим шатром Петра Паливоди. Усе далі й далі.

– Віталіку! – крикнула. – Ти найкращий!

Віталік обернувся, засміявся:

– З усіх покинутих?

– Поганий... – шепоче Валюха, а сльози біжать та біжать з її дрібненьких милих очей, без жалю розмиваючи заледве помітний макіяж. – Ну, чому, чому ми розминулися в юності? – питає стиха, та не знає, до кого звертається. Може, до горобчиків, котрі байдуже цвірінькають у квітучих вишнях?.. А може, до небесної блакиті, котра проливається через цвіт та зелень на личко сільської модниці?..

Однаке... гляньте! Невже Віталік почув?! Бо ж чому обернувся з повороту вулиці й помахав рукою?..

Ще мить – і найкращий пацієнт самодіяльної ворожки мовби розтанув у буйноцвітному просторі травня.

Чи надовго пішов? І чи повернеться з далеких смертоносних доріг?

Хто скаже...

ЖАГА ПОМСТИ

Чи те наснилося, чи насправжки було?

Опівночі Тиміш Явір, зрешечений снарядними осколками, рвучко підвівся й звів ноги зі шпитального ліжка. Він зовсім не здивувався, що зміг таке проробити. По суті, він сотворив диво, бо ще вчора лежав колодою, без руху-поруху. Зараз, посеред ночі, він чомусь був певен у своїй спроможності ходити, бігати, стрибати, ганяти м'яча на футбольному полі й навіть... навіть кохатися з Яринкою. Щоправда, згадка про кохання з Яринкою торкнулася його лиця крихітною судомою. Як важко, подумав, мабуть, Тиміш, перевести свій внутрішній, зраний світ у бадьорий вимір. Бо спомин про Яринку – то вороття в її шепіт, в її пестошці, в її поцілунки... усе це непосильне для думок... наче з вени висмоктують завелику дозу крові...

По обличчю Тимоша ще раз перебігає блискавка болю й кривить вуста, як на плач.

– Нічого, нічого, я молодий, дужий, я повен моці вернутися в те пекло, в мені горить вогонь помсти... – намагається заспокоїти себе Тиміш, позиркуючи у вікно, в темряву ночі з довгими язиками пожеж. Вони, ті палахкотливі язики, то видовжуються й облизують зіркаті небеса, то вкорочуються й торкаються рухливими кінцями госпітальних вікон. Аж лячно... щоб не спалахнула понура в сутінках будівля.

Ні, це таки, певне, сон.

Тиміш ступає до вікна, спирається обіруч на підвіконник і, здивований, дивиться на дерева. Дерев чомусь безлисті і якісь дуже чорні. Ось вони заворушили на вітрі чорним гіллям... однак, стривай-но, Тимоше, хіба то гілля?.. То звивисті вужі!.. Чи не породили дерева сотню вужів і тепер намагаються від них звільнитися?!..

Стоп, а це що? Танки?! Сепари?! Отакої! Де вони з біса тут узялися?! ОZONE, друже, стережись, ці гади вилазять з усіх танкових щілин і розповзаються по деревах!..

Так, це сон, тягучий, наче сама гібридна війна.

– Тимцю, Тимцю, коханий мій... – шепоче заплакана Яринка, прихиливши змарніле личко до холодних рук чоловіка.

– Вужі... – ледве вимовляє Тиміш.

– Що? Тимцю, що? Вужі?..

– Вужі... їх багато...

– Тимцю, любий!.. Сонечко моє!..

Яринка плаче, її сльози минають скривлені від болю вуста й розбризкуються по білизні простирадла пекучою сіллю. А Тиміш заплющує покрайні червоними прожилками очі й знову впадає у важкий, з вужами, танками та загравами пожеж, сон. Сон фізично розтерзаного вояка, котрий продовжує відбивати атаки озвірілих терористів і ридає від непоправних утрат.

– ОZONE... стережи «зеленку»... та он же!.. Два танки... А за ними... бачиш? Візьми на приціл... ОZONE-е-е! Ах, мать вашу! Ротний! Ротний!

Згодом викличуть хірурга Фанаська, й Тимоша повезуть в операційну.

Його виявили між «двохсотими». Розвантажували й укладали заляклі тіла полеглих «в шеренгу по одному», обличчям до палючого сонця, аж раптом один, молоденький, рухнув правицею і вистогнав: «ОZONE...» То був Тиміш Явір. Могли б і його з почестями, неприємного, поховати, як побратимів – і ротного, і вірного приятеля Озона, й ще двадцятьох воїнів, котрі упали на вічний спочинок під Дебальцевим, виконуючи несподіваний наказ відступати.

– Тимцю, коханий, найкращий, я вірю, ти одужаєш! Ти одужаєш... – шепоче згорьована Яринка, цілуючи холодні руки молоденького свого чоловіка, який без кінця марить війною.

Ось і знову... Їх просто тьма-тьменна, цих російських найманців! Мовби вилазять з чорноти землі, розповзаються по схилах полів, стають мурахами й біжать до яблуньок, липнуть до штамбів, деруться на вершечки й нишкнуть, вдаючи засідки.

– Яриночко, люба... стережися... вони страшно кусючі... до яблунь не підходь... Ці гниди обрали яблуні, бачиш?.. Яблуня – лице України... ці мурахи спотворюють наш вид... Якби ти знала, як болить...

Дев'ять осколків уп'ялося в спину Тимоша. Один роздробив ребро, проткнув легеню й спинився за два міліметри від серця. Серце спроквола б'ється, і порухується шмат заліза, завдаючи убивчого болю.

– Ще два – і смертельно... – бурчить хірург Фанасько, виколупуючи з тіла Тимоша осколок за осколком. Більше року сей похмурий хірург відбиває атаки знавціної відьми з косою, яка занадилася в операційну і постійно маячить над столом. Здебільшого Фанасько перемагає, однак бувають і прикрі винятки. Чи не тому на його стомленому обличчі так щедро розцвіли заранні зморшки, а вуста, здається, розучилися складатись у природний усміх?..

За період роботи в госпіталі чи не пуд осколків та куль вишкріб Фанасько із немічних тіл поранених. Колись, каже, передам це залізяччя у музей війни. Звісно, й осколки Тимоша.

– От тільки ще он той, що біля серця, якось би дістати... Потерпи, друже, заберу останній – житимеш...

Однак не складається завершити операцію. Останній обрубок заліза геть знахабнів, почав лізти глибше. Причавлене Тимошеве серце видало через апарати своє «sos!», і Фанасько відкладає операцію.

– Уже викликали підмогу з Києва. Будь сильною, жіночко, – мимрить він заплаканій Яринці і чвалає в ординаторську, сутулий і помітно знічений.

Тиміш лежить ницьма, очима в подушку. А як іще, коли спина зрешечена й болює, наче цвяхами перебита?.. Лежить обличчям униз, тому в його видіннях усунуць чорний колір. І дерева, і сепари, і схили завмерлих ланів – усе чорне і в сутіні. Добре, що хоч зрідка в отому калейдоскопі чорноти з'являється раптом світлий образ усміхненої, закоханої, щасливої Яринки. Тоді Тиміш, через біль, через стогін, попри скривлені вуста, теж усміхнеться, хоч розгледіти його усмішку, мабуть, неможливо, хіба що відчути або відтворити з уяви.

Яринка намагається «бути сильною», вона наче заколисує і себе, і Тимоша тихою мовою.

– А наш хлопчик, наш синочок, уже вміє на комп'ютері, мишкою навчився водити. Кричить: «Мамо, екран побіг!» – розповідає Яринка, тамуючи сльози. – Його Андрій сфотографував, у мене є в телефоні цей знімок. Такий смішний. Питає: «Мамо, а чому в людей є слова, а Рябчик лише гавкає? Чому в Рябчика нема слів? І в киці нема... І в горобчиків нема... Вони не придумали слів?..» Наш Ігорьок дуже допитливий, дуже! Все йому хочеться знати. Мама каже, бо дитина. Діти всі допитливі. Каже, не стомлюйся з ним розмовляти. Знаєш, не знаєш, а відповідай, щоб хлопчик наш не замкнувся й не ріс мовчуном... Тимцю, любий, ти мусиш вижити, ти зобов'язаний вижити. Заради нашого хлопчика, ясноокого Ігорьочка. Наша маленька сім'я без тебе не зможе, ти для нас і повітря, і небо, і сонце. Без тебе лише морок попереду, нема життя... Ти мене чуєш, Тимцю? Чуєш?.. Ігорьок плаче, проситься до тебе. Я з ним щодня по телефону розмовляю. Як тільки трішечки одужаєш, ми йому зателефонуємо... Ігорьок наш дуже змінився, йому лише чотири рочки, а геть подорослішав. Навіть сміється, ніби вже не кнопуля, а школяр. Бабця Маня купила йому букваря, то з рук не випускає. І знову: «Мамо, а чому так багато слів?» Кажу: «Для спілкування, синочку.» А він дивиться в книжку і покиває: «Тепер я знаю, чого ходять до школи... Щоб вивчити всі слова».

– А тато твій... як почув, що ти зраний осколками, то сильно занедужав. Зараз він у райцентрі в лікарні, мамка біля нього. Хочє сюди їхати, а як? Передай, каже, синочкові, що я молюся за нього щодня в церкві і прошу Господа помилувати сім'ю, вберегти від поганого. Я теж учора ходила до церкви, тут, у місті. Помолилася... я вмію, не думай. От зараз прочитаю тобі молитву, якщо ти мене чуєш, то повторюй за мною... ніби ми у церкві між ликами святих... «Господи, помилуй нас, на Тебе бо надію покладаємо, не прогнівайся вельми на нас і не споминай беззаконня нашого, а зглянься й нині, як милосердний, і визволи нас від ворогів наших. І нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь. Господи, помилуй. Господи, помилуй...» То мене одна бабуса навчила, віруюча. Сказала: молись і плач, плач і молись, то Господь почує... Ох, Тимцю, твоє серце поранене, а моє без рани кровоточить... Навіщо ти це зробив, навіщо?..

* * *

Записка була коротка й тривожна, як автоматна черга перед світанком:

«Яринко, не сердься і прости. Я – на фронт.»

І все? А сім'я? Ігорьок? Наше кохання?

Лише згодом, через два тижні, звідти, з війни, – телефонний дзвінок і винуватий голос Тимоша:

– Я негідний, Яриночко! Я навіжений! Я остання тварюка, але прошу, вислухай...

– Ти просто дурень, Тимоше. Ти спопелив наше кохання. Ти розтопав усе, що було між нами. Ну, добре, ти покинув мене...

– Яриночко, ну чому, чому покинув?!

– Утік від сина і від мене!

– А ти відпустила б?..

– Ох, Тимоше!.. Ти скоїв неправду... Ти, взагалі, де? Я приїду.

– І не думай! Я на полігоні, сам не знаю, де. В полі. Вчуся воювати. Не журися, Яриночко, проженемо цю погань, і я повернуся. О, мене вже кличуть... Цілуй Ігорьочка, заспокой тата і маму... все буде добре. Я тебе дуже кохаю! Не ображайся, так треба, так велить мені моя совість.

Свій урізок дороги я пройду з честю. Ігорьок повинен пишатися своїм татком, а як інакше?... Дивлюся зараз на твоє фото... те, де ти в коротенькому сарафані біля яблуні... ти так мене зваблюєш, Яриночко!.. Здуріти можна, аж сльози виступили на очі... Ні, ні, прошу тебе! Не треба сліз... Ми ж оптимісти. Перемикай свій телефон на опції порозуміння...

Він ще жартує...

– Тимцю...

– Не журися, я повернуся!.. Все наше кохання ще попереду...

І гудки, кінець зв'язку, Тиміш був і його знову немає...

* * *

Нестерпне очікування якоїсь біди зачалось ще тоді, як тупоголові сьогочасні чингізханівці вторглися в Україну й підпалили бікфорди гнилої війни в краю домен і шахт. Тиміш раптом перемінився, мовби щось у ньому надломилось. Більше мовчав, з Ігорем грався вряди-годи, а на своїх уроках історії розповідав учням про споконвічні чвари між народами, називаючи із надмірною ненавистю призвідців. Зміни у настроях Тимоша були очевидні, навіть Ігорьок їх відчув, почав капризувати, плакати, втікати від усіх то за хлів, то в садок... присяде за куш малини, мовби сховається, щоби не чіпали... авжеж, діти болісно переживають нелади в сім'ї.

Спочатку Ярина не допетрала, що за вітри сколихнули спокій завжди врівноваженого, завжди милого та уважного чоловіка. Спробувала з ним поговорити, розпитати, яка тривога роз'їдає його душу. Може, відвернув своє добре серце від Яринки?.. Може, стрів іншу любовню?.. Може, почав з кимось амури, й тепер совість гризе?..

Тиміш навіть не посміхнувся на всі її «може». Щоправда, очі, повні непоясненої туги, відвів, уткнувши погляд у розквітлі яблуньки, котрі не переставали видихати у травневий світ пахноти нової весни.

Коли прочитала оте: «Я – на фронт...», то перше, про що подумалось – бігти на пошту.

– Ти мене розстріляв, випустив у мене весь заряд патронів. Зосталося вкинути жменю землі на мою домовину. То приїдь і зроби це!..

Так, слід побігти на пошту й відправити сей текст телеграмою, але... де він, адресат?..

* * *

– Що ти накоїв, Тимцю, що? – шепоче зранена Яринка над зраним чоловіком, у котрому нуртує пекучим відлунням війна.

Після обіду приїхало київське світило, й Тимоша повезли в операційну. Діставати через пошматовані ребра, через перебиту легеню останнє залізо фронту, гібридне насіння путінських злодіянь.

Яринка скам'яніло сиділа в коридорі, заплющивши очі. Кожен шматочок її стомленого молодого тіла начисто відімкнувся від голови. Лише задубілі уста склались у ледве чутні слова молитви:

– Господи, помилуй нас, на Тебе надію покладаємо... визволи нас від ворогів наших...

Згодом хірурги вийшли з операційної і... Фанасько прикрив долонею очі, певне, соромився сліз, а київський фахівець опустил голову й кинув приглушено:

– Мої співчуття...

Спершу Яринку мовби морозом обдало, вона аж затремтіла від страшного холоду в усьому тілі, та враз лід почав танути, стікати в груди водою і закипати. Пекучий жар кинувся до голови й миттєво забрав пам'ять. Що було далі, вона не знає. Опритомніла в лікарняній палаті з одним великим вікном, яке вмивалося першим рясним травневим дощем. Яринка не розуміла, де вона й чому вона безперервно плаче. Лежала безпам'ятна, розтерзана, безсила, наче в неї теж уп'ялися гадючі осколки війни. Так вона скніла до вечора, а потім її увіпхнули в якийсь легковик і повезли крізь ніч, крізь нудотну пільму додому.

Тимоша поховали на Алеї Слави в райцентрі. Поруч із п'ятьма іншими героями диявольської війни. Українські прапори в непомірному смуткові звисали кінцями до землі, в яку клали на вічний спочинок учителя історії Тимоша Явора. Вічна слава!..

До сорока днів Яринка перебувала в полоні страшного душевного сум'яття. Серце то краялося, то кричало нестерпним жалем, то обливалося кров'ю, то посилало на змарніле обличчя гримаси пекучого болю. А на сороковину, коли душу Тимоша забирали добрі янголи на небо, Яринка відстояла на колінах дві години в церкві. Щоб належно, з Божою поміччю, попрощатися з чоловіком. Вона не відала, що має говорити, слова свавільно виливалися з неї у сутінок Божого храму:

— Застигла страшенна лють у моїх жилах, Боже, вона напосідає з ненависті і судомить серце, вона рве мою зранену душу на шматки і розкидає по землі трупами моїх ненароджених діток. Я не знаю, що зі мною. Можливо, це гіркий поклик моєї долі. Рідненька моя Мойра аж заціпеніла від крутіжа, котрий у мені зачався. Я зламана та знівечена, я вбита й закопана в глибокій могилі. Але знову, повторно, я спливаю у світ з лона матері, скоригована... так, Боженьку, на помсту. Знаю, се не буде Тобою схвалено, Ти проти ненависті та душевного зла, я, певне, знайду тяжке покарання за непослух. Та я не можу тепер інакше. Не гнівайся сильно, дай мені хоч крихітку змоги погасити величезний свій біль помстою. Я не подужаю тепер просто жити, просто навчати розуму чужих діток, просто втішатися дарунками природи. В мені прокинувся звір, він голодний і жадає кривавого утихомирення...

А після церкви вона подалася у... військкомат! Записуватися добровольцем на фронт! Ким? Та будь-ким! Прибиральницею у солдатські бліндажі, санітаркою у польовий госпіталь.

— Буду подавати снаряди, чи підзбирувати гільзи, яка різниця?

— Що? Чи вмію стріляти? В інституті добре стріляла з пневматичної рушниці...

— На курси снайперів? З великою охотою! Записуйте! Я буду найкращим снайпером в українському війську!..

* * *

Уже через день Яринка їхала у переповненому автобусі на Донеччину, туди, де вже ондечки зійшло сонце й освітило весь овал неосяжного неба.

Про що тільки не говорили потомлені пасажири, та головне – про війну, про цю смертоносну хмару зі східної чорноти.

— І коли вже кремлівському катюзі обіб'ють пір'я та обламають роги? – запитала молоденька жіночка з дитиною на руках.

— Нічого, буде і цьому катюзі по заслuzі, – відказав чоловік у камуфляжній одежі. – Покара прийде як не від людей, то від Бога.

«Від людей, тільки від людей, – думала похмура Яринка. – Тому що кожен шматочок уже й мого серця жадає помсти... Таких сердець не злічити в бідолашній Україні...»

Автобус долав кілометр за кілометром. Траса, обліплена автівками, осяяна щедрим сонцем, мирно збігала під колеса й спонукала до тиші та благодаті. Але цього не бажала і не сприймала зламана душа Ярини Явір. В неї тепер постійно стиснуті кулаки – як на бійку з хлопцями в дитячому будинку.

Микола КЛЕЦ

ГАРЯЧІ ЯГОДИ ВІЙНИ, АБО ВІЧНО ЗЛОБОДЕННІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Видіння пораненого

Інтерпретована розповідь атовця

– Прикрившись псевдонімом «АТО», реве війна. Гатять із «градів» гади по нас. Комбат:

– Якщо не ми, то хто укоськає цю нечисть – колорадів?

Кричу йому:

– Перев'яжи, браток!..

– Він в рай пішов! Тримайся, Бога ради, – це медсестра, пірнаючи в окоп, мені спасіння і слова розради принесла. Мов на ангельським крилі гойднула світ знеболююча сила... Й комбат «Браток», який торік поліг, зійшов з небес – в ім'я Отця і Сина, почав студити на моїм чолі гарячі ягоди з псевдонімом «Калина».

З Анатолія Брагіна, вчителя с. Пашкове Тульської обл.

Облиш, Росіє, врешті-решт

Душити їх в обіймах підлих!

Вони – не ми. В них інший відлік

Пульсу епох – і крові теж.

Не змушуй за тобою йти.

У них – свої дороговкази.

Не муч дітей в лихім екстазі,

Яким дала життя не ти.

1991 р.

З Роберта Рождественського

Ти мене у похід не шли, –

й так по пояс у кров зайшли!

Крізь російські століття чвар

мчали орди криваві хмар.

Кровію умивались ми,

кровію причащались ми.

Вили кубла кривавих змов,

а в них – ненависть і любов.

На кривавих плечах землі

тюрми зводили

і Кремлі.

*Рікам крові згубили лік...
й ще – невпинний її потік.
За кн. «Мгновения, мгновения, мгновения...», вид. 2014 р.*

З Ахматової

*Не озвешся до живих, –
Рани в сніг вогнять:
Двадцять вісім ножових,
Вогнепальних п'ять.
Другові вдяганочку
Вічну шила я.
Любить крівцю панночка,
Рашинська земля.*
1921 р.

ЧАСТІВКА

З Єсеніна

*Гей сип, гей шквар,
Маяковський – з нездар.
Пика фарбо-ліплена,
Обікрив Уїтмена.*
1915–1917 рр.

З А. Вознесенського

*Чом ці двоє великих поетів,
які творять любові скрижалі,
не зморгнуть, наче два пістолети?
Рими дружать, а люди – на жалі...*
*Чом народи двох суперімперій
похололи, війни вчувши жар
під блазеньким шатром атмосфери?
Люди дружать, держави – на жалі...*
*Мов долоні – країни конкретні, –
заповідані на любов,
з жахом голову стисли планеті –
Що ж ти, Земле, накоїла знов!*
1977 р.

З Володимира Висоцького

*І знизу крига, й зверху – в'юсь між ними.
Пробити верхню, нижню протовкти?
Надіюсь – вирвуся зусиллями земними
До справ, де візи ждемо – я і ти.*
*О криго верхня, надламайся й лусни!
Я пітний весь, як від сохи орач.*

*Мов кораблі, вернись до тебе усно
З пісень і давніх віршів – от побач!..
Мені ж не півстоліття – ледь за сорок.
Дванадцять років – ти мій херувим.
Мені Всевишньому співать буде не сором,
Мої пісні – спокуса перед Ним.
1980 р.*

З Лермантова

*Прощай, невмивана Росіє,
Країно рабства й панувань,
І ви, мундирні лиходії
Вам відданих Марусь і Вань.
Можливо, мурами Кавказу
Прикриюся від твоїх слуг –
Їхніх очей зірких – до сказу! –
Й по-демонськи чутливих вух.
1841 р.*

ЦАРІ

З Леоніда Кисельова

*Ще хлопчиком страшенно дивувався:
Якщо царі геть кепські, то чому
Царя Петра Великим зве Москва вся,
Ще й в Ленінграді – пам'ятник йому?
Навіщо нам кінничай цей державець?
Тротилю б – й копитами в небеса!
Шевченко, кажуть, ніби поіржавив
Ту велич... Ні, він праведно писав:
Це той перший, що розпинав
Нашу Україну...
Бо не Петро, а ті голодні, босі
В багнюці заснували Петроград.
В російської історії ще й досі –
Ані одного путнього царя.
1963 р.*

ІМПЕРАТИВ ЗАХИСНИКА ПЛАНЕТИ

Епілог

**за листом 90-літнього ветерана Другої світової
до правнука, який готується піти добровольцем в АТО**

*На легкий хліб не сподівайсь, –
Йдеш не з «нізвідки» у «нікуди»...
Ба! Й світ нелегко Богу давсь,
А особливо – важко – люди.*

*Ще творимось: ми – ще не ми.
Ген Крим Творцеві стогне в вічі:
«Не люди! – з черева зими
Зелені лізуть чоловічки...»*

*Війна для них – то кайф і драйв,
А нам – провалля під ногами...
В розвідку йти не обирай
Блатних, що пахнуть ворогами.*

*Візьми терпіння про запас,
А для душі – молитву теплу,
Щоб – де Макар телят не пас –
Ти не метавсь Марком по пеклу.*

*Тоді заслужиш в неба книш,
Як ворог вижне – що посіяв,
Як ти Молитву захистиш
Від слова страшного «Рос-сія»,*

*Роздвоєного у злобі,
Як хворий глузд при параної,
Що марить в ядерній добі
З Землі ковчег зробити Ноїв.*

*Щоб світ вцілів – без нагород! –
Виборюй відповідь в атаці:
Чи він від Бога – той народ,
Що нацькував на нас заброд –
Х р и с т о п р о д а ц і в?*

*На них зомбооблуддя дим,
В них риси тайнства істотні...
Не бійся їх. Ти ж – побратим
Небесній – нездоланній! – Сотні.*

.....

*Я ще скриплю: то «ох», то «ах»,
Горджусь тобою перед Богом.
Як станеш сотником в боях,
Не забувай – ким був до того.*

Ніна ШМУРІКОВА-ГАВРИЛЮК

ВІТЧИЗНА ВИСТОЇТЬ У ГЕРЦІ

*І перейшов рубіж терпець –
Мов опекли студентські шрами!..
Серця забились до нестями,
Зі злом шикуючись на герць.*

*І перейшов рубіж вогонь –
Жарінь випліскували душі,
Аж мало неба, мало суші
Для монолітності долонь.*

*І перейшла рубіж любов
До України, до народу,
Де серед інших за свободу
Тарас майданівцем ішов!*

*Спіткали й смертні рубежі...
Та крізь біду, війну, розруху
Ми нашу віру, силу духу
Гартуєм долі в сторожі.*

*І перейде рубіж життя:
Вітчизна вистоїть у герці!
В Європі вільній, в самім серці,
В старе не буде вороття!*

УКРАЇНО – ЖИВИ!

*Ця проклята війна налетіла як стій,
На догоду нікчемі скалічивши долі,
Зодяглась у російсько-загарбницький стрій,
Що, мов кліщі, затявся задушити в неволі.*

*Гострий біль пропікає за Крим і Донбас.
Рідні груди землі ще снаряд розтинає...
Та тужавіє кров, закипаючи в нас, –
Оберегу міцнішого в світі немає!*

*Не моїй Україні коритись марі!
І не їй, волелюбній, безвинно конати.
Ми безсмертя пили в Жовтих Водах, в Дніпрі,
Ми усі в час біди її вірні солдати!*

*Згине ворог – я знаю! Пощезнуть оті,
Хто прийшов, наче тать, із війною і кров'ю.
І найвища утіха із людських утіх –
Буде МИР панувати, натхненний любов'ю.*

*На Чернечій горі – як святиня святинь! –
Обіймає і далі незримим покровом
Невмирущий Шевченко, осяявши синь,
На сторожі поставивши віщеє слово.
Пророкта наша доля крізь шрами-рови,
Зеленіє й розквітне, немов рута-м'ята.
Україно моя! Що б не сталося – живи,
На врожаї рясна, на героїв багата!*

І ДИВЛЯТЬСЯ ЗГОРИ...

*Небесна сотня в час безсонь
Шле в Україну
Своїх сердець живий вогонь –
Снагу незмінну.
І розтривожений Тарас,
Що з нею поряд,
У вир подій спішить до нас,
Щоб серед моря
Розлитих горя і біди,
Смертей, зневіри,
Отрути мертвої води,
Що вже без міри,
Гукнути в зраджені серця,
Щоб ми стояли до кінця,
Як він стояв не раз.
З ним сотня дивиться згори,
Чи ще вирують прапори,
Чи наш запал не згас?..*

Людмила ВЕСЕЛА

*рихтуй у наплічник що треба
з ким варто – прощайся
надовго-назавжди-як Бог дасть
в ущелині днів
кохана заплаче і руки заломить невчасно
бо більше як їй ти сьогодні потрібний війні
бо ніч безпросвітна світанок на дні відчуває
бо степ відпускає у вирій свої полини
і ти зрозумієш на приступці свого трамваю
що ціле життя готувався до тої війни
і вже воєдино злилися твій ранок і мука
і стрічка новинна
і чай
і цигарка
й квіток
і пам'ять твоя нутряна з прадідівського лука
летітиме тихо немов пожовтілий листок
все решта – уже з поля бою – як дасть Бог
так буде
земля під тобою а трави огорне вогонь
коли до останніх позицій підступиться грудень
щоб ти непомітно вознісся із димом його*

*Пам'яті полеглих за Україну
і вони перестояли постріли вирій і сніг
обгорілими крилами затріпотівши додому
(хтось підносив ще куль – добивати до решти своїх
біснували на згарищах найманці в чорних шоломах)
поставали свічками незгасними для поколінь
ті безвусі хлоп'ята і чоловіки посивілі
«янголята мої» – обніме Україна їх тінь
«доживайте за нас» – їхні душі з небес шелестіли
В їх гарячих серцях срібні сурми і день молодий
З ними Бог і любов у молитвах і доньки і сина
Скільки їх відійшло скільки тризни у світі й біди
І кудись відпливає кача по кривавій Тисині...*

*Чи поза болем чи за Диким Полем
Крізь амнезію і судому рік*

*Нагадує про себе сонце кволе
Землі що застигає наче віск
Земля яка не родить хлібом добрим
За лінією жаху і вогню
Провалює у стомлені окопи
Неголеним безсонням цю стерню
І тільки вітер згадкою сумною
Понад міста обвуглені проплив
Яке воно – життя поза війною
За даллю тих соняшникових нив?
Який той світ – без вибухів і бою?
Десь є життя і пам'ять ним важка
Спливає час багряною рікою
Тече ріка крізь біль мовчить ріка*

*а може не треба спішити це стомлене літо
нехай відпочине над вирвою зболених днів
дамо йому часу ще стільки щоби відболіти
нехай добудує свої бліндажі захисні
нехай договорить про все що не встигло сказати
щоб не оглядатись на той рубікон де війна
якщо вона раптом не схоче ніяк відступати
нехай про всяк випадок дров припасе і вина
хай лишить набоїв або хоч останній патрон
в найближчій кишені щоб швидко його діставати
нехай зачекає щоб охра торкнулася крон
а всі есемески дійшли до своїх адресатів
хай літо забуде про те як хотілось води
а перш ніж піти розшифрує свої криптограми
про час що застиг на світлинах – навік молодим
про те що було і могло іще статися з нами*

*Куди не глянь, весь світ – нічне вікно,
Згорнулось літо і лягло вмирати.
Закину якір на найглибше дно –
Здається, я втомилась дрейфувати.
Десь кров з'їдає трави і сніги,
Щоб на землі цвісти кривавим маком.
І засміються наші вороги,
І дзвін ударить, і позве в атаку.
Звучить нам канонада і псалом,
І ясні зорі впали в тихі води,
І меншою, як цвинтар за селом,
Здається територія свободи.*

Мар'ян КРАСУЦЬКИЙ

ГРОЗИ НАД ТЕРИКОНАМИ

Документальна повість-колаж

Про мужність і стійкість, любов до рідної землі, до України, готовність віддати за неї найдорожче – життя, про справжніх героїв – захисників Донбасу в зоні АТО та їх добровільних помічників – волонтерів, розповідається у майбутній книзі «Грози над териконами».

«ЗВИЧАЙНИЙ БІЙ» РОМАНА ВІВЧАРУКА

...І наснився Романові Вівчаруку сон. Незвичайний, райдужно-сонячний. Відколи себе пам'ятає, нічого, бодай дешицю схожого на цей, йому не снилося. Хіба що коли малим був. Тоді часто-густо, здебільшого під ранок, навідували Ромчика дивні-предивні сновидіння: то він начеб на морському узбережжі, на золотих пісках, зі своїм улюбленцем, песиком Бармалейчиком ніжаться-загорають, то на казковому килимі-літаку під самісінькими небесами ширяє, то хоробрим вояком, наче той Голіаф, з ворогами б'ється і перемагає їх. І скрізь, завжди доокруж сине-сине, аж очі вбирає, небо і багато-багато сонця, літепла. Хіба забудеш таке, викреслиш з пам'яті?

А тут, як не дивно, зовсім інше наснилося. Ніби іде Роман своїми рідними Яворівцями, попри сільську крамничку... Потому громадою відбудували поруйноване, привели у належний вигляд. Нині церквця живе, діє. І йдуть до неї яворівчани – старі, молоді й діти. Помолитися Господу, попросити Божого благословення, миру і злагоди. Роман також відвідав церкву Святого Миколая. Не так давно. Щойно вирішив їхати на Донбас, захищати Україну від бойовиків-сепаратистів. Ніхто його до цього не спонукав, повістки з військкомату не отримував. Сам вирішив. Матінка, правда, умовляла, навіть просльозилася: «Мо', не треба, Ромо? Там люди гинуть. Онде по телеку бачиш, що робиться?..»

«Треба, мамо, треба. Хто, як не ми, молоді? Хто Україну, села наші, землю рідненьку спасе, захистить? Поїду, будь-що. Ви мені у дорогу харч якийсь злагодьте...» Злагодила торбину в дорогу, попрощалася з сином, як ведеться. «Повертайся живим і неушкодженим», – мовила. І подався Рома піхотою до райцентру, а звідтіля – далі, на Схід...

То що ж то за сон такий наснився Романові? День видався важким, гарячим. І ніч – такою. Бойовики обстрілювали їхні позиції майже безупинно. З кулеметів, «градів», важких гармат. А після обстрілів раз по раз атакували. Неподалік, метрів триста-чотириста, зелена лісосмуга. Молоді грабчаки, берізки. То вони звідти, мов привиди, з'являються несподівано і так же несподівано зникають. І так постійно, день при дні, щоночі. Наші вояки дають нападникам гідну відсіч, відбиваються. Позицій не залишають, не здаються. Ще б пак! Це – наша земля, наша територія, маємо боронити. Ось і на цей раз атаки тривали одна за одною, ставали дедалі наполегливіші. Роман і побратими зустріли непроханих гостей автоматними чергами. Нападники на якусь мить припинили вогонь. Та не надовго. Кулі роями летіли. Здавалося, цьому не буде кінця-краю. Поранено Миколу Петравчука, Василя Григоришина. Треба б їх перев'язати, перетягнути у безпечніше місце. Але ж стріли не вщухають, швидше навпаки... «Пробачте, хлопці. Відіб'ю, щоб там не було.

А тоді рятує і вас, і себе. Так, і себе також: куля зачепила плече.

Його автомат не вмовкав.

Десь опівночі бойовики відступили. Відійшли у «зеленку». Роман дістав індивідуальний пакет, наспіх перев'язав поранених товаришів, відтак і собі допоміг. Нелегко це вдалося: рана у плече, ще й праве, спробуй лівою рукою перебинтувати. Однак впорався, і хлопцям допоміг. Разом дісталися до місця розташування... Була темна, прохолодна осіння ніч. Фіолетове, якесь на диво високе, незатишне небо рясніло міриадами золотавих зірок. Вони висіли над степом, над головами вояків і немовби посилали їм своє тепло, своє світло. І здавалося, що немає ніякої війни, немає смертей, крові. Що мир і спокій панують доокруж, на цій величезній, неспокійній планеті.

Роман, не роздягаючись, лише знявши «броник» і балаклаву, приліг на дерев'яний лежак. І тут же заснув. І снівся йому дивний-предивний сон. Добрий, сонячний. Ніби крокує він, Роман Вівчарук на позивний «Зубр», тихою вуличкою рідних Яворівців, зупиняється біля старої церкви. А церква їхня зовсім не схожа на ту, якою він бачив її востаннє. Приміщення нове, світле, сяє первозданною красою і свіжістю. Всюди – дорогі ікони, фрески. На порозі – усміхнений отець Серафим, ще зовсім молодий, з лагідним поглядом. Він підходить до Романа, благословляє його. «Хай Бог убереже тебе від зла і напастей», – мовить, і, узявши його за руку, поволі веде до храму.

Вони ідуть, долаючи східці, все далі й далі. Піднімаються високо-високо, так, що усенькі Яворівці, сади і лани – геть усе навколо – як на долоні, а над ними – небесна голубинь і... сонця-сонця! Боже, яка ж краса неземна, неповторна, звабливо-прекрасна! І як легко дихається, як сонячно почувається і серцю, і душі!.. Подібного з ним справді ще не було ніколи. Невже це відбувається з ним, насправді відбувається? Чи, може, то лише сон? Ще мить – і все скінчиться? Якби ж якомога довше тривало це чудодійство, аби ніколи не припинилося...

– Романи, до зброї! Бойовики знову пішли в атаку. – Це Степан Гірник, позивний «Ворона», намагався розбудити побратима. – Усі наші вже готові. До бою, друзі! До бою!

Роман швидко схопився з лежача, похапцем зодягнув бронезилет, берці. Схопив свого вірного друга «калашника», вибіг з укриття.

...Атаки бойовиків тривали впродовж усього дня. Горіла «зеленка», падали зрізані вогнем молоді берізки, горіла трава. Горіло, палало похмуре, низьке донецьке небо. Здавалося, горів світ. Роман Вівчарук, не зважаючи на ще одне поранення, на цей раз у ногу, не полишав позиції, бойових друзів. Він не піде звідси. Ніколи й нізащо. І згадалось йому, сказане отцем Серафимом: «Хай убереже тебе Господь!»

Бережи їх усіх, Всевишній! Бережи Україну...

Це був ще один, звичайний, як для АТО, бій. Ще один...

БРАТИ

Вони зустрілися під Дебальцевим у короткі хвилини затишшя. Бойовики раптово припинили вогонь, і над зруйнованим, розтерзаним війною містом повисла незвична для всіх незвична і якась загрозливо-тривожна тиша. У гарячому, задимленому, спекотному повітрі пахло згарищами, попелом. Війною пахло.

Микола Гаврилюк, вояк батальйону «Січ», поспішав по воду до єдиної вцілілої колонки неподалік блокпоста, над яким мирно тріпотів на вітрі жовто-блакитний прапор. Сепаратисти декілька разів пробували його збити, стріляли по ньому зі стрілецької зброї, били з мінометів і навіть гармат. Дарма, жовто-блакитний символ держави залишався невразливим. Микола підійшов якомога ближче до флагштока, на якому був прикріплений прапор, і виразно помітив на голубому тлі густі дірки від куль. Їх було чимало: мабуть, із десять, а може, й більше. Боєць схвилювано похитав головою: «І тебе, друже, не пощадили. Он скільки ран отримав. Однак вистояв. І ми вистоїмо. Вистоїмо і переможемо!»

– Миколо, Гаврилюче! – несподівано почувся чийсь знайомий голос. – Звідкіля ти тут узявся? Чи то, може, не ти, га?

Микола інстинктивно повернувся у той бік, звідки його покликали. Хто б то міг бути? Погляд уперся в гурт вояків у плямистих «робах», зі зброєю в руках. Усі схожі, наче близнюки. Мовчки

позирають на здивованого Миколу, посміхаються.

– Хто мене звав? – Микола підійшов ближче до гурту. – Хто тут знає Гаврилюка? Ну, не мовчїть же!..

– Я знаю!.. І я тебе звав... – З гурту військових вийшов дебелий молодик років сорока п'яти у «бронику», касці і з автоматом на грудях. – Що, не впізнаєш? – І хлопець розсміявся. Розкотисто, соковито. І голос, і сміх ті здалися Миколі на диво знайомими, чув їх, здавалося, не раз. Однак пригадати, де і від кого чув їх, не міг.

Вояк у бронезилеті і касці наблизився до Миколи майже впритул і вже хотів ще щось сказати, та не встиг. Микола згадав! Так, він згадав. Технічне училище у Єнакієвому. Їхня «гвардійська» восьма група, Віктор Лешко, хлопець з Білорусі. У їхній групі чомусь багато було хлопців-білорусів: Славко Орел, Валера Мельников, Володька Симоненко, Казик Болдовський... І він, Віктор Лешко з Корми. Хороші були хлопці, дружні. Всюди разом, усе – гуртом. Три роки вчилися – практику проходили у Маріуполі, Алчевську, Краматорську, Макіївці... Поріднив, здружив їх Донецький край. Здавалося, дружба та – навічно, ніщо її не порушить. Та насправді... Розійшлися, розбіглися їхні шляхи-дороги по білому світу. А тут іще часи такі настали, важкі, непевні. І роки, роки промайнули...

Микола і Віктор міцно, по-чоловічому обнялися і довго не відпускали один одного. Микола начисто забув, куди йшов і по що. Яка вода, який чай?! Тут ось «брата» зустрів через стільки літ... Так, в училищі їх називали братами – його і Віктора. Бо були справжніми нерозливовими, скрізь разом, удвох. Навіть мешкали в одній кімнаті, ліжка поряд стояли. Виручали один одного скільки... Справжні брати.

І ось – знову зустрілися. Від хвилювання не могли як слід поговорити, розпитати, що і де. Першим прохопився Микола.

– Як ти, білорус, опинився тут. – запитав, щойно випустивши товариша з цупких рук.

Віктор задиристо зареготав.

– Я ж давно вже не білорус. Українець я, розумієш? Одружився на місцевій дівчині з Донбасу, в Єнакієвому нашому. Ти ж після екзаменів додому поїхав, на Хмельниччину свою. А я залишився. Працював монтажником у будівельному тресті, потім – армія. Повернувся до моєї Лідочки. Нажили троє діток. Уже й онуки є... Жили гарно, у злагоді. Якби не те, що сталося. Кризи, безробіття, а тепер – ще й війна. Усе зруйноване, знищене. Як жити?.. Наш багатоквартирний будинок, правда, вцілів, а інші... В АТО пішов, щоб якомога швидше припинити війну. Пригадуєш, головна площа у Єнакієвому – велетенська, запашна клумба з різнокольорових троянд, тюльпанів, піонів... Краса ж яка!.. Ми любили там гуляти, насолоджуватись ароматом квітів. А зараз що? Ти не впізнав би Єнакієвого. Руїни, купи битої цегли, скла... Хіба тільки у Єнакієвому таке? А ось Дебальцеве візьми, що тут замість колись гарного, затишного міста залишилося? Жахлива, страшна війна усе спалила, зруйнувала. Геть усе!..

Вони ще довго розмовляли, ділилися враженнями, згадували наставників. Де вони нині, чи живі? Либонь, не всі вціліли у цьому вогненному лихолітті. А хто вцілів, має зробити все можливе і неможливе, аби припинити бойовисько, відбудувати зруйноване. Зробити Донбас ще кращим, квітучим, затишним. І щоб людям тут, по всій Україні жилося мирно, щасливо, у достатку.

...Попрощатися братам – Миколі й Віктору не довелося. Бойовики знову пішли в атаку. По всьому фронту зіткнення. Били з важких гармат, з «градів», мінометів. Микола і Віктор були поруч, плече в плече.

«БОРОДА»

...Бій тривав цілісіньку ніч – як розпочалося одразу після заходу сонця, так продовжувалося аж до ранку. Зазвичай бойовики звикли до нічних атак. Розпочинають стріляниною із стрілецької зброї, відтак у хід ідуть «гради», САУ, важкі гармати. Гатять, немовби показалися, – навіть «досмалюючи» величезну самокрутку (цигарки, привезені волонтерами, давно скінчилися), розвідник «Борода» вилаявся. – І чого їм, проклятушим, не сидиться у своїх норах? Стріляють і стріляють...

«Борода» двома пальцями притримує у кутику рота саморобну цигарку, іншими трьома спритно перехоплює ремінь «калаша», і випускає чергу, з нею – другу, третю... «Стріляє» у бік «зелених», де має бути уявний, чи, можливо, і реальний противник. Там, на тім боці, видно якийсь рух, щось ніби падає, горить, наповнюючи усе довкола густим, їдучим димом.

«Попає, їй-Богу попає!» – радо закричав «Борода», продовжуючи посилати чергу за чергою у напрямку лісосмуги. – Дивіться, хлопці! Горить оно-но. То я поцілив. Бачили?..

– Бачили, «Бородо», бачили. – До гурту підійшли ще двоє вояків – «Тайшейра» і «Ярмола», також із розвідувального взводу. Цими не зовсім звичайними іменами хлопців прозвали опісля недавнього футбольного матчу між двома командами їхньої ж роти. Обидва юнаки зіграли так самовіддано і з величезним бажанням, що їх тут же нарекли на честь популярних гравців донецького «Шахтаря» і київського «Динамо». З того часу їх по-іншому і не називають – Тайшейра і Ярмола, тобто Ярмоленко. Насправді ж вони – Микола і Василь, обидва родом з Сумщини. А «Борода» – Василь Гнатюк, із Шепетівки. У війську відслужив давно, ще у сімдесятих. В АТО пішов добровільно. Дружина Марія, сини Григорій і Валентин відмовляли. Мовляв, старий ти уже для такого, хай молодші. Не послухався. Зібрав у ранець найнеобхідніше, закинув на плечі – і до військкомату: посилайте, ось він я.

Молоденький майор з авіаційними петлицями на кітелі похитав заперечно головою: хотів, вочевидь, наказати дядечкові завертати голоблі, та, зрештою, махнув рукою. Нехай дядько спробує вояцького хліба, адже сам зголосився, повістки не чекав. Побажав Василю Єфремовичу подальших успіхів «у бойовій та політичній підготовці» і виписав відповідного документа. За чотири дні новоспечений вояк Гнатюк був на місці дислокації його батальйону.

Зустріли немолодого вояка, як належало. Розпитали, хто, як і звідки, чому опинився тут, в зоні АТО. Хтось з молодих навіть пожартував: «Дядьку, а тут стріляють!», – на що «Борода» відповів: «Я знаю. А стріляти навчився ще тоді, коли ти, розумнику, під стіл пішки ходив». Хлопці реготали, а Василь спокійнісінько вийняв із торби домашній гостинець – велетенського пирога з горохом й діловито узявся смакувати виріб золотих рук дружини Марії Вікторівни.

А далі – звичайні будні у прифронтовій зоні: будівництво оборонних об'єктів, навчання бойової справи, вишкіл. Не обходилося і без відбиття атак сепаратистів. Спочатку їх було не багато, зате потому противник не на жарт активізував свої дії. Особливо облюбував для цього нічний час. Ось і на цей раз...

Після інтенсивного обстрілу із «зеленки» бойовики знову пішли в атаку. Хлопці відбивались, як могли. Кожен запам'ятав наказ комбата: «Не відступати ні на крок! То – наша територія, і вона має залишитися нашою будь-що». «Борода» стріляв і стріляв. Обирав об'єкт і намагався вразити ціль. І це йому вдалося. Давався взнаки досвід, набутий під час строкової служби ще у Радянській Армії.

Сепаратисти, зазнавши чималих втрат, повернули назад. Та за мить знову пішли на позиції українських вояків. І... що це? Із-за лісосмуги виповз ворожий бронетранспортер, і, обійшовши ланцюг стріляючих на бігу бойовиків, поповз на Гнатюка і його побратимів. Страхітливе чудовисько дихало смертоносним вогнем, раз у раз випльовуючи його зі своєї пащі.

Що робити, як діяти? У них же лише «калаші», а з автомата БТР не підіб'єш. А БТР все ближче і ближче. Василь уже відчуває на собі його вогняний подих, у ніс різко вдарив сморід гарячого бензину і мастила. Що, все-таки, робити? Відійти, відступити? Але ж вони тут не для того, аби при першій серйозній небезпеці уступити, здати підконтрольну територію ворогові. Треба, конче треба перегородити шлях ворожій машині. Будь-що, будь-якою ціною.

Василь незчувся, як миттєво звівся на ноги і блискавкою кинувся назустріч небезпеці. З автоматом у руках. Він продовжував стріляти, намагаючись поцілити у водія, чиє перестрашене обличчя щойно вигулькнуло з тісної щілини люка. Треба спробувати!.. «Борода», ретельно прицілюючись, видав ще одну чергу, за нею – другу, третю... Відчув, як щось боляче ударило в праве плече, у ліву руку. Упав на гаряче від куль і снарядів дно окопа. На мить розплющив очі і... Може, то сон? Не може такого бути!.. Чорне чудовисько незрушно застигло на місці. Там, де поцілила у нього автоматна черга Гнатюка. Можливо, не одна, а декілька. Танк не рухався, з люка водія-механіка звисала чиясь обгоріла до чорноти рука. «Доволювався», – сам до себе нечутно прошепотів

Василь. І додав: «Чого ти прийшов сюди? Хто тебе звав?»

До пораненого Гнатюка кинулися бойові побратими. Це ж треба так!.. Ну, герой!.. Комбат схилився над пораненим. «Ну, що, «Борода»? Зачепило тебе, бачу, серйозно. Будемо відправляти у лікарню. З такими ушкодженнями не повоюєш. Хоча ти своє, можна сказати, уже зробив. З автоматом бетеера розстріляти, вивести з ладу!.. Молодчина! Зараз же буду доповідати командуванню. Буде тобі, герою, і нагорода, і ще дещо».

Василь відчув, як останні сили залишають його. «Мені б перев'язочку», – ледь чутно промовив.

Гнатюка відправили у шпиталь. Хірург, підполковник медичної служби, довго роздивлявся рани на тілі немолодого вояка, розпитував, звідки він призваний в АТО, чи є сім'я. «І сім'я є, – дружина, дорослі сини з невістками, ще й онук Василько, на честь дідуса назвали». І в АТО не призивали мене, сам пішов. Треба ж Україну захищати. Хто, як не ми? Олігархам не до неї, вони про свої мільйони піклуються, трясця їхнім матерям. А ми, прості українці, маємо про державу, землю рідну дбати. Хто, крім нас?..»

Військовий медик ствердно хитав головою, його суворий погляд теплішав ледь не з кожним словом немолодого вояка – його пацієнта, в стомлених од важкої праці упродовж кількох безсонних, напружених днів і ночей з'явилася скупа посмішка... «Он які вони, справжні захисники Донбасу», – подумав. – Таких не здолати. У них – сила і воля. А ще – віра...»

Уже на операційному столі, зашиваючи на тілі вояка рани, підполковник ніби ненароком запитав: «Кажуть, ви сепаратистський бетеер вивели з бою, знешкодили. Правда це?»

Тамуючи біль, «Борода», ніби між іншим, кинув: «Правда. А що тут такого?..»

Дійсно, що тут такого?..

ВІДПУСТКА

У невеличкому густонаселеному місті геть різні – чи то добрі, приємні, чи не дуже – новини розповсюджуються надзвичайно стрімко, можна сказати, зі швидкістю блискавки. Щойно десь щось відбулося або ще відбудеться – вже знають усі. І не лише знають, а й жваво обговорюють, як правило, додають щось своє, перелицьовують на новий лад. Особливо відзначається тут наша прекрасна половина – жіноцтво.

Анатолія Зеленюка в місті знали всі чи майже всі. Ще б не знати! Працював Анатолій Олександрович у мерії, а невдовзі, коли до влади в Україні прийшов Віктор Ющенко, призначили Зеленюка головою райдержадміністрації. Для багатьох це виявилось несподіванкою: адже йшлося про один із найбільших в області сільськогосподарський район з чималою кількістю невирішених проблем, а в новоспеченого очільника й досвіду катма, й команди підготовленої. Та, як мовиться, не такий страшний дідько, як його малюють. Спочатку було важко, а згодом...

Словом, новий керівник району був не згірш од попередників, працював – зірок з неба, звісно, не збирав, однак район задніх не пас, за окремими показниками навіть вибився в передові.

Президента Ющенка замінив Янукович. І знову оновлення владних структур, у тому числі й на місцях. Анатолій Зеленюк очільницький кабінет полишив, зайнявся підприємництвом. Як більшість його колег, очолив громадську організацію, узяв в оренду шмат землі. Невзабарі придбав сяку-таку техніку – трактор, комбайн, ще дещо. Не нові, звісно, але в доброму стані. Бо як біля землі без необхідних знарядь? Порався на власних, чи то пак орендованих гонах, допомагав сусідам.

І ось дивна новина: Анатолій Зеленюк записався в АТО. Добровільно. Без будь-якої принуки. Заявився у військкомат і одразу: «Я капітан Збройних Сил. Коли чергова відправка мобілізованих на схід? Хочу бути там».

Одні вірили, інші – ні. Хіба таке може бути? Там війна, є вбиті, поранені. Невже Зеленюк, недавній голова району, пішов на таке, не побоявся?

Пішов, не побоявся. І фермерське своє господарство залишив, і спілку кредитну, ним же створену й керовану, й сім'ю...

Капітан Зеленюк опинився в самій щоденній гущі подій. Командування довірило йому займатися виховною роботою серед мобілізованих. Одразу взявся за справу. Постійно з підлеглими. Поряд з цим налагоджував зв'язки з місцевими органами влади на підконтрольній території. Тамешні очільники охоче йшли на контакт з колишнім колегою. Траплялося, просили допомоги. Він не відмовляв. Особливо тісні, дружні взаємини зав'язалися з адміністрацією міста Сватове, що на Луганщині. Зустрічалися, обговорювали ситуацію, що склалася, загальні проблеми, що вимагали розв'язання за безпосередньої участі військових. Зеленюк став для сватівців не лише одним із захисників, а й по-справжньому «своєю» людиною. Потрібно щось – до нього. Знали: все зробить, щоби допомогти. Безкорисливо, суто по-людськи. Треба було – дзвонив по мобільному землякам, підключав волонтерів.

Якось під час чергового спілкування в мерії виявилось, що десятки містян, мешканців навколишніх сіл, зруйнованих війною, гостро потребують допомоги будівельними матеріалами, продуктами харчування. Анатолій Олександрович уважно вислухав те, про що говорили місцеві керівники, депутати, й вирішив допомогти. Звернувся до керівників міста та району, де донедавна працював, до координаторів волонтерського руху: «Допоможіть! Конче потрібна ваша підтримка...». Ті відгукнулися одразу. За декілька днів у місто на Луганщині, що потерпіло од бойовиків, надійшов гуманітарно-спонсорський вантаж. У ньому – будівельні матеріали: цемент, скло, дошки, склопакети, а також зібране волонтерами продовольство. Так було не раз.

...Того ранку капітан Зеленюк проводив чергове заняття з військовослужбовцями. Говорили про все: і про ДНР, і про ЛНР, і про Мінські угоди, які не виконуються, і що необхідно, аби ситуацію на Донбасі змінити на краще, припинити воєнні дії. Говорив зазвичай Зеленюк, вояки слухали. Слухали мовчки. При цьому кожен думав своє: як там удома, як рідні, що чекає їх попереду? Адже серед них, військових та мобілізованих, було чимало таких, що воюють більше року, а заміни немає ще й досі і не відомо, коли буде.

Коли заняття наближалось до завершення, до приміщення, захекавшись, вбіг черговий і щосили закричав:

– З боку шосе рухається велика група противника! Ідуть, схоже, прямо на нас!

За мить вояки на чолі з капітаном Зеленюком уже були в укритті, розосередившись згідно з вимогами військового статуту. Ще якась мить – і вони прийняли бій. Ні, бойовики не застукали їх зненацька. Навпаки. Отримавши гідну відсіч, сепаратисти відступили. А потому ще тричі наші вояки успішно відбивали атаки супротивників, змушували їх піти ні з чим.

– Ось така вона, хлопці, війна. Але наше з вами завдання – не допустити сепаратистів на нашу територію, захистити Донбас, Україну, – мовив, звертаючись до вояків капітан Зеленюк. – І ми виконаємо його. Ворог не пройде!

– Не пройде!

– Не пройде!

– А ми тут для чого!

– Слава Україні!

– Героям слава! – чулося з гурту солдатів. Їхні розпашілі, спітнілі од літньої спеки й напруги бою обличчя горіли рішучістю, готовністю знову кинутися в атаку.

Зеленюк із неабияким хвилюванням дивився в ці вольові, сповнені відваги та бойового запалу обличчя і вкотре відчував, як усе його єство наповнюють якась незвичайна казкова сила й тверда віра, впевненість: вони переможуть, переможуть попри все. З такими героями – й не перемогти?..

XXX

...За три дні Анатолія Зеленюка зустрічали його земляки. Вітали, міцно тиснули руку.

– Надовго, Анатолію Олександровичу? – перепитували.

– На місяць, – мовив, усміхаючись. – У відпустку.

– І як там в АТО?

- Нормально. Воюємо.
- Чи довго ще?..
- Побачимо.

Другодні його бачили в колі друзів-волонтерів, у районній адміністрації, яку ще не так давно очолював, у власному фермерському господарстві...

Що ж, життя триває! І воно прекрасне. Всупереч усьому. Навіть, коли гримлять гармати й здригається од вибухів земля. Наша земля...

ТАЛІСМАН

– Вам лист, майоре! Волонтери з Кам'янця-Подільського привезли. Разом з гуманітарним вантажем. – Сержант у плямистій куртці, під якою проглядався «броник», простягнув Олександрові голубого конверта.

«Од дружини? Чи матінки? Видать, дізналися, що відправлятимуть вантаж саме сюди, тож і передали листа. Що ж там, у ньому? Чи все гаразд?»

Олександр швидко вихопив з рук сержанта конверт зі знайомим почерком.

Писала дружина: «Як ти там, коханий? Ми так хвилюємось за тебе. По телевізору таке показують. Але ми віримо: усе буде добре, ти повернешся живим і здоровим, з перемогою. Чекатимемо з нетерпінням цієї години. Цілуємо тебе міцно-преміцно...»

А це – від синочка, його Данилка. Семикласника. Також вирішив написати кілька слів татусеві. Молодчина! «Тату, я дуже скучив за тобою. Приїжджай швидше. Хлопці з мого класу передають тобі і всім бійцям АТО вітання. Чекаємо з перемогою. Твій Данилко».

Олександр ще раз прочитав листа, потім – іще. Як приємно отримати вісточку з рідної домівки! Наче сам побував там, у древньому подільському місті. Швидше б скінчилася ця операція, щоб якомога скоріш повернутися додому, на службу.

Акуратно поклав листа у конверт, відтак – до кишені польової куртки. Щоби там, ближче до серця. «Нехай завжди зі мною буде. Такий собі талісман...»

Їхній підрозділ постійно у небезпеці. Бойовики полишають після себе хитро замасковані міні поля, розтяжки. Міни тут повсюдно: і на вулицях, у сміттєвих контейнерах, і в напівзруйнованих оселях, дитсадках, шкільних приміщеннях... Підриваються на них і вояки, і цивільні мешканці. Ось і вчора загинуло троє дітей. Олександр і його команда мають завдання виявляти небезпеку і знешкоджувати міни. Робота це важка і смертельно небезпечна. Та хіба у них є вибір?..

...Ранок видався лунким, прозорим. І на диво теплим, сонячним. Наче й не жовтень крокував донецькими степами і байраками, стрімко котився спаленими, зруйнованими терористами містами і селами, натовлено висів над копрами ще донедавна діючих вугільних шахт, потужним хитросплетінням непрацюючих домен та мартенів металургійних гігантів.

Донбас горів, палав у вогні. І, здавалося, тому не буде кінця. Чи ж усе-таки прийде мир та спокій у цей сплюндрований край? Якщо прийде, то коли?..

А донбасівськими степами, байраками, містами і селищами котилася золотава, точнісінько як на його рідному Поділлі, у древньому Кам'янці, погідна осінь. У нас по-осінньому високому, акварельно-голубому небі пливло бабине літо. Начеб сама природа дарувала цю радість, це тепло людям, що потерпали од воєнних негараздів.

...Олександр зодягнув бронежилет, узяв до рук свого неодмінного друга – автомат Калашникова. Починався ще один напружений, гарячий день у зоні АТО. Бо хоч і фізично оголошено перемир'я, бійня фактично не припинялася ні на хвилину. Лунали постріли зі стрілецької зброї, ревли гармати. Війна тривала.

– Майоре, вашій бойовій групі слід вирушити на завдання...

Далі – про те, що належало здійснити Олександрові та його хлопцям – недавнім воякам Центру розмінувань з міста на Дністрі, котрі прибули разом з іншими військовослужбовцями для боротьби з терористами.

За мить майор Лунов з побратимами були на лінії вогню. Свою справу робили чітко, упевнено.

«Швидше, хлопці, швидше!» – квапив підлеглих Олександр. – «Допоки супротивники не оговтались...»

«Усе буде гаразд, товаришу майор. Завдання виконаємо», – почув у відповідь.

«Молодці, – подумки похвалив вояків. – Тільки б обійшлося чин-чином, без втрат. Нас уже удома ждуть – не діждуться. Батьки, сім'я. Як їм там?..»

І згадалося Олександрю таке минуле, сонячне таке, дитинство, юність. Батько – військовий, полковник, мати – вчителька. Довелося проїздити по гарнізонах, міняти місця проживання, школи, друзів – однокласників. Щоправда, останні роки мешкали у Кам'янці-Подільському. Батько служив у місцевому військкоматі, матінка у школі працювала. Він, Олександр, навчався у військовому училищі. По батьковій лінії вирішив піти. І пішов. Та чи правильний шлях обрав? А хіба міг учинити інакше? Хіба міг? За взірць в усьому був батько, полковник. Ось тільки рано відійшов у Вічність татусь. Далися взнаки Афганістан, інші негаразди суворої військової служби. Серце, інсульт...»

Батько дуже хотів, мріяв, аби син продовжив його справу. Олександр пригадав, як радів він, батько, коли син закінчив училище і на його змужнілих плечах золотом засяяли лейтенантські погони. Скільки ж то літ промайнуло з тих пір? Не так й багато. Він уже – майор, командує підрозділом. Що сказав би батько, якби дізнався, де його Сашко? А він тут, на Донбасі, в зоні антитерористичної операції. Важко їм, українським воякам, є жертви, і їх чимало. Та вони обов'язково переможуть. Україна буде єдиною!..

Несподівано (хіба ж – несподівано?) із «зеленої зони» пролунали постріли. Задзижчали, затанцювали довкруг, наче бджолиний рій, кулі.

Олександр відчув, як щось обпекло потилицю, відтак ще і ще... Потемніло в очах, світ раптом померк, змалів...

Упав на зранену, гарячу від куль та осколків снарядів землю...

...Олександра хоронили в місті над Смотричем. Прощатися з ним прийшли бойові побратими, колишні курсанти, а згодом – офіцери, з якими служив, ділив радощі і прикрощі військової служби. Плакали рідні, близькі загиблого. Лунали слова глибокої вдячності за подвиг, героїзм і мужність. За вірність військовому обов'язку, Україні.

...А над вкритим осінньою позолотою каштанів і кленів містом, у високому, бездоганному піднебессі мчали і мчали за синій горизонт, за далекий обрій білосніжні хмаринки. Легкі, швидкокрилі. Золота осінь. І так хотілося, бажалося так миру, спокою...

СМЕРТЬ НА СВІТАНКУ

...Ранок, лункий, прозорий, дихав осінньою прохолодою. Оранжева куля сонця поволі здіймалася над сірими хвилями Сіверського Дінця. Займався новий день. Тривожний, неспокійний. Як усі сто сорок дев'ять днів його перебування в АТО, іншими словами – у зоні бойових дій. На війні. Він чи не вперше у своєму житті віч-на-віч зустрівся не з супротивником, котрий так же, як і він, Михайло Горбовий, позивний «Мінер», прагнув перемогти і перемогти будь-що, за будь-яку ціну в двобої з підступним, відмінно вишколеним, ворогом, здатним на все заради досягнення маніакальної мети. І що їх змушує йти на смерть самим, руйнувати, вбивати безневинних людей? – не раз і не два запитував себе, відкинувши у хвилину короткого перепочинку автомат Калашникова, взводний «Мінер». І хто відповідь за спалені, зруйновані міста і села, за сотні, тисячі убитих, покалічених? Хтось же мусить відповісти. Перед людством, перед совістю своєю. Війна – це страшний злочин, і ті, хто її розв'язав, мають понести покарання. Обов'язково! Але коли і хто? А поки що – атака за атакою, трасуючі феєрверки куль над їхніми, українських вояків, позиціями, рев далекобійних гармат із-за Дінця. Позавчора наша розвідка наткнулася на «їхню» – трьох озброєних автоматами (також «калашами») чоловіків у напіввійськовій формі. Люті, в очах – звирячий зблиск, нелюдська ненависть. Привели полонених у розташування. «За що воюєте?» – запитує їх командир батальйону. А їхній старший – неголений, з чорною кудлатою бородою: «А вы за что?» «Ми – за єдину, незалежну Україну», – відповідає комбат. – За Донбас без таких, як ти і твої помічники. Щоб мир був і спокій, щоб життя ставало кращим. Щоб шахти і заводи металургійні працювали на людей і для людей.

А ви – за гроші, за «бабоси» людей вбиваєте, знищуєте все, що потрапляє під руку. Хіба можна так? Ви люди чи нелюди?»

Чорнобородий нервово сіпнувся, почесав за вухом. А тоді: «У кожного з нас, начальник, своя правда. При ній і залишаймося».

Не встигли полонених відвести куди слід, як із-за Дінця знову, укотре за сьогоднішній день і ніч, ударили гармати важкого калібру, зататакали кулемети. Кулі дзижчали біля самісіньких вух вояків, осколки снарядів розжареними ядрами падали під ноги.

Комбат, оглянувши свою бойову дружину, віддав наказ: «По ворожих позиціях – вогонь!» І додав: «Ось вам, браття, і мінські домовленості. Підставляють вони нас. Обіцяють одне, а роблять інше. Та й ми не ликом шиті: у боргу не залишимося».

Михайло Горбовий, позивний «Мінер», стріляв розмірено, методично, намагаючись вцілити туди, звідкіля лунали постріли, орієнтуючись на спалахах із «зеленки» – молодій березово-грабової лісосмуги, що неподалік. Бойовики засіли саме там, звідти й вели вогонь по наших позиціях. Ні, він не бачив наслідків своєї роботи – ні вбитих, ні поранених од його куль, од куль його побратимів вони не бачили, їх поглинула, приховала (мо', й назавжди?) густа зелень лісосмуги. Та не це хвилювало, тривожило Михайла – Мінера. Хлопець з Поділля, натискуючи на курок, згадував, згадував...

Кажуть, на війні, під час бою не до спогадів, сентиментів. Знай роби свою вояцьку роботу, а про інше і не думай. Не до того. Та хіба він міг?..

Чомусь згадалось те останнє безтурботне його, Михасеве, літечко, батьківська оселя, старі ясени біля воріття. Матінка витирають сльози краєм білого, з вишитою червоно-чорною мережкою, фартуха, з сумом і надією дивляться йому услід. «Щасливої тобі доріжоньки, синочку!» – мовлять навздогін. А доріженька та пролягла майже через геть усеньку Україну і привела сюди... на Донбас. Технічне училище у Єнакієвому – місті металургів і шахтарів, відтак – Алчевськ, Маріуполь, Донецьк, Слов'янськ... Донбас вразив юного Михася величчю вугільних шахт і металургійних гігантів. Подібного він ніколи не бачив, а тут... Наче живі, спливали у свідомості друзі по навчанню Славко Орел, Валера Мельников, Федір Кононець, Сергій Ляліков, Віктор Лешков, вчителі-наставники Іван Іванович Гармаш, Микола Петрович Кузьменко, Василь Григорович Стульський... Багатьох з них, звісно, уже немає серед живих, нині сущих – відійшли у Вічність... А інші – де ви, по який бік барикад? На якій із них слід шукати вас, друзі, далеких уже літ? Може, і на тій, з якої б'ють гармати, стріляють вогнем смертоносні «Гради», САУ, гарчать міномети... Війна, війна!.. Може, од його, Михайлових, пострілів, щойно попрощався із життям хтось з колишніх друзів – однокашників. Хтозна... А, може, з тієї самої «зеленки» цілиться у нього Михася – Мінера, колишній його співтовариш по восьмій навчальній групі, де Михайло був старостою?..

«Стріляти прицільно, орієнтуватися на постріли з «зеленки!» – лунає голос комбата. Він тут, поруч. Кадровий військовий, у свій час пройшов Афганістан, побував і в інших «гарячих точках». В АТО записався добровольцем. У військкоматі спочатку спробували відмовити, вік, мовляв, не той. А він: «А хто ось таких молокососів навчатиме?» – і вказав на гурт молодих юнаків, що намагалися потрапити до списку мобілізованих. Тепер він з ними. Разом впорядковували своє нинішнє місцерозташування, разом відбивають атаки бойовиків. Майор Лисенчук завжди зі своїми вояками. І вони за ним – і у вогонь, і у воду. Ось і зараз... Ні на крок не відходить з бойових позицій. То до одного вояка підійде, то до іншого. Підбадьорить словом, порадою слушною підтримає. Підійшов до Михайла.

«Тримаєш позицію, взводний «Мінер»?»

«Тримаю, комбате!»

«Ну і молодчина! Дій, друже!»

Вогонь з обох сторін не вщухав. Дзижчали кулі, рвалися снаряди. Вогняні відблиски відбивалися у водяному дзеркалі Сіверського Дінця, зблискуючи усіма кольорами веселки.

Над Донецьким кряжем займався новий день. Яким він буде? Що принесе?..

XXX

Командир взводу Михайло Горбовий загинув на світанку. Упав від кулі бойовика, відбиваючи одну з атак сепаратистів. Упав, не випускаючи з рук «калаша», з яким не розлучався протягом усіх ста сорока дев'яти днів і ночей перебування тут, на цій, як її називають, «гібридній» війні... Хіба вона – «гібридна»? Вона для них – Вітчизняна.

Хоронили Михася у його рідному селі на Поділлі. Матінки на похороні не було – померла кілька днів тому...

«ВОНИ НЕ ПРОЙДУТЬ!..»

Ніч, а Наталі не спиться. Намагається бодай на годину-дві заснути, заспокоїтись – та де там. Жінка підводиться, встає з мультяшного диван-ліжка, довго ходить по кімнаті – десять кроків туди і стільки ж назад. Туди-назад, туди-назад. Відтак підходить до застільного вікна, вдивляється у густу темряву осінньої ночі. Що там, за вікном? Розбишака вітер шпурляє у мокрі од затяжних дощів, що не припиняються майже тиждень, черлені жмутики листя ясенів і кленів, навіюючи смуток і тугу. Наталя відходить од вікна, опускає фіранку. У кімнаті стає ще темніше, незатишно і самотньо. Їй здається, ще не було ніколи. І так тривожно, неспокійно на серці теж не було. А ніч – як море, довга-предовга, як оця довжелезна, безрадісна осінь.

Пригадалось, як проводжала Володимира в АТО. Прийшли родичі, сусіди. Бажали йому шасної долі там, на війні, щоб живим і здоровим додому повернувся. Навіть випили по келишку. Дядько Павло Грушовенко наважився тост підняти та цілу промову виголосити. «Я у молоді літа майже десять років відробив на шахті у Горлівці, – мовив. – Знаю добре, що то таке – вугілля з-під землі добувати. І людей тамтешніх, справжніх донбасівців, також знаю. Не хочуть вони ніякої війни, від'єднання ніякого. Це місцеві олігархи та їх поплічники з Росії, мрійники кремлівські, сплять і бачать себе хазяїнами нашої, української землі. Замало їм, видно, тих мільярдів, що накрали, обібравши народ, зробивши його, нас з вами, злидарями. Так ти там, Володимире, дивись, кого і від кого захищати. Добре дивись! А ми тут за тебе кулаки триматимемо. І Богу молитимемося...»

Коли усі порозходилися, Володька підійшов до неї, обняв обома руками і міцно-міцно поцілував. А тоді: «Я не кажу тобі «прощай», ліпше скажу: «До скорої зустрічі!» Бо вірю, що повернуся. До тебе, до діток наших – Віталіка і Роксоланочки. Я вас дуже-дуже люблю»... І вийшов з хати. Ще й кинув через поріг: «Не проводжай, не треба». Вона не послухалася, таки вийшла за ним аж до воріт. Помахала прощально рукою і зі сльозами на почервонілому од хвилювання обличчі чимдуж побігла назад, в оселю.

А там – пустота, порожнеча. Ні до кого заговорити, ні з ким поділитися. Діти у бабусі в сусідньому селі. Перед Володьчиним призовом їздили до них. Володька був якийсь особливий, таким його давно не бачили. Увесь час перебував з малечою, грав з нею у різні ігри. І все допитувався, чи слухатимуть маму, бабусю, чи його чекатимуть. Наталя аж розсердилася: про що ти, мовляв, говориш. Навіщо дітей травмувати? А він: «Вони у нас майже дорослі, все розуміють...»

Підійшла до застеленого білосніжною скатертиною стола, у центрі якого красувалася їх з Володею весільна фотографія. Володька на ній усміхається, як це умів лише він, і ласкаво так позирає на неї... Як же давно те було. Хоча... хіба так давно? Зовсім ні. Усього шість літ...

Лишенько!.. Не встигла й помітити, що за вікном уже ранок. Похмурий, щоправда, прохолодний. Осінь же... Їй одразу – а як там він, Володька, з друзями? Холодно, сиро, либонь, у їхніх земляних оселях – дощі ж, вітри дмуть. Коби не захворів, чого доброго. У нього з бронхами не все гаразд. Як тобі воюється, коханий? Повертайся швидше, ми чекаємо...

Біля невеличкого, уже достатньо зруйнованого терористами містечка з багатообіцяючим найменням Щастя (треба ж так!), їхній батальйон уже другий місяць тримає оборону. Позиції противника – зовсім близько, он там, за молодим ліском. Можна розгледіти навіть обличчя

бойовиків. Стрілянина не припиняється ні вдень, ні вночі. Б'ють з важких гармат, «градів», з кулеметів стріляють по наших. Особливо інтенсивний вогонь у нічний час – десть з десятої до четвертої-шостої. Володька і його друзі постійно у напрузі, на лінії атаки. Вони не допустять бойовиків на свою територію, нізащо не пропустять. Щойно відбили чергову, уже шосту, атаку. Спробували було влаштувати бодай короткий перепочинок, та де там!.. На їхні позиції знову пішли сепаратисти. Все ближче і ближче падають кулі, розриваються снаряди. Двигтись од вибухів земля, палають придорожні кущі, суха, пожовтіла трава.

– Хлопці, стріляйте по цілях! Не дамо сепаратистам просунутися вперед, – лунає команда. І Володька ще міцніш стискає приклад автомата, зірко вдивляється у густий морок досвітку. Треба, треба відбити і цю атаку, не дати нападникам підійти ближче до Щастя.

Мов сердиті бджоли, дзижчать кулі, татакають кулемети. Один за одним гримлять потужні вибухи. Вони все ближче і ближче. Уже майже поруч. Зліва, справа... Володька тісніше притискується до землі, до поруділої, мокрої од дощу трави, щосили стискає у руках зброю. Супротивник насідає. Із сирого, задимленого напівморозу несподівано виринає зловісна, темна потвора, яка з гуркотом і пронизуючим наскрізь скреготом наближається до них. Що це? Невже бойовики застосували танки? Схоже, що так. Сталеве громаддя насувається, загрозливо дихає смертельним вогнем. Ще мить – і їм кінець. Не з автоматів битися з танками. Та що вдієш? Українські силовики, як передбачалося Мінськими угодами, відвели важке озброєння за лінію розмежування, а сепаратисти – ні. Ось вам і результат. Воюй голіруч, чи що. Хіба таке можливе?

Тим часом танк-потвора повзе далі. До них. На них. І тут хтось зліва від Володимира кидає щось під сталеву гусеницю машини. Відтак – ще і ще. Важка потвора несподівано зупиняється і поволі повертає убік. Навколо – клуби чорного диму, полум'я.

– Хлопці!.. Це ж «коктейль Молотова» – пляшки з горючою сумішшю, – чути чийсь могутній бас (схоже їхнього комроті, позивний «Вогонь»)! Беріть –но по одній, привітаймо сепаратів!..

Танк поволі відповзає у напрямку лісосмуги, а згодом і зовсім зникає з поля зору. За ним відходять і решта бойовиків. Відходять, продовжуючи стріляти. Незабаром стрілянина вщухла. Чи надовго? Як знати...

На цьому події нинішнього дня у зоні АТО не закінчилися. Бойовики ще чотирнадцять разів ішли в атаку. Правда, уже без підтримки танків. Мабуть, не ризикували сепаратисти бронетехнікою. Принаймні, того дня і протягом тижня підбита нашими вояками «коктейлем Молотова» (як він пригодився!) пофарбоване у чорний колір страховисько поблизу наших позицій не з'являлося. «Оце так провчили непроханих гостей!» – жартували Володимир і його побратими. – Відбили у козлів бажання в чужий город лізти. Бояться тепер...»

Боятися продовжували, однак, недовго. Невзабарі з покриттям ночі чорне страховисько знову опинилося на підконтрольній українським військовикам території. Разом з чималим загonom терористів. Потрібно було прийняти бій. І вони прийняли його. Билися відчайдушно. Танк плювався вогняними стрілами, снаряди рвалися повсюдно, де тільки могли б бути солдати-українці.

З їхньої роти троє хлопців загинули, двоє – одержали важкі поранення. Володимира скосила ворожа куля у той час, коли він перезаряджав зброю: скінчилися набої, а нападники все ішли й ішли. Кинувся до підсумка з патронами, схопив обома руками, аж тут...

Прийшов до тям у шпиталі. На третій день. Одразу спробував підняти ліву руку і відчув, як гострий біль пронизав усеньке тіло. Обличчя миттєво вкрилося рясним холодним потом... «Невже кінець, відвоювався? – подумалось. – А тепер що?»

Того ж дня його та ще двох прооперували. І не пам'ятає достоту, як то було. Бачив перед собою лише моложавого хірурга у білому халаті й таку ж молоду медсестру, теж у білосніжній одежі. А ще чув, як різали йому руку і щось дзвінко брязкало, падаючи у металеву посудину, наповнену водою... Далі – сон, напівзабуття... І слова, мовлені у напівзабутті, у маренні: «Вони не пройдуть...»

Наталя не знаходила собі місця. Їй ввижалися найстрашніші, найжахливіші картини з війни. Бачила Володьку то важкопораним, у крові, що, забутий і кинутий усіма, самотньо лежав при дорозі і ніхто не звертав на нього аніякісінської уваги, то убитим сепаратистським снарядом, то...

«Господи Всевишній, врятуй його. Поверни мені коханого чоловіка, а дітям – батька. Господи милосердний...» – не відходила од ікони, ставала навколішки і молилася, молилася...

Серцем відчувала: з ним щось сталося. Але що? Хоча б живим залишився. Хоча б живим... А звістки від Володимира – ніякої. Пробувала набирати його по мобільному – ні звуку. Вирішила поїхати до військкомату – може, там щось знають. Дарма долала двадцять п'ять кілометрів, пересідала з автобуса на автобус. «Жодних відомостей про вашого чоловіка не маємо», – сказали. – Ні серед убитих, ні серед зниклих безвісти Володимира Григорчука немає». Ото й усе. З цим і припровадилась додому. Стомлена, розбита, у сльозах. Зачинилася у кімнаті, узяла в руки їх з Володькою весільну фотографію – дала волю почуттям. Плакала, ридала... Не зчулася, як задрімала. І наснився їй сон. Не зовсім звичайний, але не страшний, не тривожний зовсім.

Наче ідуть вони з Володькою вулицею, їхньою ж таки вулицею. Ще зовсім молоді, нежонаті. Володимир веде її, Наталю, за руку і все в очі зазирає, ніби сказати хоче щось важливе. Аж стрепенулася од того сновидіння. Може, звісточка якась буде од коханого? Може, все-таки живий?..

Надвечір зателефонував незнайомий чоловік. Сказав: товариш Володьчин. Обидва лежать у шпиталі. Рана у Володьки неважка. Лікарі кажуть, що все буде гаразд. А другодні, пообіді, зателефонував і сам Володька? «Як ви там, рідні мої? Скучив за вами. Небавом побачимося»...

Наталя говорити одразу не змогла. Сльозами зайшлася. Хоча мовити бодай слово – у горлі щось заважає. Ледь спромоглася на декілька слів. Та хіба у цьому річ? Головне – що живий її Володька!..

МАРІЧКА З БЛОКПОСТА «ПІВДЕННИЙ»

Їй дванадцять. Щойно виповнилося, якраз на Святвечір. Зеленоока, з довгою, майже до пояса, чорнявою косою. «Справжнісінька тобі Марічка – юна красуня з карпатських гір», – жартують вояки, зобачивши дівчину поблизу блокпоста – «Південний». Вона тут ще з середини літа. Як «поселилися» напочатку липня, після чергової ротації, то, так і донині не полишають «бойової точки». І вдень, і вночі, під градом куль несуть чергування, захищають підступи до міста.

Ось і сьогодні, на світанку, відбили шість атак бойовиків, відігнали їх за «зеленку», звідкіля ті прийшли і приходили уже не раз. Так було і так буде. Бо хлопці тут, на Південному, підібралися справді геройські. Кожен пройшов добрий вишкіл, досконало знає справу. Ось хоча б Славко Черногуз, або, як його ще називають, «Гриць Клен». Родом з Єнакієвого, до якого звідси рукою подати. Десять років як відслужив строкову, а теперки знову прийшов захищати рідний Донбас, місто своє. Усе знає, усе уміє. Вояк хоч куди. Або Митько Чесняк, прізвисько «Чесний». Також хлопець бувалий у бувальцях. Прекрасно орієнтується у складній ситуації і стріляє влучно. Снайпер!.. Але що це ми все про вояків-чоловіків. А Марічка?

Біля блокпоста дівча з'явилося місяців два чи три тому. Прийшло з матінкою, учителькою однієї з приміських шкіл. Принесли захисникам міста дарунки – трилітрову банку молока (у них, виявляється, своя корова), децицію сиру, вареників макітерку. «Скуштуйте домашнього. Давно ж не їли...»

З того дня пишнокоса чорнявка Марічка стала постійним гостем «Південного». Прибігає по декілька разів на день. І перед тим, як до школи іти, і після занять, й увечері. Гостинці приносить од себе, матінки своєї, од сусідів. Сусіди спочатку побоювалися спілкуватися з українськими вояками – далася взнаки сепаратистська пропаганда, постійні залякування, а теперки – ні. І Марічка їм допомогла у цьому. «Що ви, – каже, – та то ж наші захисники. Чого їх боятися? Я у них – як у себе вдома. Вояцьким кулешем пригощають, цукерками обдаровують, що волонтери привозять. Вони – наші...»

Аж тут – і шкільні канікули. Щоправда, розпочалися вони дещо раніше звичайного – у школу

Марійчину снаряд влучив, дві стінки вщент розтрошив. Тож учнів передчасно по домівках розпустили. Марічці ж удома не сидиться. Майже увесь час на «Південному» проводить. Води принесе, прибере довкола, аби затишніше, по-домашньому було. Вояки сміються, просять: «Не варто. Ми самі». Де там! Чути не хоче дівчина. «Мені не важко. Не проганяйте. Хочу разом з вами рідне місто боронити...»

Посміялися вояки, пожартували. Що з неї візьмеш, дитина ж іще. А Марічка знай, свої права. Я, мовляв, доросла уже. Можу й користь для блокпоста приносити, допомагати захисникам.

Щойно виникли певні труднощі із забезпеченням солдатів – мешканців передмістя: так і так, людоньки, поділіться, хто чим зможе. Обійшла разом з матусею прилеглі вулиці, розповіли про потреби вояків. І люди виручили, хоч і самі не надто розпитували. Давали і хліб, і картоплю, і консерви.

Марічка усе зібране стареньким батьковим велосипедом перевезла на блокпост. Разів із десяти довелося з'їздити туди і назад.

Під час одного з таких «рейсів» розпочався черговий обстріл блокпоста. Стріляли з «градів», усе буквально горіло довкруг. Марічка не злякалася, ні. Дісталася таки до місця призначення, пакети з продуктами передала кому слід і лише тоді спустилася в укриття.

«Ото молодчина! Справжня героїня!» – хвалили дівчинку суворі дядечки у шоломах та «брониках». – Вогню не злякалася?..»

«А чого боятися? Ми ж у себе вдома. Нехай вони бояться, Ті, що стріляли у нас», – мовила у відповідь. Насправді їй також було лячно. Зовсім трішечки. Та хіба скажеш про це друзям-воякам.

Якось на блок-пост «Південний» висока комісія з перевіркою завітала. Ходили, роздивлялися. Тут і на Марічку натрапили – не встигла заховатися. «А це що таке? – насупив густі, як у покійного Леоніда Ілліча, брови суворий дядечко, схоже генерал. – Чому тут діти? Неподобство!» І до старшого на блокпоста: «Негайно відправити додому!»

Старший, здається, Гриць Клен, підступив ближче до дівчинки, обійняв за худенькі плечі.

«Ніяк ні, товаришу-пане генерале! То – наша помічниця. Можна сказати, член нашої команди. Нехай з нами».

Бровастий ще хотів щось сказати, але несподівано пом'якшав.

«Член команди, кажеш? Ну, гаразд. Тільки ж дивіться, щоб під кулі не лізла. Мала іще...» І до Марічки:

«Ти хоробра дівчинка. Молодець! Від імені командування АТО оголошую тобі подяку за допомогу захисникам Донбасу, України».

Марічка мовчки, незмигливо дивилася на суворого дядька і не йняла віри, що то саме їй адресувалися сказані ним слова. Як це? Невже то їй... дякують? За віщо? Вона ж просто так. Допомагає – і все. Хіба за це дякують? Та ще й хто – сам високий генерал...»

«Не соромся, Марічко! – То кремезний богатир Гриць Клен міцно охопив дівчинку обома руками і, мов пір'їнку, підняв високо над головою. – Тепер ти можеш вважати себе справжньою захисницею блокпоста «Південний». Сам генерал дозволив. А ми і поготів. Правда, хлопці?» – «Правда!»

«А як же інакше? Заслужила!» – посипалося звідусюди.

Од надмірного хвилювання дівчина зашарілася, спаленіла, мов кетяг горобини, що зріла неподалік «Південного».

«Спасибі... мовила ледве чутно. І додала уже голосно: «Слава Україні!»

Того дня Марічка повернулася до домівки схвильованою і, як ніколи, щасливою. Повідала матінці про все, що сталося – про перевіряючих, про генерала з бровами, як у небіжчика генсека, якого Марічка не бачила і ніколи не побачить, але чула про нього від дорослих, про генеральську подяку...

І ще розповіла, що завтра знову піде на блок-пост. Вона там потрібна. Як на «Південному» без неї?..

P. S. Декілька десятків літ тому (гай-гай, як давно – ще у минулому тисячолітті!) неспокійна

юність водила мене незабутніми рокадними дорогами і романтичними стежками суворого Донецького кряжу, й цілком ймовірно, що вередлива доля могла десь колись звести мене з кимось із рідних чи близьких моєї героїні Марічки. Цілком ймовірно, що ми стрічались або ще стрінемося у майбутньому. Може, й з самою Марічкою А чом би ні?.. А щодо блок-посту «Південний», то... Запитуйте, чи насправді він є такий і де саме? Цього не скажу. Військова таємниця? Можливо...

СЛАВИК І ЛАРИК

Їх двоє: Славик і Ларик. За військовою термінологією – бойовий розрахунок, екіпаж, без якого неможливо навіть уявити життєдіяльність вояцького підрозділу, його напружених, сповнених постійного ризику і небезпеки буднів. А справжня небезпека чатує тут на кожного щомиті. Мін, вибухонебезпечних предметів, різноманітних смертоносних присторів у зоні АТО – хоч відбавляй. Не розгледів у зарослях бур'янів чи у гущавині «зеленки» підступно замасковані «розтяжки» – бути біді, проявив необачність при переході з однієї місцини на іншу, ступнув необережно ногою – миттєво спрацює смертельна машинерія. Одним словом, «крок» уліво чи управо...

Славик – справжнє, повне ім'я Станіслав – інструктор-кінолог Центру розмінування, досвідчений фахівець своєї справи. Ларик, або «Ларс» – його чотирилапий друг, міно- і не лише міно-розшукова собака. Вони – друзі-нерозлийвода, скрізь і всюди разом: і під час проведення військових операцій, і в короткі години відпочинку після виконання бойових завдань. У підрозділі обидва користуються незаперечним авторитетом і любов'ю. Саме так, і любов'ю. Бо за час служби у зоні антитерористичної операції врятували життя десяткам, де там – сотням людей.

Того похмурого осіннього ранку Ларс почувався дещо незвично – зовсім несподівано відмовився від сніданку. Занепоєно роззирався вусібіч, двічі чи й тричі підбігав до Станіслава, наче хотів щось сказати. «Ну що тобі, Ларику? Чому ти хвилюєшся? Усе ж гаразд», – намагався заспокоїти друга Славик. Знав: якщо собака неспокійна, тривожиться – те неспроста, щось відчуває. Недобре щось, лихе. Але що на цей раз?

Десь пообіді надійшла команда вирушати на виконання бойового завдання. Ларс, як зазвичай у подібній ситуації, вмент змінився до невпізнаності: заспокоївся, зайняв своє звичайне місце попереду групи з п'яти вояків. Пробиралися лісосмугою, що метрів за двісті від зони розмежування. Йшли поволі, обречно ступаючи по густо встеленій жовто-червоним падолистом в'юнкій стежині. Крок, ще крок... Ще один... Славик крокував одразу за Ларсом, насторожено стежив за кожним порухом собаки. Той почувався упевнено, однак через кожних п'ять-десять метрів шляху зупинявся, прислуховувався. І раптом...

Ларс несподівано завмер на місці. Обнюхав куці глоду, що обабіч стежки. Один, другий... Відтак підійшов зовсім близько до одного з них, навіть зачепив лапою. Потім повернув голову назад, туди, де мав би знаходитися (і таки знаходився) Станіслав з рештою «командос». І ... тихо заскавчав. Так, як робив це, вочевидь, коли ще був малим цуценям. Скавчав і невідривно дивився на Славіка. Прямісінько в очі йому дивився. Немовби хотів щось.

Станіслав одразу зметикував, що й до чого. Зробив рукою знак хлопцям, аби відійшли на кілька кроків, а до Ларса ласкаво так:

– Шукай, Ларсику, шукай...

Ларс увесь якось підібрався, нашорошив вуха. Він уже не скавчав, як раніше. Стояв, мовчазний і зосереджений. І слухав. І вояки стояли. Стояли і вичікували. Що скаже їм, що повідомить Ларс? А Ларс за мить опустився на золотавий листв'яний килимок, підбігав лапи і стиха мовив по-собачому: «Гав! Гав!» І ще раз, і ще...

Станіслав усе зрозумів. Решта «командос» – також. У кущику глоду, між колючками якого деінде яріли пурпурові ягідки, зачаїлася смерть. Вона очікувала на чергову жертву. Ларс запобіг їй.

Хлопці швидко взяли за справу. Хвилин за двадцять міну було знешкоджено.

Станіслав покликав Ларса, пригостив його прихопленою у їдальні смачною котлетою (подарунок волонтерів, котрі навідалися у їхнє розташування напередодні і привезли чимало смаколиків, відтак проказав на повному серйозі: «Спасибі за службу, рядовий Ларс!»)

Ларс мовчки вислухав подяку, затим ніби у відповідь: «Гав, гав!»

Група просувалася далі. Попереду, як завжди, Ларс, за ним – Славик. Нерозлучні друзі, нерозлийвода. Далі крокували інші вояки, мінери. Вишукували замасковану смерть, щоб знищити її. Заради життя.

НА ВУЛИЦІ СОБОРНІЙ

На вулиці Соборній зранку – не протовпитись. Гамір, сміх. І що воно таке тут? Либонь, знову акція якась. Відкинув мереживну фіранку, розчинив вікно. Овва, як приємно війнуло свіжою прохолодою. Якось одразу стало так гарно, легко. І серце щеміти начеб перестало, і настрій різко піднявся. Не те, що після довгої спекотної ночі, тривалого безсоння. Як не старається заспокоїтись, не думати про погане, навіть пілюлі для заспокоєння нервової системи вживає, а покращення суттєвого катма. То скільки ж можна отак? Либонь, час до лікарні завітати, серйозно зайнятись власним здоров'ям. Ось тільки нехай дружина од сестри двоюрідної повернеться. Також прихворіла бідолашна, нікому доглянути. Він таки ляже на те кляте обстеження. Неодмінно ляже що б там не було...

Гомін з вулиці – все дужче, відчутніше. Треба б вийти, поглянути, що там і як. Накинув стару футболку такі ж старенькі потерті-перетерті джинси – і на вулицю. А там – о лишенько – справді акція. Ще одна. Юні активісти якоїсь громадської організації розгорнули намети, прилаштували столи, а на них – скляні чи, можливо, пластикові, скриньки, точнісінько як під час минулих виборів встановили, і ... «Збираємо пожертвування для вояків, які воюють на сході проти терористів-сепаратистів. Будьте ласкаві, хто скільки зможе!...»

Біля столів і брезентового намету ще зовсім юні дівчатка і такі ж, як вони, хлопчики господарюють. Дають поради, роз'яснюють. Мовляв, добродійна допомога буде відправлена не лише нашим воякам, а й мешканцям зруйнованих війною (так саме війною, а то як і ще називати те, що діється впродовж тривалого часу на Донеччині та Луганщині?) Слов'янська, Горлівки, Маріуполя, інших міст. Важко їм, дуже важко. Треба допомогти.

Звісно, потрібно. Молодці активісти! Добру справу роблять. Ось і він, Михайло Петрович, відгукнеться. Дістав з кишені джинсів, бувалих у бувальцях, червінця. Дав би більше, та у самого не густо, до пенсії ще треба дотягти. Підійшов до скриньки, опустив у щілину звернуту трубкою «десятку». Відтак вийшов із намету, зупинився під розлогим з розкішною кроною – парасолею, каштаном, у тіні. «Молодці хлоп'ята з дівчатками! Справжні патріоти», – мовив ледве чути. І згадалося, сплигло, наче було то зовсім недавно, учора чи позавчора...

...Йому не було ще й двадцяти. Щойно з училища, що в Єнакієвому, потрапив у Маріуполь (тоді місто носило інше найменування) – на «Азовсталь» – величезний металургійний завод. Удень у цехах практика, ввечері – море. Краса яка! Скільки око сягне – вода і вода. І білі чайки над хвилями – бурунами. Він, що виріс у степах, нічого подібного ніколи не бачив. А тут...

Тут вони зустрілися. Ставна, чорнокоса, з величезними смарагдовими очима. Наталя полонила його юнацьке серце одразу. Мешкала з батьками і двома сестрами у селищі портовиків на самісінькому узбережжі Азовського моря. Зустрічалися, милувалися морськими пейзажами. Михайло зазнайомився з Наталиними рідними, невдовзі став зовсім своїм у їхній оселі. Як же називалася їхня вулиця? Ага. Північна. Там започаткувалося і розквітло їхнє кохання. Здавалося, усе в них якнайліпше, до ЗАГСу збиралися. Не зібралися. Не вийшло, не склалося. Розійшлися їхні стежки-дороги, як кораблики у морі. Назавжди. Чому так сталося? Хтозна, хтозна...

Промайнуло стільки літ. Де вона, чорноока красуня Наталя з Маріуполя, поруйнованого неоголошеною війною «своїх» проти своїх. Учора по телеку укотре показували спалені будинки, бездомних мешканців Донецька, Слов'янська... Боже, навіщо це? Во ім'я чого? Зупини бійню криваву, о Господи!..

Відчув, як защеміло під серцем. Присів на дерев'яну лавицю, набрав повні легені повітря. Що це? Невже... кінець? Не може бути!.. Хіба так буває? Він житиме... Ще житиме!.. А перед очима – багрове полум'я, руїни. Донецький край у огні. Навіщо, задля чого?.. Біль не вщухав...

НА ВОКЗАЛІ

Вони зустрілися на залізничному вокзалі. Зовсім випадково. А, може, й ні. Хтозна. Моложава, вродлива жінка років сорока п'яти з гарною (схоже, щойно з елітного салону) зачіскою, модно одягнена, з дорогою сумочкою через плече, підійшла до кіоску «Соки-води» і вмить зупинилася, наче укопана. Стояла хвилину, другу.

«Жіночко, що вам?» – запитала юна продавчиня-кіоскер. «Н-н-нічого, вибачте», – ледве спромоглася вимовити жіночка. Вона не зводила очей з повновидої пасажирки, яка, з двома важкими валізами у руках, поволі простувала до потягу, котрий щойно підійшов і, якщо вірити радіоінформатору, мав відправлятися рівно за півгодини з четвертої платформи.

Повновиди виглядала достоту стомленою, важкі валізи обривали їй руки, гнули додолу. Вона раз-у-раз зупинялася, ставила вантаж на бруківку, озиралася довкруг. Ніби очікувала когось. Напроти кіоску з соками-водами ще раз зупинилася, перевела подих. Відтак дістала носовичок, витерла піт, що градом котився по обличчю.

І в цю коротку, зовсім коротку, мить їхні погляди зустрілися. Вродлива красуня з елітного салону і стомлена (видать, добиралася сюди не з близька) подорожніми клопотами літня жінка, що поспішала на потяг. Обидві мовчки стояли одна перед одною, вдивляючись у знайомі (либонь, таки знайомі?!) риси, щось натужно, уперто згадували-пригадували... Першою отямилася красуня з елітсалону. Зробила крок-два назустріч жінці з валізами, вигукнула:

– Людмило?! Невже ти? Яка зустріч!..

Пасажирка з валізами стомлено посміхнулася, в кутиках очей – цікавість, схожа на радість, задоволення.

– Валентина, Рябченко?! Скільки літ...

Кинулися з обіймами, поцілунками. Перехожі (на вокзалі – саме час пік, потяг за потягом прибувають і відбувають) обходили їх, здивовано споглядаючи цю незвичайну зустріч, і покvapливо крокували далі – як мовиться, кожному своє. А жіночки навперебій ділилися емоціями, ніяк не могли заспокоїтися, повірити у реальність того, що сталося. Ще б пак! Люда і Валя давні подруги. Навчалися в одній школі, в інституті теж разом, в одній групі, у гуртожитку – в одній кімнаті. І на весіллі одна в одної відгуляли. Щоправда, Валентина закохалася першою, і хоча старшокурсник Роман накинув оком на Людмилу – веселу і статну чорнявку, у яку були закохані майже всі хлопці з їхнього курсу, та «пробивна» енергійна білявка Валентина зуміла домогтися свого. Люда й не перешкоджала їй – подруги ж... «Ну й дурна ж ти, – кепкували дівчата-однокурсниці. – Такого кавалера відпустила, подарувала цій пронирі Вальці. Треба ж таке...»

Людмила тільки посміхнулася у відповідь: «Ну й що? Нехай радіє. Може, й не кохав він мене по-справжньому. Нехай будуть щасливі...»

Людмила після інституту одержала направлення у сільську школу, що в сусідній області, Валентина залишилася у місті. Вирішила змінити професію педагога на більш престижну – працювала в торгівлі, відтак займалася бізнесом. Романів батько допоміг молодим «розкрутитися».

Ні, Людмила не сердилася на колишню подругу, не заздрила їй. «Кожному своє», – мовила сама собі. І вчителювала, вчила сільських дітлахів української мови й літератури, прищеплювала їм любов до рідного слова. Заміжжя її виявилось не зовсім вдалим, а точніше – зовсім невдалим. Андрій, чоловік, завідуючий сільським закладом культури, втратив роботу, пристрастився до алкоголю. Невдовзі після народження їхнього первістка, якого назвали Віктором, поїхав на заробітки у Росію і шез – пропав. Жодної звістки від нього ж не отримала. Сина ростила і виховувала сама, без чиеї б то не було допомоги. Важко доводилося? А то як же. Скрізь, в усьому одна-однісінька. Все терпіла, не скаржилася на долю. Що б то їй дало?

З простої вчительки стала завучем, згодом – директором школи – восьмирічки. Клопотів – хоч відбавляй. І ремонт класних приміщень, і успішність юних вихованців, і робота з батьками – усе на її, не таких уже й багатирських, плечах. Та й Вітька вчити потрібно. А це – гроші і гроші. Вступив до політехнічного, закінчив. Інженером працював у місті. Може, й було б усе гаразд, якби не Майдан, Революція Гідності...

«Мамо, я не можу залишатися осторонь. Дивись, що діється в країні. Треба щось робити...» І поїхав. Спочатку в Київ, а звідти – з батальйоном Нацгвардії на Донбас. Тільки й встиг есесеску

надіслати: «Не хвилюйся, матусю. Усе буде добре».

Не вийшло «добре». В одному із запеклих боїв під Волновахою Вітька поранило. Важко. У шпиталі відняли руку. Інвалідом став її синочок. Оце до нього поспішала, у той шпиталь. З валізами. Харч деякий везла, одєжину. Лікарі сказали: лежати йому ще місяців із два. І це – якщо не буде ускладнень. Дай, Боже, щоби не було. Щоби повернувся синочок додому. Якось виживатимуть. А що вдієш?..

У Валентини ж склалося усе по-іншому. Чоловік – бізнесмен, син, Вікторів ровесник, закінчив юридичний вуз, свою фірму має. Одружився на доньці впливого політика. Живуть, горя не знають.

Про все це оповіли одна одній колишні подруги. Можливо, не все, лиш децицію. Бо на закінчення зустрічі, вже прощаючись, Валентина, ніби між іншим, запитала:

– То куди ти їдеш з цими валізами? На відпочинок, до моря, чи ще кудись? Щось я тебе зовсім не зрозуміла...

Людмила, піднявши важкі валізи, стиха повідомила:

– До сина. У шпиталь. У зоні АТО воював. Без руки лишився. А твій синочок, випадково, не там?

Валентина замахала руками:

– Та що ти? Щоб я свою кровинку відпустила хтозна куди... Заради чого? Та й зір у нашого Віталика слабкий, він і до війська не призивався...

Людмила підхопила валізи, якось дивно глянула Валентині в її великі, зеленкуваті з поволокою очі, які так подобались хлопцям з їхнього курсу, і, поспіхом попрощавшись, попрямувала до потягу. До відправлення залишилися лічені хвилини. Валентина мовчки дивилася їй у слід...

...Був липень – пік літа. Сонце пекло немилосердно, температура сягала тридцяти п'яти за Цельсієм. У тіні...

ЖУРАВЛІ НАД МІСТОМ

...Над Донбасом, над многостраждальною Донеччиною, летіли журавлі. Високо-високо, у не по-осінньому бездонному синьому піднебессі, над обпаленими воєнними буревіями донецькими степами, над височенними копрами зруйнованих шахт, над спаленими, розтрощеними війною містами і селами шахтарського краю. У вирій летіли. Туди, де тепло і затишно. Летіли, натомлено долаючи важкі кілометри, щораз посилаючи на землю своє журливо-прощальне «курли-курли».

Журавлиний ключ розтягнувся на чималу відстань. Птахи, немовби вправляючись у філігранній майстерності і техніці польоту, раз у раз порушували чіткий стрій, випереджали один одного, щоби за мить знову зайняти своє звичне, вочевидь, зарання визначене місце.

Курли-курли! Курли-курли...

Вояки на блокпостах, у бойових дозорах, по всій зоні антитерористичної операції, споглядаючи той сумний, прощальний журавлиний політ, не одриваючись, зорили у небо, його акварельну голубінь і дружно махали услід журавликам руками. Одні робили це з світлою посмішкою на загорілому, обпаленими донецькими вітрами і воєнними грозами обличчі, інші – зі скупими сльозами на очах, витираючи їх рукавом плямистої солдатської куртки.

І вмент, зовсім несподівано, хтось з вояків, скинувши догори руку з автоматом, хриплим голосом вигукнув:

– Хлопці! А може то душі наших загиблих побратимів відлітають у Вічність, наші з вами душі, га? Як у тій пісні про білих журавлів... Може, й наші місця десь там, у тім ключі? Хтозна...

Повсюдно – над нашими і «їхніми» позиціями, впродовж усієї розмежувальної лінії запанувала тиша. Тривожно-неспокійна. І жодного пострілу, жодного звуку. Вояки – і наші, і «їхні» – відкинувши за плечі зброю (бодай ненадовго) зачаровано зорили у високе осіннє небо, на безмежному тлі якого, широко розпростерши крила, пливли журавлі. Летить, журавлики, летить!.. А з молодого, зеленіючого красунею весною повертайтеся до нас ізнов. Принесіть нам мир і спокій. Щастя принесіть...

Над Донбасом, над зруйнованим воєнним лихоліттям краєм, летіли журавлі. І жодного пострілу...

Курли-курли!..

Курли..

Якби ж то так. І якомога скоріш. Зроби це, Всевишній! Зробімо так, люди!..

Марія ДЕМ'ЯНЮК

ЛЕТІЛИ ЖУРАВЛІ

*А на Луганицину летіли журавлі,
Щемливу ніжність несли на крилі.
Селилися обабіч хат й доріг,
Вітались: дзьбом стукали в поріг,
Щоб їх зустріли радо як завжди.
Та раптом зупинилися: зажди...
Порожні хати вікнами дивились,
А в них ікони, що до них молились...
Там на господаря чекає липа,
Й розвіяна туга несамовита...
Знесилена трава россою плаче
І приховати рани прагне наче...
Й крізь сльози вперше усміхнулася земля
Побачила кружляння журавля...*

З-ПІД НЕБЕС

*Світлій пам'яті Артема Мазура¹
Поцілуй мене, мамо, пригорни,
Заспівай колискову ту,
Що співала мені колись,
Не впадай у гірку самоту.
Я почую її, ти знай!
Білий Ангел розкриє крила,
І під звуки її, у рай,
Полечу, моя мамо мила!
А в країну прийде весна,
Світла Пасха – Святе Воскресіння,
Білим котиком плаче верба,
Хрест церковний цілує проміння...
Приголуб мене, мамо, молю!
В твоїм сні пригорнуся до тебе...
Розумію твоє: «Не йди...»,
Зрозумій і моє: «Так треба...»*

ДЯДЯ АРМЕН

*І знову місяць панував на небі,
А він глядів на зорі й Господа молив,
О, Боже мій! Пошли скоріш до мене
Отого Янгола, який уже летів.*

¹ Артем Мазур 3 березня 2014 року перейшов із 15-ої в Небесну Сотню. 26-річний хлопець був мешканцем Хмельницького. Його було поранено осколками гранати під час сутичок у Маріїнському парку. Від 18 лютого Артем перебував у комі. Його не стало третього березня. ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ ГЕРОЯМ!

*Отого Янгола, який спішить на поміч,
Коли тепло від крові, мов халат.
Отого Янгола, що полум'я любові
Несе пораненим, мов батько, брат.
«Ангел війни, дядя Армен²», – юнак шепоче,
Зове, благає, пересилюючи біль.
З'явилося сяйво, невідладне ночі,
Летить до нього реанімобіль.
«Дядя Армен, – тихенько мовить жінка,
І ставить свічку, щоби Бог його беріг, –
Дядя Армен, мій син піднявся з ліжка
І вже ступив на батьківський поріг...»*

БОЛИТЬ...

*Вона народила дитину,
Навчила його ходити.
Як виріс, казала: «Сину,
Приходимо в світ, щоб любити!»
В очах його сині волошки,
А коси, мов стигле жито.
Він жити не вміє «потрошку»-
На краще все прагне змінити...
Молила, ридала гірко,
Свою підставляла спину:
Ловила кийка удари,
Яким не було упину.
І плакала, Боже, як гірко!!!
Від болю? – та ні... від безсилля:
Не може дітей захистити
Від грубої сили й свавілля.
Живцем виривали крила!
Обличчям у сіру багнюку!
Вона ж шепотіла все тихше:
Не бийте, тож ДІТИ, ОНУКИ...
Що вірять у милість Бога,
У щирі турботу держави,
У те, що в майбутнє дорога
Вкраїну веде до слави.
Прийми жень таких і болю
Ці жінки не відали зроду.
Пізнали Марії долю
Як били дітей за свободу...*

ЧЕКАЮ

*Я зорі дістаю із серця й кидаю в небо,
щоб тобі світили.
Окопи, бліндажі... Лечу до тебе...
А вранці знову маски й муляжі.
І суміш посмішки й понурених очей...*

² Армен Нікогосян – медик-волонтер, якому завдячують життям більше трьохсот бійців АТО.
АЛЬМАНАХ, № 1, лютий, 2018

*Коханий, скільки нам іще ночей
кидати зорі один одному в долоні?
На самоті, у ноченьки безсонні,
вдивлятись в небо, щоб піймати мить,
коли від тебе зіронька летить?
Кохаю, любий! Так тебе кохаю!!!
Чекаю, любий! Так тебе чекаю!!!
Зоріє усе небо й білий сніг:
Чекають рідні, як повернетесь до них.*

МОЛИТВА

Майдан 2013

*І дзвони заревли від болю,
Дзвонар потужно калатав...
Там люди гинули за волю,
Там судний день уже настав.
І на асфальті кров яріла,
І перекошене лице...
Від болю небо стугоніло,
А смерть гляділася у це.
Він не злякався: в чорній рясі
І з позолоченим хрестом
Стояв між тими, хто без зброї,
І хто з кийками та щитом.
Цю мить не описати нині:
Замовкло все й крізь чорний дим
Слова молитви безупинні,
І в небі... плаче Херувим...*

ЛИСТ СОЛДАТУ АТО

*Намалюю я раненько
Лист солдату із АТО.
Намалюю свою мрію:
Як ми їдемо в авто.
Посміхатиметься мама,
Із війни вернеться тато,
І на вулицях Донбасу
Буде довгождане свято.
Намалюю сонце-ясне
Над Артемівськом, прекрасне.
Вранці діти йдуть в садочок.
Ще- завітчаний куточок.
Іграшки різноманітні,
І веселі, і привітні.
Та пухнасте котенятко,
Що приніс в дарунок татко.
Я візьму тебе за руку,
Захисник мій і солдат,
І піду з тобою гордо
На справжнісінький парад!
І відкрию свою мрію,
Найдорожчу: Як і ти -
Україну, мов зіницю,
Буду пильно берегти!!!*

Олексій ТИМОЩУК

ТРЕТЄ ЩАСТЯ

(Художньо-документальне оповідання)

– Васю, а ти заміж мене візьмеш? – несподівано, мабуть, і для самої себе запитала Олена.

Ті слова так різонули серце, що він навіть ухопився за груди рукою, бо подумав, що й вона з нього глузує. «Хто їй розказав?» – майнула думка, і з докором зиркнув на Сашка. А той аж сіпнувся і вже й рота розкрив, аби вгамувати сестру, та Васькова рука міцно стиснула його лікоть. Мовляв, облиш – то пусте. Проте дівчині не йнялося:

– Ні, таки скажи, візьмеш?..

Сашко не втерпів:

– Я зараз батькову папругу як візьму, то й дорогу на танцюльки забудеш, а не те що...

Він не встиг пригрозити, бо красиве личко сестри скривилося й вона, затулившись долоньками, заплакала від образи. Васько в ту ж мить пересів до дівчини, лівою рукою обійняв її худенькі плечі і аж тоді здивувався своїй сміливості, бо таких дівчат за двадцятип'ятилітнє життя він отак запросто ще не обіймав. Низенькі, такі, як він сам, не подобалися. А високі, які марилися навіть у снах, не помічали у ньому чоловіка.

– Не плач, Оленко. Візьму я тебе і заміж, і в гори, і на море, і в... бібліотеку, – якимось по-дитячому намагався втішити...

Від тих слів Сашко розреготався.

– А-а, помню, помню я ту розмову в розбитому бліндажі під Дебальцевим. Ти, здається, тоді ще сходити до по...

До кого мав намір сходити Васько, він сказати не встиг, бо перед самісіньким носом побачив кулака з витатуюваним по одній кривій літері на кожному пальцеві «Вася», і прикусив язика. «А й справді, – подумалося. – Навіщо сестрі знати, про що розмовляли тоді солдати, прощаючись із життям. Бо вже за кілька годин вже п'ятеро лишилося лежати на промерзлій землі, так і не напившись, не накурившись і не сходивши ні в бібліотеку, ні... до повії. То тільки нам з Васьком пощастило...»

У Васькових обіймах Олена перестала схлипувати, але звільнитися з них не намагалася, а навпаки, схиливши голову, довірливо тулилася до його грудей. Дивлячись на них, Сашко подумав: «А мо', то сестра й не кепкувала із Васька? Мо', й справді сподобала? А помітивши його сором'язливість, вирішила не чекати, коли він набереється (та чи й набереється взагалі?) сміливості, й першою завела мову про одруження? Якщо так, то хай самі думають. Не даремно ж він мріяв тоді у наскрізь промерзлому бліндажі про ось таку романтичну... дурепу».

– Піду – курну, – заметушився, встаючи із-за столу. – А ви посидьте, погомоніть. Квапитися ж нікуди...

Коли двері зачинилися і вони залишилися вдвох, Васько промовив:

– Оленко, але ж ти мене зовсім не знаєш.

– Знаю, – з притиском відповіла. – Мені про тебе брат все розказав.

– Сашко, – замислено промовив Васько. – Він тобі про війну розповідав. А чоловік на війні, і чоловік у тилу, то різні чоловіки. Війна не робить людей кращими, вона просто показує, хто ким є насправді.

— То — правда, — погодилася Олена. — Тут хлопці найчастіше граються у мачо, приховуючи справжнє часто підленьке єство. А на війні, — вона на мить замислилася, ніби зважуючи слова, а тоді продовжила. — На війні, Васю, мабуть, усі справжні: й герої, й негідники...

Ці слова несподівано сколихнули найстрашніший його спогад, який вже кілька місяців не давав спокою ні вдень, ні вночі.

* * *

...Погане передчуття Васька не підвело. І він якимось дивом, ні — не побачив, відчув, як справа щось летить у його машину. Тому за мить до вибуху на ходу вистрибнув з кабіни у нічну темінь, різко крутнувши перед тим кермо вправо. То ж цистерна з бензином спалахнула, коли машина вже летіла в придорожні кущі. А коли з-за дороги хлюпнуло суцільною лавою вогню, то Васько, тікаючи на ватних від страху і на затерплих від удару об асфальт ногах, опинився у полі за дорогою. І тільки пробігши ще з півсотні кроків, відчув, що на спині горить бушлат. Скинув, кілька разів ударив ним об землю, збив полум'я і тієї ж миті побачив, що запалала і Сашкова машина, а його самого у відблисках вогню ніде не видно. Накинувши бушлат на голову, бо полум'я навіть віддалік пекло несамовито, метнувся до дороги, і помітивши, що товариш чомусь нерухомо сидить у кабіні, схилившись на кермо. Ухопивши ручку дверей, щосили рвонув її на себе і аж завив від страшеного пекучого болю. Його долоня прикипіла до розпеченого металу, але двері таки відчинилися і непритомний Сашко почав сповзати назовні. Витягнув друга з кабіни і, поволик його по засніженій землі в поле, подалі від дороги.

Перед собою майже нічого не бачив, бо обпечені вогнем очі невпинно сльозилися, але йшов у той бік, звідки тягло холодом. Не чув і не бачив, як над головою прошивали нічну темінь кулі, як вони кресали мерзлу землю біля ніг. Не чув і не бачив, як хлопці з прикриття колони, визначивши, звідки б'ють сепари, ще встигли накрити їх з гранатометів. Він навіть не помітив, що до стрілокотні автоматів і кулеметів додалися вибухи мін. Лише раз озирнувся, коли від вибуху Сашкової машини запалало півнеба. Він з останніх сил тягнув і тягнув двометрового Сашка, аж поки не впав. І чи то від падіння, чи від надлюдського напруження, але у голові затьмарилося і він зомлів.

А прийшовши до тям, спочатку перевернув все ще непритомного товариша горілиць, а тоді став обстежувати траншею, у яку вони впали, і місцевість навколо. Незабаром неподалік надібав покинутий бліндаж, у перекриття якого, напевно, влучила міна. Дерев'яне перекриття витримало удар, але просіло так, що всередині потрібно було ледь не рачкувати, зігнувшись у три погібелі.

Світало, коли Васько нарешті затяг Сашка в бліндаж і поклав на побиту вибухом лежанки. Сам же сів на долівку, діставши з кишені гранату. Пекла обпечена долоня, боліло обпечене обличчя, саднили розбиті до крові коліна, а в голові дзвеніло так, ніби сто ковалів гамселили молотами. У затьмареній болем і пережитим страхом свідомості повільно снувалися думки. Вирішив спочатку трохи відпочити, а вже потім спробувати розвідати, де вони опинилися і що робити далі? Та вже за мить зморила втома і, наче морок, поглинув неспокійний сон, який миттю переніс його з виморожених полів Донбасу в рідне село. Вони з мамою ніби-то сиділи на ослінчиках у весняному садку.

— Мамо, нащо ви мене таким породили? — докірливо запитував Васько, бо досягши повноліття, почав соромитися свого низенького зросту.

Вона ж, таємничо усміхаючись, віджартовувалася:

— Я тебе, сину, з любові таким, як і всі народила. А потім плекала, як уміла. Але ти в дитинстві мало каші їв...

Каші Васько і справді не любив. От борщ! Червоний, наваристий, з салом і часничком. Ех! Він йому навіть ночами ввижався, коли доводилося тижнями давитися набридливим сухпайком... І здалося у сні, що вже відчуває пахощі маминого борщу...

— Хтось є? — почулося знадвору.

— Є, — відповів Васько, ладнуючись обпеченою правицею висмикнути чеку з гранати. Сашко, котрий вже також прийшов до тям, й собі витяг гранату.

– Ми зайдемо?

– Заходь...

Шматок брезенту, який закривав вхід, колихнувся і крізь щілину просунулося дуло автомата. Потім зблиснув і згас промінь ліхтарика. Темна постать почала протискуватися у бліндаж і в ту ж мить почувся глухий удар головою об край колоди.

– Ой, йо...

– Тут цього «Ой, йо...» повно, – озвався Васько. – Так що пригинайся...

Зігнувшись, постать просунулась у середину і, спіткнувшись, упала на долівку біля Васька. А слідом почали протискуватися інші, шукаючи навпомацки, де б присіти. Увімкнувши ліхтарика, постать повернулася і простягла руку:

– Друг «Орлик».

Васько за звичкою сіпнув обпеченою правицею і лише скривився від болю. Тоді, поклавши гранату до кишені, потиснув розкриту долоню лівою рукою:

– «Дізіль», – назвався у відповідь.

Хлопці засміялися, а Орлик здивовано запитав:

– Хто це тебе так?

У тьмяному світлі ліхтарика, Васько ледь повернув голову і скосив очі на Сашка.

– А ти хто? – запитав.

– «Самсон»...

– Самсо-о-он? – перепитав Орлик, розтягуючи „о”. – Ти що такий же дужий чи якась Даліда чоловічої сили позбавила?

– Ні, то у Києві є такий фонтан, – замість Сашка відповів Васько.

Хлопці прикривши рот руками давилися сміхом. Цього разу не стримувався навіть Орлик:

– Ага, то це він, як той фонтан воду ллє? Велемовить – ніколи не замовкаючи?

– Еге ж, – підтвердив здогад Васько.

– Приколісти ви, хлопці, – витираючи сльози, підсумував Орлик.

– А ти, напевно, автомеханік? – запитав. – Бо чого б то «Дізілем» прозвали?

– Н-є-є, він занадто правильний, – озвався Сашко.

– Це як? – здивувався Орлик.

– Ну, у нього все має бути ідеальне: і одяг чистий, і зброя почищена, і машина справна, і харчі розкладені по полицях, і посуд вимитий, і нігті підстрижені... А у нас же на війні все дуже далеке від ідеалу. Ото він постійно й бурчав на всіх. Особливо злився, коли бачив, як бувало по-свинськи до волонтерської допомоги ставилися. А коли ящик масла бетером переїхали, то він взагалі так розлютився, що того водилу ледь не пристрелив, як мантру повторюючи, що люди останні гривні від дітей відривають, а він...

– А до чого тут „Дізіль”? – допитувався Орлик.

– Так його за те бурчання і злослів'я одразу дідом прозвали. Але в батальйоні вже був один такий позивний, то я трохи доповнив...

– Доповнив що? – продовжував Орлик.

– Ну, позивний йому – „Дізіль” – це скорочене від „Дід злий і лихий”!

Хлопці гучно розреготалися. І одразу ж знадвору почувся невдоволений голос:

– Тихо ви, жеребці. Вас же за кілометр чути. Пригод закортіло?

Орлик притиснув брудного вказівного пальця до вуст:

– Дійсно, хлопці, тихіше, бо матимемо...

– А то хто? – запитав Васько.

– Вартовий на чатах. Дорогу сепари з іхтамнетами вже перекрили, а в полях чечени шастають. Когось ніби шукають...

– Може нас? – стривожився Васько.

– Ні, про вас вони точно не знають, бо й ми вас випадково знайшли. Та й нас, схоже, не помітили...

– А ви звідки?

– З ДУКу. Вам на допомогу йшли. Та не встигли. Ви ж з колони?

Васько мовчки кивнув.

– Щасливці, – сумно промовив Орлик. – Ми там все обнищпорили. Нікого живого не знайшли – тільки вбиті й машини спалені. Може, когось у полон загребли...

Орлик на мить змовк, а тоді запитав:

– І якої холери ви поперлися на те Логвинове? Його ж іще вчора сепари зайняли?

Васько ошелешено зиркнув на Орлика:

– Звідки ж могли про те знати? Віддали наказ їхати – ми й поїхали. Мо' у штабі хтось і знав, але все одно відправили...

– На війні – як на війні, – промовив Орлик. – Ми в 14 році у Степанівку біля Савур-Могили зайшли. Голодні, як останні вовки. Села там уже не було – одні руїни. А тут підсвинок нічийний бігає. Ну, хлопці й вирішили його засмажити. Упіймали. А я думаю, що навіть рук не буде чим помити, бо води майже не мали. Кажу хлопцям, щоб давали, що у кого є, аби води набрати, бо бачив неподілік криницю. Зібрав ті фляжки, побіг... І тут нас «гради» з Росії накрили... Я в останню мить під розбиту машину заскочив, то тільки контузією відбувся. А коли повернувся, то ні хлопців, ні підсвинка... Побіг, думаю, може хтось живий залишився. Бачу товариш мій лежить, з яким тільки-тільки розмовляли... Кинувся, а його мізки вже у касці парують... Видно, хтось із села на нас навів ті «гради»...

У бліндажі запала важка тиша.

– Ех, пожувати б, – озвався хтось із хлопців Орлика.

Васько поліз до внутрішньої кишені бушлата й, пошпортавшись там, дістав дві уже добряче потерті проскурки. Для годиться дмухнувши на них, подав Орлику. Той узяв, але придивившись, простягнув назад.

– Вони ж свячені? То вже не їжа – оберіг. Не треба. Потерпимо.

– Бери, – наполог Васько. – Нам тепер всім обереги не зайві. А як не виберемося звідси, то й вони ні до чого...

Орлик розкришив проскурки і, намагаючись нікого не обділити, всипав ті крихти у простягнуті долоні, передавши трішки й вартовому. Хлопці мовчки захрумкали прісною випічкою, думаючи кожен про своє...

– Так смачно, – промовив Орлик. – Ніколи не доводилося проскурок пробувати.

– Авжеж, – озвався й Сашко. – А скільки ще всього в житті спробувати не довелося... От ти, Васько, що робитимеш, коли з війни прийдеш?

– Нап'юся, накурюся й до... повії піду.

Хлопці знову загигикали. А один із них запитав:

– А в бібліотеку?

– І в бібліотеку...

– А які тобі дівчата подобаються, – запитав Орлик.

– Високі, стрункі, довгоногі. І щоб справжні русявки, а не фарбовані.

– О, то сестра моя, – докинув слово Сашко.

– Що? – перепитав Васько.

– Кажу сестра моя під твої прикмети підходить. І така ж романтична...

В іншому місці і в інший час він ще обов'язково додав би «дурепа», як зазвичай її по-братньо-му величав, але зараз не хотів засмучувати свого рятівника, тому промовчав.

– Ну, аби до такої дівчини тобі підступитися, то треба повні груди орденів мати, – зауважив Орлик, поглядом оцінюючи зріст Васька.

– Так я ж у штабах не буваю, то й навіть медалька не світить...

– Із сестрою я тебе й без ордена познайомлю, – пообіцяв Сашко.

– А що це в тебе за прикид такий? – зиркнувши на Васька, запитав Орлик. – І гудзики із зірками...

– То – босяцький подгон, – докинув хтось словечко від входу.
Васько наче й не почув, а, глянувши на Орлика, відповів:
– Це дідів бушлат. Він коли на дембель ішов, вирішив, що дві солдатських шинелі в одній хаті – то вже перебор.
– А перша ж чия, – зацікавився Орлик.
– Прадідова. Він у ній з війни прийшов.
– Ще тієї, з німцями? – уточнив Орлик.
– То ж не з французами, – докинув і своїх п'ять копійок Сашко, який уже почав нудитися без теревенів.
Та Орлик його жарт пропустив повз вуха і серйозно зауважив:
– Чого, чого, а війн на наші голови завжди вистачало. Чомусь сусідам і на сході, і на заході завжди нашої землі праглося... А гудзиків чого ж не перешив?
– Нащо? – здивувався Васько. – Їх ще за Союзу на швейній фабриці колись так міцно пришили, що дід і на роботу в колгосп у бушлаті ходив, і корову пас, і дрова рубав, і на пиво до чайної – жоден не відірвався.
– А тобі ж як ця реліквія дісталася?
– Та-а батько волонтерами передав, коли дізнався, що ми в кінці жовтня у літньому «дубкові» дрижаки хапали. А мама проскурки в кишеню поклала...
– Виберемося, то я сам твоїй мамі колись за проскурки подякую, – пообіцяв Орлик і, поглянувши на годинник, додав, – Пора, хлопці, в дорогу. Маємо до світанку два поля перейти – там ми, як на долоні будемо – ні сховатися, ні втекти...
Орлик порився у кишені і витяг складену карту. Розгорнувши її, присвітив ліхтариком і почав показувати Васькові.
– Ось тут і тут дві долини, які ніби одна одну продовжують. Цим і треба скористатися – хоч якесь прикриття. Правда, між ними є поле і якщо сепари його контролюють, то нам буде не з медом. Пощастить проскочити, то, вважаю, що вже в дамках... Там неподалік електролінія проходить, то вздовж неї й потрібно йти. На, тримай, – і Орлик простягнув карту Васькові.
– А ти як без карти?
– Та я все на пам'ять знаю. Не вперше тут шастаємо, – посміхнувся. – І ще – карту передаси комусь із офіцерів, на кого першого натрапите. Я там дещо позначив. Думаю, згодиться.
– Так сам і передаси, – простягнув Васько карту.
– Не, я і так пам'ятаю. А вам із Самсоном вона може знадобитися...
Орлик ще раз поглянув на годинник і почав збиратися. Потім до Васька:
– Зброя є?
Васько поліз до кишені і витяг гранату.
– У нього теж, – кивнув на Сашка.
– Добро. Але це не зброя. Це... – він важко зітхнув, а тоді, діставши пістолета, подивився на Сашка, у котрого після контузії дуже трусилися руки, й простягнув його Васькові.
– З лівої умієш стріляти? – запитав, поглянувши на обпечену і розпухлу долоню його правиці. Той заперечливо похитав головою:
– Я і з правої не дуже...
– Нічого, коли доведеться – не промахнешся. Та й мені так спокійніше буде – почуємо стрільбу, можливо, виручимо...
...Деся за їхніми спинами почали бахкати гармати.
– Вихід, ще й ще, – тихо у голос рахував хтось із хлопців Орлика. – Зараз буде приход...
Не знаючи, де впадуть снаряди, хлопці припали до землі. Проте вибухів вони так і не почули.
– Що за холера? – здивувався Орлик. – Де ж приход? Ну, не може ж бути стільки бракованих снарядів...
– Нема – то й добре, – зауважив Сашко. – Гірше було б, якби по нас лупанули.
Рушили далі, коли позаду стихли гармати. Але стрілянина ні справа, ні зліва, ні попереду

не вщухала. Через кілька годин блукань і настороженого слухання й напруженого промацування поглядами темряви, вони таки вийшли до краю поля, за яким, як сказав Орлик, уже будуть в дамках. Коли ж, перепочивши, рушили, то Орлик став тривожно принохуватися, бо в морозному повітрі вчувалися якісь зовсім незнайомі запахи. Він присів і далі почував гусячим кроком, приглядаючись до землі. А метрів через п'ятдесят підняв руку, аби всі зупинилися, а сам обережно порачкував. Ті його маневри могли б видатися смішними, але в повітрі аж дзвеніла небезпека і запахло смертю. Через якийсь час Орлик повернувся:

– Я, звичайно, не сапер, але там попереду якась така фігня дуже схожа на міни...

– Міни? – перепитав Васько. – Коли ж вони встигли?

– Думаю, то артилерійське мінування, – замислено відповів Орлик. – Тому ми й не чули приходів, бо вони не вибухали, а просто падали на землю й розкидали навсебіч якісь білі чи то дроти, чи то шнурки. Я близько не підходив, бо хтозна, яке там начиння...

– Я чув, що ці міни по радіо підривають. Може обійти це поле? – запропонував Сашко.

– Не обійти, бо зліва і справа вже точно понатикувані опорники, аби мінне поле прикривати, – зауважив Орлик. – Та й не для нас така честь, бо ці штучки-дрючки не з дешевих і їх вже точно на десяток пішанців ніхто тратити не став би. Виходить, що на цьому полі сепари підготували комусь серйозну зустріч...

Орлик присів на землю і, закривши обличчя руками, замислився. Мовчали й усі інші. Та вже за кілька хвилин він озвався:

– Залишатися не можемо й обійти також. Тому підемо через міни. Добре, що снігу не багато, то поки що чітко видно місця падіння, і тому можна їх спробувати обережно обійти. Будемо сподіватися, що ця московська чортівня не має датчиків руху. Та й не сапери їх ставили, тому є де-не-де вузькі проходи...

Попереду знову навприсядки пішов Орлик. Помічаючи блискучі циліндри з павутинням шнурків навколо, він давав знати іншим і показував, як їх обходити. Траплялося, що «гостинці» лежали так щільно, що повністю перекривали смертельними шупальцями великі ділянки. Тоді Орлик обходив їх, шукаючи безпечний шлях. Уже почало сіріти небо на сході, коли вони нарешті вибралися з мінної пастки і з полегшенням зітхнули.

– Скільки у тебе бронебійно-запалювальних? – запитав Орлик снайпера Сльоту.

– Ну, з півтора десятка буде, – відповів той.

– Схоже, що про це мінне поле зараз знаємо тільки ми. Тому треба б його якось позначити і... попсувати. Бо при такому вітрові за годину-дві його занесе снігом і тоді просто так цих мін не побачиш і ті, для кого вони підготовлені, можуть усі покласти тут свої голови...

– А до чого тут бронебійно-запалювальні? – запитав Сльота.

– А ось ти ними і шарахнеш по тих циліндрах, – відповів Орлик. – Якщо вони контактної дії, то вибухнуть і сусідні міни також...

– Але ж тоді сепари точно знатимуть, що ми тут, – зауважив Васько.

– Тільки ми, бо ви з Самсоном прямо зараз рушите он тією долиною, – відповів Орлик вказуючи напрямом. – А стріляти з автоматів ми будемо, коли трохи розвіднеться, аби перекрити стрільбу снайпера...

На цих словах десь зліва озвався кулемет і трасери розчахнули світанкове небо навпіл. Кулі просвистіли над головами й хлопці попадали на землю.

– От і добре. Ми тепер по кулеметникові вдаримо «на фарт», постійно міняючи позиції. А ви живо рушайте, – наказав Орлик. – Бо з вашою черепашачою ходою ми повністю позбавлені маневру. Дасть Бог, ще зустрінемось. І про мінне поле не забудьте розповісти. Я його там на карті позначив...

Васько з Сашком дошкандибали вже до середини долини, коли позаду них здійнялася стрілянина і почали вибухати міни, по яких бив Сльота. Та, схоже, що групу Орлика сепари сприйняли за тих, кого там чекали, навіть не підозрюючи, що вступити з ними в бій наважилися всього п'ятеро бійців. Тому стрільба поступово наростала. До кулеметів і автоматів додалися гранатомети

і запрацювали навіть міномети. А за годину, коли хлопці вже втяглися в другу долину, загальний гуркіт бою перекрила танкова гармата. Після кількох її пострілів стрільба почала вщухати.

...Вони так змучилися, що вже на страх і обережність не мали сил. Тому брели у повний зріст серед білого дня, обійнявшись, то підтримуючи, то опираючись один на одного. Тільки зрідка Сашко, аби не втратити напрямку, поглядав на електролінію, стовпи якої бовваніли вдалині.

– І звідки це ми такі засмагли? – почувся насмішкуватий голос і назустріч їм вийшов лейтенант.

– З Багамів, – сердито буркнув Сашко, бо Васько при яскравому сонячному світлі вже не міг дивитися на сніг і тому не помітив не лише офіцера, але й танка, заритого неподалік у землю та прикритого білою маскувальною сіткою.

– З Багамів? – удавано здивувався.

А вже наступної миті, помітивши, що ноги Васька підгинаються, підхопив його попід пахви і посадив на снарядний ящик. Він не став більше ні про що розпитувати, а по радіо викликав якогось Ореста і запитав, чи від'їхала волонтерська машина. Серед ефірного тріскотіння почулося, що волонтери ще допивають їхній фірмовий чай.

– То хай зачекають, – розпорядився. – У нас два трьохсотих.

– Хто? – вигукнув Орест.

– Розмови, – посуворішав лейтенант. – І до мене – живо.

– Плюс, – відповів Орест і все стихло.

Лейтенант якусь мить уважно дивився на хлопців, котрі збайдужілі до всього, сиділи на ящику, притулившись спинами один до одного, і важко відсапувалися.

– З колони? – запитав.

Васько ствердно кивнув.

– Щасливці! Третій день тут стоїмо, то тільки ви двоє звідти і вийшли.

Васько поліз лівою рукою до внутрішньої кишені бушлата, дістав карту і простягнув лейтенантові.

– Там Орлик позиції сепарські відмітив, мінне поле і ще сякий-такий дріб'язок.

– Орлик? Він живий? – стривожено запитав.

Васько підвів голову.

– Він з хлопцями нас прикривав. Був бій. Потім граната рвонула, кілька одиночних і все... А ти звідки Орлика знаєш?

– Та було діло під Горлівкою. Сепарський танк у руїнах якогось заводу зашився і щодня й щоночі наші позиції так кошмарив, що й голови не піднімеш. Кому я тільки про нього не доповідав, кого тільки не просив уговорити, бо самі не мали чим його дістати. Все без толку. Мінські угоди, мовляв, Мінські угоди. Терпіть... А як терпіти, коли у мене через день як не трьохсотий, то двохсотий... От я і пішов до хлопців з ДУКу...

– І що, допомогли? – поцікавився Сашко.

– Звичайно. Спочатку з'явився Орлик зі своїми хлопцями. Півдня по передку повзали, все місцевість видивлялися, про обстановку розпитували. А потім серед ночі рванули вони той танк і в нас стало тихо... Ох, і відчайдух Орлик. Обережний відчайдух, а не шибайголова.

– А з Орликом більше не пересікалися? – запитав Васько.

– Ще й як пересікалися! Я тоді перед виходом жартома пообіцяв їм ящик пива і копченого дністровського сома. Ну, якщо танк прикінчать. Ото мав мороку потім! Бо як було волонтерам пояснити, що не заради забаганки той сом мені потрібен, а щоб хлопцям віддячити, порадувати їх. Бо хоч і наобіцяли наші очільники винагороди за спалену ворожу техніку, але за той танк ніхто їм і копійки не заплатить... Та знайшлася таки одна дівчинка, що зрозуміла, привезла такого класного сомиська. Повік їй вдячний буду...

– Ну, ну і що далі? – допитувався Сашко.

– А що далі? Далі все просто. Розшукав я хлопців з ДУКу аж у Бахмуті. Напитав Орлика і поїхав до нього з гостинцями. Славно тоді посиділи! Хлопці ті посиденьки «Октоберфестом» прозвали...

– Хе, то, певно, ящиком пива не обійшлося? – продовжив свої розпити Сашко.

– Не обійшлося. Були й пісні під гітару. Орлик вірші читав...

– Свої? – запитав Васько.

– І свої, і Шевченка, і Ліни Костенко, й Олександра Олеса, і навіть Байрона в оригіналі й у перекладі...

Здалеку почулося гупання берців по мерзлій землі і вже за мить показалося кілька солдатів, а з ними маленька худенька дівчина.

– Ой, Божечку, – заголосила вона, побачивши закіптюжених хлопців. – Де ж це вас так... обсмалило?

– Сірниками бавилися, – буркнув Сашко.

– Якими сірниками? Де ви їх узяли? – не зрозуміла жарту дівчина.

– Свето, не слухай ти цього балабола, бо він тобі зараз сім мішків гречаної вовни наплете, – озвався лейтенант, розглядаючи Орликову карту. – Мерщій забирай цих... курортників і вшивайтесь звідси, поки тихо.

Васько, підтримуваний Світланою, ледве доплентався до старенької „Тойоти”, захованої в акацієвій лісосмузі. А до тям прийшов, коли машина рвонула з місця і він боляче вдарився головою об стінку кабінки, бо водій так газував ґрунтовкою, наче за ними сто смертей гналося. Помітивши, як він скривився від болю, Світлана обхопила його за шию і міцно притисла до своїх грудей. Хилитаючись з боку на бік разом із дівчиною, він вловив тонкий аромат її парфумів. І від того зовсім нового запаху відчув, як тривожить і манить його близькість дівочого тіла. Він ще більше нахилився і поклав ліву руку на її стегно.

– О-о, хлопче, бачу, життя налагоджується, – весело зауважила вона його маневр і від посмішки на її щічках з’явилися симпатичні ямочки. – Але місця для твоєї руки там вже немає, бо я заміжня.

Від тих слів Васькові стало ніяково і соромно, але руки все одно не забрав. Та цієї миті, здається, тільки й чекав Сашко, аби побалакати, бо одразу й обізвався:

– То дуже відважного маєш чоловіка, що відпускає свою красуню до таких суворих воїнів, як ми?

– Так і він у мене також суворий воїн – десь тут, у 128-ій Мукачівській...

Після цих слів Васько все ж забрав свою руку і це її так потішило, що весело розсміялася. Вони з Сашком жартували аж до самого міста, а Васько мовчав, бо кожне слово завдавало йому болю на обпеченому обличчі. А у Бахмуті їхні шляхи розійшлися. Світлана, цмокнувши Сашка у неголену закіптюжену щоку, а Васька – в обпечені губи, застрибнула до автівки і, помахавши на прощання тендітним рученням, поїхала, як сама сказала, «домів».

Васькові того ж вечора знайшлося місце у гелікоптері, який транспортував поранених до Дніпра, і він за кілька годин вже був у тамтешньому опіковому центрі. А Сашка доправили до шпиталю в Харків. То звідти вже й зателефонував сестрі та розповів про побратима, який урятував йому життя.

Обгоріла Васькова долоня гоїлася повільно. Та й рука, як виявилось пізніше, потребувала тривалої реабілітації, бо від глибоких опіків втратила рухливість м’язів і суглобів. Обпечене обличчя зарубцювалося швидко, а місцевий пластичний хірург, випадково зустрівши його, дав свою візитівку, пообіцявши безкоштовно зробити «новий фейс ще кращий, як був». І слова дотримав, бо хто не знає, яким Васько був до війни, то й не запідозрить, що лице у нього зовсім «нове». А ось посміхатися, навіть повернувшись додому, так більше й не навчився...

Сашко після шпиталю повернувся у батальйон і ще кілька місяців возив пальне до передка. В одну з таких поїздок став свідком обміну тіл кількох дуківців на убитих сепарів. Він упізнав Орлика навіть пошматованого вибухом гранати і напросився супроводжувати його тіло додому. На похороні розповів все, що знав про нього й про його останній бій.

...Додому Васько добився, коли розмаїті мамині мальви вже наслухали осінь, а ластівки перед вирієм гострили крила об небесну голубінь. Перші дні мовчки никав по хаті, безцільно вештався садком, виходив на город, з якого сторожко приглядався до дороги, якою проїздили машини. А якогось дня помітив, що полем іде кілька чоловіків. «Сепари», – майнула думка, а рука вже звично намацувала автомата. «Стоп, – подумав наступної миті. – Які сепари, я ж удома!» Він так розлихився не знати й на кого, що вилаявся вголос і спересердя, плюнувши на землю, пішов до хати. Васько намагався допомагати батькам по господарству. Але звична ізмалку сільська робота – не робилася, хоч він і дуже старався. Ніби враз щезла вся його вроджена кмітливість. А якогось дня пішов до сільської бібліотеки і приніс із десятків різних книжок, у тому числі й вибране Байрона. З головою поринувши у читання, здається, хотів знайти там відповіді на питання, які після повернення з війни руба поставило йому життя. Він читав усе – передмови й післямови, перечитував біографії авторів на палітурках, але відповідей не знаходив.

Васько ніяк не міг збагнути, чому все навколо продовжує крутитися так, ніби й немає на сході війни, ніби не гинуть там хлопці, ніби не ризикують вони щодня, щогодини і щохвилини своїми життями? Чому люди живуть так, ніби нічого незвичайного ні з ними, ні у світі не відбувається? Чому зведення з фронту викликають стільки ж емоцій, скільки й прогноз погоди, а повідомлення про загибель бійців засмучують не більше, ніж завтрашній дощ чи гроза! І ця невизначеність гнітила його все дужче і дужче...

Аж тут на другий день Різдва у хату ввалився веселий і, як могло б здатися сторонній людині, зовсім безтурботний Сашко. Проте Васько одразу побачив, що веселість та напускна і що друг має на душі якусь гризу. Від його балаканини простора оселя раптом стала затісною. Але Васько був радий його приїздові, однак одразу попередив, щоб про війну при батьках, – анітелень. Він навіть підігрував Сашкові у його побрехеньках і всі, окрім Васька, сміялися. Коли ж батьки пізньої ночі пішли спати, він коротко кинув:

– Розкажуй.

Сашко спохмурнів і скупі розповів про долю Орлика і його хлопців, про свою поїздку на його похорон і про те, що у нього залишилася самотою мати. Васько вислухав мовчки, налив собі гранчак горілки, і за звичкою взявши його у ліву руку, запитав:

– А як Орлика звали?

– Пилипом...

Васько сердито глипнув на товариша:

– Сашко, я серйозно питаю.

– А я серйозно відповідаю – Пилипом його звали.

– То його псевдо від імені гетьмана Пилипа Орлика походить...

– Не знаю. Але Орликом його ще на Майдані кликали – він там сотникував.

– На Майдані? – перепитав Васько.

– Еге ж. З першого дня там був...

Васько перехилив гранчак і пішов спати. А вранці, після сніданку, раптом сказав батькам, що вони із Сашком їдуть до ще одного побратима. Мовляв, треба терміново провідати. І ні мамині вмовляння, ні її сльози так і не подіяли. Сашко ж тільки кліпав здивовано очима, бо сам не розумів, що той замислив. Та знаючи його характер, не перечив. Коли ж Васько ледь не в спину виштовхав його з хати, то на вулиці нарешті заартачився і заявив, що й кроку не ступить, якщо не повідає, що замислив.

– Нічого не замислив, – роздратовано відповів. – Там Орликова мама з горя, самотності й розпуки на стіни лізе, а ми тут веселитися будемо? Хіба це по-совісті? Хіба це по-християнськи? Та хіба це по-людськи залишити згорьовану жінку саму в хаті на такий великий празник? Хіба Орлик так вчинив би, якби ми..., якби нас... Ех ти...

– Та чого ти збеленився? – ображено обізвався Сашко, впізнаючи колишнього Дізіля. – Що по-людськи не міг сказати...

– То вже сказав, – буркнув примирливо Васько. – Чого стовбичиш – дорога не близька.

Він рушив вулицею навіть не озирнувшись. А Сашко не міг зробити й кроку. До його горла від хвилювання підступив такий важкий клубок, що він і дихнути не міг. Нарешті, коли з очей покотилася сльоза, по-дитячому кулаком витер її, опанував себе, й рушив слідом.

Коли ж доїхали до райцентру, то Сашко зауважив, що не гоже з порожніми руками у гості. Васько якусь мить уважно дивився на друга, а тоді почав виймати з кишень гривні. Сашко також витяг все, що мав.

– Не густо, – підсумував Васько, коли вони закінчили рахувати. – Але подарунок Орликовій мамі маємо купити та ще й харчів якихось.

– Ось іще копійки, – повівертавши кишені, сказав Сашко.

Хлопці так були заклопотані, що не помітили літню жінку-продвищицю, котра крізь вікно магазину з цікавістю спостерігала за ними, подумавши спочатку, що, певно, на пляшку їм не вистачає, тому й ревізують кишені. Але коли вони зайшли до магазину, у якому, окрім неї, більше нікого не було, і стали промацувати очима полиці, ще не знаючи, що ж їм треба, знічев'я запитала:

– Може вам щось порадити?

Хлопці презирнулися і Васько нерішуче промовив:

– Ми до мами побратима ідемо. Нам би подарунок їй...

– А побратим ваш де? – байдуже запитала.

Вони мовчки винувато дивилися повз неї. А тоді Сашко таки видавив:

– Побратим? Ну, він... Ну, його... Немає вже його...

Жінка від тих слів якийсь час розглядала хлопців, переводячи погляд то на одного, то на іншого, а тоді, змахнувши краєм хустки сльозу, тихо сказала:

– Зачекайте, я зараз.

Хлопці продовжили роздивлятися полиці, аж поки вона не вийшла з підсобки і не розгорнула перед ними хустку. На чорному тлі багрянїли троянди, маки, півонії і ще якісь чудернацькі квіти.

– Його мамі вже чорну хустку повік носити. То хай хоч така від вас пам'ять і празникова розрада буде. До церкви сходити чи до родичів на okazji яку...

Вони мовчки розглядали хустку, думаючи про те, як мають з нею стати перед очі Орликової мами. Першим спохопився Сашко:

– А скільки вона коштує, – розгублено запитав, потерпаючи, що може не вистачити грошей, бо чого-чого, а хусток у своєму житті йому купувати ще не доводилося, то й ціни їхньої не знав.

Жінка вже не тамувала сліз. Швиденько вибігла із-за прилавка, обійняла хлопців:

– Дороженькі ви наші. Які гроші? Ви ж нас там захищаєте. Беріть, та йдіть з Богом. Бо вам ще сьогодні...

І заплакала. Хлопці розгубилися і взяли її втішати. Однак продавщиця лише махнула рукою, мовляв, я сама...

...До Орликового села вони добралися, коли вже смеркло. Поблукавши трохи порожніми засніженими вулицями, таки відшукали хату і постукали в двері. Однак, ніхто не обізвався. Тоді зайшли і в коридорі зіткнулися з щупленькою сивою жінкою.

– Гостей приймаєте, – удавано весело запитав Васько і несподівано для самого себе додав: «Мамо»!

Жінка аж заточилася, але Сашко кинувся до неї і обійняв за плечі.

– Не хвилюйтеся, – промовив і також додав. – Мамо. То ми з Васьком приїхали привітати вас із празником. Та ще й заколядувати...

І не даючи ні Васькові, ні жінці опам'ятатися, затягнув:

По всьому світі стала новина,

Діва Марія сина родила...

Васько ще не розуміючи, що воно діється, й собі став підспівувати. А якоїсь миті до них додався і жіночий голос.

– Ой, синочки, благослови вас Господи, що не забули про мене, – заметушилася, коли вони утрюх закінчили колядувати. – А то я вже за ці дні всякого передумала. У людей же свято... Хотіла навіть руки на себе накласти, бо так тяжко, що аж, аж... Але ж гріх великий навіть думати про таке. А тут ви... Проходьте, роздягайтеся. Зараз повечеряємо, бо ви ж з дороги...

Вона гайнула до кімнати, дістала з шафи білу полотняну скатертину і взялася застеляти стола. Сашко їй допомагав, щось розповідаючи, а Васько ніяк не міг вирішити, як то краще передати жінці їхній подарунок, і які при цьому він має сказати слова. Коли ж нарешті наважився і зайшов до кімнати, то зустрівся поглядом з... Орликом. Той серйозно дивися на нього з портрета, як і тоді, коли обіцяв подякувати Васьковій мамі за проскурки. Тільки тоді його груди навскіс перетягував ремінь автомата, а тепер перекреслювала чорна траурна стрічка...

– То ще на Майдані сина якийсь фотограф зняв, а коли зробив карточки, то розшукав і віддав йому. У січні 2014-го було. Тоді Пилип приїздив додому і ми увостаннє разом святкували Різдво. Він же на війну прямо з Майдану пішов. З того часу на всі свята я одна та й одна. А тепер і зовсім одна...

– Ні, мамо, ви не одні, – заперечив Васько. – Ми до вас на Різдво тепер щороку приїжджатимемо. А будуть діти, то й з дітьми. Якщо ж Бог сподобить, то й з онуками приїдемо...

* * *

– Олено, я після війни... психований став. Навіть мама зі мною мучиться, бо ж буваю нестриманим і нічого з цим удіяти не можу. І від того мені так прикро. Та й маму шкода... Ти з таким житимеш?

– Я знаю, я розумію, я допоможу, я зможу – затараторила дівчина. – Та я з тобою, хоч на край світу, хоч у... бібліотеку, хоч у гори поїду.

– То до моря їдуть, а в гори – їдуть, – замислено відповів Васько. – Та й то не всі, а лише ті, кого гори покличуть.

– А кого вони кличуть? – дивуючись, запитала Олена.

– Тих, у кого висока душа...

Вона ще хотіла щось запитати, але Васько продовжив:

– До того ж, як ми на людях виглядатимемо: ти он яка, а я...

І змовк.

– Васю, мені ті високі тоненькі вже у печінках сидять. Та й байдуже, про що там плескатимуть язикаті, які підшепти зводитимуть. Хай плещуть. Ти ж у серці, в душі моїй ще з того часу, як Сашко подзвонив зі шпиталю і вперше розповів про тебе...

– Але ж вдячності за врятованого брата замало, щоб у шлюбі все життя прожити...

Промовивши ці слова, подивувався своїй розважливості, бо коли роками мріяв про довгоногих дівчат, то йому і на думку не спадало, що тих довгих ніг також може не вистачити, аби прожити життя у щасливому шлюбі. Але в Олені було щось таке, що вабило й хвилювало його. Він ще не міг того досягнути, але почувався біля неї так спокійно і безтурботно, ніби поруч із мамою. Але дівчина ще й манила його притягальною звабою, якій він уже не мав сили опиратися. Та й не намагався, тому думки в голові плуталися і він на якусь мить втрачав сутність розмови, забував, що хотів сказати, одночасно ніяковіючи та радіючи від такого тривожного стану.

Це почуття було новим і ще не звіданим. Він заворожено дивився їй в очі, крадькома розглядав уста, ще соромлячись, зблизька ковзав поглядом на шию і груди... Васько весь напружився, від чого здавався собі високим і дужим. І тому, мабуть, так наелектризував простір навколо, що й Олена відчула його погано приховану пристрасть і, часто кліпаючи довгими віями, ніжно дивилася, ніби заохочуючи. Васько ж, попри свій маленький зріст („метр з шапкою”, як жартував Сашко), у душі завжди вважав себе справжнім чоловіком, тому не міг допустити, щоб дівчина першою запропонувала взяти її за дружину.

Він устав, розправив плечі і, впавши перед нею на праве коліно, трохи по-театральному взяв за ліву руку, і глянувши у вічі, промовив:

— Оленко, виходь за мене заміж, щоб бути нам разом у радості й горі, аж поки смерть не розлучить нас...

Ні, вона, звичайно, не раз читала у книжках, як давні лицарі пропонували свої руки і серця прекрасним дамам, а витаючи у дівочих мріях (романтична ж дурепа!), і собі намагалася уявити такого лицаря... Але щоразу, коли їй здавалося, що ось він єдиний і коханий, наставало гірке розчарування і вона переживала пекучу образу. Тоді надовго замикалася в собі й ставала колючою й задержуватою, усім виглядом показуючи, що сподіватися на її кохання чи бодай на прихильність будь-кому даремно, бо вона – недосяжна...

Саме після такого гірко розчарування і зателефонував із шпиталю Сашко й барвисто, як він уміє, описав свого рятівника. Тому з кожною розмовою, коли брат, хай і з гумором, оповідав все нові й нові подробиці про побратима, вона відчувала, що душа її розкривається для Васька все ширше і ширше. В очікуванні зустрічі намагалася уявити, який він? І вже не зважаючи на Сашкові кепкування, сама доскіпливо розпитувала, які в нього очі, яке волосся, чи часто випиває і який має фах, що любить читати і яку слухає музику? А ось тепер, коли він нарешті стояв перед нею навколішки і, покірно схиливши голову, очікував на її присуд, Оленка... злякалася. Васько так хвилював і збуджував її, що вона втратила свою самовпевненість, і так зіщулилася, що аж ніби меншою стала.

Де й поділася задержуватість, яка ще годину тому штовхнула на авантюру і сподвигла зробити Васькові пропозицію узяти її за дружину. Оленка втупилася у його коротко стрижену голову і несподівано помітила... сивину. Той срібний зблиск так вразив, що їй захотілося торкнутися його волосся. Але дотик видався таким пекучим і нестерпно болючим, що їй забракло повітря, ніби то пекельний вогонь війни, через який пройшов хлопець, досяг тихої оселі і зримо увірвалося й у її життя. Бо так влаштована людина, що можна їй тисячу разів казати, можна на вухо кричати, можна писати метровими літерами перед самісінькими очима про жахи війни, але доки не надщербиться душа, не закривавить совість, неможливо осягнути всю глибину тієї біди. Від усвідомлення, що війна не десь там далеко, а зовсім близько, і що та нескінчена бійня не лише кров, біль, бруд, каліцтва, але й сивина, вона мимоволі зойкнула, бо в цю мить у її серці прокинулися одвічні жіночі страхи назавжди втратити чоловіка, від чого по щоках потекли сльози, а в куточках очей пролягла перша зморщечка. Проте вона уже не соромилася своїх сліз і обличчя долоньками не закрила.

Васько глянув з-під її руки:

— Що з тобою?

— Та ні, нічого, — похитала головою. — То я... від щастя!

„Хотілося б знати, яке воно, те щастя — найкоштовніша прикраса жінки, як каже мама..." — подумалося, коли він здивовано розглядав заплакану Оленку і ніяк не міг збагнути, що з нею трапилося за цих кілька хвилин? Чому вони так змінили дівчину? Вона в його очах стала ще привабливішою...

Михайло ЦИМБАЛЮК

МАЙДАНІВСЬКА СІЧ

*І Січ з позавіків тут виповнила стан!
Радів з-під сочень бруків Яр Хрещатий,
як тисячоголосі сотні на Майдан
стікалися, щоб рабства не прощати.
Галичина, Подолля, Український степ,
що став ордифікованим Донбасом,
зійшлись на Віче.*

*Цей оснажливий вертеп
довів укотре:*

*«Ми – народ, не маса!»
Не ваблять нас обітовані небеса,
не купиш нас на золоті телята –
ми не синайське воїнство.*

*Всевишній сам
нас відбирає у свої солдати.
Чистилище Майдану не усім пройти.
Вербицький*³ і Жизневський* з Нігояном*...
«До нас прихильне небо!» – сповістив Устим*⁴
й проклав дорогу в нього від Майдану.
Пішли за ними краці.*

*Не забути б вік,
як в Україні мироточили майдани,
і ладан шинно-гумий небо заволік,
збудив до волі землю, Богом дану.*

ДОНЕЦЬКА VIADOLOROSA*⁵

У День Незалежності України 2014 року
сепаратисти в українському Донецьку
провели «коридором ганьби» по вулицях
міста групу полонених бійців
антитерористичної операції. Сотні містян
принижували оборонців країни, у якій живуть.

*А так же йшов під глумом натовпу Ісус!
Ступав по нищоті нетямної зловтіхи...*

*3 українець Юрій Вербицький, білорус Михайло Жизневський, вірменин Сергій Нігоян – перші учасники Революції Гідності, які загинули під час протистояння з олігархічним режимом на Майдані Незалежності в Києві у січні-лютому 2014 року.

*4 тернополянин Устим Голодюк, аби не спровокувати паніки, домовився з друзями попереджати один одного про небезпеку вигуком «Небо падає!». Тут вислів переосмислений.

*5 – Via Dolorosa, (лат. – «Шлях Скорботи») – вулиця в Єрусалимі, шлях Ісуса Христа до місця розп'яття

*Прокльонів клекіт хлюпав з рабських уст
І застигав у сивині та в жилах тихо.
У твалті новораші*⁶ знов козацький край –
роздмухано жарини в попелі імперій.
Ординський лемент у Савур-могили сон украв.
Пішли у козаки учителі й сапери.
Здається, ліпше бути вбитим, а не йти
шляхом полону і принижень непростимих.
Буває ж – слід вінець терновий одягти,
щоб швидше лаври здобували побратими.
Тим часом в мезозой скотилася юрба –
у мушлях черепів слизька подоба мізків.
Неукраїнцем бути – зовсім не ганьба,
ганьба – вкраїнцем існувати неукраїнським.
Мов до розп'яття наше лицарство ведуть.
Їх сором змито кров'ю, що на камуфляжі.
І то не шлях ганьби.
То на Голгофу путь.
В легендах це Савур-могила ще розкаже.*

ПОЛКОВНИК

*Полковник не хоче іти в генерали.
Відмарив лампасами ще в лейтенантах.
Тоді офіцери не ратно вмирали,
насидівшись вдосталь в запасах-відставках.
Якось запаніли ще «товаришами».
У марші кар'єрному геть не ледачі,
хай без порохів бойових і без шрамів,
зате – ордени, генеральські дачі...
Стоять в ательє манекени пузаті
задля нашивання парадних мундирів.
А скільки ж то рекрутів треба призвати,
аби затикають за парадними діри?
Про це запитають у ротних, комбатів,
не всує йменованих захисниками,
спитають полковника, що від солдатів
не відгородився погонозірками.
Нічого полковник на те не відкаже...
Він скличе майорів на пункті опорнім,
і з ними за «нуль» прослизне в камуфляжі,
усього набаченім в чорта у горлі.
За дідька – то недруг, майори – від Бога:
у пекло ідуть поперед рядовими,
і стелячи зайдам в геєну дорогу,
життя прикладають на обраних вимір.
Мірилом слугують повернення й рани,
солдатські несплакані мами й дружини...
Полковник напевно піде в генерали,
що можуть триматись бійцями такими.*

^{*6} – утворено від екзоніму Новоросія, насадженого з Кремля для означення завойовуваної території Донбасу (Росія – Russia (англ.) – Раша)

* * *

Горлом, духом відстоюєм революційні жадання,
наче ниву в потох засівають з потреби на хліб.
Тільки ж як осягнути траві на газоні майданнім,
що свободою зветься до смерті талуючий слід?

Знаки оклику з гасел,
модельні й простацькі подошви...
Вознесіння ідей і скидання устоїв до ніг –
чинить суд навпрошки,
прославля й розпинаючи, товща,
не вдаючись –
хто взяв лиш хреста, хто його би поніс.
Хто його пронесе крізь холодну непевність на пружі,
відкіля не бува за невинний поріг вороття?
Як ворожа хула є природніш запеклості друзів,
так затишніша мла за оголене в славі життя.

Хто його донесе?
Хто здолає зневіру і гроші?
Хай підбір із тузів – на мільярди покінчити гру!
Бо лежить на кону під банкнотами прірва спустошень,
а багатство –
стократне вертання того, що беруть.
Хто завадить поставити хрест на притомленій волі?
Хай нужденна вона – це на рік,
на роки –
не навік.

Ми напевно самі!
Ну або не завадим ніколи,
як звестись не дамо на майдані газонній траві.

Віталій МІХАЛЕВСЬКИЙ

ТВІР НА ВІЛЬНУ ТЕМУ

*Де ти, де ти, Україно?! –
Туга над ярами...
То татари, то руїна... –
Лихо, думи, з вами.
Гей, вставайте! За сокири! –
Зметемо закляття.
Рвіть ненависні кайдани – Во-лі!
ЩЕ НАМ, БРАТТЯ...*

*Божжа ласка осіяла
Ріднії простори.
Розлетілось горде “Слава!”
За моря і гори.
“Вільні! Вільні!” – Наллєм чари
По самії вінця.
Шануймося та гордімось,
Бо ми ж
УКРАЇНЦІ!*

*Є ти, є ти, Україно!
Назавжди єдина!
Мова – вічний Шлях Чумацький,
Живе, не загине!
Сто доріг. Шукай надійну
На своєму полі.
І нарешті твоїм дітям
УСМІХНЕТЬСЯ ДОЛЯ!*

*Не в граніті – в небі синім
Дихається вільно.
Боже милий! Дай нам сили,
Щоб творити
Спільно.*

ДЖЕРЕЛО

*Сказали: звичайнісінька вода –
На джерело одне-єдине в світі.
Засипали, зорали... Ні сліда!
Яка краса?! Хіба нема що пити?!
На сироту ще наклеп наведуть
(Хто захистить? – Немає батька-неньки):
У неї гандж – не дівчина, мабуть.
Яке весілля?! Та вона ж бідненька!*

*Отак й про мову, як про сироту,
Про джерело, одне святе і чисте.
Загине мова – іншу подадуть...
А що такого?! Було б що поїсти!
Та скільки можна?! Має бути межа!
Не турки-яничари ж ми без роду.
Милішу сонця і гостріш ножа
Плекаймо мову – скарб свого народу!*

Неоніла ЯНІЦЬКА

МАЙДАН

*Територія правди – народний Майдан,
Територія віри, що нас не здолати,
Територія болю – багряна від ран,
Територія серця – крізь нас і Хрещатик!
Територія честі, бо нам з нею жить,
Територія волі – козацької долі!
Територія духу, мов шабля дзвенить,
Територія слави на ратному полі!
Територія правди – народний Майдан!
Молода муза*

Оксана РАДУШИНСЬКА

ДОПОКИ ТИ...

*Допоки ти будеш небо тримати над світом цим сплячим.
Допоки ти будеш лід обіймати пекельно-гарячий.
Допоки довкруз тебе буде війна, а заміна – праворуч ...
Я буду поруч.*

*Ділиш укотре на миті життя. Ставиш їх блок-постами.
В рубище рушиш з булатним мечем, як Господь словесами.
Як під ногами зійдуться путті, а від серця – набати ...
Я буду знати.*

*Може і знаку завчас не даси, може й не обернешся.
Із автоматом заступиш в туман – навіть тінь не хитнеться.
Вслід за тобою – і ангел у берцях піде у солдати.
А я буду ждати.*

*Скаже хтось: «важко...» Як повинь, отчай. Треба йти доки броду.
Ти перетерпиш, хоч рана липка, і – до краплі хоч воду.
Ти пересилиш стонадцять смертей і прийдеши з того краю
Як погукаю.*

*Втримаєш небо і клопоть землі, що горить під ногами!
Бути. Лишитись... Для себе, для мене, для мами...
...Осколок на виліт! Життєво важливі... у нормі.
Ангелу – орден.*

*І хай розбіжаться зміїні шляхи в замінованім полі.
Сяде мобільний. Зітруться з долонь навіть лінії долі.
Тут, де спекотно вогнем мінометним. До раю – крок рушиш...
Вижити мусиш!
Чуєш, вижити мусиш?!..*

*Воїне рідний мій! Шлях твій далекий.
Може огненний він? Може в дощі?..
Зимно тобі? Нехай крила лелеки
Зів'ють молитву моєї душі.
Може кидають в лице суховії?
Може біду начаклюють стежки?
Темно тобі? Нехай світять надії
В небі високім, як з воску свічки.*

*Там, де героїство буденне, як доля,
Котиться пругом війни зорепад.
Ти тільки йди. Не впади серед поля.
Ти лиш живим повернися назад!
Боляче, може, тобі між вогнями?
Холодно, може, тобі серед злив?
Ти тільки йди... Полини стануть днями.
Смертні бої розчиняються літами
Тим, хто боровся і тим, хто любив.
Рани твої зарубцюються світлом.
Сльози мої перетворюються в сіль.
Діти піднімуть знов ранок над світом,
Світом, що знає наш поступ, наш біль.
Ангел злітає... І шлях твій – тривога.
Жереб здійснили за нас без вини.
Чуєш мене? Це – душа просить в Бога,
Щоб ти живим повернувся з війни...*

• Молода муза

Богдана ЖОВНІРЧУК

ТВІЙ ЧАС НАСТАВ

*Ти знов умилась кров'ю,
І в серці куля у синів твоїх.
Вже рану не загоїти любов'ю,
Любов до тебе погубила їх...
Ті квіти, що лежать на барикадах,
Їх слава – не забута на віки!
Той вогник й досі жевріє в лампадах,
Загиблим від бандитської руки.
Тепер ніхто не буде нас жаліти,
Тепер є вибір: воля або смерть!
Вони не стали й ми не станемо терпіти,
І не дамо з живих нас шкіру здерть!
Історія: минуле і сучасне*

Альона РАДЕЦЬКА

ЛИШЕ ВЧОРА ГОВОРИВ «ПРИВІТ!»

*Лише вчора говорив: "Привіт!
В мене усе добре, не хвилюйся.
Був у нас сніданок і обід,
Тепло я сьогодні одягнувся.
Фото біля серця бережу,
Де ми разом з донею й батьками.
Хай-но тільки тут я відслужу,
Буду уже завжди поруч з вами".
Не судилось... Квіти у труні,
На обличчі – посмішка дитинна...
Більш не глянуть очі голубі...
Більш немає у батьків їх сина...
Чорною хустиною чоло
Закрива згорьована дружина.
Їй тепер до всього все одно,
Тільки й радість, що мала дитина.
Плаче небо... Трави у росі...
Опадає хаотично листя...
І сльоза прозора на щоці
Теж шукає тут для себе місця.*

МРІЯ МАТЕРІ

*Ходить мати селом, посивіла згорьована мати,
Сині очі сховались у ямки, неначе у гріб.
«Перестань вже, Маріє, ти сина між вулиць шукати,
Не повернеться він. За свободу Героєм поліг».
Прокляла ту свободу і всіх її псевдодержавців,
Десь жирують собі і все гріють в домах животи,
А там юні в окопах, голодні, холодні, о Боже,
Замерзають хлоп'ята – невиннії жертви війни.
Зупинилась на мить. Подивилася тильно у небо.
Чорні хмари до сонця горнулися сумними крильми.
«Мені, Боженьку, більше нічого в цім світі не треба,
Аби тільки живими додому вернулися інших сини!»*

ТА ДЛЯ НЕЇ ВІН ДОСІ ЖИВИЙ

Обіймалися, цілувалися
Серед тиші нічних заграв,
Ще ніколи так не кохалися
Їх вуста – пелюстки октав.
– Як повернуся, ми поїдемо
Пізнавати нові світи,
На Говерлу не раз ще зійдемо,
Будем там тільки я і ти.
Я куплю тобі те морозиво,
Що ми їли з тобою торік,
А ти глянеш на мене спокусливо
І рум'янець торкнеться щік.
– Я молитимусь, виглядатиму,
Наче сонця з-за сірих хмар,
З перемогою тут чекатиму,
Ти ж тримай там міцний удар.
Так ще довго вони щебетали
Проти місяця, проти зір,
А на ранок уже попрощалися
Всім бажанням наперекір.
Місяці пролітали лелеками,
Розтинаючи небо крильми,
Вони були такими далекими
Серед нетрів страшної війни.
Якось голос з “мобілки” стривожений
Пробудив її вранці зі сну:
– Твій коханий лежить переможений,
Готуйте йому труну.
Побіліла вся, затрусилася,
В серце наче встромили кинджал,
А вона ж так, сердешна, молилася,
Щоб той ворог його не здолав.
Не судилося... Серед сотень імен
Відтепер і його в небі мається...
Та для неї він досі живий – не помер,
За один лиш цей спогад тримається.

Що за час в нас настав? Відкіля ця війна?
Невже знову минуле вертається?
Марно гине душа не одна,
Україна з дітьми прощається.

Броніслав ГРИЩУК

ПРИЗВИЩЕ МОЄ ОД СЛОВА ПУТЬ, АБО РОЗДУМИ НАРЦИСА ПІД МОРСЬКИМ БРИЗОМ

Так уже збіглося: Владімір Путін і відомий німецький письменник Герман Гессе. Портрет першого (точніш буде сказати – карикатуру) я надібав у центральній українській газеті, а фотографію другого – в книжці його прози, тут же, на письмовому столі. Що звело до купи цих людей? Думаю, що се просто збіг, гра випадку. Ну, а те, що я шукав якогось епіграфа до своїх роздумів про грядущу судьбу Путіна і натрапив на той епіграф саме в повісті Германа Гессе – теж гра випадку?

«Ти боїшся, Нарцисе, тобі моторошно, ти нічого не помітив? Так, глибокошановний, світ виповнений смертю, вона сидить на кожній огорожі, стоїть за кожним деревом, і вам не допоможуть ваші стіни та спальні, й каплиці, й церкви, вона заглядає у вікна, сміється, вона чудово знає кожного з вас, посеред ночі чуєте ви, як вона сміється під вашими вікнами, називаючи вас на ім'я...» (Герман Гессе, «Нарцис і Гольдмунд»).

Чого, приміром, прагне у житті Путін? Спершу вони, росіяни, забрали у нас історію, відтак освіту присвоїли, релігію, наймення для держави (адже Русь – давня назва України!). Виходить, присвоїли нашу назву, щоби потім її знищити. Щоби ніхто у світі не знав, не згадав, що жив колись на планеті Земля народ воістину РУСЬКИЙ.

І для торжества цієї брехні нищиться зараз Донбас, його лани, шахти, промислові підприємства, спалюються «градом» цілі міста, станиці, села, гинуть сотні українців – стариків, жінок, дітей... Саме цього, видно, й прагне Путін!

Знову й знову дивляюся в таке знайоме (і водночас не знайоме!) обличчя державного діяча, керманіча величезної держави... чи то вождя, чи фюрера, чи хана? Чи імператора, чи деміурга, чи бозна-якого там іще всемогутнього правителя? Мабуть, зараз, у цю історичну мить, той деміург-імператор сам собі видається вельми красивим (як ото красивими самі собі видаються Ющенко, ще до отруєння, або вчений Семиноженко); надто ж, повторюємо, саме тепер, коли володар світу, задерши голову, проводить поглядом летючі ескадрилі в кримських, ісконно руських небесах. (Ці рядки писалися у дні анексії Криму Росією).

Під морським бризом на його вилицювату щоку збігає скупа чоловіча сльоза (власне, морський вітерець тут ні до чого: з імператором таке трапляється на парадах!) Він же не винуватий в тім, що, як і всі попередні диктатори, просто обожнює військові дії, чи то суходольні, чи морські та повітряні, як ото нині, коли звична сльоза звично збігає на монголоїдну щоку, і володар обертається саме тією зволоженою ланітою до телекамери, аби трудящі усіх держав і державок виділи, як він красиво плаче правим оком, саме тим, яке у будь-який момент готове подати передній кінцівці сигнал до пострілу (бо ж око ліве завжди звично примружене, також завжди на страже, також готове до «плі» – чи то з Калашникова, чи з самохідної «катюші», а чи з ядерного чамайданчика).

Він відчуває на своїх тренуваних плечах тягар землі, що зоветься Росією. Усі ті ліси й переліски, долини й пагорби, неприбрані від торішніх та позаторішніх урожаїв ниви, заглушені бур'яном плантації картофеля й сахарної свйокли, отруєні ручейки, славне море священний Байкал –

ох, не доходять руки до всього цього, думає він (він, по суті справи, потомственный кочівник, або чабан, або підпасич, а чи пастух) А тут, відіте лі, крім матушки Росії, ще й Крим звалився на плечі. Й Україна материкова чекає – не дочекається російського визволителя. І Польща жде, й Угорщина, й Франція, й Бельгія, й уся Прибалтика вилаштувалися в чергу, ніби ото за черпаком баланди... а ви речете про якісь там неприбрані, занедбані плантації; хіба імператор має думати про власні латифундії, коли увесь світ волає о поміч! Що, візьме й покине оце все? Оті напівголодні Прибалтики та Скардинавії, де, до речі, страждають од постійного недоїдання та недопивання імператорові єдинокровні земляки, що їх свого часу угораздило женитися... або вийти заміж...

Він проводить поглядом табунці винищувачів, прислухається до любих серцю радянсько-російсько-михалковського гімну й далекоюжно марить Європою (з Україною вже нібито ясно, Україна вже буцімто пройдений етап), ось вона, та Європа, зовсім поруч, варто лише порухом голови прикликати ординарця з чамайданчиком...

Але ні, не кликатиме імператор ніякого ординарця. Треба спершу підготуватися як слід усім відповідним службам, а на це піде не один рік; пожалуй, довше, як ото на Україну пішло, і ось коли коли ті служби тшательно пророблятимуть усі ці європейські сценарії, він, пожалуй, якщо випаді вільна від державних справ хвилина, займеться історією. Європейською та світовою. Щоби не влипнути в якусь анекдотичну ситуацію, подібно до того, як ото не раз уляпувався в неї його друг, професор, знавець поезії (гм... отруїти його для різноманітності, чи що?). Бо Італія чи Франція – це тобі не Україна. Хохли й самі не дуже-то шанують власну історію. Як сказав щодо анексії Криму один наш державний діяч: мовляв, ну що ж, пошумлять у Європі та в ООН, найбільше рік чи два пошумлять... а земляка- то нашою, російською залишиться. Уже назавжди!

Хохли, отже, простять йому, імператорові, і Новоросію, і Донецьку, і Луганську республіку. А от Європа... Ні, доки не вивче, бодай поверхово, життя усіх їхніх диктаторів, полководців, учених, доти не слід заїкатися про визволення Європи. А втім...

А втім, усі ті диктатори були вельми безпечні, вельми безвідповідальні суб'єкти! І азіат Полпот, і європейці Салазар, і Муссоліні, і Чаушеску, і десятки інших діячів. Тому й так безславно, так ганебно закінчували своє життя. Візьмімо для прикладу того ж Ніколае Чаушеску. Більш безтурботного правителя важко уявити. Дружина його дозволяла собі щотижня літати в Париж до якогось там знаомитого перукаря. На особистому повітряному лайнері. А які наряди мала! А в яких воістину царських палатах перебувала ця ненаситна жінчина! А які...

Ну, досить уже нагнітати страсті-мордасті. Досить перераховувати факти. Варто згадати лише один, заключний: його, безтурботного, легковажного правителя, вже підстаркуватого фавна, як і його прекрасну половину, розстріляли... навіть не в туалеті, де й положено мочити усяких там бендеровців з їхніми пріспешниками, а просто під солдатським нужником. Та ще в такий празник. Різдво! Здається, одна тисяча вісімдесят дев'ятого року. Правда, тим розстрільникам хватило ума, на відміну од безтурботного Ніколае, бодай так-сяк прикрити брезентом плоть казньонних, аби ніхто не знав, що воно там, під тим підозрілим саваном, стовбурчиться, бо ж недотепам-теле-репортерам дай тільки привід побазікати!

Не знав Чаушеску, яким робом треба було повернути діло. Якби знав, то й ніякого «діла» не було б. Він, імператор, володар світу (саме ім'я до цього володіння зобов'язує!), звичайно ж, здогадувався, що Ніколае мав якоюсь там великою Румунією, її давньою історією. Але... що то за «давня історія»? У складі давньоримської імперії? Коли на території сьогодишньої Румунії ще мешкали чудернацькі люди – даки, коли в ті землі могутній Рим депортував усяких волелюбців-поетів, приміром, якогось Назона чи закохану в нього імператорову доцю Юлію – втім, щось я тут, очевидячки, наплутав (треба буде, поки мої запопадливі опричники ненароком і справді не поквапилися та не отруїли чолові'ягу), розпитати про це свого давнього приятеля, неабиякого знавця поезії, уславленого професора, але, скажіть на милість, що то за таке заслання: двоє чи троє, чи й навіть десятеро бунтарів-заколотників?

Гм... Як на імператора (і на його попередників), то чому б не згадати принагідно усенький чеченський народ? Або кримськотатарський. Сумніваєшся в його відданості? Одрозуміє той народець – гуртом, як худобу, в товарняки та прямісінько куди-небудь у неозорі степи Казахстану. Або в Сибір несходиму. Або на Соловки. Імперія ж наша, всевишньому дякуючи, онде яка, много в ній лесов полей і рек, Не те що в якійсь там Румунії. Чи де-інде. Не має значення. Головне, аби там, на тій підозрілій території, мешкали бодай двоє-троє великоросів. Ми в будь-якому випадку введемо туди танки. Щоби нашим двом-трьом одноплеменцям спалося спокійно. Навіть коли нас про це не попросять, коли тим великоросам та низькоросам і без московських танків незлецько ведеться. (Ах, ви не потребуєте жодної підтримки? Тоді ми організуємо ваше ж звернення-воляння о поміч.

Або, для більшої переконливості, укокошкаємо якогось великороса, щоби була законна підстава для вторгнення: адже – наших б'ють, полундра!)

Нехай знають татарове, як протягом століть грабувати московські, тверські, суздальські та інші землі. Чуєте? Протягом століть були ми васалами, рабами спершу Золотої Орди, а згодом, трохи не до початків царювання Петра Першого, ми, москвини, були на побігеньках у кримських ханів, уклінно вимолюючи в них так званий ярлик – дозвіл на власне проживання-існування на загарбаних нами територіях-улусах (загарбаних не без кривавого сприяння тої ж таки Орди). От бачте, коли вас наздогнав неминучий бумеранг нашої помсти. Аж у двадцятому столітті! Та й то, сподіваюся, не остання депортація, надто ж тепер, після анексії українського Криму. І нехай ті хохли обурюються тим, що ми, володарі світу, украли в них усе – історію, релігію, культуру і навіть їхню історичну назву – Русь. Значить, погано лежала ваша історія-релігія-культура – от ми й умикнули!

Ні, хто б там що не казав, а ми таки запозичили в своїх ординських родоначальників немало славного, до сеї пори користуємося! І в угро-фінів дещо запозичили. З миру по нитці, як мовиться, а голому... слов'янська вишита сорочка. Дехто скаже – смирительная рубашка. Бо ніяка вона не гамівна, а скоріш усього рятівна. Невипадково ж про суб'єктів, тих, хто якимсь дивом уник загибелі, мовлять у народі: у сорочці вродився! І, власне, ніяка то не сорочка. А цілий зонт. Звісно ж, захисний.

Онде він, той невидимий купол, у нього над головою. Лазуровий, майже прозорий. Під цим куполом цілковито безкарно ширяють чорні круки бомбовозів чи гострокрилі ластів'їні силуети-фюзеляжі винищувачів. І він чомусь думає, що від часу, коли свята назва – Русь, яку вони свого часу буцімто стирали... іменно звідтоді доля держави складалася більш-менш щасливо для нації. Через стільки війн вони протягом вітчизняної історії перейшли – проти німців, поляків, шведів, турків, французів... Ця назва – для них, великоросів, також ніби захисна парасолька, своєрідний Покров Матері Божої. Він, звичайно, прагматик, він розуміє, що одного лиш умоглядного покрову недостатньо, але ж має він, імператор, право хоч на якийсь поетичний образ, бодай на якусь кволу метафору, не один лиш пан професор це право заслужив. Не один лиш Нерон здатен бренькати на лірі чи кіфарі, яко Кучма на шестиструнній гітарі, не тільки безбожний Калігула, чи божественний Август, не тільки всі оті Цезарі, Клавдії та Тиберії зі всіма своїми ойкуменами... Ха-ха, хоч би не хвалилися своїми ойкуменами, бо які вони за розміром? Заячий хвостик на мапі – та й годі! От якби знали вони, що є на світі така держава, як Советський... Або Аляска, яку ми також повернемо у перспективі в лоно русского мира (бо задешево, по суті за безцінь, продали її колись клятим американцям)... А то, бач, вигадали якусь там велику Румунію, очолювану Ніколае Чаушеску. Теж мені небожитель знайшовся. Замість того, щоби поставити на належний рівень службу безпеки, замість того, аби до кожного працівника приставити ще й таємного агента, замість вірних засобів масової інформації, замість відданих тобі артистів, співаків, письменників, скульпторів, академіків, лєнінських, нобелівських лауретів, замість рогалуженої по всій державі, в усьому світі шпигунської мережі, без якої взагалі неможлива безпека держави, безпека особи-

стості, вони, бач, у велику Румунію граються! От і догралися, йолки-моталки.

Про Малоросію та її недавнього вождя, про вантажівки вивезених ним грошей, золотих злитків, діамантів та сапфірів на кілька річних (чи десятирічних) державних бюджетів, про царські хорони для коханок, одалісок та наложниць імператор, володар світу, вже й не згадує, бо той приятель (що? й досі не отруїли?!) навіть не знав, як облаштувати подальше безбідне прозябаніє власних наложниць!

Йому, володареві планети, звісно ж, відомо і без таємних агентів-донощиків, що всі ми, як мовиться, під Богом ходимо. Одна, спільна доля чекає і пастуха, і хана. Усім буде ханА. Проте все одно: коли часом цікавляться допитливі люди, що для них, простих смертних, має

означати його прізвище, він, скромно потупивши зір відповідає: «Це ж так просто, прізвище моє походить од слова ПУТЬ. Пригадуєте, як Христос гворив? «Я есмь путь и истина и жизнь...»

Ек, куда я хватіл! – схаменувся раптом імператор, бо на мить усвідомив, що отой омріяний ним глобальний планетний (планетарний!) тягар будь якої миті здатен репнути на мільярдні осколки. Завдяки порухові пальчика на його десниці...

І володар світу, імператор, нассавшись подібно упирю чи клопу, людської крові, миттєво лопне під уламками континенту, навіть мокрого місця не залишиться.

Бо те місце одразу ж поглине радіоактивна пилюка, так піднесено оспівана й уславлена новітнім імператоровим преісподнежителем Геббельсом, себто Д. Кисельовим, російським масмедійним міфо- та гімнотворцем.

І того гімнотворця (як, утім, і того клопа) вже ніхто й не згадає.

Ніхто. Ніколи.

Бо настане кінець земної історії.

Петро МАЛІШ

МОСКОВСЬКА БРЕХНЯ

Четверте століття, перетягнувши і зацвяхувавши, як труну, історію Русі з київського Подніпров'я на себе, Росія прагне підкорити світ і правити в ньому. Така в них, виявляється, продиктована Небесами особлива місія: окультурювати й ошаслиблювати «дикі народи». Іншими словами, втягувати в орбіту «чорної діри» прихильників (насправді завойованих) «руського міра».

У Московії розуміли: велика нація не може обійтися без великого минулого. Бо велич імперії – не лише в території та озброєнні, а в славі могутніх і визначних предків. Без них вона зміліє у глушині та рабстві. Ось і вирвали хитрощами і нахабно привласнили великокнязівську історію Руси-України... А щоб замести сліди злочину, нашу старовину спорядили в личаки і каптан, розцяцькували латками-міфами – і вийшов «великорос». «Московську блекоту» (Т. Шевченко) перейняв сучасний брехливий Кремль. Але час і світ уже не ті...

ВОЙОВНИЧА МАНІЯ

АБО РОСІЙСЬКІ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Росія не може і не хоче жити без експансій. Ця патологічна звичка, вироблена впродовж багатовікового панування, стала для «асвабатітелів» правовою нормою, що не підлягає перегляду. Панічна розгуба, полохливість перед самотністю на пострадянському просторі не дає росіянам спокою. Співіснування з державами-сусідами сприймається ними як несправедливість. На їхнє переконання, самостійність України – історичне непорозуміння. Бо її місце – стійло московське. Бо «Україна – це навіть не держава, – переконував Буша-молодшого на саміті НАТО в Бухаресті Путін. І пояснив чому. – Що таке Україна? Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами». Вірус брехманії вразив російського президента. І чим далі, тим інтенсивніше він із командою «геббельсівців» сідав «на голку» обману, претензій, маніпуляцій, залякування. Насаджуючи ідеї «єдиного руссакого народу», «руссака міра», Кремль упроваджував в українські спецслужби, армію, владу агентів, підкупляє політичну верхівку, фінансує проросійські рухи, проводить потайні домовленості. Звичайно, Путін не міг допустити підписання угоди України про асоціацію з ЄС.

Майданний вибух став несподіванкою і шоком для Кремля та януковичівських запродавців. Спроби потопити в крові Революцію Гідності не вдалися. І тоді Москва розпочала відкриту агресію проти України. Путін розумів: другий Майдан перекреслює не тільки його підступні плани, а й може стати детонатором для Росії... І заявив світу: порушуються права російськомовних, владу захопили «фашисти». Жах і розчарування охопили простих українців: як же могла Росія, з якою ділили хліб-сіль, почувалися братами, раптом підняти зброю проти нас? Та ніхто з попередніх радянських правителів не міг і подумки зважитися на таке!

Ось тут задаймося питанням: невже путінська війна – перша проти України? Заглянувши в глибини історії, з'ясуємо, що ні. Гібридне північне плем'я точило зуби на Київ і Україну неодноразово. Перший протоптав дорогу на давньоруську столицю у 1155 році Юрій Долгорукий, пихатий і жорстокий князь Ростово-Суздальської землі. Саме на ній витворилася нова етнічна спільність, звана згодом великоросійською. Саме відтоді, як пише Наталія Полонська-Василенко, «вперше увиразнилися і викликали взаємну ворожість національні різниці двох народів» (див.

«Історія України», т. 1, с. 154). Син Долгорукого – Андрій Боголюбський, дратівливий і запальний, психічно неврівноважений князь прагнув великої та необмеженої особистої влади. За словами В. Ключевського, цей «великорос уперше виступив на історичну сцену». Та ще як! Зібравши численну рать, 12 березня 1169 року вдерся в Київ. Літописець Нестор пише: «І грабували вони два дні увесь город. І не було помилування анікому і нізвідки: церкви горіли, християн убивали, а других в'язали, жінок вели в полон... І взяли вони майна безліч, і церкви оголили од ікон, і книг, і риз, і дзвони познімали всі, і забрано. Запалений був навіть монастир Печерський святої Богородиці поганями...» («Літопис Руський», с. 295).

Вдруге боголюбські варвари навідалися 1173 року, але зазнали жорстокої поразки від київських русичів. У 1203 році спокусився на багату здобич смоленський князь Рюрик Ростиславович, який спільно з половцями захопив і пограбував Київ.

Московити вилазками шматували українські території в наступних століттях. Наприклад, у травні 1500 р. цар Іван III оголосив війну Великому князівству Литовському і Руському. Як наслідок, до ворога відійшла земля Чернігово-Сіверщини. Гірше того, на перемир'ї литовський володар не надав значення поступки в договорі (важливої у перспективі) і згодився, щоб Іван III титулувався «государем усієї Русі». Це означало, що визнано право московських правителів на «київську спадщину». Це, зрештою, завжди підігрівало Москву до війни проти Русі-України.

Війна 1658–1659 рр. Московська орда захопила Миргород, Лубни, взяла в облогу Конотоп. Апетит розпалювався, але жадібних мародерів зупинив Іван Виговський. Під с. Соснівкою, що неподалік Конотопа, гетьман ущент знищив їх. Це була «найблискучіша перемога української зброї за всю історію», – визнають науковці.

Москва ніколи не давала спокою Україні. Особливо за Петра I, Катерини II, Леніна, Сталіна, яких називають «кривавими» і «великими». Про їхні масові злочини, їхній деспотизм знає весь світ. Американський сенатор Керстен (1962) заявляв: «Московські методи нищення українців такі немилосердні, що їх в історії тиранії ніде знайти не можна». Цю ж «цивілізованну місію» продовжує Путін. «Сильну руку» росіяни обожають і захоплюють підтримують. Схоже, «вічного президента» охопила «погодінська» войовнича манія: «Хто може зрівнятися з нами? Кого тільки ми не можемо підкорити? Хіба політична доля світу в наших руках кожного разу, як ми хочемо вирішити в той чи в той спосіб?» (Це з «Листа щодо російської історії» М. Погодіна майбутньому цареві Олександру I. Історик «проорокував», що могутня Російська імперія стане світовою монархією). До речі, такі ідеї виношували більшовики. Та насамперед вони прагнули захопити владу в містах України, чинячи заколоти з допомогою так званих військово-революційних комітетів. Але в грудні 1917 р. їм це не вдалося ні в Києві, ні в Одесі. Тоді Москва звинуватила Центральну Раду в «контрреволюційності». А вже в січні 1918 р. війська Антонова-Овсєнка розпочали війну проти України... Більшовики захопили Полтаву, Конотоп, Бахмач, далі – трагедія Крут, тисячі розстріляних мирних киян бандою Муравйова, створення Одеської, Таврійської, Донецько-Криворізької «радянських республік» (як тепер – ДНР, ЛНР). Ленін робив вигляд, що російської армії в Україні нема, а йде громадянська війна.

Тодішній публіцист Сергій Єфремов писав: «... Большевицькі ватажки розуміли, що без Києва їм не стати твердо на своєму становищі. Не досить було повоювати Україну – треба було задушити її серце, треба було вицідити з його живу, гарячу кров...» («Публіцистика революційної доби (1917–1920)», т. 1, с. 490). Ленін, прикриваючись федералізмом народів, ставився до України, як до багатой колонії. Тому нагадував соратникам: «Потерять Украину – потеряют голову!» А Троцький-Бронштейн втовкмачував червоноармійцям: «Пам'ятайте... нам необхідно повернути Україну Росії. Без України нема Росії». Тому після першої спроби окупації пішов удруге завойовувати «братів по крові». Спочатку червоноармійці захопили Білгород і Харків. Директорія відмовчувалась. Через два тижні більшовицькій Росії було оголошено війну. Боротьба велася з перемінним успіхом. І все ж з'єднаний армії УНР і УГА вдалося прогнати окупантів, а столицю визволити. Однак закріпити перемогу не вдалося – наступного дня, тобто 31 серпня 1919 року, Київ захопили білогвардійці. Денікін, хоч і громив червоних, але не ставився прихильно і до українців.

«Ніяка Росія – реакційна чи демократична, республіканська чи авторитарна, не допустить відторгнення України», – заявляв генерал, який не визнавав самостійності «Малоросії». Великодержавний імперський шовінізм, незважаючи на колір, Україну завжди матиме за найціннішу здобич і рабину... Тоді втретє вступили на нашу землю червоні ординці і нанесли смертельний удар (грудень 1919-жовтень 1921). «Серце України опинилося в большевицькій жмені» (С. Єфремов). У диктаторській закривавленій жмені.

...Війна, розв'язана Путіним, триває. Та українці впевнені, що колонізувати нашу територію не вдасться. Попри жертви і зрадництво, нахабство наживи. Вистоїмо, бо навчені уроками минулої історії. Особливо пам'ятаймо: в жодному разі, при жодних обставинах не вірити жодному слову російсько-кремлівських демагогів. Облуда і підступність – їхні приховані багнети, готові вразити тіло України. На цьому попеклася більшість провідників УНР, яка сліпо заворожилася солодким димком – федеративною ідеєю з Росією, «братерством народів». Спохопилися, та надто пізно... В цей несподіваний період, аж ніяк не братерський по соціалізму, Михайло Грушевський писав: «Реальні факти на кожному кроці говорили про глибоку антитезу сих двох близьких по крові, а відмінних духом народів, і, мабуть, аж нинішнє «велике потрясіння», сей кривавий напад большевиків на «хохлів» і огонь руїни знищить ті шори, ті пов'язки, котрі лежали на очах українських громадян і не давали їм орієнтуватись у реальних фактах» («Повороту не буде», с. 372). Як і тоді, так і тепер українці прозріли і впевнилися, що ми – осібний народ, зі своєю мовою, історією, традиціями, літературою, а не якісь там «українські клапти в російській історії»; що Росія на пустих словах братня, а насправді – люті вороги. Черговий доказ тому – путінська агресія.

Злютуємось у культ єдиної нації з єдиним гаслом: «У московську кормигу повороту нема і не буде!» Твердо вірмо у щирі певність першого Президента України: «За нами сила вікових традицій, сила інстинкту національної самоохорони... *Ukraina targa da se!* Україна своє досягне!»

ЗМОВА ПРОТИ ПРАВДИ

Новий польський кінофільм «Біжи, хлопчику, біжи!» – як наведений на тебе пістолет: постійно тримає в напрузі. Співпереживаючи за долю єврейського підлітка, на якого нацисти влаштували полювання, мимоволі порівнюєш 1942–1943 роки з теперішнім часом. Різниця та, що замість гітлерівської ненависті до євреїв маємо путінську злобу до українців. Як тоді, так і зараз гинуть діти, не кажучи про дорослих – мирних жителів і вояків. І якими прихованими мотивами не оперували б до світової громади смертоносці різних віків, дитина-жертва стає криком сумління для всіх народів: не допустіть пошесті зла, знищить її у зародку! Війна, в якій б не одягалась шати, – глобальна трагедія. Бо кожна людина має право на життя від Бога. Бо кожне дитя, до якої б нації не належало, не усвідомлює, чим завинило і чим викликана ця звіряча злоба до нього... Невже один маразматик, хворий на «велику ідею», вершить долі мільйонів і на це немає ради? Де благородні лицарі, котрі зупинили б клопика з амбіціями динозавра? Саме таким, як Путін, адресував у щоденнику слова російський класик Лев Толстой: «Я серьезно убежден, что миром управляют совсем сумасшедшие».

Московський лідер викликає огиду й тому, що поводить, як дрібний злодюжка і брехун, шахрай і залякувач. Проте голосливо виставляє себе миротворцем і гуманним політиком. Він створив собі у голові своє бачення імперського світоволодіння і, незважаючи на фінансові збитки від міжнародних санкцій (фахівці заявляють, що вже понад 70 мільярдів доларів), затято йде визначеним шляхом. Аби «в тяжелых, нежных лапах», за виразом О. Блока, розчавити «братнього» сусіда. Головний козир, яким лицемірить на всіх рівнях російський диктатор: Україна – це держава, яка не може відбутися. Тож за кого, мовляв, Європо й Америку, ви заступаєтесь? Без російського впливу вона – ніщо. І лише ми, як старший «брат», виведемо її на праведний шлях.

Понад століття тому Федір Достоєвський, знавець російської душі, писав: «Найбільшою силою Московщини було те, що європейці не знали нас, московинів». Можливо, гірше знали за українців, але зараз вони реально бачать її. Точніше, нап'яту на обличчя маску, за якою приховується стара – нова місія «збирання земель». Наприклад, кремлівський цар запропонував у січні черговий «мирний план» про двостороннє відведення важкого озброєння від так званої лінії розмежування

в Донбасі між «ополченцями» і українськими військами. Тобто, фактично здати 550 квадратних кілометрів нашої території. Поціновувач «мудрості» свого шефа Лавров заявив, що трагедій під Волновахою, у Донецьку та Маріуполі могло б і не бути, якби Президент Порошенко прийняв «мирний план». Натомість він «публічно оголосив про відновлення бойових дій, – сказав російський МЗСівський лис. – У цій ситуації очікувати якоїсь риторики умиротворення з іншого боку було б наївно. Чекати, що сили ополчення сидітимуть, склавши руки, коли за наказом Президента України їхні населені пункти, цивільні об'єкти почали обстрілювати з важких озброєнь, чекати, що вони просто змиряться з тим, що їх розбомблять, було б наївно». Ось така цукерка з обгорткою відвертої брехні. Бо окровавили мирний Маріуполь не українська армія, а бойовики.

Цинічна брехня, підкупи, наклепи – у генах поводитирів нації. Англієць А. Енкінсон, який відвідав Московщину 1557 року, ділився враженнями: «Брешуть московини з неймовірною безсоромністю та нахабством... У переговорах із чужинцями московські міністри вживають усіляких можливих і неможливих способів, щоб обдурити їх. Всім відомі факти вони безсоромно перекручують». Перекручують і досі – згадайте засідання ООН, ПАРЕ та інші офіційні зустрічі, де представники Росії, не змигнувши оком, несуть свою «правду» і заперечують опонентам очевидні факти щодо агресивних дій проти України.

А ось оцінка французького письменника Астольфа де Кюстіна, котрий відвідав Петербург у 1838 році: «... москвин вважає своїм найгіршим ворогом того, хто стягне з нього зовнішню личину. В Московщині щирість мають за божевілля. Слушно! Бо ж усе московське життя, у всіх царинах – це суцільна змова проти правди. Москвини вважають зрадником того, хто не є брехуном, заперечення брехні вважають державною зрадою...» (цит. з кн. П. Штепи «Московство»). Подібних прикладів накопичила історія сотні. Але росіяни, схоже, і не думають змінюватися. Для них найважливіше бути самим собою з проекцією «Русского міра». Для них ціннішою є не цивілізаційні поняття культури, а варварські закостенілі традиції. Сучасні путінці вважають, очевидно, краще дотримуватися афоризму того ж «великого пісателя» Достоевського: «Питання в тому й полягає, що вважати за правду». Опальний сучасний письменник Віктор Єрофєєв у «Енциклопедії російської душі», що став європейським бестселером, додав: «В умінні все виправдати полягає російська правда».

Кремлівці та їхня геббелівська преса і телебачення постійно видають брехні не лише про українських фашистів-бандерівців. Емоційна риторика спрямована також і на країни Заходу та США. Свій народ вони «накачують» несусвітніми байками про їхнє намагання чинити невинуватий тиск на Росію, дошкуляти Кремлю санкціями, що кляті американці використовують нинішні події в Україні як привід до третьої світової війни. Та «геніальний» Путін, – цитую далі порядного журналіста І. Яковенка (Москва), «розкусивши їхні підступні плани, зриває їх тим, що війська до України не вводять». І далі автор розвінчує пропагандистські міфи, що навалюються на голови росіян. Насправді Росія в конфронтації з усім світом. Як і в попередні епохи, вона втручається, атакує, звинувачує, обманує, прагнучи часто у хамський спосіб обвести довкруг пальця всіх і вся. Цього вимагає нібито «небезпека», що нависла над Російською федерацією, яку ж самі й придумали. Аргументи, кажучи доступною мовою, такі: Україна погана, бо прагне до Євросоюзу і НАТО. Європа погана – бо з давніх-давен погана. Америка взагалі препогана, оскільки є ворогом номер один, тому й заслуговує на попелище... А Росія – свята, добра, милосердна і... чомусь зовсім незрозуміла іншим країнам. Невже так буває: один має рацію, а решта помиляється? У подібних ситуаціях давайте великі проблеми нації приземлимо до рівня сім'ї. Ну, гіпотетично допустимо, що в Україні – кривава різня, європейці – ненормальні, та й американці збоченці і т. д. Тоді напрошується елементарне запитання: чому з Росії емігрувало за кордон (при цареві Путіну) десятки тисяч сімей? Втім, чому діти високопоставлених кремлівських чиновників живуть у тих же «ненависних» Європі та в США? У Путіна старша донька Марія живе в Голландії, в елітному будинку, молодша Катя – в Німеччині, часто сестри подорожують світом. Син прем'єр-міністра Дмитра Медведєва Ілля збирається навчатися в Масачусетському університеті (США). Єдина дочка міністра закордонних справ Російської федерації Сергія Лаврова навчалася в Колумбійському університеті, що в Нью-Йорку, там і живе. Катерина не планує переїжджати

в Москву і, очевидно, не тільки тому, що не опанувала російської мови. Три доньки віце-спікера Держдуми С. Железняк вчать за кордоном: Катерина – в елітній швейцарській школі, Анастасія – в Лондонському університеті, наймолодша Ліза також проживає в Англії. Зате батько полюбляє різкі висловлювання про «клятий Захід». Обидва сини держдумівця А. Жукова – в Лондоні, навіть встигли потрапити до в'язниці через бійку в п'яному стані. Донька депутата В. Фетісова виросла за кордоном, здобула вищу освіту у США, проте... писати і читати по-російськи так і не навчилася. Діти й онуки «головного патріота Росії» В. Якуніна прекрасно почуваються в Англії та Швейцарії. Донька комуніста А. Воронцова Анна вчилася в Німеччині, тепер живе в Італії... Не стану втомлювати читача переліком дітей і внуків, які перебувають у «лігві ворогів», бо їх тисячі. Безумовно, вони не винаймають скромне житло, а мешкають у куплених «крутих» будинках. І начхати їм на особливу російську місію «святої Русі» або «Русского міра», вони не переймаються шизофренічними планами господіна Пу. Врешті-решт, емігрантським чадам абсолютно не цікаво знати, чому «умом Россию не понять», як житиме простий російський народ. Обманутий народ, який із підозрою та ненавистю дивиться на Захід, на Україну, де безчинствують «криваві бандерівці», і який готовий терпіти бідність заради героїчного протистояння «гебешника» проти всіх ворогів Росії-матушки... Хіба не відають покірні сліпці, що першою жертвою війни стає правда?

СПІЛЬНУ «КОЛИСКУ» РОЗТРОЦЕНО БЕЗПОВОРОТНО

Вона століттями гойдала колиску. Ні-ні, не матір, яка ніжно співає немовляті, щоб заснуло і росло на втіху родині... Її вигойдували російські царі та комуністи, генсеки й «демократи», постійно примовляючи: ми вихідці зі «спільного кореня», поєднані «єдиною колискою», а отже, маємо завжди жити разом. Найстарше дитя з-поміж трійнят – великоруське, а за ним мусіли слухняно чеберяти ніжками українська та білоруська сестрички. Недовірливцям московини наполегливо втовкмачували, що чадо законнонароджене й охрещене православ'єм (типу Кіріла). Хто заперечує і не згоден, той свої «буржуазні» сумніви розвіюватиме по просторах в'язницях ГУЛАГу.

Ким і для чого було створено міф про «спільну колиску» і «братні народи»? Цю велику брехню почали закладати несамолюбний цар Петро («Це той перший, що розпинав нашу Україну», за Т. Шевченком), активно ж продовжила цариця Катерина II («А вторая dokonala вдову сиротину»). Саме ця освічена німкеня, привезена й посаджена на російський трон, звеліла «впорядкувати» великоросійську історію. І придворна братія (спеціальна комісія) заповзялася ліпити захоплюючу казку, яка нічого спільного не має з проминутою дійсністю. Але государиня не звертала увагу на відверту неправду та фантастичні вигадки – головна мета досягнута: історію Московії з'єднано воедино з історією Київської Русі. Аби замести сліди фальсифікацій, імператриця наказала знищити всі архіви й літописи, в тому числі оригінал твору Нестора «Повість минулих літ». З цього приводу наш земляк, дослідник Володимир Білінський писав у книзі першій «Країна Моксель, або Московія»: «Про нього (тобто Нестора – авт.) в Росії не стали навіть згадувати. Начебто він заважав російським авторам історії. І це в той час, коли Катерина II ганялася за раритетами й старовиною не лише в своїй державі, а й по Європі, Азії й Африці». Автор задається питанням, у чому криється таємниця великої праці літописця Нестора, якщо «вона була знищена або захована в надсекретні схованки імперії? Адже Санкт-Петербург не піддавався ні облозі, ні окупації. А такі найбільші, рідкісні раритети завжди були на найсуворішому обліку. І раптом про оригінал твору забули, став для великоросів нецікавий. Усіх «влаштували» копії. Чи не дивно? Відповідь може бути одна: в оригіналі «Повісті минулих літ» щось не влаштувало правителів Російської імперії...» Тоді, як у ті ж катеринівські часи і пізніше, «випадково» виявляли тисячі (саме тисячі!) так званих літописних зводів, де спочатку йшла «Повість...» або інший стародрук Київського князівства. «Жагуча» любов до рідної історії «гулящої баби» відома: правду – приховати на віки, брехню – підняти на світло.

Але парадокс Історії полягає у тому, що її неможливо зарити, мов скарб, і поставити на цьому хрест. Якщо вдасться спотворити, найсуттєвіше видалити, а натомість натицяти «об'єктивні», «правильні» власні вставки, все рівно згодом таємне стане явним.

Що ж насправді викрилося?

Перша фальсифікація: Петро I нібито 1716 року зняв копію з так званого Кенігсберзького літопису, де було зафіксовано «об'єднання» давнього Київського та Московського князівств, а також там же обґрунтовувалася єдність слов'янських і фінських земель. Ярослав Дашкевич та інші відомі українські історики підкреслюють, що ця фальшивка стала основою для подальших фальсифікацій – написання так званих загальноруських літописних зводів, у яких обґрунтовувалося право Московії на спадковість Київської Русі. Виходячи з «істини», 22 жовтня 1721 року Московія оголосила себе Російською імперією. Так було вкрадено в українців історичну назву Русь.

Фактично Московія є прямою спадкоємицею Золотої Орди – держави Чингізидів. Дослідник князь М. Трубецькой наголошує: «Московська держава виникла завдяки татарському ігу. Російський цар був спадкоємцем монгольського хана. «Свержение татарського ига» звелось до заміни татарського хана православним царем і до перенесення ханської ставки до Москви». Отже, татаро-монголи стали «хрещеними батьками» московської державності. Її князівство (з 1277-го, а з 1547 року – царство) не мало жодних зв'язків до XVI ст. із князівствами Київської Русі. Тобто великоруський народ ніколи не мав родинного коріння з українцями. Про це відверто говорив автор «Скіфської історії» А. Лизлов та інші.

Друга теорія великоросійських істориків: татаро-монгольська орда ОПУСТОШИЛА Україну, й основна маса людей перейшла на північ – до Суздальщини та на захід – Галичини. Загалом переміщення слов'янських племен із басейну рік Дніпра і Дністра в райони Оки, Мещери і Верхньої Волги відбувалися в період X–XVI століть. М. Грушевський відкидає такі припущення, бо під час нападів ворога людність рятувалася у лісах, ярах, печерах. Не було жодної потреби тікати від плідної землі, вважає В. Білінський, у непрохідні хащі на територію Моксель за тисячі кілометрів. Деякі прислужливі мужі науки, мов після перепою, шокували українських і своїх російських істориків тим, що навіть Київ розбудовували московити. Називається, заслужили «честі» на п'яту палату. Бо ні бази доказів, ні логіки у трактуванні нема. Володимир Білінський пише: «... в Російській імперії існувала тверда стратегічна настанова, яка зобов'язувала витлумачувати походження українського народу, його мови, культури й історії як вторинних – від великоросійського. Іншого, мовляв, не могло бути. Великороси тривалий час узагалі стверджували, що нібито саме вони заснували стародавній Київ, були його господарями в період розквіту і покинули Київ лише після монголо-татарської навали... На підтвердження божевільних ідей проводилися численні дослідження, захищалися дисертації. Брехня лилася рікою, й здавалося, що, зрештою, остаточно переможе. Але брехня тому і є брехнею, що з появою незалежних дослідників і вивченням першоджерел – спростовується. Проте – не зникає». Автор, розвінчуючи міфи, приходять до висновку: «За всіх часів історія, писана в Росії, відображала не істину, а насамперед державні шовіністичні інтереси імперії».

Так, брехня не зникає: міфи потужно продукуються і ширяться легко, правда доганяє лжу і туго сприймається людськими головами. У тому числі українцями. У шовіністичній ідеології «собирателей земель» виокремлюється один виняток. Більшовицький історик Михайло Покровський спростовує і відкидає теорію «триєдиної Русі», відмежовується від усякого зв'язку з Україною. Така відрубність у позиції мала підставу. Дослідник не послуговувався видумками і домислами, а реалістичним підходом до історії: Москва є спадкоємицею Золотої Орди. Але цим, закликає він, треба гордитися, і ставить росіян вище за європейські країни. Однак у 30-х роках, коли правив «сталевий» вождь, працю «Нарис історії Росії» академіка Покровського визнано ухвалою партії неправильною, автора проголосили не марксистом... Росія повернулася до «старшобратства», і ніхто у цьому не мав сумніватися. Звичайно, «непогрішимий» ЦК після розгорнутої наукової дискусії виробив «нове бачення» історії Батьківщини. Полягало воно, як сказано у Тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1954 р.), у тому, що «російський і білоруський народи походять від єдиного кореня – давньоруської народності, яка утворила давньоруську державу – Київську Русь...» Далі «по-ступово» вирости «три братні народності», які «пронесли через століття усвідомлення спільності своєї долі». Відтоді кожен, хто брався за перо, щоб «глянути» в сиву давнину, повинен був обов'язково поколихати «єдину колиску». Та часи змінилися. «Старший брат» під магнетичним поглядом прищурених очей великонося брехні волає «Розіпни Україну!» Міф про «єдину колиску» луснув безповоротно. Розтрощену кремлівською агресією, її викинуто на смітник історії.

ХТО «ПО УШІ В КРОВІ»

Російський ЧК-НКВД-КДБ – невмирущий, як біблійний Вельзевул, названий іще сатаною-дияволом. Між історичними етапами він міг бути прихованим, перелицьованим, дрімотним, але щоб у Кремлі без нього обходилися – нізащо. Путін чаклував 16 років для демонізації спецслужб, розставивши їх по вертикалі влади й особистої відданості патрону. Ігноруючи пріоритет вселюдських цінностей, застосовуючи шантаж і силу, російський лідер підняв прапор «рускаго міра» під галасливу юрбу брехунів, які щоденно товчуться на збіговиськах у медійних кілерів. Настав знову зоряний час, коли тирана прирівнюють до божества, славлячи в екстазі його повсякчасні тріумфи. Бо мудрий, добрий і, головне, діяльний Путін ніколи не помиляється, знає краще всіх, чому так чинить, а не інак. Росіяни горді цим. Сп'янілі гірше, ніж від «водяри» й «бормотухи» зомбоящиком, злорадно потирають руки, що ось-ось Україні настане кінець, уже скоро розпадеться Європа, а за нею – США. Все, що поза межами Росії, гідне лише руйнації та смерті, ненависті й висміювання. В цьому контексті Путін дозволяє собі шматувати Україну, а світу заявляти про фашизм і нацизм в Україні, про геноцид росіян; що на її території гібридної війни Росія не веде, а вирує громадянська війна. Припинити бойові дії на Донбасі та Луганщині можна при умові, наполягає російський лідер, якщо Київ проведе конституційну реформу. Чому голосування не провести після припинення бойових дій, а не під автоматними дулами, в мирній ситуації, для кремлітної еліти не прийнятно. Чому? Бо так вони хочуть. Аби сфальсифікувати вибори і надалі контролювати вибір «ДНР» і «ЛНР», створити військову базу для дальшого вторгнення в Україну. Закордонні журналісти і політики, не кажучи вже про українців, розуміють фарисейство російського президента. «За уявленням Путіна, – сказав іронічно німецький оглядач преси Р. Фезер, – світ влаштований просто й прозоро: він правий, а всі інші не праві». Жодні аргументи, історичні факти на господіна Пу не діють, істина – лише в його устах. Насправді, правда навиворіт. Наприклад, Ленін «передав Україні Донбас». Або Хрущов «подарував Україні Крим». Німцям повчально заявив: «Наполеон якось сказав, що справедливість – це втілення Бога на землі... Ось возз'єднання Криму з Росією – це справедливе рішення». Ну, щодо цілком природного «возз'єднання», українцям добре відомо іще з царських часів після смерті Богдана Хмельницького... Або така нісенітниця: український Південь – це колишня Новоросія, тож має спадкове право на неї. Щоб замаскувати звирячі апетити, Кремль для відвернення від себе уваги, зокрема, незаконного захоплення Криму, напнув на скрижавлені руки одяг турботливого миротворця: виписав собі ліцензію карати терористів у всьому світі. А терористами будуть ті, яких назве Путін... Справедливий до несправедливості хитрує, шантажує й демонстративно вип'ячує свої вдавані біцепси-трицепси, лякаючи «обставлених» до Росії ворогів. Забуваючи при цьому, що вседозволеність на брехні веде до зворотного результату стосовно задуманого. Віктор Єрофеев – один із найвідоміших нині у світі російський письменник пише: «Росія не належить до культур, здатних на самовизначення. Це історична нечесна країна. Вона спочиває на неправді... Росія становить для світу серйозну небезпеку» (Із книжки «Енциклопедія російської душі»).

У щоденному хорі неправдистів, схожих на жаб'яче квакання, що лине з екранів різноманітних ток-шоу соловйових і кисільових, вип'ячується в надриві Віталій Третьяков, декан вищої школи телебачення МДУ. Прибравши маску гуру-оракула, упевнено рече про так звані ДНР і ЛНР, які борються завзято з «бандерівськими нацистами» і які «ніколи не будуть із Києвом». Звичайно, резюмує проффесор, «понять ету кліку (київську – П. М.) не значить простіть». Бо вона, виявляється, «по уші в крові», бо вона «прикована к кровавой цепі» НАТО, постійно порушує Мінські угоди і т. п. Ведучий авторської програми Володимир Соловйов не стримує емоцій: «Як по башке дадім, так і настане урегульований спокій!» Розімнувшись у брехні, декан на розгляд дискусантів запропонував найкраще рішення української проблеми: «Від імені Ради безпеки ООН доручити Володимирі Путіну сформувати український уряд». Чому це важливо здогадатися неважко: сусідній країні, тобто нам із вами, скоро настане кінець... Ця стара набридлива пісня жабоквків лине з федеральних каналів два роки, а за приспів узято оскаженілий вигук «Київ – російське мі-

сто!» Ось і тепер нагадав усім росіянам декан Третьяков, заперечуючи інтелігентному опоненту, який закликав «не брати Київ, а «досить прокласти кордон по Дніпру». Слухаєш оте гарячкове пустомельство вчених дядьків і закрадається підозра, що всі вони на сцені театру грають ролі дурачків і шизофреніків. І жаль лише довірливої публіки, яка нагороджує акторів оплесками... Та послухаймо ще раз думку Віктора Єрофєєва: «Прикметною рисою росіянина є його здатність робити гидоти. Взагалі – капостити. У росіянина довкола всі винуваті... Росіяни не терплять доброго ставлення до себе. Від доброго ставлення вони розкладаються, як ковбаса на сонці. Все життя шкодять самі собі». Це правда. Як і те, що не завжди правитимуть в історії вельзевульчики.

РІЗНІ, А НЕ «СПІЛЬНІ»

Якщо українські князі стали хрестоматійними для росіян, то для європейських країн (принаймні для політичної еліти) відомі історичні викрутаси Кремля. Французький президент і його команда не можуть не знати, наприклад, застереження свого співвітчизника Делямара, сенатора і радника імператора Наполеона III. У петиції до сенату 1896 року він писав: «У Франції ми робимо серйозну за своїми наслідками помилку, вважаючи, що Російська імперія є єдиним цілим; зовсім навпаки, різноликість є її правилом... Ми спостерігаємо, як наша університетська освіта змішує два, по суті, різні народи з явно протилежними культурами й історичними традиціями. Цими двома народами є московити й рутенці, змішані у загальній назві «руси» (Russes). Живучи між Московією та Польщею, рутенці... були поневолені у минулому столітті московитами, і народ завойовник сам на себе поширив ім'я переможеного народу, щоб надати собі позірних прав на володіння ним. Через це слово «руси» і «московіти» видаються нам сьогодні синонімами, тоді як насправді вони є цілком різними для історика. Ця навмисна плутанина дала змогу московитам поглинути навіть саму історію рутенців, немовби пізніший політичний акт здатен вплинути на історію попередніх епох».

Потужний викривальний постріл із темної ночі «государства Россійського» рознісся від талановитого автора книги «Правда про Росію» А. де Кюстіна. Перебуваючи тривалий час у містах холодної імперії, француз спостеріг, що брехня і тиранія покладені в основу управління Московщиною: «Якщо у приватному житті брехня є огидна, то в житті суспільнім це злочин, і цей злочин помститься. Кожний уряд, що бреше, є ще більш небезпечним змовником, як убивник, якому він по закону відрубає голову, а злочин, тобто брехня, є найпотворніша з провин». На іншій сторінці додає: «... брехня нерозлучна з тиранією... Все життя Московщини просякнуте брехнею».

Ще одне застереження стосорокарічної давності дає сучасникам французький історик Ж. Мішле: «Своєю пропагандою Московщина руйнує духовні і моральні основи в кожного народу, що став її жертвою... Якщо ми, європейці, допустимо Московщину до участі в наших європейських справах, то впустимо до Європи моральний розклад, колотнечу, безлад». Хіба не спостерігаємо сьогодні це в Європі? Давня хвороба росіян – розносити бактерії зла – міцно засіла в головах кремлівців. Дурити – то їхня стихія, хто б він не був і яку посаду не займав би. Згадаймо 2015 рік, коли Путін сказав: «Я взагалі не роблю різниці між українцями і росіянами» і що «наші спільні духовні цінності роблять нас єдиним народом». Підтекст лукавця, отже, такий: київські князі та історія Руси також «спільні». Тим паче, що Володимир Великий, Ярослав Мудрий сиділи, як удільні князі, в Новгороді. Але при цьому путінці замовчують, що Новгород, як і Смоленськ, Суздаль, Рязань, Полоцьк та інші міста на ту пору не вважалися Руссю. Літописці у XI-XII століттях не називали ці землі «руськими». Бо то були васальні, підвладні Києву, території і які платили столичним володарям данину... Зрештою, поміркуймо простіше: якщо на російському троні було посаджено чистокровних німкенів Катерину I і Катерину II, то німці не стали від цього росіянами; не зазіхає Німеччина нині на території сучасної Росії, як на «спадкові», «ісконно німецькіє землі». Уявімо на мить вираз обличчя пані Меркель, спробувавши запитати, чи вона виношувала коли-небудь подібні претензії до російського уряду? Мову відібрало б їй не на одну годину!

Кремлівські шовіністи декларують з історії Російської держави те, що їм вигідно. Але ніколи не згадують своїх авторів, у яких, попри міфологічність викладу, інколи прозирає, мовби зі шпарин,

правда. В. Ключевський, наприклад, чітко зазначає, що північні землі – це край, який «лежав поза старою корінною Руссю у XII ст. і був більш чужорідним, ніж руським краєм». А може прихильникам «єдиної» варто нагадати московського історика М. Покровського, учасника Жовтневої соціалістичної революції, очільника Інституту червоної професури, який без каламбурства і видумок писав у науковій праці «Русская история с древнейших времен»: «Нет надобности говорить, что представление это исходит от мысли о «единстве русской земли»... Говорить о едином «русском государстве» в киевскую эпоху можно только по явному недоразумению. Выражения «русская земля» обозначалась киевская область... Из Новгорода или Владимира ездили «в Русь», но сами Новгород и Владимир Русью не были».

То з якого дива Ярослав Мудрий належить Росії? Чому доньку його Анну, яка стала королевою Франції, президент РФ називає на весь світ «російською»? З таким «успіхом» можна Путіну, коли відвідуватиме Угорщину і Норвегію, похвалитися «русскими» королевами Анастасією та Єлизаветою – теж доньками мудрого «предка» Ярослава. Крім того, не завадило б закарбувати в голову синів київського правителя: Всеволод був одружений із візантійською принцесою з дому Мономахів (тобто донькою імператора від першого шлюбу), Ізяслав узяв доньку польського короля Мешка, Святослав поєднав свою долю із сестрою трірського єпископа Бурхарда, іншим двом синам (припускають, що В'ячеслав та Ігор, або старші Ярославові внуки – синів Володимира і Святослава) дісталися в Німеччині графіні.

Як бачимо, князь вів із войовничими сусідами активну зовнішню політику, закріплюючи з ними стосунки шлюбною дипломатією. Тому Русь знали в усій Європі, самого ж Ярослава Мудрого називали тестем європейських королів.

Та особливі Ярославові заслуги були у сфері духовного життя, – підкреслює М. Брайчевський у праці «Конспект історії України». – Великий князь піклувався про розвиток освіти, науки, філософії, письменства, містобудування, архітектури, образотворчого мистецтва. За Ярослава вперше кодифіковано (тобто систематизовано закони та інші нормативні акти. – П. М.) давньоруське право («Руська правда»). У Києві збудовано новий пишний центр («Город Ярослава») – довкола Софіївського собору, при якому створився вчений гурток книжників; багато було зроблено в книжковій справі, зокрема, засновано першу державну книгозбірню. Завдяки цій діяльності Ярослав увійшов в історію з прізвиськом Мудрий.

Чому таку увагу приділяв князь внутрішній політиці? Бо духовність, вважав, є об'єднавчою силою суспільства. Не меч, а мир, свобода і творення зміцнюють державу і приносять плоди величчя країни. Не пролиття крові, а добросусідство і молитва гуртують людей. Не брехня і чвари, не взаємні образи і міжусобиці, а правда і честь мають панувати в громаді. Не особисте збагачення, безмірне та хижацьке, а сумлінне закладання основ державотворення і піднесення народу є найпочеснішою місією правителя та його мудрого оточення.

Акцентуємо на цьому недаремно. Річ у тім, що Путін возвеличує Олексу Невського, Петра I, Катерину II, Йосипа Сталіна. Але неприхильно ставиться до Ярослава Мудрого, Микити Хрущова, царя Миколи II. Здавалося б, чому таке зневаження, в цьому випадку, до князя, який залишив після себе могутню та розвинену Києворуську державу, названу золотою епохою? Відповідь на поверхні: Ярослав Володимирович обрав єдиний політичний вектор – Європа (зауважте, не Візантію, не Рим, тим більше не північно-східне Залісся). Володимир Володимирович ненавидить Європу (як усі російські царі, імператори, генсеки). Князь Мудрий не належить до завойовників, а набожний, суєвірний, шанувальник мистецтв. Президент Путін горить бажанням постійно вести локальні війни, руйнувати і насаджувати народам брехню. Вони діаметрально протилежні. Тому не може бути в нього іншого ставлення до князя Ярослава...

І насамкінець. Не станемо гадати, яку оцінку Володимиру Путіну поставить і збереже Історія. Але, без сумніву, не таку, як Ярославу Мудрому.

Ольга ОСТАПЧУК

*А ті, хто вертають з вогнених полів і ровів,
А ті, хто лягають у тихі зігріті постелі
Ще довго шукають багряні відбитки на стелі
Й луку канонад у гудінні голодних джмелів.
Ховають під подушку – ніж, у кишені – набої,
Сльозу – у кулак, щоб не бачили син або доня
Й усі ненароджені діти цієї землі.
Війна наче привид висить на віконному склі.
Їм пахне волосся дружин чи то димом, чи боєм,
Солоні тіла захлинаються. Обрій чорніє.
Клубочаться демони, чинять свою веремію,
Пошерхлі думки розривають обійми і сні
І дивним таким видається заснути собою...
таким як колись. До війни. До цієї війни.*

БАЛАДА ПРО СНІГ

*А знаєш, у нас із тобою різняться снігі:
Мій – іскристий, різдвяний,
Твій – смертю та кров'ю вишитий,
Як червоним і чорним сорочка, в якій
прабабця до церкви ходила молитись Всевишньому.
І хрестики, хрестики, Боже, та скільки їх? Тьма!
Зашило, забито у пам'ять нещадно, навечно.
Морозна хурделиця їх, як дітей обіймає,
І квилить надсадно, й когось, виглядаючи, кличе.
Мій сніг – на лижні, у колядках святкових, а твій -
лежить у окопах сувоями закостенілими.
Мій – подихом свіжим торкається пальців і вій,
А в тебе під берцями скиглить пораненим звіром.
Замети мої – подушки, що усілись рядком.
Твої – бліндажі замасковують, стишують спрагу.
Ти настом колючим неначе лляним рушником
Втираєш обличчя від попелу, диму і страху.
Цієї багряної, злої, чужої зими
Нехай оминають тебе усі кулі і стріли.
Молюся снігам наче янголам, щоби вони
Тебе узяли під крило, зберегли й обігріли.*

ТА КУДИ Ж Я, МАМО?

*І протрубив третій янгол – покликав до бою,
А тоді – лиш вогнем і мечем і святою молитвою...
Я так щиро хотів, Україно, пишатись тобою,
Я так прагнув щоб ти відбулась як правдива і світла.*

*Та куди це мій човен пливе? І що це за море?
Я їй не знав про таке – мо» погано вивчав географію?
Руки-хвилі гойдають мене, підіймають над мороком
І ліхтарики як маяки над труною спалахують.*

*Та куди ж це я, мамо? Невже у Господню обитель?
Так хотілось ростити сади і дітей пустотливих!
Та на мить відволікся від справи мій янгол-хранитель,
Витираючи сльози криваві крилом обгорілим.*

*Мамо, мамочко, вибач! Сестричко, дружинонько, доню...
А чому це мій сотник ридає, ще той козарлюга?
І хіба це мені отой крик: «Вічна пам»ять героям!»
Звідкіля стільки квітів, свічок, стільки сліз, стільки туги?*

*Я Майданом пливу... поряд Ромко, Сергійко, Микола
Скільки ж нас? Кажуть, воїни сотні небесної!
Сам Архангел Михайло тепер видаватиме зброю
Аби ми, убієнні, і далі боролись із нечистю!*

*Так, на все Божя воля. У всіх своя доля чи карма.
Комусь – нагороди, комусь – підла куля і тризна.
А мій ненароджений син заридав пронизливо:
«Лише б це не дарма, татусю, лише б це не дарма...!»*

ЗБРОЯ

*чоловік сидить навпочіпки
чистить зброю
проводить пальцями
по гладенькому тілу металу
пестить його
голубить
лінії на шкарубкій долоні
перемовляються заклинаннями
чоловік мугикає марші*

*тихо як зимова косуля підходить жінка
сідає на холодну підлогу
заплющує очі
мовчки кладе голову чоловіку на коліна
його рука торкається її срібно-чорної скроні
заправляє за вухо пасмо що вибілося з коси
гладить шию під вузликом хустки
спускається долиною спини
сахається грудей
і знову повертається до зброї*

*жінка так і сидить
кам'яна
німа
застигла у чеканні
вона відпускає його
вона завжди відпускає його
то війна його не відпускає*

*Чоловіки рушають туди, де народжується сонце.
Чоловіки рушають туди, щоб воно народилося.
У їхніх зморшках ховаються тривоги,
А з вуст зривається: «все буде добре»,
«все обов'язково буде добре» і «ми переможемо!».
У їхніх наплічниках дрімає
запах пряженого молока і попросованих пелюшок,
Дитячого волоссячка на потилиці,
Гарячого хліба і свіжої постелі,
Жіночої ласки і ніжної шкіри.
Чоловіки рушають туди, де народжується сонце
Їхні кроки стають чіткішими,
Відлунюють у вічності
Церковними дзвонами,
Палають лампадками перед образами,
Проступають синцями на материнських колінах після
довгих молитов.
Дайте нам вас запам'ятати!
Дайте нам вас запам'ятати
такими, якими ви є сьогодні:
такими різними, такими рідними.
Дайте нам надивитись на вас,
Дайте нам напитися вами,
Бо хто зна – чи дочекаємось,
Хто зна – чи впізнаємо?
Чоловіки крокують туди, де народжується сонце
Чоловіки крокують туди, щоб воно народилося
Та вони ніколи не зрозуміють,
Як страшно чекати на когось з війни.*

Микола РУЦЬКИЙ

Світлій пам'яті мого земляка,
педагога Миколи Дзявувльського присвячую...

*Ми любили життя й цінували свободу,
Шанували батьків і кохали жінок,
Пам'ятали, що ми – із козацького роду,
І за це нам сплели той терновий вінок.
А коли час прийшов, разом стали до бою
Із народом своїм, бо ми кров його й плоть,
І за честь, бо у честі жили з Богом й собою,
Щоб Вкраїну не стали продавати і колоть.
Наші душі знялись й полетіли у небо,
До Бога і предків в незвідану вись,
Й нам вже більше нічого в цьому світі не треба,
Лиш би ви, як народ, на віки збереглись.
Небесная сотня – плече у плече
Крокує сталевим клином,
А вкраїнська кров за свободу ще й досі тече
По донбаських степах буриштиновим вином.*

Богдан ТЕЛЕНЬКО

ЗАПИСКИ УПЕРЕДЖЕНОГО ПАЛОМНИКА... СКРОПЛЕНИЙ КРОВ'Ю НОВІТНІХ БОРЦІВ

...По приїзді додому почав публікувати свої паломницькі нотатки. Спершу не думав, що тема Соловків настільки серйозно мене зачепить, що задля неї відкладу всі свої інші творчі задумки. Планував обійтися кількома нарисами та фотоілюстраціями в «Проскурові», а свої записи з тієї подорожі відкласти до кращих часів. Проте невдовзі відчув, що так просто зіскочити з цієї теми не вдасться, бо робота над цими текстами ніби стала обов'язковою складовою моїх публіцистичних пошуків з вересня аж по останній номер нашого часопису в грудні 2013-го, коли в Україні вже вирував Євромайдан...

Нині ж мені здається, що передчуття цих бурхливих подій якимось підсвідомо рухало і мною, коли поряд зі своїми редакторськими колонками на актуальні суспільно-політичні теми вважав за необхідне готувати і чергові нотатки зі щоденника своєї Соловецької прощі.

А ще тішився з того, що там, на київському Євромайдані, вже з перших його днів постійно зустрічав своїх соловчан, які мало не щовечора збиралися біля флагштока з державним прапором на розі Хрещатика та Інститутської, що бачив їх у найгарячіших місцях всеукраїнського спротиву – і на Банковій, і на Грушевського...

...Надії та сумніви, рішучість та емоції, мужність та неймовірна самопожертва, ідеалізм та перші розчарування, а разом і вияви небаченої досі в наші часи висоти національної гідності – це той дивовижний духовний алгоритм, в якому пробудилася тоді душа нашого народу. Хоч ще недавно могло здатися, що він надто міцно заснув та не здатний пробудитися в підступних та нищих обіймах чужої йому влади, яка відвертим ошуканством присипала його дух, нівелюючи до невпізнання його національну сутність. Та те, що відбувалося в Україні вже з 30 листопада 2013-го, відтоді, як тривожно загомоніли дзвони Михайлівського монастиря у Києві, що раптом розбудили нашу приспану націю, та нібито завершилося наприкінці лютого 2014 року, знову змушує мене повертатися до буття ширше.

Звичайно ж, кажу наодинці з собою, ти можеш тішитися тим, що ще три роки тому перед настанням цих подій, у своїй книзі есеїв «Технологія громадянського спротиву», що вийшла в січні 2011-го, ти ніби передбачав подібний розвиток подій в країні, завершуючи її есеєм «Залишається лише спротив?...» І все ж, зізнайся, ти сам тоді не до кінця вірив власним прогнозам, та озвучив їх публічно скоріш через власні розчарування від усього того, що відбувалося тоді в країні та її владному й опозиційному політикумі, бо добре розумів, що не в руках людських ключ до виходу з цього історичного глухого кута, в який потрапив знову наш народ...

А хіба не ти зовсім недавно відчував суїцидальну розпуку, коли ще буквально за півтора місяця перед Майданом, у день Покрови біля Ангела Скорботи в своєму Хмельницькому на мітингу-реквієму пам'яті героїв УПА закликав присутніх прийти сюди ж, на це святе місце, через годину, аби не допустити проведення тут акції місцевих комуністів, які організовували свій провокативний мітинг пам'яті «жертв ОУН-УПА»? І ця їх блюзнірська акція під прикриттям міліціантів тоді таки відбулася, а ти стояв там лише з кількома небайдужими перед кордоном силовиків, коли практично всі ті недавні мітингувальники, загалом з числа професійних патріотів, відверто проігнорували твій заклик.

Подібного душевного спустошення та розчарування ти не відчував вже давно, але ж вже першого грудня йшов серед мільйонсилої маніфестації своїх співвітчизників у Києві, які, зорганізувавшись цілком стихійно, кинули виклик антиукраїнській диктатурі. І той день, і все, що відбувалося за три місяці Всеукраїнського Євромайдану, стануть найбільш оптимістичним одкровенням. Бо, мабуть, не лише ти один усвідомлюєш, що Той, хто над нами, знову дав зрозуміти нашому народові, що Він його не покинув...

...Три місяці тривало це протистояння між добром та злом в Україні. І здається, що в ті лютові дні, коли ти завершував цей свій паломницький нотатник, усі сатанинські сили заповзялися своїми смертоносними щупальцями знову затягнути нас у ще глухіший лабіринт історичної безвиході, з якої ми, як здавалося нам після перемоги Майдану, вже вийшли остаточно на світ Божий.

Та, видно, твій народ, як той апостол Фома Невіруючий, знову сумнівається в цій Вищій волі, прагнучи побачити на власні очі прихід напроорокованого Іваном Богословом сьомого Ангела, сурми якого мають сповістити про остаточний перехід під Господнє панування цього грішного світу, часткою якого є Україна, народ якої в святій простоті своїй не відає, що насправді просить неможливого. А може, ті ангельські сурми ми вже встигли переплутали, як це не раз бувало в нашій історії, з іншими звуковими відлуннями, от хоча б, як тоді на Майдані, від погрозливих завивань міліцейських сирен чи брязкоту металевих щитів тих нелюдів, які йшли на той народ, до якого нібито самі належали, стріляючи йому підступно в спину, або ж з вибухами шумових, світлових і бойових гранат, які вони кидали поміж мирних людей?..

Видно, нам це тільки здавалося, бо диявольські прошуки деміургів новітньої доби не менш підступні, ніж у їх попередників, бо мабуть наш народ ще не випив до дна свою жертвовну чашу, а імперський молох настільки затуманював голови нашим вчорашнім владоможцям, що вони разом зі слугами нечистого без будь-яких порухів сумління знову віддавали на заклання та муки свій народ, його кращих синів і дочок, пішовши дорогою темряви...

Скільки ще так триватиме? – запитую себе, хоч добре розумію, що все, що розпочалося після жертвоприношень та перемоги Майдану вже в Криму, далі на Донбасі, то лише страшна агонія ненависника роду людського в подобі осучасненого Деміурга зла, який знову силується затягти нас у чергове криваве місиво братовбивства, хаосу та зневіри. А ще знаю, що можливо на якийсь час зло матиме змогу потішатися над нашою слабодухістю та гріховною слабкістю, хоча вірю, що воно обов'язково відступить, бо ж таки недаремними були усі ті жертви, які поклав у різні епохи заради власного ствердження мій народ. У страшному мартирологу цих його жертвоприношень і ті, хто поліг по отих страшних карельських закутках та на Соловках...

Мабуть, це також є кармою вибору для нашого народу, який змушений пройти ще й цей жертвовний шлях своєї Хресної дороги, який мав бути скроплений невинною кров'ю новітніх борців за його свободу, проти вселенських сил зла, які хоч і поволі, але мусять згинуть з нашої землі, як та роса на сонці, бо нині вже не на словах кращі сини і дочки України кладуть за неї душу й тіло, а над її благословенною землею вже витає «Небесна сотня»...

Там, на Донбасі, по всій Україні нині триває ота остання заключна історична дія, повірмо, таки оптимістичної трагедії нашого народу, який уже ніколи не стане на коліна ні перед ким, а ті жертви, які він кладе нині на олтар своєї свободи та незалежності, та кров, яку проливають його новітні мученики, мусить стати тією чудодійною та животворною силою, яка, мов кров з ран Спасителя, повертала зір і наvertала до віри тих, хто був засліплений у своєму безпам'ятстві, потрапивши у сатанинські гріховні тенета. То воістину свята кров, яка вже ніколи не дасть нам забути про те, хто ми є на цій землі, ставши покликом до добра, любові та самопожертви як заради власного народу, так і заради ближнього свого.

Тож нині, повертаючись до свідчень та одкровень великих мучеників та провидців, маємо брати на свій карб найперше криваві свідчення власної історії й там, насамперед, шукати відповіді на непрості запитання нинішніх днів. Тільки за цієї умови, переконаний, можемо сподіватися на ласку Всевишнього й у тому, що нинішні випробування для нас не є черговим його покаранням за чисьельні видимі та невидимі, давні та нинішні гріхопадіння, а лишень справжнім його дороговказом

до очищення, пройшовши через які з честю, ми нарешті виберемося з глухих лабіринтів власної історії та почуємо нарешті рятівний та життєдайний звук сурми Сьомого Ангела...

Мимоволі роздумуючи над нинішніми подіями в Україні, тими історичними уроками та ви-кликами, які знову постали перед нами, згадую одну з легенд про нашого таки єдинокровця, бо родом він був з України, преподобного Елеазара Анзерського, який там, на Соловках, борячись проти бісівських видінь та спокус, начеркав на стінах своєї схимницької келії слова, які порадила йому написати при з'яві перед ним сама Богородиця: «Христос з нами устави́ся». Ця ж легенда стверджує, що Елеазар, віддавши себе на захист Сина Божого, таки позбувся бісівських спокус.

Та як нам позбутися нині усіх спокус, які йдуть на нас звідусіль? Тож видно не дарма на тому київському Євромайдані, а нині вже по всій Україні возносять молитви та відправляються щоденні молебні за єдність нашого народу, який починає знову по-справжньому відчувати свою гідність та силу...

КРИВАВА СТЕЗЯ ІНСТИТУТСЬКОЇ...

Вже у серпні 2014-го українській делегації вперше за останні роки не судилося потрапити на Соловки, побувати в Сандармосі на офіційних заходах з нагоди страшних роковин Великого терору 1937–1938 років, які відбувалися в російській Карелії. Ми ж змогли лише направити туди телеграму на адресу керівників Петрозаводського Товариства української культури «Калина» з цього приводу, яку змогла там озвучила на мітингу-реквієму 5 серпня у Сандармосі її беззмінний лідер, незламна Лариса Скрипнікова. Як стало відомо з оповіді пані Скрипнікової по телефону, на цьому заході офіційна російська влада не надто квапилася давати слово комусь із наших земляків. Тож цю місію їй вдалося виконати всупереч організаторам мітингу-реквієму, хоч зміст нашої телеграми не містив жодних упереджених висловів щодо політики Кремля, адже в ній лише висловлювався наш сум з приводу того, що не можемо цього річ бути присутніми в тих святих місцях та вшанувати разом з учасниками цього меморіального заходу пам'ять загиблих від рук сталінських катів своїх земляків. А ще ми дізналися, що того дня на цій меморіальній акції в Карелії місцеву українську громаду представляла лише невеличка група наших мужніх земляків, які приїхали з Петрозаводська разом з Юрієм Дмитрієвим, котрий на офіційному мітингу відмовився виступати у знак солідарності з нами. У цьому вчинку весь Юрій Олексійович, якого таки не дарма Василь Овсієнко назвав рівноапостольним. Дізналися ми також, що ця невеличка група «калінян» після мітингу помолилася біля пам'ятника «Убієнним синам України», а сам мітинг, як повідомили наші друзі, відбувався лише задля годиться, як і всі інші подібні меморіальні заходи з цього приводу в Карелії того кривавого для України року, про сумну перспективу яких там ще торік говорили наші приятелі-росіяни з тамтешнього «Меморіалу».

Своєрідною «відмашкою» з Кремля цим процесам у Росії, мабуть, нині слід вважати цього річ рішення його ідеологів про знищення та перепрофілювання залишків пермського комуністичного концтабору в Кучино, де розташовувалася сумнозвісна 36-а зона, в якій у 1990-х стараннями російських меморіалістів вдалося створити музей історії політичних репресій і тоталітаризму «Перм-36». Це той концтабір, у якому померли у 1984-му Олекса Тихий, Юрій Литвин, Валерій Марченко, а у вересні 1985-го в карцері загинув Василь Стус, де карались і гинули багато інших українських страдників, які кинули виклик комуністичному молохові і в часи національно-визвольних змагань під проводом ОУН-УПА, і в часи українського спротиву, відомого як новітній дисидентський рух...

Мимоволі нині думається про те, яка доля невдовзі чекає і музей політичних репресій безпосередньо на Соловках, про те, які невітні перспективи мають музейні експозиції Петрозаводського та Медвеж'єгорського музеїв, присвячені темі сталінських репресій, будівництву Біломор-каналу та їх тематичні архіви. Зрештою, цей неприхований маразматичний світоглядний ремейк у головах нинішньої кремлівської верхівки знайшов найпереконливіше підтвердження у розв'язанні нею неприкритої війни з Україною, що стала черговим посяганням російського імперського

молоху на наші незалежність, державність разом з нашою національною окремішністю, що стала, по суті, черговою спробою Кремля повторити знову все те, що з українським народом чинила комуністична система...

Зрозуміло, чому нас там не чекали, а наші друзі звідти також не радили випробовувати долю, бо ніхто там не міг дати жодних гарантій щодо нашого безпечного перебування на російській землі, де, зрештою, з цим було доволі проблематично і в минулі роки. І справді, якщо у минулі, більш «демократичні» для Росії часи до нашої делегації завжди була прикута найпильніша увага тамтешніх спецслужб, то чого від них можна чекати у серпні 2014-го? А якщо згадати, що члени нашого Соловецького братства були серед найактивніших учасників Революції гідності в Києві, що фото багатьох наших братчиків під час тих буремних подій у столиці без проблем можна вичислити в Інтернеті тим, кого це могло б зацікавити в Росії, то неважко було уявити сумні перспективи перебування нашої делегації в Карелії чи навіть наші можливості перетину білоруського кордону. Тож навіть, якби з якихось міркувань російські спецслужби дали нам можливість перетнути кордон, подальші перспективи перебування на російській землі нашої делегації були ще більш проблематичними. Адже вилученням із делегації опального для російського ФСБ дослідника соловецьких таємниць, письменника Сергія Шевченка, якого ще позаторік висадили на кордоні з автобуса, чи примітивною провокацією з вишукуванням уявних наркотиків у нашому автобусі біля Медвеж'єгорська, або постійним спостереженням за нашими діями з боку феєсбешної спецури, вочевидь, не обійшлося б. За уявленням російських спецслужб цьогоріч сюди могли б їхати у такій делегації з України хіба що зо три десятки справжніх українських «націоналог», «правосеків», «укрів», «бендеровцев», «фашистів», чи як вони нас нині ще називають, тож вони цілком могли б приготувати нам відповідний прийом, про наслідки якого для усіх нас можна було тільки здогадуватися.

Якраз тоді якісь відчайдухи в Москві на відомій сталінській висотці у центрі російської столиці підняли український стяг та перефарбували у колір нашого прапора величезну зірку на її шпилі, так їм там уже обіцяють по сім років ув'язнення. А тут справжні резиденти «бендеровцов» могли з'явитися з ненависними для Кремля українськими прапорами, у вишиванках під Пітером, у Сандармосі чи на Соловках! Погодьтеся, для нинішньої російської влади це було б занадто і, скажімо, навіть невинна поява там українського прапора розцінювалася б, як справжнє святотатство та наруга над ідеєю «руського міра», яку нині зі зброєю в руках кремлівські найманці та військові, увесь кримінальний маргінес Лугандону пробує насадити на сході нашої країни.

Тож після тривалих роздумів поміж собою вирішили змінити формат своєї щорічної прощі і проїхатися символічною Хресною дорогою України – меморіальними місцями, пов'язаними насамперед із беззаперечними свідченнями комуністичних злочинів на нашій землі, не забувши принагідно відвідати й святі для українців історичні місця, які засвідчують незламність нашого національного духу в козацькі часи, в епоху Української національної революції, героїки ОУН-УПА... А маршрут проложили дев'ятьма областями – Київською, Черкаською, Вінницькою, Хмельницькою, Чернівецькою, Івано-Франківською, Тернопільською, Рівненською, Волинською, розпочавши свою прощу за традицією 3 серпня недільною літургією у Свято-Покровській автокефальній православній церкві у столиці. Власне, з Києва ми зробимо перші кроки по цій символічній Хресній дорозі, першою «стацією» якої стане Жовтневий столичний палац, що свого часу був однією з найжахливіших катівень ЧК, ГПУ та НКВС...

Тієї неділі на вулиці Інститутській, яка отримала свою назву від інституту шляхетних дівчат, який до революції розміщувався в приміщеннях Жовтневого палацу, ще височіли дві майданівські барикади – найкривавіша «Львівська брама» під аркою пішохідного моста й нижня навпроти «союзкоопу». Тож наша делегація піднялася сюди зверху, пройшовши урочистою ходою до меморіального Хреста пам'яті тих, хто був замучений у цій колишній катівні НКВС, біля якого ми поклали вінки та квіти, відслужили першу поминальну літургію.

Молилися не лише за убієнних енкаведистами в цій розстрільній в'язниці, але й за Небесну сотню – українських патріотів, які полягли неподалік у криваві лютневі дні року 2014-го та тих героїв, котрі проливали кров за нашу незалежність на Донбасі. Звичайно ж, невдовзі Інститутська

змінить офіційно свою назву на вулицю Героїв Небесної сотні, якою, не чекаючи рішень Київради, назвали її кияни, увіковічивши так пам'ять про них на цих святих для українців місцях, де нині чи не кожен крок, розпочинаючи з Майдану, нагадує про героїку Революції гідності імпровізованими обелісками, фотографіями полеглих патріотів та квітами, які не перестають класти до них усі, хто приходить сюди поклонитися їх світлій пам'яті. Майже навпроти хрестів пам'яті жертв комуністичних репресій біля палацу, внизу на Інститутській під однією з лип, де було смертельно поранено одного з героїв небесного легіону Олександра Капіноса, його друзі на той час вже облаштували символічний обеліск. Ми ж з ініціативи нашого соловчанина – його побратима-бандуриста Віталія Мороза, якому на Майдані пощастило обійтися лише пораненням, вже через декілька днів провідаєм могилу Олександра в рідному Дунаєві під Почаєвом на Тернопільщині. Через десяток кроків нижче по Інститутській від цього символічного знаку ви побачите липу, під якою поліг вже мій давній знайомий, педагог-свободівець із Старокостянтинова Сергій Бондарчук...

На цих схилах Інститутської відбувалися не менш драматичні та знакові події вітчизняної історії вже в часи Української національної революції минулого століття. Бо саме на цій вулиці, якраз тут, де майданівці спорудили одну з своїх найпотужніших барикад під пішохідним містком над нею, яку було названо «Львівською брамою» і яку обороняли постійно галичани, у серпні 1919-го зустрілися передові частини денікінської Добровольчої армії та підрозділи Української Галицької армії, яка у складі армії УНР у кривавих боях зробила найбільший вклад у визволення Києва від більшовиків. Як відомо, в результаті підступного тиску на командування української армії частину підрозділів УГА в центрі Києва було роззброєно та інтерновано денікінцями, бо галичанам було заборонено вступати з ними в бій. Тож білогвардійці, не проливши жодної краплини крові при визволенні міста, захопили його підступом, давши добрий урок керівництву Директорії, яке безпідставно сподівалося на союзницькі обіцянки Денікіна та, явно, недооцінювало свої сили. Українські патріоти під час Революції гідності та, врешті-решт, нині на фронті у двобой з російськими окупантами та їх найманцями таких ілюзій, на щастя, не мали і не мають, чого не скажеш про багатьох представників нової післямайданівської влади...

А у тій нелегкій дорозі буде з нами ще й та жалібна мелодія лемківської прощальної пісні «Плине кача», яка там, на нашому Майдані, стала вселенським національним реквієм, з яким відтоді разом з українським славнем ми проводжатимем наших героїв у засвіт, яка своєю щемною мелодикою прокладатиме незримий місток поміж поколіннями українців з глибини віків, викликаючи в багатьох з нас майже містичні емоції та відчуття дотику до вічності...

ДО ПРОРОЦТВ «СИНА ГРОМУ»...

Буваючи на Слобожанщині, не всує роздумую над глухотою у національній свідомості багатьох місцевих, коли заходить з ними мова про подібні трагічні сторінки історії їх краю. Мабуть, не варто надто наголошувати на тому, що основною причиною цього явища є те, що нібито між нашими краями за роки незалежності не було тісного діалогу, було відсутнє безпосереднє спілкування людей різних соціальних верств тощо. Звичайно ж, велика доля правди у такому твердженні є. Та можна подумати, що у наших центральних та західних регіонах питанням національного відродження хтось у владних коридорах у роки незалежності приділяв особливу увагу, що нині там патріотизм зашкалює. Бо якщо і є значна різниця у нас з тією ж Слобожанщиною у таки доволі сумнівному визначенні критеріїв патріотизму, то пов'язані вони, насамперед, з тими історичними традиціями та реаліями, які впливали на процеси національного становлення в цих регіонах всупереч державній політиці, яка у роки незалежності, зізнаймося, ніколи не була україноцентристською, навіть у часи Ющенка, який відверто віддавав, зокрема, ті краї на відкуп місцевому денаціоналізованому та проросійському олігархату. Тож не варто дивуватися, що Донбас, той же Крим поступово ставали в нашій країні духовно випаленою територією, де процеси денаціоналізації, деукраїнізації, накладені на всюдисущий тут совок здійснювали мутацію та зомбування свідомості значної частини цього люду більш глибоко, аби

він не зміг визначитися зі своєю не лише національною, але й з громадянською ідентичністю. Зрештою і наші голови, особливо в останні роки, не менше полоскала російська пропагандистська машина, яка завжди знала, що робила на нашій землі, коли Кремль, особливо в часи Януковича, фактично заволодів впливом в усіх найважливіших державних інституціях і розпочав руками цієї кримінальної кліки поступовий демонтаж нашої державності, коли почалося, по суті, тотальне нищення нашої національної та державної самосвідомості, яким у першу чергу загрожувала смертельна небезпека.

Тож видно було таки Боже провидіння в тому, що проти тієї нечисті повстав спершу Майдан, який ми назвали Революцією гідності, хоча насправду все, що відтоді відбувається на нашій землі, як на мене, є лише черговим, хотілося б, щоб став він zarazом завершальним, етапом нашого національно-визвольного здвигу, який веде наша нація століттями з тим диявольським породженням, який ховається нині під личиною путінської Росії. Щоправда, більшість з нас не могла подумати навіть у лютому 2014-го, коли, здавалося, Майдан переміг, що нас невдовзі чекає такий драматичний перебіг подій, коли загибель Небесної сотні помножиться спершу на десятки, згодом сотні, тисячі наших героїв та невинних жертв тієї несправедливої війни, яку розв'яже кремлівський деміург проти України аби задовольнити своє сатанинське єство...

Та разом ми не можемо собі сказати, що усі ці небезпеки до нас прийшли нізвідки, що їх ніхто не чекав, адже цей драматичний розвиток подій в останні роки в нашій країні був неминучим і єдине, що ми не змогли і не могли передбачити, так це час, який Господь призначив нам для цієї останньої стації Хресної дороги, яка попри весь трагізм засвоєння її історичних уроків таки пророкує, сподіваймося, нам оптимістичний дороговказ до воскресіння, до якого йде споконвіку наша нація...

Так, я часто звертаюся до Євангелія, Об'явлень та послань Івана Богослова. Можливо це вияв моєї людської слабкості та невміння знайти для себе інші, більш зрозумілі сучасній людині дороговкази для нашого сьогодення, яке таїть в собі незрозумілі нам смертним знаки та таємниці. Проте пророцтва саме цього євангеліста мені видаються найближчими до тих реалій, якими живе нині наш світ, наша земля, як і те, що в своїх людських слабкостях попри усі страхоття його одкровенень, ми знаходимо в тих його посланнях до нас заповіді щирої любові до свого ближнього.

Як там у нього: «Коли хтось каже: “Я люблю Бога”, а ненавидить брата свого, той неправдомовець...». Тож хіба не так чинив з нами споконвіку і продовжує чинити досі не визнаний нами російський брат, який пробує забрати собі наше родове національне древо, на якому може претендувати хіба що на гілля від його крони. Нині цей неправдомовець далі збиткується з нашої історії, мови, культури, прагнучи кривавим підступом знову затягнути нас у свої сатанинські лежачі, обплутуючи своєю неправдою всю землю. Таки хочеться ще вірити, хоч все більше розуміємо наскільки ці надії марні, що він не усвідомлює того, що чинить з собою, ризикуючи бути покараним «сімома чашами гніву Божого» через свою криваву присутність на нашому Донбасі, окупацію Криму, цинічну відмову від усіх своїх мирних зобов'язань перед нашою країною та перед світовим співтовариством, нехтуючи законами людськими та божими...

У Життях святих знаходимо свідчення, що після звільнення із заслання, яке настало після того як було убито імператора Деміціана, апостол Іван за наказом нового римського імператора Нерви буде звільнений із заслання. Власне, саме цим наказом цей римський правитель увійде вже в історію християнської цивілізації далі більше, аніж своїми реформаторськими діями, що справді, на якийсь час, а точніше на цілих п'ять імператорських каденцій його наступників, забезпечили спокій у Римі. Як відомо, Іван повернувся в Малу Азію, де далі проповідував Христову науку. Там він в останні роки свого життя напише власне Євангеліє, а ще залишить людству три своїх соборних послання, які є апофеозом його усвідомлення не лише Божественної суті Христа, але й проповіді любові до ближнього свого, яку заповів нам Спаситель...

Вчитаймося, зокрема, в його духовні аксіоми з його Першого соборного послання, в якому, як на мене, апостол Іван дає й нам відповіді на те, як ми маємо оцінювати нині дії свого російського лжебрата.

«Кожен, хто праведності не чинить, той не від Бога, як і той, хто брата свого не любить!.. Ми знаємо, що ми перейшли від смерті в життя, бо любимо братів. А хто брата не любить, пробуває той в смерті. Кожен, хто ненавидить брата свого, той душогуб...»

Звичайно ж, ми визнаємо братами усіх християн і в тому числі росіян. Проте чи можемо назвати їх такими, коли вони, свідомо знехтувавши усіма заповідями Христової науки, проливають кров українців, цинічно твердячи про якусь свою православну місію вже на нашій землі. Як тут не згадати присутність на окупованих наших землях ряжених у сутани лжеченців-аферистів, що видають себе за монахів з Афону, які благословляють на Донбасі російських мародерів та ватників, або ж отих, на перший погляд, шаржованих на вигляд бородатих бандитів, усіляких козачків, які видають себе там за «православне воїнство», або тих московських священиків, які в своїх храмах давали перший прихисток цим злочинцям... Як на мене, саме там, на окупованих нині українських територіях і відбувається той сатанинський шабаш, який ми вгадуємо і в Одкровеннях Івана Богослова...

Мій критик може закинути мені, що я надто довільно накладаю ці біблійські тексти на сучасну історію України, що, мовляв, наш народ у тому ж двадцятому столітті переживав ще страшніші катаклізми, до яких вони більше підходять. Важко не погодитися з тим, що масштаби злочинів проти нашого народу, які здійснив кремлівський Деміург після жовтневого перевороту, неспівмірні з тим числом жертв, які кладе нині Україна на вівтар своєї свободи. Проте хто мене переконає в тому, що всі ці драми та трагедії не є однією сув'яззю у тих випробуваннях, які Всевишній вділив саме нам, українцям? І чи не тут буде кінець цих випробувань для нас і для всього світу, який нині Кремль у своїй злості загнаного у глухий кут звіра лякає ядерною зброєю, як той антихрист, який посягав на все суще на землі?

Тож, вочевидь, і наша Хресна дорога Україною, і моя особиста прочанська спроба наблизитися до неї шляхами Слобожанщини, стали для мене, грішного, ще одним підтвердженням того, що нам дуже важливо зберегти у своїй національній пам'яті якраз ці, а не інші історичні карби. А ще в моїй уяві, після поїздок на сучасний Донбас, все більше звеличується образ понівеченої, але врятованої чудотворної Холмської ікони Богородиці, що зберігається нині в Луцьку, образ, який стає символічним свідченням історичного шляху, яким ми йдемо з правіку. Йдемо, утверджуючи себе як народ, спливаючи кров'ю у часи неолі, шукаючи свій єдиний шлях з-поміж багатьох доріг, вибираючи собі поводири, які часто заводили нас на манівці історії, та все ж щиро прагнучи вийти з тих сатанинських лабіринтів і спокус, у які нас далі штовхає нечистий. Бо ж ми віримо, не можемо не вірити у те, що Той, хто вершить нашу долю, таки не залишить нас наодинці з цим вселюдським злом, бо нині ми несемо на власних натруджених і зраних плечах свій чи то покутний, чи то жертвний хрест тим шляхом, який обрали з Його волі, водночас уповаючи до милості Спасителя та прагнучи щирого покаяття...

Багатостраждальна Слобожанська земля, якій небом нароковано бути житницею для своєї країни. Край, що вже друге століття поспіль віддає щедро зі своїх надр власні багатства, на які нині позарився ворог, який приніс сюди лише руїну, кров та сум'яття в людських душах... Тільки засіріло, як ми, перервавши свої сни-дрімоти, знову рушили в дорогу. З картин мого короткого сну, що загалом стерся з пам'яті, мені пригадалися лише декілька епізодів... Свідомість зафіксувала якісь неясні обриси похоронної процесії, з тих, які нині доволі часто можна бачити в наших містах і селах, коли тут ховають героїв, які загинули на Донбасі. Можливо, це видиво прийшло в мої сни від підсвідомого нагадування собі про те, що на завтра ми у Старобільську повинні за традицією наших поїздок відвідати на цвинтарі могили невідомих героїв, які полягли під Щастям, бо ховали когось у моєму сні таки у закритій труні. Мабуть, що так, хоча кого ховали у тім моїм містичнім сні не можу сказати. То були ніби якісь епізоди з телерепортажу похорону українського американця Марка Пославського, який загинув у цих краях, воюючи у складі батальйону «Донбас», з яким прощалися на Аскольдовій могилі. Потім, здається, була картина з похорону в закритій труні мого земляка, нині вже Героя України офіцера-кіборга Івана Зубкова, одного з

останніх захисників Донецького аеропорту. Чи, може, так про себе нагадала душа мого товариша Ігоря Балди, який добровольцем пішов на фронт, ніби передчуваючи свою загибель, бо перед від'їздом до війська залагодив усі свої земні справи?

А ще майже на останок звідкись появився замузаний хлопчик у фуфайчині з кавуном у руках, який підбігав до колони військовополонених. Напевно так моя уява відтворила в сні документальний спогад того польського офіцера, якого гнали під чекістським конвоєм сльотяними засніженими вулицями Старобільська в кінці листопада 1939 року...

Думаю, епізоди з тими похоронними процесіями в снах, то, мабуть, моя підсвідома реакція не лише на ці драматичні події, а й вияв образної рефлексії вини, яку ти відчуваєш глибоко в душі за те, що не був поруч з ними, коли вони ризикували своїм життям. Вочевидь у такий спосіб наше сумління і народжує в таких снах подібні разючі картини, які змушують нашу свідомість до непростой душевної роботи, від якої ця вина ще більшає через те, що тут, у тилу, ми так і не спромоглися досі на зміни, за які, власне, гинуть наші пасіонарії в Донбасі, які завтра підуть на Крим, усюди, де буде загроза життю їх нації, бо вони добре знають, що кремлівський молох не вступиться з нашої землі без цих кривавих жертв на вівтар нашої незалежності, яка вартує стільки, скільки за неї ладні віддати життя справжні її патріоти...

Хоча під самісінький ранок виникне у моїй уяві наостанок нове видіння-пересторога, яке, вочевидь, закарбується у свідомості назавжди. Прийшло воно у мій сон, коли вже засіріло за віконцем буса, проте від побаченого у ньому я остаточно пробудився, бо було вже не до сну. Досі при згадці від побаченого заспокоюю себе тим, що саме це коротке сновидіння і було нав'яне мені Одкровеннями апостола Івана, які часто перечитую. Проте не можу не зізнатися, бодай собі, що побачене в тому сні фантазмагоричне видиво мене шокувало своїм містичним змістом.

...Спершу перед собою побачив, ніби з висоти пташиного польоту темно-сірі колони людей, які рухалися до величезної кількості товарняків на змісподібних залізничних коліях під наглядом конвоїрів, які вузьким ланцюгом ніби затягували зашморг навколо цього людського сонмища, з якого не доносилося жодного звуку. Все побачене було ніби з кадрів німого кіно, які враз почали віддалятися від мене, коли раптом, спершу краєм ока побачив, що над усім цим скопищем людей, вагонів постала велетенська постать, що підпирала собою небесну світанкову баню, закривши на якийсь час сонце, від чого її обриси ще більше увиразнилися. У цьому видінні ніби переплелися картини з тих документальних та кількох художніх фільмів, які є нині у вітчизняній фільмотеці на теми голодомору та репресій разом із останнім Санінським «Поводирем» з якоюсь нереальною апокаліптичною картиною, яка викликала у моєму естві моторошний страх. Бо раптом та велетенська людська фігура почала повільно над собою підносити обома руками якийсь неясний предмет, який зблиснув під променями вранішнього сонця, що раптом освітили її велетенський силует...

Що було у руках цього колоса – чітко не розгледів. Спочатку привиділося, що то був неймовірної величини меч, який, здавалося, буде опущений з усією нелюдською силою на усю цю земну юдоль, яка ніяк не реагувала на очевидну загрозу, що могла ось-ось впасти на неї з-під небес. Та тішу себе донині тим, що достеменно не був впевнений, що сааме було у руках того велетня, не перестаючи сподіватися, що можливо якраз у такій містичній подобі постав у моїй уяві таки Сьомий ангел з видінь Івана Богослова і не меч у його руках був, а рятівна і спасенна для усіх нас сурма?..

...Хлопці на блокпосту побажали нам того ранку щасливої дороги, пропустивши без зайвих формальностей, хоч пропускний режим тут розпочинався дещо пізніше. Та ці озброєні військові, багато з яких були в маскувальних балаклавах, які свідчили лише про одне – вони родом з цих країв, без зайвих перевірок дали нам зелене світло на нашому шляху, безпомилково визначаючи, хто є хто на цих дорогах. Таких, як вони, небагатослівних, старших і зовсім юних бійців ми зустрічатимемо ще не раз на блокпостах Слобожанського Донбасу, й у тих військових підрозділах, де доведеться побувати. Адже саме вони разом з патріотами з усіх куточків України творили в цих краях перші добровольчі батальйони, які стали тією ральною силою, яка встала на шляху повзучій російсько-сепаратистській окупації, що загрозово поширювалася на сході країни. Це, зрештою, таких, як вони, ховаємо в закритих і відкритих трунах, встають навколішки в жалобі та покуті тисячні людські колони, які розпочали вже в наш час нову Хресну дорогу нашого народу, що пролягла зі столичного Майдану, а триває тут і хтозна де ще має скінчитися...

Анатолій НЕНЦІНСЬКИЙ

ЗЕМЛЯКИ ВИ МОЇ Й ЗЕМЛЯЧКИ

(фрагмент із повісті-поєми «А за річкою – Руда»)

Є й в Росії наші земляки... Втім, й такі є, що давно уже не наші. Он в Слов'янську два – “донськіє казакі» – та з рудянських, що вродилися у Раші, звідти ж і закинуті таки, сепарську заварювали кашу...

А іще перед Донбасом, як ішло німе кіно в Криму (нашим зверхникам заціпило із переляку, бо було для них там «всьо в диму») дехто Путіну поповз лизати... ногу. Є там землячок наш – Кузьменков (син Кузьменків: Василя і Ванди).

Він здаватись в «горад русскіх маряков» тральщик наш пригнав... Щоправда, без команди...

Мають там рудянські і зятів... Доньок віддали в країну, нині вражу. Ось і в Королівського... А втім, все про все без поспіху розкажу...

...Стрів Івана у «вагончику» торік. Взяв два пива, бо його була таранька.

– Як життя, – питаюся, – старик?

Розказав (то сміх крізь сльози) Ванька:

«Маю, чуєш, зятя Льоньку. Взяв Богданку, меншу доньку. Приїздив до нас в «Основу» – мав тут справу бізнесову.

Було діло у Хлопчини: продавав сільгоспмашини.

Це було ще до Майдану...

Стрів у офісі Богдану...

Понаравилась крутому – то й повіз до Ростов-Дону.

Через місяць після того свадьбу справили. У нього.

Все було в дочки нормально... Ну не скаржилась принаймні.

...Як Майдан у нас почався, то у Київ я помчався. Там стояв до перемоги. Не було назад дороги.

А вернувся у Старкове, подзвонив зятькові тому:

«Как дела у вас там, Лёня?»

А воно: «Майдан нас донял! Из-за той несчастной ёлки озверели вы, как волки! Вот вчера нам показали,

Как мальчонку роспинали... Охренели вы там, что ли?

Обо всём нам здесь, в Ростове, рассказал ваш Янукович.

И его убить хотели... Ноги вынес еле-еле. Все вы там козлы, бендеры. Путин скоро прмет меры! Ведь страдают наши братья! Не звони мне больше, батя...!

...Як АТО ввели, одразу подзвонив він сам, зараза:

«Беспредел творять, папаша, батальоны эти ваши. Вот вчера нам показали, как звезду, блин, вырезали в дэнээровца на теле. Врут нам, что ль, в «Теленедели?!»

Зразу ж після Іловайська: «Росказал мне друг мой, Васька, он громил те батальоны, что сдаваться шли колонны! Киселёв в своей програмне подтвердил: «Смотрите сами... Вот ведут этих... военных. Взяли десять тысяч пленных!»

...Через місяць десь потому дзвонить доня з Ростов-Дону:

«Що робити, я не знаю... Прямо, тату, погибаю... Обзває всяк свекруха, ну а мій мовчить, макуха. В тім, що рубль упав тетерка, винна, бачте, я, бандерка! Льонька бізнес свій зливає. «Санкції твої!» – доймає. Та не ми ж ввели їх, тату, то чого ж мене шпиняти?»

Подзвонив я зятю з дому вдосвіта до Ростов-Дону. Кажу: «Санкції у вас... Доляр вверх, донизу газ. А у нашій Україні ще більш-менш нормально нині. Та ти ж знаєш: два гектара... ще й корова... коней пара. Маю сало, маю м'ясо, є й скажена з гомелясу. То беріте ноги в руки... Нащо вам ті лишні муки?

Та хіба ж ми не свої? Прогодуєм дві сім'ї!»

Це в Росію...

А з Росії...

«Мы приюта не просили... Так што ваше приглашение, извените, нам до фени... Знаем мы от Киселёва, что живёте вы (лайливе слово. Авт.) Захотелось вам в Европу, а имеете... (знову. Авт.) в... Гибнут наши на Донбассе. Друг погиб мой, кстати, Вася. Я, папаша, не дурак... Извини, Но ты мне – враг...»

Я йому: «Не ізвіняю... Как назвать тебя, не знаю... То ль ублюдок, то ль подонок... Поспитаю вчених доньок.

А по-нашому – свинота».

І пішов свиню колоти...

Доні сало й полендвицю переправив за границю. Контрабандо, канешно... Ну а як інакше, врешті? У рюкзак поклав записку, де підбив у ділі ризку: «Запечи собі в дорогу – й покидай того рудого!»

...Стрів Богданку на «Десятім». Бачу – місяці на п'ятім.

На дев'ятім, строк застукав, народила нам онука.

Та Іванка записала на фамілію, що мала до замужества дурного, а не ту, що у рудого...

Тільки ж сталось-не гадалось: те слабе до нас припхалось... Взнав таки він від Богдани новину... Отож рудяни бачили вже через день: йде селом якесь руде...

Думаю: «Не буду проганяти, хоч врагом назвав мене, г... юк,

Гнув до старшого від себе вдвічі мата... Все ж від нього в світ явився мій онук...»

Місяць як прожив у Красносілці мій зятьок – сам не свій він став од сумнівів-думок.

Роздививсь навколо себе, придивився та прислухався до нас, «бандер» – то й переді мною повинився: «Был неправ я.понял всё тепер. Встреть

Я нинче Митьку Киселёва – в кровь бы морду наглуую разбил. Я его, паскуду-брехолова, слушал, рот розинув, как дебил. Путин натравил нас брат на брата. Он же прямо Гитлеру сродни... Извените, был дурак я, батя. Ты, Богданка, тоже извени».

Що й казати, був я дуже радий... То й сказав, щоб втішився і зять: «Слушай, Льоня, а Ванюшу нада на фамілію твою перепісать...»

Від автора:

Прозрів один із ста. А дев'яносто дев'ять його “соотечественников» досі дивляться на Україну і українців очима московських пропагандистів, тисячі рядових і офіцерів збройних сил РФ в камуфляжах з розпізнавальними знаками «ДНР» і «ЛНР» воюють на Донбасі. Коли та каша лиш заварювалася, Путін хитренько всміхнувшись з екрана телевізора, мало не підморгнувши змовницьки глядачам, сказав: «Сто трактористы и шахтёры...

Микола БІЛОКОПИТОВ

ПЕРЕМІР'Я

«Мирні» міни нам щоночі
Шлють із Градів бандюки –
У сортирах Путін мочить
Мінські договорняки.

COH

«Роділа цариця в ніч
Не то сина, не то дочку...»
А насправді то було
Маніпуціньке Пуїло,
Що Аліна привела
Від велікава Пуїла.
І мене,

о чорт візьми! —

Раптом кличуть у куми.
Але навіть уві сні
На хрена воно мені?
Я ж не бравий кацапчук
І не вітькамедведчук,
Щоб на всьоглазазакрить
І в кумпунітих ходить.
Тут шумок і підняли
Руськомірніє хохли:
«Да ти чьо, такая честь –
Будет шо і ніть, і єсть.
Не зєвай, ядрьон-батон!
І ваще – кто ти,

кто — ОН?!»

Це мене дістало, блін!
 Дійсно, га?
 Хто – я, хто – він?
 Ну, про знаного Пуйла
 Є кому бла-бла-бла-бла...
 А про себе сам скажу:
 Честь, як можу, бережу.
 Не барижив і не крав
 І Чечню не мордував,

Осетинів і грузинів
Між собою не цькував.
І дуетом з Кисельовим
Побрехеньки не співав.
В миротворчий вбравшись грим,
Я з мечем не пхався в Крим –
Про його ісконноруськість
Не базікав поміж тим,
Бо таку шизу сюсюка
Лиш дурко чи п'яний в дим.
Коли Вітька-унітаз
Кацапурам злив Донбас
Я «зеленим чоловічкам»,
Не давав команди «фас!»
Бо давать не маю звички
Ненавісницький наказ.
На Донбасі – кров і смерть,
Все зруйновано ущерть –
Хто на мирний люд обрушив
Цю злочинну коловерть
Та іще й загидив душі,
Пробрехав повітря й твердь?
Словом, як тут не крути,
Це творив не я, а ти –
Кровожерливий тиране,
Гаспид, Господи прости!
Що закони всі споганив,
До усіх спалив мости.

Як до тебе, до чуми,
Йти в свати, а чи в куми –
Краще жабу проковтну...
Все!
Іду із цього сну!

Іван ПУСТОВИЙ

Наша пісня в нашій хаті
Завжди чомусь «не в форматі»,
Тож з динаміків лунає
Все, що «раша» наспіває.
Мов страшний кошмарний сон -
Суцільне «РАДІО-ШАНСОН»!
Купа станцій на всіх хвилях
Тиражує «руцьке мило»,
День і ніч усі частоти
Нам несуть ті «нечистоти».
Їх формат – попса, «блатняк»,
Тож гудуть, мов у баняк.
Наші «звізди руцькомовні»
Прислужитись теж готові:
– «Україна – то наш дом,
Но на русські ми пайом.»
Хто ж придумав ті «формати»-
Українське затискати,
Ниточки ведуть куди?
У «верховнії палати»...
Там диктують, що співати,
Коли й скільки з кого брати...
Якщо так – добра не жди!

«Не формат» – Тараса слово,
«Не формат» – народний спів.
«Не формат» вже й рідна мова...
Гей, вгорі там! Ти здурів?
Бо терпець нам увірветься,
Всі ви підете, здається,
Всі до одного – підряд!
І будем ми в своїй хаті
І в пошані, і в «форматі»...
А ви в уряді і в раді -
Ви є точно «НЕ ФОРМАТ»!

Степан ШКАПІЙ

МОСКАЛЕВІ

*Захотів “Новоросію” –
Бандюків до нас жене.
Гад, не відає – що сіє,
Те невдовзі й сам пожне...*

ПЕРЕКЛАД

*Гриць блукав по Інтернету
В соціальній мережі
І надивав текст газетний
В рубриці “Допоможіть!”:*
“Как сказать на украинском:
Братский Крым, степной Донбасс
Любят русских и тувинцев,
Приглашают в гости нас!»?
– Ось переклад! – Гриць, –
“Увага!
Ходаки й поводири!
Вас запрошує Гаага
В Роми – липа жовтоцвітна,
В Галі – гілочка сосни.
Барбарис на Зіну диха,
Тмин Левку у ніздрі – стук!..
Петрик зачаївся й тихо
Бовта суміш хімсполук.
Хлопчєня знедавна в класі,
Натерпілося біди –
Грозових подій в Донбасі
Досі час не стер сліди.

Вчитель:
– Розкоркуй пробірку!..
Приготуйте сухарі!”

КУТНІ

*Розкрутив словесний млин,
Тряс москаль ефіром.
З теле– й радіобантин
Сипав “руським міром”...*

– Чом приперся на Донбас,
Путінець безпутній? –
Ти ж ошкіришся у нас
На чотири кутні?!

ЯКБИ Ж ТО...

*В класі запах неповторний
Під мереживо думок:
Хімії лабораторний
Починається урок.*
*У пробірках пахне літо:
В Юлі – дині й кавуни,
Фу-у, там що, розклався тхір?..
Петрик озирнувся й гірко:
– Ні, то тхне так “руській мір”!...*

ХОДИТЬ БАБЦЯ...

*Ходить бабця зелен-лісом,
Збирає грибочки,
Під куцики зазирає,
Огляда пеньочки.
Трапляються сиріжки,
Грузді та лисички,
Маремухи з масляками
Пнуться з-під травички.
Раптом... – Падку!.. Чудасія!
Що то в лісі мешка?.. –
Над землею у кашкеті
Стирчить головешка...
Бабця – ближче, обмацує, –
Ніс є, очі й вуха...
Аж тут з рота як гарикне:
«Не лапай, старуха!
...Твою мать!.. Бендеры, трусы,
Сволочи, – удрали...
Помоги! Вишь – человека
Чуть не закопали!..»
Стара гірко:
«Москалику,
Не розтуляй пальки!
Ти чого сюди приперся?
Замало земельки?..
Усім стащить!.. Допоможу,
Хоч мені й несила...»
У подолку на голову
Землі наносила...
«Прости, грішну!..»
Шумить вітер,
Тріпочуть листочки.
Ходить бабця зелен-лісом,
Збирає грибочки...*

Василь ГОРБАТЮК

АЛЖИР

Новела

*Володимирі Білінському
Афанасію Коляновському*

АЛЖИР!..

І несподіване сум'яття, і тиха радість раптового спомину, і легкий смуток за давніми-давніми літами – мить за миттю, хвиля за хвилею – пройняли його душу.

АЛЖИР...

– Алжир, діти, – це країна на півночі далекої Африки, – ніби знову почув Дмитро Михайлович тихий, лагідний, трохи сумовитий голос Надії Петрівни, його шкільної вчительки на далекому звідсілля Поділля, в школі селища, що має назву Станція.

Бо там справді була станція – залізнична станція. Оскільки ж вона щонайближче – на дванадцять кілометрів – підходила до їхнього районного центру, то все-все зерно, зібране в районі, уже з перших жнивних днів, звозили сюди, щоб відправити ешелонами «в засіки Батьківщини» – так тоді писали, промовляли, закликали. Де ті засіки, ніхто не знав, але його підчищали по всіх коморах – і колгоспних, і людських – так, що в селянських хатах не ставало пучки борошна задовго до жнив наступних, а зерна звозили на станцію стільки, що не встигали відправляти в оті «засіки» – воно заповнювало всі склади, споруджені вздовж колії, інші якісь пристосовані приміщення, воно лежало високими золотистими купами на порожніх місцинах між цими будівлями просто під відкритим небом, і парилось, гнило, пропадало, його величезними зграями обсідало птаство й поодиночі розкрадали люди, так що часто вночі лунали постріли охорони: по людях, а не по голубах чи воронах.

Потім, як уже трохи обчухались після війни, місцеве начальство – мабуть, і районне, й обласне – вирішило спорудити на станції великий елеватор – щоб це зерно сушити, складувати, зберігати й у вагони засипати не авралом, а планово, рівномірно. А де елеватор, там і нові склади, там і гуртожиток для робітників, один і другий, там їдальня, клуб, лазня, гараж... Одне слово, велике будівництво розгорнулося на станції, вона закишла безліччю людей.

Завдяки елеватору розрослася станція, взяла собі це слово в офіційну назву і розширювалася далі – так що згодом, уже не за учнівства Дмитрового, спорудили й двоповерхове приміщення середньої школи.

На відміну від усіх довколишніх сіл, де роди тягли свою лінію з правіків, перепліталися ними, на станції люд жив наїжджий, прийшлий – хто таки з недалеких сіл, кого ж доля закинула з інших країв...

Дмитрів батько Михайло Добровольський, наприклад, перебрався на станцію із села за двадцять кілометрів звідтіля – чи не одразу після війни, в голодні роки, до будівництва елеватора, тоді ще на зовсім маленьку станційку, через яку проїжджали чотири рази за добу – в один і другий бік – два пасажирські поїзди та стільки ж – коротенькі, але повільні „робочі” потяги, що зупинялися „коло кожного стовпа”. Батько працював у колійній бригаді, мокнув, мерз і пражився на сонці по тій колії, але, на відміну від нетяги-колгоспника, мав-таки шматок хліба, тому через рік перевіз на станцію й усю сім'ю.

І такими – прихоськами – на станції були майже всі. За вчителів – то вже й казати нічого:

кожного з них прислано з району чи області. Хто перекручувався кілька років та виїжджав, хто залишався надовго...

Надія Петрівна Петльована, мабуть, прибилася на Станцію здалеку – не мала ніякої рідні, весь час жила самотою. І прижилася на Станції назавжди – минулого року написали Дмитрові зі Станції, що Надія Петрівна, зовсім старенька, померла й похована, знову ж таки, на станційному цвинтарі, що теж безупинно росте...

А тоді, в ті далекі-далекі роки на уроках географії... Особливо ж урізався Дмитрові у пам'ять отой урок про Алжир, про цю далеку африканську країну, яка, як часто розказував на політич-формаціях і на уроках історії Дмитрів класний керівник Олександр Вікторович, учитель історії, якраз вела боротьбу за своє національне визволення з-під колоніального гніту імперіалістичних загарбників. Отож відповідати на уроці про цей самий Алжир Надія Петрівна викликала його, Митька Добровольського.

Митько пикав-никав – нічого не розказав – і Надія Петрівна зі своїм постійним тихим смутком вивела йому в журналі двійку. А що ж вона могла йому поставити?

Взагалі-то Надію Петрівну вони любили, її уроки завжди захоплювали всіх, але Митько напередодні просковзався на санчатах до самої ночі, уроку не вивчив – сам в усьому ж і винен, але тут, від сорому, бо ж не двійочник він насправді, з досади на себе й на уперте бажання себе ж виправдати в очах класу – знічев'я якось буркнув на виставлену оцінку: «Той ваш Алжир!.. Треба він мені дуже!..»

І тут сталося щось несподіване й неймовірне. Надія Петрівна, завжди стримана, тиха, строго-лагідна, але вибачлива, по Митькових словах мовби завмерла, заціпеніла. Їй мовби відняло мову. Тужилась озватися, здобутись на слово – й не могла. Руки їй раптово затремтіли, здригнулися плечі, сльози просто полилися з її очей, закапотіли на класний журнал, на ті оцінки, які вона виставляла класу.

Вона вихопила з кишеньки блаженської кофтини хустинку, закрила нею обличчя – і вибігла з класу.

Всі в класі закам'яніли. Надія Петрівна... Вона ж завжди така терпляча, така покірна чи що... Та хіба ж такі витівки вона прощала бешкетникам – і тільки докірливо всміхалася... А тут... Ну, сказав Митько... ляпнув!.. І раптом таке...

Але ж сказав!.. Але ж довів до такого!..

В класі зашипіли, засичали на Митька. Так образив добру вчительку, з такі цікавими уроками!.. Він уже й сам злякався – хіба ж думав, що так вразить учительку своїм нікчемним відбуркуванням.

«Проби пробачення!» – накинулись дівчата на Митька. І він, зіщулений, з відкритим ротом, але безмовний, кивав головою – гаразд, гаразд...

І справді, як тільки Надія Петрівна повернулася до класу – а повернулася вона швидко, не минуло й десяти хвилин, уже з сухими, тільки червоними очима, строго-зібрана, – Митько звівся з-за парти, ввібрав голову в плечі й забелькотів: «Пробачте мені... Мені пробачте... Надіє Петрівно, пробачте...»

Учителька знов несподівано, теж якось вибачливо, ніби й за свої сльози перепрошуючи, усміхнулася до нього й заспокійливо, лагідним, хоч і переривчастим голосом, промовила: «Нічого, Дмитрику, нічого... Це я... так...»

«Я все вивчу, Надіє Петрівно! – уже збадьорено прорік Митько. – Перескладу про той Алжир усе!»

«Добре, добре, – закивала вчителька. Потім стиснула губи міцно, очі їй мовби знову зволожились, і вона швидко обвела ними весь клас. – Алжир, діти... Алжир... – вона, здавалося, знову готова була розплакатись, але стримала себе і ледве мовила далі: – Алжир... я... діти... ми... пройшли... – Стихла, й усе стискла й стискала вуста. – І починаємо нову тему уроку, – завершила вже твердим голосом.

Митько того ж вечора назубок вивчив усе з підручника про Алжир, вивчив так, що пам'ятає й досі, а наступного дня підслідував Надію Петрівну в коридорі (її уроку в їхньому класі тоді не було) і заявив, що хоче виправити оцінку.

«Дмитрику, Дмитрику... – тихо, сумно мовила на те вчителька, поклала йому руку на голову, помовчала хвилику й запитала: – Вивчив?» – «Так», – боячись ворухнутись під її теплою рукою, мовив Митько. «Добре, я ставлю тобі четвірку...»

Отаке-то з тим Алжиром...

З ТИМ Алжиром!

Тепер Дмитро Михайлович прочитав це слово на картонній теці побляклого брунатного кольору, зі штампами синьої барви, із записами великими літерами теж синім чорнилом і таким пером, „із зірочкою”, яким і він колись писав у школі.

«АЛЖИР».

Зняв цю, верхню з височенької купки, теку. Під нею – така ж сама. Тільки цифри відштамповані й написані трохи інші. Й товстіша вона – більше паперів – та різки більше потерті, один зім'ятий і надірваний навіть.

І нижче всі так само позначені – АЛЖИР. Всі до одної! І не тільки ці – Дмитро Михайлович пригадав цілі стелажі, забиті ними, що встиг углядіти в напівсутині архіву.

«АЛЖИР – Акмолинский лагерь жен изменников Родины».

Ось що таке АЛЖИР! Не в шкільному підручнику географії, а тут. ТУТ, дорога Надіє Петрівно, царство вам небесне. Ви, люба моя вчителько, нехай простить мені ваша душа на небі, ТАМ плакали через свій географічний африканський Алжир, якого, як вам чомусь тоді здалося, так образив своїм вибриком шестикласник Митько Добровольський.

А ТУТ...

«АЛЖИР – Акмолинский лагерь жен изменников Родины».

Дмитро Михайлович розв'язав шворки теки. Список документів справи, сторінки... Ордер на арешт... Протокол обшуку... Анкета...

«Жена репрессированного генерала армии Калугина...»

Розв'язав наступну теку. Список, ордер, анкета...

«Жена репрессированного директора завода Тройберга...»

Натупна...

«Жена репрессированного инженера Петерсона...»

«Жена репрессированного председателя колхоза Дяченко...»

«Жена репрессированного секретаря райкома партии Мясникова...»

«Жена репрессированного бухгалтера Шевчука...»

«Жена репрессированного...»

«Жена...»

«Жена...»

«Жена...»

Таких справ Дмитро Михайлович у своїх руках ще не тримав, хоч по архівах, по спецхранах прочитав, вивчив їх тисячі, написав сотні статей, видав три книги...

...Станція, що стала рідною, поклікала Дмитра і в залізничний інститут. Щоправда, вступав уже після армії. По закінченні навчання дали йому направлення аж у Казахстан. Задалеко від дому, чужий, невідомий край, але робота йшла йому добре, зростав по службі швидко, стрімко й завершив її заступником міністра транспорту республіки. Мав шану, гроші, житло – одне слово, все на своєму рівні.

Та весь час цей не послаблював зусиль своїх, не давав спуску собі в одному: лишитися собою. Таким, яким виростили, яким провели його у велике життя батьки, а ще: собою – українцем. Таким виховав його (та й не тільки його), таким вивів на людську дорогу тоді молодий і справді

улюблений вчитель української мови і літератури й початкуючий поет Іларіон Степанович Тернавський – слава Богу нині живий, хоч і не зовсім здоровий, тепер уже відомий письменник.

А на сторожі самого себе і свого українського слова («Спасибі, Тарасе Григоровичу, за оберіг цей») поставив його такий випадок.

Одного разу він, один з кращих інженерів казахстанської залізниці, потрапив на високу нараду в Москву. В готелі розбалакався зі співжителем – інженером з української Південно-Західної залізниці, на одній гілці якої й тулиться рідна й дорога Станція. Виявляється, цього інженера, випускника південносибірського інституту, що зовсім поруч з Казахстаном, направили на роботу, в його, Дмитрові, рідні краї.

А можна ж було – майнула думка при почутому – простіше й розумніше вчинити: випускників залишити якомога ближче до рідних гнізд: його – в Україні, а колегу – в Казахстані чи Сибіру.

Отоді й зрозумів Дмитро: та їх усіх – усіх-усіх людей Союзу! – просто колотять, мішають, замішують, як у бетономішалці змішують пісок, цемент, гравій і розколюють до однорідної маси.

Не дати змішатись, не розчинитись у масі, лишитися собою, зостатись українцем – цього не забував він ніколи, в цьому не поступався і перед самим собою.

Згодом, коли «гласність» цілком розкрила очі, вирішив сам дослідити цей механізм «бетономішалки», сам викрити його, винести на суд Божий і людський. Повернувся в Україну, тепер самостійну державу, і досліджував, писав, праці його вражали читачів своєю глибиною, а ще більше новизною...

І ось узявся за тему жіночих радянських концтаборів, і шляхи дослідника завели його у знайомі казахстанські степи, в місця, де його ще пам'ятали, де йому працювалось не так сутужно, утисливо, як деінде. Давні друзі допомогли й потрапити у це сховище тисяч і тисяч документів – доль жіночих. Теки з написами «АЛЖИР» – у його розпорядженні, під його руками...

День за днем – над ними, над теками, над паперами цими, з яких постають одна за одною портрети (і таки справжні світлини з особових справ) з трагічними долями. Так, доля кожної жінки, що потрапила сюди, в АЛЖИР, трагічна, хоч би й вивела декого нитка Аріадни за колючий дріт. Бо трагедією було вже одне – потрапити сюди...

Справи, анкети, протоколи...

Фотографії, прізвища, імена...

Прізвища жіночі та їхніх чоловіків...

Андріанова...

Гуменюк...

Дубовська...

Дударенко...

Копитіна...

Кушнір...

Меланич...

Петльована...

Петльо... Петльована!.. Така мила, вродлива молода жінка на фото.

Надія Петрівна?

І враз мовби струмом пронизало його тіло, кров ударила в скроні, шугнула, здалося аж у тім'я.

Надія Петрівна Петльована! Його вчителька географії!

«Треба він мені дуже!.. Той ваш Алжир!..»

«АЛЖИР... Жена репресированного инженера Петлеваного...»

Олена ТКАЧУК

ДОСИТЬ

*Досить на світі тебе і мене.
Знай, справедливого хрест не мине,
А відчайдушного – куля.
Досить хитатися між берегів
Бога живого і мертвих богів –
Учні послули.*

*Досить для вітру в кишені дірок.
Досить порожняви серця й думок,
Віршів не натхнених – досить!
Досить тих, кинутих вітрові, слів,
Досить посіяних бур і вітрів –
Смерті покоси.*

*Досить – закінчити б день і абзац,
Каву невипиту – щастя ерзац,
Зустрічі – досить безглуздих.
Сумніви серце старять і чоло.
Важко сказати, що справді було,
І неможливо – що буде.*

(Та не можливе – не буде...)

СИВІ

*Сиві-сиві, а добрі-добрі
Той дідусь і бабуся – та.
Вони мають серця хоробрі,
Бо не поле пройшли – життя.*

*Не без опіків, ран і шарпань,
Не без того, щоб у синцях.
Та не стали раби-сатрапи
Цей дідусь і бабуся ця.*

*Не кричали, не йшли у наступ.
Можє, й голосу не піднесли.
Їхня зброя – граблі і заступ,
Із війною – на бур'яни.*

*І вставали о п'ятій вранці.
Світу знали, що свій город.
...Так шліфуються гени нації
І формується так – народ.*

Володимир ШЕВЧЕНКО

ЧИ ВСІ ТРАВИ ХИЛЯТЬСЯ ЗА ВОДОЮ?

(Фрагменти з художньо-документальної книги)

Мабуть, настав час поміркувати над відповідями на запитання, названі у нашій книзі на стор. 146-й, якщо справді вони виникатимуть при її прочитанні. Отже, у травні 1931 року на прикордонній Кам'янецьчині справді відбувалося повстання чи мала місце всього лише його спроба?

Повстання дійсно було задумане і готувалося. Та на його долі таки згубно позначився передбачливий службою ДПУ арешт його ініціаторів. І не врятував задуманого навіть збройний виступ двох достатньо активних осередків. Все це й схилиє до думки вважати наміри, а також проведену з цього приводу підготовчу роботу лише як спробу влаштувати повстання...

Для підтвердження такої думки, либонь, буде доречним звернутись щодо визначення поняття «повстання» до тлумачного словника. Тож: *«Повстання – масовий збройний виступ»*. У нашому випадку **масовості** виступу якраз і не було...

І принагідно – про похідне від цього поняття: *«Повстанець – учасник повстання»*. Чому й на це варто було б звернути увагу? Справа в тому, що декого, мабуть, кортітиме для більшої значимості, згадуючи когось із засуджених трійкою ДПУ за спробу взяти участь у повстанні, називати його на зразок: «повстанець Рудки» чи «повстанець Ганівки»... Але навіщо називати цих людей таким чином, хоч і дійсно постраждалих, причетними до того, чого насправді не було?!

Що ж до того, чи існувала в Подільському краї «польсько-петлюрівська контрреволюційна повстанська організація», розмальована депеушниками в різних документах, що в кількох томах справи, однаковими яскравими фарбами, – у нашому тексті досі проштрикувалися слова «народили», «сконструйована» тощо, які, очевидно, вже наштовхували на думку, що така «організація» всього-на-всього була придумана. І ствердну відповідь, що це було дійсно так, без особливих труднощів знайдено в тих же самих архівних документах.

Оскільки після розвінчання і засудження культу особи Сталіна розпочалась копітка робота стосовно реабілітації безпідставно репресованої величезної кількості невинних людей, багато сфальсифікованих справ і так званих підстав для них переглядалося й оцінювалося зовсім в інших, можна сказати, ракурсах. Не могла не торкнутися ця важлива робота, ясна річ, також й «учасників» сконструйованої «організації», про яку і ведеться тут мова.

Між іншим реабілітація окремих постраждалих за «участь» у повстанні, якого насправді не було, сягає вже кінця 50-х–початку 60-х років минулого століття. Проводилась вона тоді, правда, за клопотанням самих засуджених, які відбули покарання і вижили, чи з ініціативи близьких родичів тих постраждалих.

Ось конкретний приклад. Колишній мешканець с.Лисогірки тодішнього Смотрицького району Людвиг Миколайович Крако-вєцький, котрого кам'янецькі депеушники вписали до складу повстанського осередку с.Рудки, і навіть висували вимогу, щоб його розстріляти, відбув п'ятирічне ув'язнення у концтаборі й поселився у Новосілках Києво-Святошинського району. Восени 1964 року, оскільки справедливо вважав себе покараним безпідставно, затіяв клопотання про реабілітацію.

Воно розглядалось, зрозуміло, прокуратурою Хмельницької області, бо ж на її території «ширилися злочинні діяння» згадуваного осередку. До підготовленого 10 листопада 1964 року протесту, крім Л. М. Краковецького, вже увійшли й інші несправедливо покарані, тобто ще В. М. Врублевський, Д. Т. За-ремський, П. Ф. Стельмах, І. Г. і С. К. Осядлі, Л. М. Чорнобай, Д. Д. Бабчак, М. Й. Мисько, К. В. Сливінський, В. С. Польовий, П. Я. Наїста, В. І. Ліщинський та А. Г. Шевчук. Визнавши заведену на них справу сфальсифікованою, і висувалась вимога постанови колегії ОДПУ від 3 і 12 жовтня 1931 року щодо них відмінити, а справу за відсутністю складу злочину провадженням припинити.

Постановою президії Хмельницького обласного суду за 21 листопада 1964 року цей протест задоволений, усіх 14 несправедливо покараних реабілітовано.

Так от в архівних матеріалах з приводу цієї реабілітації й згадується витяг з одного документа, від знайомлення з яким кров у жилах кригою береться:

«Про неправдоподібність показів звинувачуваних з цієї справи свідчить повідомлення УКДБ (управління Комітету державної безпеки – В.Ш) області за 3 листопада 1964 року, з якого випливає, що ніякої повстанської контрреволюційної організації в Хмельницькій області у минулому не існувало» (виділення моє – В. Ш.).

Таке повідомлення, звісна річ, уже не потребує аж ніяких коментарів!!!

Як доповнення до цього, і таке ж скрижинююче, може слугувати ще лист-відповідь Цезарії Дмитрівні Кульчицькій-П'янківській, який уже наводився, про те, що у Ганівці не було ніякого підпільно-повстанського осередку. Не було їх і в інших селах, на які ДПУ так само безжально «накинуло» участь у «контрреволюційній повстанській організації»...

Коли задуматись, навіщо була така фальсифікація, то відповідей може бути у двох площинах. По-перше, це позитивно характеризувало самих депеушників. Багатьом світили вищі посади, звання тощо. З другого ж боку, це ініціювалося не тільки ними. Таку потребу насамперед висувала тодішня владна система. І це тісно переплітається з іншими питаннями: навіщо це робилося і кому воно передовсім було вигідно і потрібно...

У цьому випадку знову необхідно відштовхуватись (танцювати) від печі. Побачивши на ділі, що після проголошення колективізації селянство не кинулось тісними лавами у колгоспи, а сприйняло її нерідко навіть і вороже, влада вдавалася до примусу. Всілякі маніпулювання (на кшталт Сталінового виступу 2 березня 1930 року в газеті «Правда» «Головокружение от успехов») бажаних наслідків не давали. ВКП (б), узявши курс на суцільну колективізацію, заодно оголосила ліквідацію куркульства як класу. Але винищувалась не тільки багата сільська верхівка, але й середняки. Записувались під різними приводами у куркулі навіть і вчорашні бідняки, які не квапилися подавати заяви до колгоспів.

Вимога всіляко прискорювати колективізацію постала тому, що було проголошено «розгорнутий наступ соціалізму по всьому фронту». Розділивши СРСР на три групи районів, завершити її намічалось в основному вже у 1933 році. З колгоспів легше вдавалося викачувати хліб. А він потрібен був до зарізу. І не тільки для того, аби годувати індустріалізованих робітників і загалом міста, але щоб водночас продавати його ще й за кордон, а за виручені кошти форсувати й темпи проголошеної раніше індустріалізації, тобто рішуче «перетворювати» аграрну країну в індустріальну.

Непомірні оподаткування, «плани до двору» тощо не допомагали зламувати на селі шаленого спротиву колективізації. Тож масово й фальсифікувалися різні «справи» аж до детективно-фантастичних вигадок, як ото у нашому випадку: про відторгнення від СРСР трикутника території від Волочиська й Кам'янця-Подільського аж до Могилева-Подільського під штандарти відновлення Української Народної Республіки. І робилося все це для того, щоб так само масово (і під страхом!) відправляти непокірних до «необ'ятного» Сибіру, на сувору Північ або в Казахстан чи на такі пам'ятні «соціалістичні» будови, як Біломорсько-Балтійський канал й інші. Тобто нещадно викорчовувалися цілі досвідчені й над усе трудящі хліборобські династії, щоб у колгоспах тим часом формувати верстви більш-менш слухняних новоявлених соціалістичних «кріпаків»...

Справедливо вважається що українському селянству в своїй історії дісталися щонайменше дві чорно-згубних смуги. Другою, ясна річ, був спровокований трагічний Голодомор 1932–33-х років. Першою ж йому передувала сумнозвісна колективізація...

А тепер спробуймо уявити собі на якусь хвилю ситуацію, нібито ДПУ нічого не знало про повстання, яке готувалося, а тому і не арештовувало завчасно його ватажків. Зрозуміло, нам те потрібно для того, аби поміркувати, чи могло мати воно, якби й відбулося, бодай якісь шанси на перемогу. Відповідь на це будемо віднаходити все ж у тих самих архівних документах.

Стихійних проявів супроти колективізації тоді вистачало. Згадуються з цього приводу так звані «волинки» у Нестерівцях, Зеленчі. І в Ганівці, як засвідчили про це старожили, мав місце так званий «жіночий бунт», внаслідок якого сьак-так сформована перша сільськогосподарська артіль розпалась...

Але повстання – то не стихійна, а має бути значною мірою зорганізована акція. Йдучи на це, І. М. Лісецький, мабуть, задумувався, яким чином задля успіху стихійні прояви слід переформувати в зорганізовані. Звичайно ж, за допомогою невідхильного набору різних конспіративних засобів.

Проте трохи вище вже натякалось, що навантаженому одвічно приземленими нелегкими клопотами гречкосієві для опанування підпільно-конспіративними «премудростями» потрібно було чималенько часу. А його якраз і бракувало. То яким же чином виглядали ці «премудрості» на ділі?

Ось, скажімо, в Ганівці. Коли Д. П. Кукуруза свідчив 9 травня 1931 року про те, як вербував його Т. І. Матковський і той у свою чергу переказував деякі подробиці свого вербування Я. М. Федоровим (за вуличною кличкою «Демидов»), то Кукуруза заявив:

«Матковський сказав мені про організацію і попередив, що коли я тільки комусь скажу, то щоб зле від того не було, бо якщо довідається Демидов, то він може нас усіх убити...»

І така метода з приводу вербування, видно, мала місце скрізь, бо он яким чином започатковувся шлях до підпільного осередку в нестерівчанина М. Є. Перкатого:

«Я зустрівся з Кицюком, і він розповів, що організовується повстання проти радянської влади. То і мені запропонував вступити в організацію. Я відповів на те відмовою, а він попередив, щоб нікому про це не казав, бо інакше мене вб'ють...»

А яким чином досягалася «активність» підпільників у тих же Нестерівцях, коли потрібно було збирати їх на нараду? Ось приклад невідхильного з цього приводу веління іншого тамтешнього керівника С. Д. Грицала, адресованого Г. І. Попревичу:

«Знаєш що, Грицю, ти повинен сьогодні ввечері прийти в Харчукову долину. А коли не підеш, то всерівно заб'ємо тебе...»

Отже, необхідність учиняти ту чи іншу дію мало впливати не як щось остаточно усвідомлене, а тільки під страхом, аби не одержати кулю в лоб...

І подібні приклади в справі непоодинокі...

Це йшлося, так би мовити, про людський фактор, бо ж він завжди на першому плані. Але для збройного повстання не менш важливе також було і забезпечення зброєю...

Ця проблема постійно не давала І. М. Лісецькому спокою. Задля її розв'язання відразу намагається відновити втрачені зв'язки із закордонням. Проте не сам береться проникати туди нелегально, як робив те на початку 20-х років, а вирішує користуватись послугами кур'єрів. Та не спеціально підготовленими для цієї мети, а... простими контрабандистами. Тобто людьми, в яких на першому плані були їхні індивідуально-споживацькі інтереси, а не ті, від яких, безсумнівно, не переставала боліти голова Лісецькому. Тому й зазнали краху його сподівання, які покладав на нібито досвідченого й всюди пролазливого Антона Гуца...

У ході підготовки повстання не скидаються з рахунку й надії на самих себе, тобто на мисливські дробовики і стрілецьке спорядження, приховане ще з часів імперіалістичної й особливо громадянської воєн, а також на холодну зброю і навіть на дідівсько-прадідівську, тобто сокири,

коси, вила. Вже на одному з допитів Лісецький повідомляв, що в Нестерівцях навіть зайнявся виготовленням вил для повстанських цілей К. Г. Піщанюк. Деякі дослідники твердять, що в інших джерелах ішлося і про влаштування з підпільниками навчання щодо оволодіння мистецтвом бою списами...

Звичайно, сподіватись на якийсь успіх, виступаючи з вилами чи списами проти вже навченої за останній час й оснащеної зброєю тодішньої червоної армії чи тих же міліціонерів разом із депеушниками (коли вила ті й десятима роками перед цим не завжди давали бажаний результат!), – то було не інакше, як на межі всього лиш фантастики...

І не може не дивувати, з яких міркувань кам'янецькі оперативники так старанно розмальовували в звинувачувальних висновках, що Лісецьким *«була створена к. р. повстанська організація, яка мала в своєму розпорядженні близько 300 одиниць різного роду зброї, до 2000 патронів...»*? Що ці цифри для переконливості були взяті ними просто зі стелі, вельми красномовно засвідчує хоч би той факт, що в такому ж висновку щодо учасників Ганівського осередку замість «близько 300» у них «проскочило» вже аж... *«близько 500 одиниць»*...

Деякі слідчі документи наштотують на думку, що І. М. Лісецький міг навіть і недооцінювати у повній мірі важливості всеосяжної і копіткої підготовчої роботи до повстання, бо в розмовах із керівниками підпільних осередків в нього деколи пробивалася безпечність на зразок: *«наше діло тільки розпочати...»*

З другого ж боку, Лісецький, наголошуючи на потребі в ході підготовки подбати, щоб у кожному осередку неодмінно було два-три жовто-блакитних прапори, їхню значимість і роль якоюсь мірою, мабуть, дещо й переоцінював. Ось як він наголошував на цьому у розмові із Д. М. Кульчицьким:

«Радянська влада не зброєю, а своїми прапорами взяла владу в руки. Так і нам потрібно зробити...»

Власне, на значну мобілізуючу роль прапорів його націлював П. Т. Пекарчук, котрий свого часу трохи мешкав у Вінниці і те, про що розповідав, добре знав, очевидно, з переказів. Йдеться про те, як Симон Петлюра брав приступом це подільське місто. Вночі таємно скрізь порозвішували чимало прапорів із тризубами. Вранці, кинувшись в атаку з вигуками «Слава!», ви-кликали у ворога паніку і в загальному підсумку добилися успіху.

Згодом, правда, Лісецький визнав як прорахунок очікування великої мобілізуючої сили від цього в умовах початку 30-х років, які, зрозуміло, значно змінилися:

«Сподівалися, що коли маса забачить українські прапори, то й кинеться назустріч їм, а також і нам. Наприкінці квітня я вже відчував, що з цього нічого не вийде...»

Це визнання, на жаль, виявилось запізнілим...

Однак давайте повернемося ще на якусь мить до отого обнадійливого «тільки розпочати», висловленого Лісецьким. Якщо добре вникнути, то воно інколи й спрацьовувало. Скажімо, якщо хтось пішов у повстанці, і те стало відомо іншим, то чому б комусь і не наслідувати його приклад?

Якраз таким чином пояснював свою приналежність до підпільного осередку лісник Михайло Колесник, коли його про це запитали у Пільній Тернаві. До речі, пояснив навіть образно:

«Куди вода – туди й трава...»

Отже, стає зрозуміло, з якої причини саме в Тернаві активність, у порівнянні з іншими селами, й була більш показовою.

А чому ж не досягли подібного результату в інших? Адже скрізь ніби й трав'я (даруйте, мається на увазі – людей!) вистачало, а...

Тут уся справа, виходить, від води (ще раз даруйте, тобто від цілеспрямованих організаторських зусиль, на людей скерованих!) залежала. Або малувато її, води тієї, було, або просто застійною виявилася, без прудкого потоку у визначених струмках, у яких вона й хилила б траву лише в один, потрібний бік...

Саме тому, надбавши в документах оцей лісників образний вираз, і було вирішено дати назву нашій книзі-дослідженню у формі запитання: *«Чи всі трави хиляться за водою?»*, відповідь на яке читач, сподіваємось, одержить після її прочитання, а заодно якоюсь мірою ще й на те, чому не всі трави хилились у даному випадку у потрібний бік. І якщо перенести все це з образності на конкретне поняття, то стане зрозумілим, що, мабуть, якраз слабка організованість, у поєднанні з іншими прорахунками, не дала змоги на повну силу розгорнутись задуманому, а зафіксуватись лиш на початковій спробі...

Одним словом, повстання, зважаючи на перебіги його підготовки, шансів на успіх, на жаль, не мало. Тим часом депеушники розхвалили себе за найвищими мірками:

«... Дякуючи своєчасно вжитим заходам з боку Кам'янець-Подільського прикордон. загону, керівники і повстанські осередки були ліквідовані, і цим відвернено велике повстання».

А відтак, розщедрившись, і заповзялися карати всіх підряд за те, чого не було. Дев'ятьох на смерть відправили. Всім іншим (а це ж не одна сотня!) дісталися різні строки жорстокого ув'язнення в концтаборах, не менш жорстокі заслання тощо...

Після тяжкої, нелюдської наруги до сімей, до дітей поверталися одиниці. І з немилосердним тавром: *«ворог народу»*. Всі інші з ним же, тавром отим, і злягали переважно з трагічних обставин десь у «необ'ятних» закутках «необ'ятної» держави...

З невимовним хвилюванням і болем, читаючи документи, сприймається, у чому звинувачували оцих трудящих гречкосіїв у давноминулому часі – 85 років тому:

«Ставили своїм завданням повалення радянської влади шляхом збройного повстання...»

«Підтримував ідею повстання тому, що бачив, як радянська влада пригнічувала селянство...»

«Закликав ставати на захист самостійної України так, як колись вставали запорожці здобувати волю...»

«Були за відторгнення України від Союзу Радянських Соціалістичних Республік...»

«За звільнення України від «москалів» і створення великої самостійної Української держави...»

І до глибини серця стукається думка: немає сумніву, що в українській нації ще з часів славетного Богдана Хмельницького ніколи не вичахали тяга й незворотні сподівання на істинну незалежність від будь-чийого національного гніту чи соціального гноблення. І також немає сумніву, що саме такі святі почуття переповнювали тоді і цих людей. Багато хто навіть не брався заперечувати висунутих перед ними звинувачень. А хто, можливо, й заперечував, то подумки неодмінно загадував: якщо вони не діждуться того, за що піднялися проти більшовицької влади, то нехай уже хоч би діти чи внуки...

Таки діждалися! Правда, з дітей їхніх, либонь, дуже рідко хто. А от онуки і правнуки...

І сьогоднішнє покоління має глибоко усвідомлювати, що їхні діди і прадіди просто віянням жорстокої долі у відповідь на своє несхитне протистояння нахабно-ненависній колективізації потрапляли на гострі триби запущеного тоталітарним режимом невимовного маховика штучно загостреної «класової боротьби». Цей терористичний режим намагався їх, несправедливо зганьблених як «ворогів народу», назавжди кинути у небуття.

Проте – не вдалося! Вони, як і всі жертви масових чорно-підступних сталінських репресій, реабілітовані. І настав час їхні імена вписати у своєрідний мартиролог безневинно постраждалих, котрі жертвовно зійшли на священний кін боротьби за краще людське життя. Вписати для того, щоб відтепер назавжди над ними витали не чорні тіні небуття, а світло-бадьорі барви невмирущої пам'яті.

Так, ми зобов'язані пам'ятати їх упродовж багатьох довгих віків. Але заодно покликані перед їхніми світлими іменами всіма силами також постійно і дбати, щоб ніхто більше і ніколи не зазнавав подібних жаків і страждань в істинно демократичному цивілізованому правовому суспільстві!

Володимир ДМИТРИК

ДУХОВНИЙ ХРАМ МИХАЙЛА АНДРІЙЧУКА

Серед сучасних художників Хмельниччини провідне місце належить Михайлу Омеляновичу Андрійчуку. Надійним орієнтиром його непересічного таланту, його натхнення є багатогранна українська народна культура. І це певна закономірність. Народився він 21 листопада 1927 року в поліському селі Нехворощ Андрушівського району Житомирської області. Змалку увібрав у свою душу багато вражень і спостережень із селянського життя. І це в майбутньому стало однією з панівних тем його творчості. Підтвердженням цього є серія «Мої земляки», картина «Посвячення в хлібороби» та інші. Але це буде згодом. Після демобілізації з армії М. Андрійчук вступив до Одеського художнього училища ім. М. Грекова. Навчання ще більше утвердило його зацікавленість мистецтвом, різними жанрами малярства. Продовжив освіту на графічному відділенні Київського державного художнього інституту (1956–1962 рр.). В колі митців він зустрів чимало талановитих майстрів графіки, що привабила його багатством художньо-виражальних засобів. Його наставниками були широко відомі майстри М. А. Павлюк, Г. З. Крижанівський, О. С. Пащенко, М. І. Селіванов, В. І. Касіян, О. Г. Данченко. Вже тоді молодому художникові треба віддати належне: він нікого не наслідував, лише вивчав досвід попередників, завдяки праці виробив свій власний графічний почерк. Трудову діяльність розпочав ще студентом, як керівник образотворчої студії для дорослих і викладач дитячої художньої школи при картинній галереї ім. К. Айвазовського (м. Феодосія), а з 1962 року Михайло Омелянович пов'язав свою долю з Поділлям. Молодий митець плідно працює в Хмельницькому обласному художньо-виробничому комбінаті Художнього фонду УРСР. Основною прикметою його творчості у той період слід вважати відображення сільського життя. Це, насамперед, графічні цикли «Доярки» (1952), «Трударі Поділля» (1970), «Мої земляки» (1976), «Сільські торжества» (1979) та інші. Художні роботи вирізняються щирістю та безпосередністю, оптимістичним світобаченням, живим, теплим, органічним відчуттям краси трудового життя. Звертаючись до сторінок історії нашого краю, подій Гетьманщини, Першої світової війни, громадянської, Другої світової він створює такі роботи, як «Бій під Меджибожем 20 липня 1548 року», «Братання», «Вандали», «Батьки і діти», «Перемога» тощо. Цікавою сторінкою його творчості є графіка філософського спрямування: «По прочитанню «псалмів Давидових» та «108 вад людських» (1998). Численним творам М. Андрійчука притаманний тонкий психоаналіз, що насамперед відноситься до жанру портретистики. В його доробку ціла галерея портретів видатних діячів мистецтва. Найбільш відомі з них – портрети поетеси Анни Ахматової (Горенко), композитора Владислава Заремби та інші. Образи, створені ним, настільки індивідуальні, що здається написані з натури. Портрети відомих подільян, наших сучасників свідчать, що художник має справжній хист портретиста, який добре відчуває внутрішню діалектику людської суті (Серія робіт «Колеги», «Друзі», «Сільські характери»). Особливе місце посідає постать Тараса Шевченка, до якої митець звертається усе своє життя. Крім портретів великого Поета, на його вірші автор виконав цілий ряд чудових аркушів: «Якби зустрілися ми знову», «А ти – всевидящее око», «Катерина», «Сон», «Причинна», «Довго-довго дивувались». Висока поетична культура шевченкового слова базувалася на глибокому розумінні народних джерел. І це художник зумів відчути і відтворити візуально в своїх творах, присвячених Великому Кобзарю. М. О. Андрійчук належить до тих митців, талант яких визрівав поступово, не заявляючи голосно про своє існування. Основною прикметою його творчості треба вважати те, що, поважаючи професійну графіку, він залишається вірним витокам – народному мистецтву. Михайло Омелянович доскона-

ло володіє майже всіма відомими графічними техніками, пробує свої сили в літографії, ліногравюрі, монотипії, шовкографії, акварелі, рисунку тушшю, олівцем, фломастером і, нарешті, в офорті та його різновидах. Він вносить у свої аркуші комбіновані графічні техніки, відповідно до поставлених перед собою творчих завдань. Художник володіє широким спектром виражальних можливостей, що дозволяє йому вирішувати складні композиції, передавати внутрішній світ своїх численних персонажів. Із роками художник переусвідомлює та по-новому інтерпретує художні принципи, що відбивається в тематичній різносторонності графіки, характеристики образів, самій структурі композиційних засобів, стилістиці графічної мови. Але в основі завжди залишається реалістичний рисунок. Майстру властива щирість та ясність, відсутність штучно надуманих та надмірно ускладнених засобів художньої мови. І саме ця щира інтонація його творів приваблює глядача, який легко і невимушено спілкується з образами художника. «Байда», «Маруся Чурай», «Йдуть літа наші з ярмарку» (Автопортрет), «Ой поїхав за снопами». Графічні аркуші «Ой я тебе люблю», «І ти до мене притулися», «А до мене Яків приходив», «Я ніби білий птах в білій сорочці», «Роки, роки хоч ви не журавлі» та багато інших, які написані протягом останніх двох десятиліть, складають за обсягом пісенно-поетичний цикл. Це ще раз яскраво підтверджує народну основу творчості майстра, який, втілюючи сцени народного життя, показує типові характери, своєрідність національної культури, взаємини людей. У творах художника образи українців пов'язані сотнями невидимих духовних ниток. В єдиний етнос їх об'єднує спільна минувшина, співуча мова, національні особливості, земля, сама природа, на тлі яких проходить їх життя. Відзначимо, що і жанрова палітра Михайла Омеляновича доволі масштабна. Хмельничани добре знають монументальні твори художника у читальному залі обласної бібліотеки для дітей ім. Т. Г. Шевченка, в інтер'єрі обласної бібліотеки для юнацтва, який прикрашено портретами класиків світової літератури. В обласному літературному музеї його руці належить настінний розпис «Поділля», ряд малюнків на склі: «Ініціал А», «Святий Лука», «Устим Кармалюк». Жанрова палітра суто графічних робіт широка. Майстер працює в графічному портреті, жанровій композиції, пейзажі, натюрморті. Він залюбки розробляє мотиви літературної класики, звертаючись до спадщини улюблених письменників: Тараса Шевченка (про що вже говорилося раніше), Лесі Українки та інших. Не обходить своєю увагою і сучасних літераторів, обираючи художні твори, які найбільш відповідають його уявленням народного життя. Він ілюструє художні твори В. Кравчука, М. Магери, Г. Храпача, В. Дмитрика, М. Куземського та ін. Серед українських митців сьогодення М. Андрійчук вирізняється стабільною вірністю реалістичним принципам, але розуміє це не догматично. І коли в наш час спостерігаємо серед 198 молодих художників зацікавлення найбільш авангардними течіями абстрактного мистецтва, він невтомно продовжує працювати на ґрунті використання народних традицій, вельми обережно відбираючи з новітніх тенденцій тільки те, що здатне поглибити зміст його власних образів. Кожний твір художника, звернений безпосередньо до глядача – немов віншування добра і щастя, благополуччя і душевної рівноваги та наснаги. Роботи майстра користуються незмінним успіхом на виставках та вернісажах. За 60 з лишнім років творчої діяльності персональні виставки М. Андрійчука, а їх більше як 30, проходили в найбільших містах нашої країни. Багато творів знаходяться в музейних колекціях міст Бердянська, Горлівки, Запоріжжя, Донецька, Хмельницького, в Києво-Печерському Національному історико-культурному заповіднику, Київському літературно-меморіальному музеї ім. Лесі Українки та ін. Ряд творів прикрашають приватні колекції в Україні та за кордоном, привертають увагу знавців та шанувальників образотворчого мистецтва. Член Національної спілки художників України Михайло Омелянович Андрійчук відзначений високим званням «Заслужений художник України». Він лауреат обласних мистецьких премій ім. Т. Г. Шевченка, ім. В. Розвадовського, міської премії ім. Б. Хмельницького. «Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть» – ці слова поетеси Ліни Костенко – заклик до митців. І Михайло Омелянович не тільки почув, але й виконав його. Він побудував свій храм. І ми відчули цю мудру велич, красу, доброту. Відчули цю щирість і оцінили її, сприймаючи його творчість з великою прихильністю і гордістю. Входимо в храм 90-річного художника, вбираючи в себе мистецтво і відкриваємо сповнений чистоти талант майстра, запорукою якого є мудрість, широкий спектр духовних почувань, висока майстерність.

НЕБЕСНА СОТНЯ

*Життя було ще вчора у серцях,
Які вже зорями полинули до Бога.
Стоїть Вкраїна в траурних стрічках.
Радіє й плаче наша Перемога.
Стоїть, немов на варті, весь Майдан,
І тільки чути: «Пливе кача по Тисині...».
Новій Вкраїні не злічити ран.
Як боляче і гірко Україні!*

Приспів:

*А тисячі палаючих свічок
Осяяли космічну всю безодню.
На небесах побільшало зірок:
Вони прийняли вас – Небесну Сотню!
Сльозам як тяжко нашим і серцям!
До неба тягне ручки сиротина.
Ви розкажіть там посестрам-зіркам:
Очистилась від погані Вкраїна!
Священні сльози ваших матерів
Течуть і падають, неначе віск, в безодню.
Вкраїна проводить своїх синів,
До неба проводить Небесну Сотню.
Тепер оселя ваша – небо все.
Для вас нема, нема, немає того світу.
Як сяєво любов тобі несе,
Поглянь, дитино, це твій тато світить!*

Приспів:

*Ви нам світити будете в віках
Своїм героїзмом, духом, честю і сумлінням.
По ваших славних зорях-іменах
Учитись жити будуть покоління!*

Приспів:

Примітка. Мелодія другої половини приспіву така ж, як і першої.

НОТИ

ЗМІСТ

Майдан і війна – у слові	3
<i>Хроніка подій Майдану</i>	
Герої не вмирають	4
Мартиролог загиблих м. Хмельницького	7
<i>Спогади про Майдан</i>	
ЕЛЬВІРА ЗАГУРСЬКА. Ніби «провалююся» у минуле	17
РОСТИСЛАВ БАЛЕМА. Прохання Небесної сотні	21
ЮРІЙ СОРОКА. Майдан. Кохання. Вічність	23
ОЛЕНА ІСЬКОВА-МИКЛАЩУК. Було спочатку Слово і Майдан	59
ОЛЬГА ТКАЧ. «Нема Петрові, ключнику Раю...»	61
ІВАН ПРОКОФ'ЄВ. В цім полі	62
ПАВЛО ГІРНИК. Клекіт	62
МИКОЛА СУМИШИН. Війна. Слід	63
МИКОЛА КЛЕЦ. Гарячі ягоди війни	89
НІНА ШМУРІКОВА-ГАВРИЛЮК. Вітчизна вистійть у герці	93
ЛЮДМИЛА ВЕСЕЛА. «Рихтуй у наплічник що треба»	95
МАР'ЯН КРАСУЦЬКИЙ. Грози над териконами	97
МАРІЯ ДЕМ'ЯНЮК. А на Луганщину летіли журавлі	114
ОЛЕКСІЙ ТИМОЩУК. Третє щастя	117
МИХАЙЛО ЦИМБАЛЮК. Майданівська Січ	129
ВІТАЛІЙ МІХАЛЕВСЬКИЙ. Твір на вільну тему	132
НЕОНІЛА ЯНІЦЬКА. Майдан	133
ОКСАНА РАДУШИНСЬКА. Допоки ти	134
<i>Молода муза</i>	
БОГДАНА ЖОВНІРЧУК. Твій час настав	135
АЛЬОНА РАДЕЦЬКА. Лише вчора говорив «Привіт!»	136
<i>Історія: минуле і сучасне</i>	
БРОНІСЛАВ ГРИЩУК. Прізвище моє од слова путь	138
ПЕТРО МАЛІШ. Московська брехня	142
ОЛЬГА ОСТАПЧУК. «А ті, хто вертають...»	151
МИКОЛА РУЦЬКИЙ. Ми любили життя й цінували свободу	154
БОГДАН ТЕЛЕНЬКО. Записки упередженого паломника	155
<i>Гумор, сатири</i>	
АНАТОЛІЙ НЕНЦІНСЬКИЙ. Земляки ви мої й землячки	163
<i>Наші гості</i>	
МИКОЛА БІЛОКОПИТОВ. Перемир'я	165
ІВАН ПУСТОВИЙ. Наша пісня в нашій хаті	167
СТЕПАН ШКАПІЙ. Москалеві	168
<i>Проза, поезія</i>	
ВАСИЛЬ ГОРБАТЮК. Алжир	170
ОЛЕНА ТКАЧУК. Досить	174
ВОЛОДИМИР ШЕВЧЕНКО. Чи всі трави хиляться за водою?	175
<i>Мистецтво</i>	
ВОЛОДИМИР ДМИТРИК. Духовний храм Михайла Андрійчука	180
МИРОСЛАВ ВОНЬО. Небесна сотня	182

«Південний Буг»

Літературно-публіцистичний альманах № 1, 2018

Світлини на обкладинці Сергій Аніськов

Електронна адреса: hoonspu@ukr.net

Здано до складання 8.02.2018 р. Підписано до друку 15.02.2018 р.
Формат 60х84/8 Папір офсетний, Гарнітура Times New Roman, Ум. друк. арк - 21,39
Наклад 300 прим. Зам. №1

Надруковано: ФОП Мельник А.А.

м. Хмельницький, вул. Чорновола, 37 т/ф (0382) 74-69-49, 74-32-22